

ONİKİ ADA'NIN SİYASİ TARİHİ

Hazırlayan: Tarık SARIOĞLU

Danışman: Prof. Dr. İlker ALP

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih
Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim 2007

ÖNSÖZ

Oniki Ada'nın siyasî tarihinin aynı zamanda Ege'de Denizi'nin de tarihi olduğu görülmektedir. Eski çağlardan günümüze kadar birçok istilâlara maruz kalmış bu bölge, bulunduğu konum itibariyle medeniyetlerin cazibe merkezi haline gelmiştir. Anadolu ve Ege Denizi'nin Türklerin eline geçmesi ayrı bir durum ortaya çıkarmış ve Avrupalılarca “*Şark Meselesi*” diye adlandırılmış bir meselenin temeli atılmıştır.

Osmanlı Devleti, uzun süren mücadeleler sonunda Ege Denizi'ni ve Oniki Ada'yı ele geçirmeyi başarmıştı. Oniki Ada'da uygulanan idarî sistemlerle bölgenin refahını sağlamak ve deniz ticaretini geliştirmek amacı güdülmüştü. Bu adalar en parlak söz konusu çağlarda dönemlerini yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin gücünün zayıflaması ve bağımsızlık hareketlerinin görülmesi Ege'de dengelerin değişmesine yol açmıştı.

XVI. yy'da bir Osmanlı iç denizi haline gelmiş olan Ege'de siyasî dengeler bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasıyla değişmiştir. 1821 Rum İsyanı, cereyan ettiği süre içerisinde Osmanlı Devleti'ne sıkıntılı anlar yaşattığı gibi, sonuçları itibarıyla de devletin sosyal yapısı ve dengelerini önemli ölçüde sarsan yeni bir sürecin başlamasının habercisi olmuştur. Yunanistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Ege'deki adalar üzerinde hak iddia etmeye başlamış ve ilk olarak Girit'teki isyanları teşvik etmiş, Avrupa'nın yardımlarıyla da adayı ele geçirmeyi başarmıştır. Girit'in yanı sıra Ege'deki adaların büyük kısmında hâkimiyetini pekiştirmiş, gözünü Anadolu'ya daha yakın olan Oniki Ada bölgesine dikmiştir.

İtalya da birliğini gerçekleştirip sömürge politikası izlemesi ile Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'a yönelmişti. Ancak İtalya, Trablusgarp'ta umulmadık bir direnişle karşılaşması üzerine yeni tedbirler almış, direnişi kırmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin elindeki Oniki Ada'yı işgal etmiştir. Bu adaların işgalinden sonra sadece İtalya ile değil, onun yanı sıra Yunanistan'la günümüze kadar süre gelen meseleler ortaya çıkmıştır.

Türkler, adaları Venedik, Ceneviz ve Rodos Şövalyeleri'nden savaşarak almışlardı; ancak politik oyunlarla masa başında kaybetmişlerdir. Kısacası “*kılıçla*

alınan kalemlerle verilmişti”. Avrupalı devletleri’nin siyasetleri, Türkiye’nin aleyhine sürdükleri çaba ve faaliyetler asla görmezlikten gelinemez. Osmanlı’nın son zamanlarından, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına ve günümüze kadar Avrupa’ya aksettirilen sorunların hiçbirinden Türkler lehine karar çıkmamıştır. Avrupa, Yunanistan’ın kurulmasından itibaren izlediği yayılmacı politikalar her vesileyle destek olmuş, bu ise günümüze kadar gelen birçok meselenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yunanistan’ın meselelerin çözümü doğrultusunda sürekli olarak Avrupa devletlerini devreyi sokması, Uluslararası Mahkemelere başvurması, Türkiye’nin dünya gözündeki prestijini her alanda sarsmaya çalışması, sorunların barışçı yollarla çözümlenmesini zorlaştırmıştır. Girit ve Oniki Ada üzerinde uygulanan politika bugün de Kıbrıs üzerinde uygulanmaya çalışılmakta ve Türkiye, bu adada işgalci olarak gösterilmektedir.

Günümüzdeki devlet politikalarını, Türkiye’nin AB sürecindeki faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek için Avrupa’yı daha iyi tanımamız gerektiğine inanıyorum. Bu doğrultuda olumlu veya olumsuz bütün yönlerini bildikten sonra bazı girişimlerde bulunmalıyız. Bu tezde anlatılmaya çalışılan, sadece Oniki Ada’nın siyasî tarihi değil, aynı zamanda Osmanlı’nın ve Türkiye’nin Avrupa’yla olan diyalogudur.

Çalışmamın başından bu yana desteğini hiç esirgemeyen, konu seçiminden tezin yazımına kadar geçen sürenin bütününde yol gösterici, eleştirici ve yapıcı katkılarını gördüğüm hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İlker ALP Hocama, görüş ve yardımları için Sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN Hocama, ilgi ve yardımlarını eksik etmeyen bütün hocalarıma, çoğu zaman bilgi ve fikir alışverişinde bulunduğum değerli arkadaşım Araş. Gör. M. Kaan Çelen’e, teşekkürlerimi sunarım.

**Tarık
SARIOĞLU
Edirne 2007**

ONİKİ ADA'NIN SİYASİ TARİHİ

Tarık SARIOĞLU

ÖZET

Rodos ve Oniki Ada jeopolitik ve stratejik bakımdan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu adalar Asya'nın bir parçası olup eski devirlerde Anadolu'dan kopmuş, diğer bir anlatımla Ege'deki dağların uzantısıdır. Bu duruma göre Türkiye'nin de tabii parçasıdır. Ayrıca bu adalar Ege Denizi'nin en kilit noktalarında bulunmaktadır. Özellikle Akdeniz ve Ege deniz ticaretinin kontrol merkezini teşkil etmektedirler. Rodos ve Oniki Ada, tarih boyunca bütün medeniyetlerin dikkatini çekmiş, Ege Denizi'nin zenginliklerini elde etmenin yolunun, bu adaları ele geçirmek olduğunu bütün medeniyetler görmüştür. Bu bölge istilâlar bölgesi olmuş ve en güçlü devletler bile buralarda tutunamamışlardır. Ya savaş alanında ya da masa başında bu adaların kontrolleri elden çıkmıştır.

Ege Adaları, bu denizin her iki yakasında hüküm süren ülkeler için aynı derecede önem taşımaktadır. Ancak, Türkiye açısından Oniki Ada'nın daha farklı bir konumu bulunmaktadır. Adalar Anadolu sahillerine çok yakındır ve Türkiye'nin güvenliğini için oldukça tehdit edici bir konuma sahiptirler. Bu adalar üzerinde yapılan her türlü tahkimat, Anadolu kıyılarını tehdit etmektedir. Bundan dolayı Oniki Ada Türk hâkimiyetinden çıktıktan sonra adalarla ilgili yapılan bütün antlaşmalarda bu durum tartışma konusu olmuş ve nihayetinde tahkimat yapılmama kararı onaylanmıştır. Bugün Türkiye, Ege Denizi ile ilgili icraatlarda, kendi toprak bütünlüğü ve güvenliği bakımından tehdit ve tehlike olarak gördüğü faaliyetlere şiddetle karşı çıkmış ve 12 mil meselesi gibi bazı durumları savaş gerekçesi dahi saymıştır. Bu incelemede Oniki Ada'nın jeopolitik ve stratejik öneminin yanında Türk hâkimiyeti, İtalya hâkimiyeti ve Yunanistan hâkimiyetinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca adalarda yaşayan Rum ve Türk halkının idarî, iktisadî, sosyal, kültürel durumları ile birlikte en önemlisi günümüze kadar süregelen Türk-Yunan anlaşmazlıkları ve Yunanistan'ın bitmek bilmeyen yayılma politikaları, kaynaklara ve belgelere dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ege Adaları Sorunları, Oniki Ada, Trablusgarp Savaşı, Menteşe Adaları, Türk-Yunan ilişkileri, Ege Adaları'nın Hukuki Statüsü.

THE POLITICAL HISTORY OF DODECANESE
Tark SARIOĞLU

ABSTRACT

Rhodes and 12 islands have a very important place in the area geopolitically. These islands are a part of Asia and departed from Anatolia in the old regimes, in other words they are things added to the mountains in Aegean. So, they are a part of Turkey naturally. In addition, these islands are located at the most prominent points of Aegean Sea. Especially they have dominance upon Mediterranean and Aegean Sea trade. Rhodes and 12 islands have attracted the attention of all citizens throughout the history and all these citizens realized that they had to take hold of these islands to have the wealth of Aegean Sea. This area has been the land of invasions and even the most powerful states were not be able to take the control of them. They lost the control of these islands either during agreement or on the battle field.

Aegean islands are especially important for the countries located on the both sides of this sea. However, 12 islands have a special position for Turkey. The islands are very close to the sea sides of Anatolia and they have position which threatens the security of Turkey. Any entrenchment on these islands threatens the coast of Anatolia. That's why, after the loss of control of 12 islands by Anatolia, this case has always been the discussing point in every agreement related to the islands and finally the decision of disarmament and no entrenchment has been approved. Today, Turkey objects to every activity which threatens its security and territorial integrity during the actions related to Aegean Sea sharply and does not consider some topics even like the case of 12 mile as the reason of war. In this study, the sovereignty of Turkey, Greece and Italy on the islands, besides the geopolitical and strategically importance of 12 islands, has been tried to be mentioned. In addition, the administrative, economic, social and cultural aspects of Rom and Turkish people living on the islands, especially the continuing conflict between Turkey and Greece up to now, and the everlasting policies of expansion of Greece have been tried to be explained by making the case depend on sources and documents.

Key Words: Aegean Island Questions, Dodecanese Island, Tripoli War, Mentese Islands, Turkey-Greece Relations, Legal Statute Of Aegean Island.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

ONİKİ ADA’NIN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. ONİKİ ADA’NIN TÜRK HÂKİMİYETİNE GEÇİŞ SÜRECİ.....	13
1. Malazgirt Savaşı’ndan Osmanlı Devleti’ne Kadar Adalar’da Türk Hâkimiyeti.....	13
2. Rodos ve Oniki Ada’nın Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi.....	16
B. TÜRK EGEMENLİĞİ ALTINDAKİ ADALARIN İDARÎ, SOSYAL VE İKTİSADÎ DURUMLARI.....	27
1. Türk Hâkimiyetindeki Oniki Ada’nın İdarî Yapısı.....	27
a. Tanzimat Fermanına Kadar Kaptan Paşa Eyaleti (<i>Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti</i>) ve Oniki Ada’nın Eyalete Bağlanma Süreci.....	27
b. Tanzimat’tan Sonra Yapılan İdarî Değişiklikler.....	31
(1). Adalarda Muhassıllık ve Kaymakamlık Sistemleri’nin Uygulanması..	31
(2). Modern Eyalet Sistemine Geçiş (1849).....	32
(3). Eyaletten Vilâyet Sistemine Geçiş Süreci (1864–1867).....	34
(4). I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Adaların İdarî Statüsü.....	36
c. Rodos ve Oniki Ada’nın Fethinden Sonra Adalardaki Halkın ve Kilise’nin İdaredeki Yeri	40
2. XVIII. yy’dan İtalya’nın İşgaline Kadar Adalardaki Gelişmeler ve Rumların Adalar’da Çıkardıkları İsyanlar.....	46
3. Türk Hâkimiyetindeki Oniki Ada’nın Nüfus Yapısı ve Sosyal, Kültürel Durumu	53

II. BÖLÜM

ONİKİ ADA'NIN İTALYA HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. TRABLUSGARB SAVAŞI'NDAN LOZAN ANTLAŞMASINA KADAR	
ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU.....	59
1. Oniki Ada'nın İtalya Tarafından İşgali ve Devredilmesi.....	59
2. İşgal Edilen Oniki Ada'nın Lozan Antlaşması Öncesinde Siyasî Durumu.....	69
a. I. Dünya Savaşı ve Sonrası Oniki Ada Meselesi.....	71
b. Sevres (Sevr) Antlaşmasında Oniki Ada.....	75
c. Bonin-Venezelos Mutabakatı Çerçevesi'nde Oniki Ada'nın İdari Yapısı...	78
3. Lozan Antlaşması ve Oniki Ada Meselesi.....	79
B. LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU.....	88
1. 30 Mayıs 1928 “ <i>Türk- İtalyan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması</i> ”na göre Meis Ada ve Adacıkları.....	89
2. 4 Ocak 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesine göre Meis'e Tâbi Adacıkların Hâkimiyet Durumları.....	91
C. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU.....	94
1. II. Dünya Savaşı Öncesi Ege'de Yaşanan Gerginlikler ve Oniki Ada'nın Durumu.....	94
2. II. Dünya Savaşında Oniki Ada'nın Silâhlandırılması Meselesi ve Türkiye'nin Tutumu.....	95
3. Almanya'nın Ege Adaları'nın İşgali, Türkiye'yi “ <i>Adalar Vasıtasıyla</i> ” Savaşa Çekme Girişimleri.....	96
D. İTALYA HÂKİMİYETİNDEKİ ONİKİ ADA'NIN İDARÎ, SOSYAL VE İKTİSADÎ DURUMU.....	104

III. BÖLÜM

ONİKİ ADA’NIN YUNANİSTAN HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. İTALYA’NIN ONİKİ ADA’YI İŞGALİNDEN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR YUNANİSTAN’IN ONİKİ ADA’DAKİ FAALİYETLERİ	109
1. Yunan Menşei ve “ <i>Megali İdea</i> ”(Büyük Yunanistan) Hayali.....	109
2. İtalya İşgalindeki Adalar’da Rum İsyanları ve Yunanistan’ın Oniki Ada’yı Ele Geçirme Çabaları.....	114
a. İsyanlarda Patrikhane’nin ve Rum Halkının Rolü.....	119
b. Lozan Antlaşması’ndan sonra Oniki Ada’da Yunanistan-İtalya Çatışmaları.....	123
B. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ON İKİ ADA’NIN SİYASÎ DURUMU.....	128
1. Paris Barış Anlaşması’nın İmzalanması ve Oniki Ada’nın Statüsü.....	128
2. Paris Barış Anlaşması’nın İmzalanmasından Sonra Türkiye’nin Tutumu.....	132
C. ADALARIN YUNANİSTAN’A DEVREDİLMESİYLE TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIKLAR.....	134
1. Yunanistan’ın Türkiye Üzerindeki Emelleri	136
2. Ege Adaları ve Oniki Ada ile İlgili Anlaşmazlıklar.....	139
a. Doğu Ege Adaları ve Oniki Ada’nın Silâhsızlandırılması Meselesi.....	139
b. Kıta Sahanlığı Meselesi.....	147
c. Karasuları Meselesi.....	151
d. Hava Sahası Meselesi.....	155
(1). Yunan Hava Sahasının Genişliği.....	155
(2). F.I.R “ <i>Flight Information Region (Uçuş Bildirim Bölgesi)</i> ” Hattı Meselesi.....	157
(3). Erken İhbar Hattı, Hava Savunma Sahaları ve Ege Denizi’nde NATO Komuta Kontrol Meseleleri.....	159
3. Adalardaki Nüfus Değişimi ve Yunan Egemenliğindeki Oniki Ada’da Türk Halkının Durumu.....	161

SONUÇ.....	163
KAYNAKLAR.....	167
EKLER.....	177
DİZİN.....	185

KISALTMALAR

- ATASE:** Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- ASBFD:** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- AÜ:** Ankara Üniversitesi.
- BEO:** Bâb-1 Alî Evrak Odası.
- Bkz:** Bakınız.
- BOA:** Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Çev.:** Çeviren.
- DH.İD:** Dahiliye Nezareti İdarî.
- DH. KMS:** Dâhiliye Nezareti. Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.
- DH.SYS:** Dahiliye Nezareti Siyasi.
- Ed.:** Editör.
- FIR:** Flight Information Region -Uçuş Bildirim Bölgesi.
- Gnkur:** Genelkurmay.
- HR.HMŞ.İŞO:** Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası.
- HR.SYS:** Hariciye Siyasi.
- ICAO:** International Civil Aviation Organization-Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü.
- İ.DH:** İrade-i Dâhiliye.
- İ.MM:** İrade-Meclis-i Mahsus.
- İ.Ü:** İstanbul Üniversitesi.
- KIKEM:** Rum Yönetiminin Araştırmalar Merkezi.
- MEB:** Millî Eğitim Bakanlığı.
- M.Ö:** Milâttan Önce.
- M.S:** Milâttan Sonra.
- NATO:** North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü.
- Nr.:** Numara.
- NOTAM:** Notice To All Airmen - Bütün Havacılara Tebliğ.
- OTAM:** Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi.
- ŞD:** Şûrâyı Devlet.
- SAEMK:** Stratejik Araştırma ve Etüdler Millî Komitesi.
- TPAO:** Türk Petrol Anonim Ortaklığı.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

TUSAM: Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi.

Yay: Yayınlayan.

Yy: Yüzyıl.

GİRİŞ

Yunanistan yarımadası ile Anadolu yarımadası arasında bulunan 3000'e yakın ada ve adacıklara "*Ege Adaları*" adı verilir. Ege Denizi'ndeki adalar, yüz ölçümleri çok farklı ve sayıları çok fazla olmasına rağmen yine de gruplara ayrılmışlardır. En alt bölümdeki adalar olan Rodos, Girit, Kerpe Kitira, Anadolu ve Yunanistan yarımadalarının ana kara parçalarının dışında bulunmaktaydı. Diğer adaların hemen hemen hepsi Türk ve Yunan anakara parçalarının önünde bulunan bölgelerde toplanmışlardır. Bu ada gruplarından Mora yarımadasının doğusunda bulunanlara Kiklatlar, Batı Anadolu önünde bulunanlar Sporatlar, Yunanistan'ın orta bölümünün kıyıları önünde bulunanlara Kuzey Sporatlar, Ege Denizi'nin orta bölümünde, Anadolu kıyılarına yakın olanlara, Doğu Sporatlar, Batı Anadolu'nun güney ucunda yer alanlara da Güney Sporatlar, (*Güney Sporat Adaları veya yaygın deyimini ile Oniki Ada*) denir¹.

Ege Adaları'nı, tarihin eski dönemlerinden bugüne kadar önemli bir yerleşim yeri olarak görmekteyiz. Coğrafi konumları itibarıyla bütün Ege Adaları Asya ile Avrupa arasında denizde bir köprü konumundadırlar. Bu özelliklerinden dolayı doğu ve Batı medeniyetlerinin geçiş yolunu oluşturmuşlardır. Eski çağlarda Yunan kültürü adalara hâkim olmadan önce Anadolu kavimlerinin yerleşim yeri olan Güney Ege Adalar grubu da, diğer adalar gibi Yunan medeniyetinin gelişmesiyle birlikte, Rodos ve İstanköy merkez olmak üzere, etki altına girmiştir. Adalar, ilkçağlardan beri, Rodos ve Sisam Adaları'nın siyasi, sosyal ve iktisadi tarihi gelişmelerine bağlı kalmıştır².

Adaların isimlerinin temelini, Anadolu'dan bu bölgelere geçen kavimlerce atıldığı iddiaları da yaygındır. Bu iddialar genel itibarıyla o dönemlerde kullanılmış dil özelliklerine dayandırılmıştır. Ancak bu kavimlerin kimler olduğu konusunda bilgiler net değildir. Bu kavimlerin M.Ö 3. bin yılda bütün Ege bölgesine yayılan ve aralarındaki bir takım küçük farklara rağmen esas olarak "*Karlar*" diye bilinen

¹www.kibrispostasi.com/forum/archive/index.php/t-1494.html , (18.Nisan 2007), s. 1.

²İsmet Parmaksızoğlu, " Oniki Ada" Maddesi, **Türk Ansiklopedisi**, C.XXV, (M.E.B), Ankara 1977, s. 444.

kavimce temsil edilen, içerisinde Lidyalılar ve Likyalıların da bulunduğu "*Batı Anadolu Kavimleri*" olduğu sanılmaktadır³.

Oniki Ada terimi ise Bizans devrinde genel olarak '*Ege Adaları*' diye adlandırılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti zamanında ise İmroz'dan Meis'e kadar Anadolu sahillerindeki adalara "*Cezâir-i Bahr-i Sefid*" yani "*Akdeniz Adaları*" adı verilmiştir. Arapça deyimiyile "*Cezâir-i isna-aşer*" adı da kullanılmıştır⁴. Avrupa kaynaklarında ise Rodos merkez olmak üzere *Güney Sporatlar* adıyla kullanılmıştır. Sporat Yunanca "*dağınık*" anlamındadır⁵.

Oniki Ada ismi, Yunanca'dan tercüme edilmiş ve Batı dillerine de geçmiştir. Kelime, Yunanca "*dodeca /On iki*" ve "*nesos/ adalar*" kelimelerinin birleşiminden oluşmuş ve "*Dodecanesos*" şeklinde söylenmiştir. Batı dillerinde de aynı şekilde adlandırılmakta ve "*Dodecannese*" denilmektedir. Oniki Ada olarak; 1912 Balkan Savaşları öncesinde İtalyan işgalinden sonra "*Dodece-nissas*" tercümesi olarak ortaya çıkmıştır⁶.

Oniki Ada ismi, Türklerin bu adaların idaresinde uygulamış oldukları özel bir sistemden gelmektedir. Adaların sayısındaki belirsizlikten bu tez ortaya çıkmıştır. Adaların sayısı ele geçiren devletlerce düzenlenmiştir. Osmanlılar, adaların yönetiminde "*12 üyeli mahalli meclis*" sistemini uygulamışlardır. Dolayısıyla, "*Oniki Ada*" isminin bu sistemle ilgili olarak ortaya çıktığını söylemek, yanlış olmayacaktır. Yunancadaki (Dodecanesos) ifadesi, zamanla Batı dillerine geçmiş, yerleşmiş ve oradan da Türkçeye çevrilerek bizde de "*Oniki Ada*" olarak kullanılmaya başlanmıştır⁷.

Genel olarak isimler Rumca olmasına rağmen Türkler, Türkçe isimler de kullanmışlardır. Kullanılan isimler sadece eski çağlarda yaşamış olan önemli kişilerin

³ www.istankoy.org/documents/contact_113.html, (18 Nisan 2007), s.1.

⁴Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **TTK Belleteni**, C. XXIX, S:113, Ankara Ocak 1965, s. 77.

⁵Cemalettin Taşkıran, **Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü**, (ATASE Gnkur. Basımevi) , Ankara 1996, s. 2.

⁶**A.g.e.**, s. 3.

⁷Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s 78.

isimleri değil, adanın devlet içindeki görevi veya halkın adadaki yaşayış özelliklerine göre de isimlenmiştir. Örneğin; Milos Adası'na Türkler, “*Değirmenlik*” veya “*Değirmen adası*” demişlerdir. Rumların halk dilinde Milos, “*Değirmen*” demektir. Bu ada'dan İstanbul'a her yıl büyük miktarlarda değirmen taşı taşındığını kaydedilmiş, bundan dolayı Türkler, Milos Adası'nın eski adını tercüme ederek ada'ya “*Değirmen*” adını vermiş olmaları ihtimali üzerinde durulmuştur⁸.

Güneydoğu Ege'de ve Yunanistan yönetiminde bulunan Oniki Ada'nın sayısı aslında 14'dür. Ancak İtalyanlar buraları işgal edip tahliyesi yapılıncaya Yunanistan, daha fazla ada almak üzere harekete geçerek Dodeca-nissas'a, Lipsos yerine daha kuzeydeki Nikarya Adası'nı ve İstanköy yerine de doğu ucundaki Meis'i de içine alarak çok sayıda adayı Oniki Ada'nın sınırlarına dâhil etmiştir. Sevres ve Lozan'da Meis'in de İtalya'ya verilmesi ile Oniki Ada'nın sayısı artmıştır⁹. Bu Oniki Ada olarak adlandırılan adalar şu şekildedir:

1- “*İstampalya*” veya “*Ostopalya*”

2- *Rodos*

3- *Kerpe*

4- *Kaşot*

5- *İlyaki*

6- *Niziros (İncirli)*

7- *Kalimnos (Kalimnoz)*

8- *Leryos (Leryoz)*

9- *Patmos (Batnoz)*

10- *Lipso*

11- *Sömbeki*

12- *İstanköy*

Rodos'a bağlı “Şarki” Adası ile “Alimniya” Adası.

Kerpe Adası'na bağlı bulunan “Sarya” Adası.

⁸Mehmet Akif Ceylan, **Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**, (Canday Yayınları), İstanbul 2004, s. 38.

⁹Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 77–78.

*İstanköy'e bağlı "Kapari" Adası ki bağlı adalarla birlikte tamamı meskûn on altı adadır*¹⁰. Ayrıca bu adaların çevresinde irili ufaklı birçok adacık da bulunmaktadır.

Ege Denizi'nin güneydoğusunda bulunan ve tarihin her devrinde coğrafi ve iktisadi bakımdan Anadolu'ya bağlı kalan adaların önemi Ege Denizi ile Akdeniz ve boğazlar arasında yer almış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu adalar Anadolu'ya çok yakındır. Örneğin Rodos ile Anadolu'ya geçiş noktası olan Marmaris ile mesafesi 45 km. dir¹¹.

" Ege Adaları'nın yakınlığı o kadar ortadadır ki Anadolu topraklarında veya Türk adalarındaki bir otomobil'in korna sesini duymak mümkündür. Ege Adaları Türk ana vatanının ayrılmaz birer parçasıdır"¹².

Bugün Ege'nin doğusunda yer alan önemli adaların büyük bir bölümü Yunanistan'a ait bulunmaktadır. Türkiye'nin bugün Ege'de sayısı 60'ı bulan ada ve adacıkları vardır. Ancak Gökçeada (İmroz), Bozcaada ve Uzunada dışındakiler 25 km²'nin altında bir yüzölçümüne sahip olup, bunların 39 tanesinin yüzölçümü 1 km²'nin altındadır. Buna karşılık, doğu Ege'de Yunanistan'a ait olan adalardan yalnızca yüzölçümü 25 km²'yi geçenlerin sayısı 21 olup, bunlardan Midilli ve Rodos'un yüzölçümleri 1000 km²'yi bir hayli geçmektedir¹³.

M.Ö 3000'li yıllarda adaların ilk sakinlerini Kayralılar oluşturmuşlardır. İncirli ve Astropalya Adası'na yerleşen bu kavim kısa zamanda bütün Ege Adaları'nı

¹⁰"Yüzölçümü itibarıyla adalar ise; Patmos (34,05 km²), Lipsos (Lipso), Leros (52,55 km²), Kilimli (Kalimnos) (111,14 km²), İstanköy (Kas, Coo) (290,27 km²), Astropalya (Stampalia) (43,23 km²), İncirli (Nisyros) (41,40 km²), İlyaki (Aleki, Tilos, Piskopi) (62,82 km²), Sömbeki (Symi) (58,10 km²), Herke (Harki, Kharki, Chalki), (28,13 km²), Kerpe (Karpe, Karpathyos, Scarponta) (301,17 km²), Kaşot (Kasos) (65,98 km²). Bunlarla birlikte en büyük adalar ise Rodos (1.398,03 km²) ve Meis adasıdır". BOA, HR. HMS. İŞO., nr. 32/2-3, lef 1; Hüseyin Pazarıcı, **Doğu Ege Adaları'nın Askerden Arındırılmış Statüsü**, (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları),S.550, Ankara, 1986, s. 4.

¹¹Cengiz Orhonlu, "Oniki Ada Meselesi ", **Türk Kültürü Dergisi**, (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü), S.23, Ankara Eylül 1964, s.1.

¹²Selahattin Salıçık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, (Kitapçılık Yayınları), İstanbul 1968, s. 82.

¹³ Hüseyin Pazarıcı, **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları), S.550, Ankara, 1986, s. 4-5.

ele geçirmişlerdi. Ege Adaları ve Meis'te asırlarca hayatlarını sürdürmüşler ve bu adalarda büyük iskân merkezleri oluşturmuşlardır¹⁴.

M.Ö. 2000–1200 arasında Ege Adaları'nda kavimler göçü sonucu Akalar ve Dorların hâkimiyeti görülmeye başlamıştır. Akalar, M.Ö. 3000'li yıllarda kuzeyden ve doğudan gelen insanların, Yunanistan'da o zamanlarda bulunan Karlarla kaynaşmasıyla *Akhaylar* veya *Akalar* şeklinde ortaya çıkmışlardır. Akaların Ege Adalarındaki hâkimiyeti 300 yıl kadar sürmüştür. Rodos, İstanköy ve Kilimli Adaları da Akaların önemli bir üssü olmuş, Akalar buradan Anadolu'nun güneybatı ve güney kıyılarına kadar hâkimiyetlerini uzatmışlardır¹⁵.

Akalardan sonra ise Ege Adaları'na ve Oniki Ada'ya Dorların büyük topluluklar halinde göçleri görülür. Dorlar, Yunanistan'dan çıkarak Ege Adaları'na göçe başlamışlar, Girit başta olmak üzere, Oniki Ada'dan Rodos ve İstanköy'ü de işgal ederek bu adaların tam karşısında bulunan Reşadiye ve Bodrum yarımadalarını da işgal etmişlerdir. Rodos Adası Dorlar tarafından koloni haline getirilmişti. Toprak büyüklükleri genelde 1000 km²'nin altında olan şehir devletleri şeklinde bir yönetime bağlanmışlardı¹⁶.

M.Ö VII. ve VI. yy'lara doğru bu şehir devletlerinden Yunanistan yarımadasında bulunanlardan Atina ve Sparta'nın yavaş yavaş öne çıktığı görülmüştür. M.Ö VI. yy'ın son yarısında ise Yunanistan yarımadasında kurulmuş olan şehir devletlerinin ilk kez bir araya geldiği ve "*Peleponnes Birliği*" denilen "*Yunan Birliği*"ni kurdukları bilinmektedir¹⁷.

M.Ö V. yy'da Perslerin Anadolu kıyılarında ve Ege Adaları'nda hâkimiyetleri görülmeye başlamıştır. Oniki Ada'da ise İran'dan gelen Perslerin tehditleri ciddi boyutlara ulaşmıştı. Bu tehdide karşı M.Ö 477'de "*Attika-Delos*" birliği veya "*Delos Konfederasyonu*" oluşturulmuştur¹⁸. Rodos ve İstanköy'ün de içinde bulunduğu şehir

¹⁴ Sırrı Eriç, Talip Yücel, **Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları), S. 50, Ankara 1978, s. 56–57.

¹⁵ Arif Müfit Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, (TTK Basımevi), Ankara 1988, s. 59.

¹⁶ **A.g.e.**, 59–60.

¹⁷ Cemalettin Taşkıran, **a.g.e.**, s. 4–5.

¹⁸ Mehmet Saka, **Ege Denizi'nde Türk Hakları**, (Hareket Yayınları), İstanbul 1974 s. 29.

devletleri Pers tehdidine karşı bu konfederasyona katılmışlardır. Ancak, Sparta şehir devleti Perslerle anlaşarak Atina Birliği'nin üzerine yürümüştür. Bu mücadele sonunda Atina yenilmişti ve sahip olduğu bütün dış şehir devletlerini kaybetmişlerdir. Böylece Oniki Ada ve diğer Ege Adaları'ndaki şehir devletleri Perslerin hâkimiyetine geçmiştir¹⁹.

Yunan yarımadasında Perslerin kışkırtması sonucu başlayan Atina ve Sparta Savaşları, her iki tarafı da çok yıpratmıştır. Güçleri kalmayan iki taraf, bir müddet sonra Makedonya Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Böylece de bir türlü gerçekleştirilemeyen Atina-Sparta birliği, Makedonya Krallığı tarafından zorla gerçekleştirilmiştir²⁰. Büyük İskender Yunanistan'a gelerek, Teselya Birliği'nin başkanı ve Perslere karşı girişeceği seferin başkomutanı olmuştur. M.Ö 334'te doğu seferine başlayan İskender, Batı Anadolu kıyılarını ele geçirmiş ve İskenderun'un kuzeyinde Pers ordusunu yenmiştir. Yunanistan'da ise Atina'nın ve diğer şehir devletleri'nin siyasi bağımsızlıkları tamamen ortadan kalkmış Makedonyalıların egemenliği başlamıştır. Yani Oniki Ada ve diğer Ege Adaları üzerinde, İskender zamanında tam ve kesin bir Yunan hâkimiyeti kurulamamıştı²¹. Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedonya Garnizonu'nu adadan kovan Rodoslular, Mısır ile ittifak yapmışlardı. Atina Şehir Devleti, M.Ö 305–304 yıllarında Rodos'u uzun süre kuşatmıştı. Kuşatmaya direnen Rodoslular, Atina'nın gerilemesinden yararlanarak kendi donanmalarını genişletmişlerdi²².

M.Ö III. yy'ın ortalarından başlayarak tarih sahnesinde Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti görülmeye başlamıştı. M.Ö 197 ve 179 yıllarında Makedonya ve Yunanistan, Roma nüfuzu altına girmişti. Çok geniş bir alana hâkim olan Romalılar, Ege bölgesini de kontrolleri altına almışlardı. Roma ile ittifak yapan Rodoslular, Likya denilen güneybatı Anadolu kıyılarını ele geçirmişlerdir. Fakat sonradan anlaşmazlığa düşülmüş, Roma bu toprakları geri almıştı. Rodos, Roma'daki iç çekişmeler sırasında Sezar'ın tarafını tutmuştu. Sezar öldürüldükten sonra Cassius

¹⁹ **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C. 16, s. 584–585.

²⁰ Arif Müfit Mansel, **a.g.e.**, s. 69.

²¹ Cemalettin Taşkiran, **a. g. e.**, s. 4–5.

²² **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C.10. s. 585.

tarafından Rodos yıkılmıştır²³. Daha sonra da kesin olarak diğer adalarla birlikte Roma'ya bağlanmıştı. Roma döneminde, Rodos, Roma'ya bağlı "*Adalar Eyaleti*"nin merkezi yapılmıştır²⁴.

Rodos ile aynı dönemde Roma'ya bağlanan Meis'i, "*Epistatis*" olarak adlandırılan dönemin memurları, vergi toplayıp adayı yönetmişlerdi. Bu yönetim biçimi Büyük İskender'le son bulmuş, Doğu seferi sırasında ada Likya hükümdarı Tarhus Andsanyo'nun eline geçmiştir²⁵. Milât'ın ilk yüzyılında pek çok kez el değiştiren ada, Romalılar döneminde Zoiyas'ın yönetiminde bir süre daha kalmıştı. M.S 645 yılına kadar Roma hâkimiyetinde kalan adalar bu tarihten sonra Arapların, Abbasilerin Hükümdarı Harun Reşit'in yönetimine geçmiştir²⁶. Bazı adalar, Girit seferinden dönen Harun Reşit'in, kötü hava şartlarından korunmak üzere sahile yakın bölgeleri fethetmesiyle ele geçirilmiştir. Romalıların, savaşmak yerine kaçmayı tercih etmelerinden dolayı ada, Harun Reşit tarafından kolayca ele geçirilmiştir²⁷.

Arap hâkimiyetinin zayıflamasının ardından Bizans İmparatorluğu adaların büyük bir kısmını ele geçirmiş ve kendi idari sistemini kurmuştur. "*Oniki Ada Eyaleti*" adı altında 20 siteden oluşan bir sistemle adaları kendine bağlamıştır. Ancak bu eyaletlerin idari teşkilatı iyi organize edilmediğinden Jüstinen tarafından değişiklikler yapılmıştır. Böylece eski eyaletler birçok "*Themes*"lere ayrılarak bazıları kıta eyaletlerine bağlanmıştır. Bu eyaletlerin başında "*Stragos*" denilen bir askeri idareci bulunmaktaydı²⁸.

Haçlı seferleri sırasında adaların önemi artmış ve önemli bir üs olarak kullanmışlardı. Bizans'ın zayıflamaya başladığı zamanlarda ise Cenevizliler ve Venedikliler bu adalarda hak iddia etmeye başlamışlar, bir süre sonra adaların kontrolünü tamamen ele geçirmişlerdir²⁹. Cenevizliler ve daha sistemli hareket eden

²³Şemseddin Günaltay, **Yakın Şark IV: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artoksia Krallıkları**, (TTK Yayınları), İstanbul 1951, s. 362-364; Mehmet Saka, **a.g. e.**, s. 30.

²⁴Yılmaz Öztuna, "Rodos", **Türk Ansiklopedisi**, C.27, (M.E.B), Ankara 1978, s. 341-342.

²⁵Cemalettin Taşkiran, **a. g. e.**, s. 5-6.

²⁶Cemalettin Yavuz, **Menteşe Adaları (Oniki Ada'nın) Tarihi**, (Deniz Harp Okulu Basımevi), İstanbul 2003, s.12.

²⁷Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s. 6.

²⁸Mehmet Saka, **a.g. e.**, s. 30-31.

²⁹**A.g.e.**, s. 31.

Venedikliler, XI-XIV. yy'ları arasında Bizans'a baskı yapılarak, Ege Adaları'nın çoğunu ellerine geçirmişler, koloniler kurup kaleler inşa etmişlerdi. Rodos 1082'de Venediklilerin, 1248'de Cenevizlilerin; Patmos ise 1207'de Venediklilerin eline geçmişti. Bizanslılar, XIII. yy'a doğru adalarda üstünlük kurmaya çalışmışlar ancak Türkler tarafından saldırıya uğradıkları için başarılı olmamışlardı. Venedik ve Cenevizliler Ege Adaları'nda kurdukları koloniler sayesinde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Ne zaman ki bu adalardaki hâkimiyetlerini Türklere kaptırmışlar, o zaman çok büyük ekonomik sıkıntılara maruz kalmışlardır³⁰.

Kudüs'ün 1291'de Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra, buradaki Saint Jean Şövalyeleri (*Les Chevaliers de Saint Jean de Jerusalem*), İslam'a karşı savaşlarını devam ettirebilecekleri ve hiçbir krala tabi olmayacakları yeni yerleşim alanları aramaya başlamışlardır³¹. Bunun birlikte Akka'dan kovulan *Hospitalier* (*hasta bakıcı*)³² Şövalyeleri (*Saint Jean Şövalyeleri*) bu adaların stratejik ve coğrafi durumlarını çok iyi analiz etmişler ve çeşitli bahaneler üreterek bu adaları ele geçirme mücadelesine katılmışlardır³³. 1309'da Saint Jean Şövalyeleri hemen hemen bütün Ege Adaları'nda hâkimiyet kurmuşlardı. Oniki Ada'nın Yakındoğu için önemi anlaşılmiş ve işgal edenlere büyük kazançlar sağlamıştır. Adaların stratejik önemi, yalnız Anadolu'nun veya Yakındoğu'nun savunmasından değil, bütün Asya'nın ve Süveyş Kanalı'nın bir saldırı karşısında korunması için ilk safha olmasından kaynaklanmıştır³⁴.

Akalardan sonra Dorların büyük topluluklar halinde Ege Adaları'na göçleri görülür. Dorlar adalarda ilk şehirlerin temellerini atmışlardır. İlk olarak Lindos, Camerus, İalyus adında üç şehir kurmuşlardır. Bu üç Dor şehri halkının, daha sonra Miletli Hippodamus'un planına göre M.Ö 408'de yeni bir dinî, idarî ve ticarî merkez olarak Rodos şehrini kurmuşlardır³⁵. Rodos Adası aynı zamanda Oghiussa, Asteria,

³⁰ Sırrı Erinç, Talip Yücel, **a.g.e.**, s. 60.

³¹ Cemalettin Taşkiran, **a. g. e.**, s. 6.

³² Cengiz Orhonlu, **a.g.m.**, s.1.

³³ Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri**, (Milliyet Yayınları), İstanbul 1985, s. 385.

³⁴ Mehmet Saka, **a.g. e.**, s. 32.

³⁵ Sırrı Erinç, Talip Yücel, **a.g. e.**, s. 57.

Aetheria, Polessa... gibi isimlerle de anılmıştır. Halikarnossos (Bodrum) ve Knidos (Deveboynu) da Dorların kurdukları diğer iki önemli şehirlerdir³⁶.

Rodos Adası, stratejik öneme sahip olmasından dolayı asırlar boyunca savaşlara ve kuşatmalara sahne olmuştur. Yine bu kuşatmalardan biri olan Makedonya kuşatmasına karşı Rodosluların başarılı olması ve kuşatmanın kaldırılması (M.Ö. 281–280) şerefine adalarının koruyucusu olan Helios'un heykelini yapmaya karar verirler. Rodos Lysippos heykel okulundan bir heykeltıraş olan Lindos'lu Khares ünlü Colossos'u inşa etmiş ve bu muhteşem eser, Rodos limanının girişindeki dalgakıranın ucuna dikilmişti. Dünyanın yedi harikasından biri olan bu heykel M.Ö. 223 yılında büyük bir deprem sonunda yıkılıp parçalanmıştır. Eskiden Colossos'un heykelinin olduğu yerde şimdi, yine Rodos'un simgelerinden biri olan iki tane karşılıklı yerleştirilmiş geyik heykeli bulunmaktadır³⁷.

Ege Adaları'nın iktisadi durumu tarih boyunca daima kısıtlı olmuştur. Birkaç ada hariç birçoğu ziraat bakımından çok fakir olmakla birlikte üzerlerinde yaşayan halk hayatını denizle devam ettirmekteydi. Adalara yerleşimlerin artmasıyla birlikte deniz ticaretinin geliştiğini ve büyük kazançlar sağlandığını bu dönemlerle ilgili kaynaklarda görmekteyiz. Bu dönemlerde, ekonomik yapıları farklı, Avrupa ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlayan kara ve deniz ticaret yolları, Ege ve Akdeniz kıyılarında düğümleniyordu. Akdeniz ve Ege denizcileri, kervanlardan aldıkları malları yerlerine ulaştırmak için gündüzleri yol almaktaydılar. Ege Denizi, doğu mallarıyla ağzına kadar dolu gemiler için son derece elverişli idi. Bundan dolayı da Ege Denizi ve bu adalar birer korsan yuvaları haline gelmiştir³⁸. Adalardaki halklar için deniz ticareti ne kadar kazançlıysa korsanlık faaliyetleri de o derece zararlıydı. Gemilerin uğramaya çekindiği adalar ekonomik yönden sıkıntılar yaşamışlardır. Denizcilik bir hayli gelişmişti. "*Rodos Hukuku*" olarak bilinen Deniz Hukuku'nu Rodoslular geliştirmişler ve herkese kabul ettirmişlerdir. Ticaret, Rodos'un en önemli

³⁶ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 29.

³⁷ Soner Abacı, "*Rodos*", www.denizmagazin.com.tr/arsiv/arsiv/eylul_00/rodos.htm, (18 Nisan 2007) s.1–2.

³⁸ Sırrı Erinç, Talip Yücel **a.g.e.**, s. 59–60.

işlevi haline gelmişti. Ticaret sayesinde zenginleşmişler ve Rodos'u bir kültür ve sanat merkezi haline getirmişlerdir³⁹.

Özellikle şövalyelerin hâkimiyetinde kısa sürede ünlenen Rodos, Avrupa'nın ve Hıristiyanlığın en asil ailelerinden yüzlerce kişiye mekân olmuş ve günden güne artan zenginliğini adanın yerleşim işlerine ve savunmasına sarf eden kuvvetli bir tarikat merkezi haline gelmiştir⁴⁰. Rodos Şövalyeleri, aslında fakir ve düşkünlere yardım amacıyla kurulmuş bir tarikattı. Bunlar Kudüs'te hasta ve yardıma muhtaç kimselere bakmaktaydılar. Bu sebeple onlara "*Hospitaliers(hasta bakıcı)*" denilmekteydi. Ancak Şövalyeler Rodos'a yerleştikten sonra asıl gayeleri olan yardım ve hizmet etme işinden tamamen uzaklaşarak korsanlığa başlamışlardı⁴¹.

Oniki Ada ve Meis'in en kalabalık kasabaları, Anadolu'ya bakan yakalarındadır. Adaların, canlı beşeri faaliyet bölgeleri, dolayısıyla nüfus sıklığı yüksek olan kısımları da Anadolu'nun karşısındadır. Yunanistan'a bakan yüzler ise, çölleri andırarak kadar ıssızdır. Yunanistan'a sırtlarını çevirmiş adalarda, beşeri hayatı ile ekonomik faaliyetlerin doğu kısımlarda toplanması, bu adaları Anadolu'ya daha da yaklaştırmıştır⁴². İncirli Adası'nın idari merkezi olan Mandraki'nin üzerine inşa edilen eski Nissyrus; Astrapolya Adası'nın yegâne büyük iskân merkezi Kastellerizo ise Anadolu tarafına bakmaktadır. Ancak İlk ve Orta çağlarda, adalarla Anadolu arasında iktisadi bağların son zamanlardaki kadar kuvvetli olmadığı kesindir. Bunun sebebi ise, Ege Denizi'nin, antik çağlardan M.S. XVI. yy'a kadar süren bir devre boyunca, başlıca büyük kara ve deniz ticaret yollarına nazaran arz ettiği önemli yerdir⁴³.

Adalarda bilim, o dönemde hayli ileri bir durumdaydı. "*Tıp Bilimi*"nin tarihte ilk defa Oniki Ada'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Tıp Biliminde doktorların babası, öncüsü olarak kabul edilen ve her doktorun mezuniyet sonrasında adına

³⁹ Soner Abacı, "*Rodos*", www.denizmagazin.com.tr/arsiv/arsiv/eylul_00/rodos.htm, (18 Nisan 2007) s. 2.

⁴⁰ Hermes Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi*, (çev. Celalettin Rodoslu), (TTK Yayınları), Ankara 1987, s. 5.

⁴¹ Cemalettin Taşkiran, *a.g.e.*, s. 6.

⁴² Sırrı Erinç, Talip Yücel *a.g.e.*, s.57.

⁴³ *A.g.e.*, s. 59.

yemin ettiği Hipokrat, İstanköylü'dür. Hipokrat İstanköy'de bir tıp okulu kurmuş ve resmen eğitim vermiştir. Ayrıca bilim tarihinde önemli bir yere sahip olan "*İskenderiye Okulu (ekolü)*" Oniki Ada'daki ileri seviyede bulunan fikri gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Meis⁴⁵ Adası'nın ilk ismi "*Kisten*" idi, günümüzde ise Meis'e Yunanlılar "*Kastelleroz*" demektedir. İlk aşamada Rumca olan Kisten, daha sonraları Türkçeleştirilerek "*Meis*" ya da "*Meyis*" olarak kullanılmıştır. Bugün kullanılan Kastelleroz Frenkçe'dir⁴⁶. Bu ada'nın ilk halkı "*Plajlar*"dır. Plajlar önceleri bilinmeyen bir mezhebe sahiptiler. Fakat daha sonraları birkaç tanrıyı kabul etmeleri üzerine, Yunanistan'ın Patros Şehri'nde oluşan ve kendilerince Meis Adası'nın kurucusu ve bulucusu adı verilen Rodos Kâşifi Apollon'a da ibadet etmişlerdir. Apostol Pavlov adında bir misyonerin adaya gelerek İsevi mezhebini yaymaya başlamasından sonra, bu din Meisliler tarafından kabul edilmiştir⁴⁷.

Meis Adası'nda su olmadığından eskiden şehir dışında açılmış havuzlarda, ev sarnıçlarında biriken sular içiliyor, zengin aileler ise su ihtiyaçlarını Kaş Kazası'ndan karşılamışlardı. Halk geçimini balıkçılık, gemicilik ve süngercilik yaparak sağlamaktaydı. Ada'nın nal şeklindeki limanında çeşitli tonajlarda 200 kadar tekne barınmaktaydı. Gemiler yazın İzmir, Antalya, Adana ve Suriye sahillerinden Mısır'a odun, kömür, zahire ve hayvan taşımakta, Kasım ayı sonlarında limana dönmekteydiler. Ada'da hırsızlık ve cinayet gibi olaylara nadiren rastlanmaktaydı, halk eskiden beri devlete sadık kalmıştır⁴⁸.

⁴⁴ www.kibrispostasi.com/forum/archive/index.php/t-1494.html , (18.Nisan 2007), s. 2.

⁴⁵ "*I Kathimerini*" 1919'da kurulmuş, bugünkü tirajı 30.000. Yunanistan'da dağıtılan International Herald Tribune'le birlikte "*I Kathimerini*"nin İngilizce bir edisyonu da veriliyor. Ana Britannica'ya göre resmî adı "*Megiste*", Larousse'a göre Rumcası "*Megisti*". Britannica, Yunancası "*Kastelloriso*" diyor, Larousse "*Kastellorizon*". İtalyancasının "*Castelrosso*" olduğunda her iki kaynak da tereddütsüz. "*Courrier International*" çevirmeni Fransızcaya "*Kastelorizo*" diye aktarmış. Necat Aşkın "*Bayram sonu Meis ve Oniki Ada*", **I Kathimerini** (Necat Aşkın tarafından İngilizce edisyonundan çevirisi yapılmıştır), 25 Ocak 2005.s.1.

⁴⁶ "*Bu isim, Hermiş adına yapılan kale'yi, II. Murat tahrip etmiş olduğundan, daha sonra Rodos'un sekizinci Reis Rüesası Jan Ferdinand de Radya, Likya sahilinde bulunan Andifli'den taşıdığı toprakla yine eski temel üzerine yaptırdığı ve halen kalıntıları bulunan kaleye vermiş olduğu Kırmızı Şato manasındadır*". Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, **İsporad Adaları ve Tarihçesi**, (Naşiri-Yayın: Arif Hikmet 1331 (1915)), (ATASE Gnkur. Basımevi), Ankara 1996, s. 6.

⁴⁷ **A.g.e.**, s.2.

⁴⁸ Sabahattin Özel," Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu ", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, C. 114, No 345, Temmuz 1995, s. 3.

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ortaya çıkan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sırasında Ege Adaları ve Oniki Ada Cenovalıların hâkimiyetine girmiştir. Doğu Roma hâkimiyeti sırasında Oniki Ada, tarihinin en karanlık günlerini yaşamıştır. Fikir ve bilim hayatı sönmeye başlamış, gittikçe fakirleşen halk, başka yerlere göç etmeye başlamıştı.

Birçok adanın yönetimi ise din adamlarına bırakılmıştır. Şöyle ki Nikarya Adası'nın 12 mil doğusuyla Anadolu topraklarından 3 mil uzaklıkta bulunan Samos Adası Başpiskopos'un makamıydı. Ancak Piskopos İstanbul'daki Patriğe gönderilen hediyelerden arta kalanlarla yetinmek zorunda kalmıştır. Tilos da önceleri Papalık idaresindeyken daha sonraları ise Rodos Piskoposu'nun idaresine geçmiştir⁴⁹.

Oniki Ada, tarih boyunca Rodos ve İstanköy Adaları'nın tarihleriyle özdeşleşmiş ve bir tarih birliği içerisinde günümüze kadar medeniyetlerini ortak oluşturmuşlardır. Bu iki adayı ele geçiren devletler Güney Sporatlar, Mentşe veya Oniki Ada olarak isimlendirdiğimiz adalarında kontrollerini ellerinde tutmuşlardır. Zaten gerek yüzölçümü büyüklükleriyle gerekse coğrafi ve jeopolitik konumları itibariyle diğer adalara miğfer olmuşlar; devletler dahi bu adaların savunmalarını Rodos ve İstanköy Adaları'na bağlamışlardır. Bu yönden düşünüldüğünde bu iki adadaki her türlü siyasî, idarî, sosyal, kültürel olaylar diğer adaları da yakından etkilemiştir.

Adaların çeşitli kavimlerce istilâlara uğraması dolayısıyla sistemli bir idarî mekanizma oluşturulamamıştır. Bununla birlikte adaların göç yolları üzerinde bulunması ve sürekli korsan faaliyetlerle yıpratılması dolayısıyla da kurulan idarî sistemler işlevlerini yitirmiş ve yerini düzensizliğe bırakmıştır. En parlak dönemlerini ise adalara idari bir düzen sağlayan Osmanlı zamanında yaşamışlardır.

---

⁴⁹ Bernard Randolp, **Ege Takımadaları: Arşipelago**, (Pera Turizm ve Ticaret A.Ş Yayınları), İstanbul 1998, s. 51

I.BÖLÜM

ONİKİ ADA'NIN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. ONİKİ ADA'NIN TÜRK HÂKİMİYETİNE GEÇİŞ SÜRECİ

1. Malazgirt Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'ne Kadar Adalar'da Türk Hâkimiyeti

Selçuklular 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yayılmaya ve yeni yerler iskân etmeye başlamışlardı. Selçuklu komutanları yerleştikleri bölgelerde organize olarak buralara Türk nüfusunu yerleştirmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte buldukları bölgelerde kendi küçük devletlerini kurarak beylikler halinde fetihlerini sürdürmüşlerdir ve gittikleri toprakları Türkleştirmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Türkler Anadolu'nun Batı sahillerine kadar gelmişlerdi. Türklerin Ege sahillerine yaklaştığı dönemlerde hâkimiyetin kesin olarak hangi devletin elinde olduğu belli değildi. Adalarda, Venedik, Ceneviz ve Bizans arasında çekişmeler sürekli devam etmişti. Ancak Venedik diğer devletlere göre daha avantajlı durumdaydı. Ege'de büyük koloniler kurmuşlar ve deniz ticareti konusunda tek rakipleri Ceneviz'di⁵⁰.

Venedik'in asıl amacı, doğu ticaret yollarını kendi kontrolü altında tutmaktı. Ceneviz de kolonilere özellikle Karadeniz sahillerinde *Kefe*, *Menkübe*, *Sinop*, *Trabzon*, *Amasra* ve *Samsun* gibi önemli liman kentlerine sahipti. Bizans İmparatorluğu ise bu dönemlerde eski gücünü yitirmiş, denizlerdeki üstünlüklerini tamamen Ceneviz ve Venediklilere kaptırmış durumdaydı⁵¹. Bizans'ın elindeki adalar sürekli İtalyan devletlerle el değiştirmekteydi.

Ege Adaları'nın ve Rodos başta olmak üzere Oniki Ada'nın tamamı Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunmaktaydı. Şövalye devletini, askerî şeflerden oluşan bir meclisin seçtiği reis yönetmekteydi. Şövalyelerin büyük reisine "*Grand Maitre*" denilmekteydi. Rodos'a geldikleri 1309'den adayı terk ettikleri 1522 yılına kadar

⁵⁰ İsmail H. Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.I, (TTK Yayınları), Ankara 1995, s. 231.

⁵¹ **A.g.e.**, 231-234.

süren 213 yıllık dönemde, on dokuz büyük reis gelip geçmişti. Birincisi “*Foulques de Villaret*”, sonuncusu da “*Philippe Villiers de L'Isle Adam*”dı. Bunların on dört tanesi Fransız asıllıydı. Şövalyelerin yönetimindeki adaların tümüne “*Les Îles de la Religion (Din Adaları)*” denilmiştir. Ancak şövalyeler din adamlığından ziyade, bir korsan gibi davranmışlardır. Batı yazarlarının da itiraf ettikleri gibi, şövalyelerin yönetimindeki Rodos'a “*Republique de Corsaires (Korsanlar Cumhuriyeti)*” denilmiştir. Hristiyan Katolik mezhebinin fedai koruyucuları oldukları söylenen bu adamlar, sonsuz servet ve hırs peşinde koşan gayet cüretkâr ve maceraperestler haline gelmişlerdi. Topun icadına kadar, “*zapt edilmez*” diye ün yapan, dünyanın en kuvvetli kalelerinden birine sahiptiler. Korsanlıkla büyük servete sahip olan şövalyeler, kadınları, kızları ve erkekleri cariye ve köle diye satarak esir ticareti de yapmaktaydılar⁵².

1050’li yıllarda İzmir’i merkez yapan Çaka Bey denizciliğe büyük önem vermiş ve kurduğu donanmayla Ege’de fetih hareketlerinde bulunmaya başlamıştır. Kısa zamanda otuz parçadan oluşan bir donanma kuran Çaka Bey, *Midilli, Sakız, Rodos, İstanköy ve Sisam* gibi Ege Adaları ile Ege kıyılarından *Urla ve Foça* gibi yerleri fethetmiştir. Çaka Bey’in kısa zamanda güçlenmesi, Bizans İmparatoru Aleksî Komnenin harekete geçmesine neden olmuştur. Deniz’deki yeni rakibinden kurtulma yolları arayan İmparator, Çaka Bey’in üzerine bir donanma göndermiş fakat bu donanma Çaka Bey tarafından bozguna uğratılmıştır. Öncelikle Amiral Niketas, Çaka Bey’e yenilmiş ancak daha sonra Avrupa devletlerinin yardımlarıyla Amiral Konstantinus Sakız Adası’nı geri alabilmişti⁵³. Çaka Bey’in de 1096’da ölümüyle bu beylik dağılmış ve adalardaki hâkimiyet ortadan kalkmıştır.

1260’dan itibaren *Milas, Çine, Meğri, Muğla, Bozüyük, Palanya ve Köyceğiz* bölgelerine yerleşmiş olan Menteşeoğulları Beyliği daha sonraları Hamidoğulları Beyliği aracılığıyla Finike kıyılarına da sahip olarak bir donanma oluşturmuş ve korsan faaliyetlerine başlamışlardı⁵⁴. Menteşe Bey’in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mesud Bey Menteşeoğulları Beyliği donanması ile 1300 yılında Rodos Adası’na saldırıya geçmiş ve adayı hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Ancak Rodos Adası’nın Türkler tarafından fethi, papalığı harekete geçirmişti. Papa V. Kleman ile

⁵² Zeki Çelikkol, **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, (TTK Yayınları), Ankara 1992, s. 6.

⁵³ Selahattin Salıksık, **a.g.e.**, s. 82.

⁵⁴ İsmail H. Uzunçarşılı **a.g.e.**, s. 54.

Fransa Kralı Güzel Filip'in teşvik ve yardımları üzerine, Hıristiyanlığın korsan, tarikat mensubu Saint Jean Şövalyeleri, Rodos'a hücum ettiler. 1310 yılında başlayan Saint Jean Şövalyeleri'nin saldırısı, 15 Ağustos 1314 tarihi'ne yani Rodos'un işgali'ne kadar devam etmişti⁵⁵. Mesud Bey, 1320'den önce vefat edince, yerine oğlu Şücâüddin Orhan Bey geçmiştir. Şücâüddin Bey de, 1320'de Rodos Adası'na sefer tertip edip ada'yı işgalden kurtarmak istemiş, fakat başarılı olamamıştır⁵⁶.

İzmir Bölgesinde yerleşimini sürdürmekte olan bir başka Anadolu Beyliği ise Aydınogulları Beyliği'dir. Aydınogulları Beyliği, önce 1310'da Müslüman İzmir'i, 1326 yılında da sahil İzmir'ini ele geçirmişti. Ardından Umur Bey'in İzmir Bey'i olmasıyla birlikte Selçuk (Ayasluğ) ve İzmir'de meydana getirilen donanmalarla korsanlık yapılmaya başlanmıştı. Aslında Oniki Ada'dan çok Ege'nin kuzeyindeki Sakız, Midilli, Bozcaada ile Eğriboz ve Mora yarımadasında etkili olan Aydınogulları donanması, hem bu adalardaki Latinleri, hem de Oniki Ada bölgesinde hâkim olan Rodos Şövalyeleri'ni bir süre için sindirmiş, hattâ bu adalar ve bölgedeki isyanlarda Umur Bey Bizans İmparatorluğu'na yardımcı olmuştu⁵⁷.

Papa VI. Kleman Anadolu, Rumeli ardından Doğu Akdeniz'deki Türk hâkimiyetinin yaygınlaşmasını engellemek isteyenlerin başında gelmiştir. Bu nedenle de Türklere karşı Venedik ve Kıbrıs Kralları ile anlaşarak Ege'de devamlı olarak donanma bulundurmaya karar vermişler, Aydınogullarından geri aldıkları İzmir limanını üs olarak kullanmaya başlamışlardı. Bizans İmparatoru Yuannis ile ittifak dahi kurulmuştu. Bu nedenle Türklerin adalara geçmesi uzun zaman almıştır⁵⁸.

Bir kısmı Yunan derebeyleri, bir kısmı da Türkler tarafından işgal edilmiş olan Rodos'ta süren anarşi, adayı fethetmek isteyen şövalyelerin işine gelmekteydi. Yine de şövalyeler fetih için pek çok saldırı düzenlemek zorunda kalmışlardı. Türkler ve Araplar bu saldırıları püskürtmüşlerdi. Fakat 24. büyük reis "*Foulques de Villaret*"'in kumanda ettiği şövalyeler, sık ve şiddetli saldırıları sonunda 15 Ağustos 1309'da adayı almayı başarmışlardır. Bu tarihten sonra 213 yıl şövalyelerin

⁵⁵ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s.12.

⁵⁶ İsmail H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁷ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s.12-13.

⁵⁸ İsmail H. Uzunçarşılı **a.g.e.**, s. 234-235.

denetiminde kalan Rodos, kısa zamanda, Hıristiyanlığın bölgedeki İslam'a karşı tek, fakat güçlü kalesi haline gelmiştir⁵⁹.

Meis Adası, 1307 yılında Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. Eski adı Likya ve Pamfilya olan, ancak sonradan "*Teke*" adı verilen yere yakın olması nedeniyle, Selçuklu Devleti Sultanı III. Alâeddin fetihde bir güçlükle karşılaşmamıştır. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ada, Osmanlı Devleti Sultanı II. Murad'ın fethine kadar herhangi bir devlete bağlı olmadan yerel halk tarafından idare edilmiştir⁶⁰.

Batı Anadolu'da hâkimiyet kuran Türk beylikleri, Anadolu'nun tabii uzantısı sayılan adalara sık sık akınlar düzenlemeye başlamışlardı. Adalara sahip olmak için güçlü bir donanmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bundan dolayı Türk deniz gücünün oluşmasına kadar adalarda sürekli bir hâkimiyet kurulamamıştır.

2. Rodos ve Oniki Ada'nın Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi

Etrafındaki denizci Anadolu Beyliklerine nazaran daha ziyade bir kara devleti görünümünde temeli atılan Osmanlı Devleti, Marmara Denizi ile irtibat sağlayıp, Rumeli kıyılarında bazı yerleri ele geçirerek buralarda yerleşmeye başlayınca, bu yeni durumun sonucu olarak denizlere dönük politika izlemeye başlamıştır. Ayrıca, Ege Denizi ve Karadeniz kıyıları ile Akdeniz sahillerindeki memleketlerde Osmanlı hâkimiyeti yayıldıkça donanmaya veya deniz gücüne duyulan ihtiyaç da artmıştı.

Osmanlıların Ege Adaları ile ilgilenmeye başladığı sıralarda bütün Ege Adaları üç ayrı devletin hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Çanakkale Boğazı civarında bulunan adalar Cenevizlilerin; Yunanistan'a yakın olan adalar Venediklilerin; Rodos ve Oniki Ada ise diğer birkaç ada ile birlikte Rodos Şövalyeleri'nin hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Anadolu'da kurulmakta olan Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında bile adalarla ilgilendiği, bazı tarihçilerce ileri sürülmektedir. Bizans kaynaklarında, daha Osman Gazi devrinde (1310),

⁵⁹ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 5.

⁶⁰ Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, **a.g.e.**, s. 4-5.

Osmanlıların Rodos'a⁶¹ asker gönderdiği belirtiliyorsa da, Osmanlı kaynaklarında buna dair bir bilgiye rastlanmamaktadır⁶².

İlk dönemlerde, Karesi Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılması ardından Aydıncıkta bir tersane kurulmuştur. İzmit'in Bizans'tan alınması ile de İzmit Tersanesi faaliyete geçmiştir. Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye yerleşmeleri istikrar bulduktan sonra burayı elde tutmak, gerektiğinde süratle asker sevk edebilmek ve bilhassa Venediklilerden Boğazı ve Marmara sahillerini koruyabilmek için Gelibolu'da da önemli bir tersane meydana getirilmişti. Böylece XIV. yy'ın son yarısından itibaren donanma faaliyetleri artırılmıştır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Türk deniz gücü henüz Venedik Ceneviz gibi büyük filolara sahip devletlerle karşılaşmayı göze alacak duruma değildi. Yıldırım Bayezid, Batı Anadolu'daki Saruhan, Aydın, Menteşe Beylikleri'ni ortadan kaldırmış, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını Ege Denizi'ne dayandırmıştı⁶³. Bununla birlikte Ege Denizi'nde ilk ciddi donanma faaliyetlerinin başladığı görülmektedir.

Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte genişlemeyi sürdüren Türkler, XIV. yy'ın sonlarına doğru Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'in Ege kıyılarındaki Saruhan, Aydınoğulları, ve Menteşeoğulları Beyliklerini topraklarına katması ile Ege Denizi üzerinde hakimiyet kurma düşünceleri de artmıştır⁶⁴. Bu düşüncelere yönelik olarak Oniki Ada ile doğrudan ilgilenen ilk Osmanlı Sultanı I. Bayezid olmuştur. Batı Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetini sağladıktan sonra I. Bayezid, gözünü Anadolu sahiline yakın Ege Adaları'na çevirdi. Çünkü Sultan bu adaları Anadolu'nun bir parçası olarak görmekteydi. Daha önceki Osmanlı sultanları Anadolu'daki Türk birliğini sağlamayı ön plânda tuttuklarından bu adalarla ilgilenmeye fırsat bulamamışlardı. Anadolu'da Türk birliği sağlanmış, gözler daha batıya çevrilmişti. Bunun için Osmanlı öncelikle donanmasını güçlendirmeye çalışmıştır. Çünkü 1390 yılındaki İstanbul kuşatmasında donanma çok önemli olmuştu. Bu yüzden de

⁶¹ “Rodos Adasının merkezi olan Rodos şehri, adanın kuzey ucundaki burun üzerindedir; denize doğru uzanarak müntehalarında bir kavis gibi bükülüp birbirine yaklaşan iki dil, emniyetli ve geniş bir liman vücuda getirir. Limana giren gemilerin solunda kalan iki dil şehir istihkamları dışında olduğundan üzerine yel değirmeni yapılmış ve nihayetinde de Melekler Kulesi ile muhafaza altına alınmıştır. Diğer taraftaki dil üzerinde de değirmenler vardır”. İsmail H. Uzunçarşılı, , a.g.e., C. II, s. 139–140.

⁶² Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, a.g.e., s. 7.

⁶³ İsmail H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 140.

⁶⁴ Cemalettin Yavuz, a.g.e., s.13.

denizcilik çalışmalarına gereken önem verilmeye başlanmıştı. Bu faaliyetlerin en önemlisi de yakın zamanda kurulmuş olan Gelibolu Tersanesi'nin genişletilmesiydi. Burada inşa edilen gemilerle Sultan I.Bayezid, Ege sahillerini korsanlardan veya saldırılardan korumayı düşünmüştür. Çünkü şövalyeler çok kere Anadolu sahillerine baskınlar yapmış, yerli ahaliye oldukça zarar vermişlerdi.

1391 yılında Saruca Paşa komutasındaki 60 gemiden oluşan bir filoyu Sultan I.Bayezid, adalar üzerine göndermiştir. Donanma Eğriboz ve Sakız Adasındaki korsanları bertaraf etmeyi başarmıştı. Daha sonra donanma Limni, Midilli ve Rodos Adalarına yönelmişti. Bu deniz seferi sırasında Osmanlı donanması, İstanköy Adasını da kuşatmıştı. Bu kuşatma sırasında Narence kalesi⁶⁵ kuşatılmış ve ele geçirilmişti. Ardından Andimahia (Rahia) kalesi kuşatılmıştı. Yirmi iki gün süren kuşatmadan sonra Osmanlı askerleri arasında çıkan kanlı basur hastalığından dolayı donanma Midilli'ye geri dönmek zorunda kalmıştı⁶⁶. Saint Jean Şövalyeleri Osmanlı deniz kuvvetlerini püskürtmeyi başarmışlar ve daha sonra da kaleyi yeniden inşa etmişlerdi. Osmanlı sultanı, donanma ile fethedemediği bu adalar üzerine değişik bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu siyaset ise adaların iaşesinin kontrol altına alınması idi. Bu adalar yiyecek ve içeceklerinin çoğunu Anadolu sahillerinden sağlamaktaydılar. I. Bayezid adalara hububat gönderilmesini yasaklamıştı⁶⁷.

Ankara Savaşı'ndan sonra bunalımlı yıllara giren Osmanlı Devleti'nin on bir yıl süren Fetret Devrinde Ege Denizi'ndeki faaliyetleri tamamen durmuştu. Özellikle Fetret Devrinde Rodos Şövalyeleri Oniki Ada üzerindeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlardır. Çelebi Sultan Mehmet'in tahtı ele geçirmesiyle birlikte tekrar

⁶⁵ “Adada dört adet sağlam kale vardır. İlk kalesine Narence(Narence) derler. Bu kale, sözü edilen adanın poyraz tarafında ve Anadolu'ya karşı kurulmuştur. Bu kaleden Anadolu kıyısı altı mil çeker. Fakat bu sözü edilen kale, alçak düz bir yerde yapılmıştır. Bir tarafını kazarak liman haline getirmişlerdir. Çok küçük gemiler girer, sığ olduğundan kadırgalar giremez. Kayıklar da girer. Bu limanın kıyıları, güzel, bağlı bahçeli, su kuyuları olan yerlerdir. Turunç ve limon ile çeşitli meyveler çok boldur. Bu Narence'nin önleri, güzel demir atma yerleridir. İki - üç yüz parça geminin yatabileceği yerdir. O kaleden iki mil kadar karayel tarafında alçak kumlu bir burun vardır. Bu burun da yatak yeridir. Fakat sözü edilen bu burunun uç kısmı sığıktır. Bir parça açığa durmalıdır. Diğer kaleler, Andimahya, Kifelos ve Bili kaleleridir”. Piri Reis, “Kitab-ı Bahriye”, www.istanbul.org/documents/113.html, .(18 Nisan 2007), s 1.

⁶⁶ Selahattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, (TTK Yayınları), İstanbul, 1971, s. 231-234.

⁶⁷ İsmail. H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1258-1512)**, C.I, (Türkiye Yayınevi), İstanbul, 1971, s.92-93.

başlamış ve İzmir civarında şövalyelerce yapılmak istenen bir kuleyi yıktırmıştır. Sultan sadece şövalyelerin 1415 yılında Bodrum'daki kaleyi tahkim etmelerine izin vermişti. Fatih Sultan Mehmet'e kadar Osmanlı sultanları bu adalarla doğrudan ilgilenme fırsatını bulamamışlardı. Osmanlı Devleti, Ege sahillerini ele geçirmiş yalnız Foça tuz madenleri Cenevizlilerin elinde kalmıştı. Sahillere yakın olan Taşoz, Semandirek, Gökçeada, Limni, Midilli, Sakız ve Sisam gibi belli başlı adalar Cenevizlilerin, Oniki Ada ile bazı adalar ise Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunmaktaydı⁶⁸.

Osmanlı donanması henüz denizlerde bu devletlere karşı üstünlük sağlayacak duruma gelmemişti. Ancak adaların birkaçı Osmanlıların hâkimiyetini tanımışlardı. Sakız ve Midilli Adaları Osmanlılara vergi vermeyi kabullenmişlerdi. Sıra şövalyelerin elinde bulunan Rodos ve Oniki Ada'ya gelmişti. Buna karşılık Venedik, Ceneviz, Napoli ve Papalık donanmalarıyla adaların donanmaları hem sayı ve hem de denizcilik bakımından ileri durumda bulunmaktaydılar. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, hem sahillerini korumak hem de Türk ticaret gemileriyle limanlarını emniyet altında tutmak için bu adaların idarecileriyle antlaşmalar yapmıştır. Zira ada yöneticileri Osmanlı üstünlüğünü kabul etmiş ve vergi vermeye de razı olmuşlardı⁶⁹. İşte bu vergi vermeye razı gelen yöneticiler aynı zamanda Osmanlı sahillerini korumayı da kabul etmişlerdi.

Osmanlılar Devleti döneminde, Oniki Adayla ilgili ilk ciddi girişim olarak II. Murad zamanında Meis Adası'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesidir. Ada'da çok kısa bir süre kalan II. Murad, birkaç görevli, küçük çapta otuz sekiz top ve bir miktar asker bırakarak başkente dönmüştür. Anadolu halkının, kayıtsız şartsız adada oturmalarına izin vermiştir⁷⁰.

1309'dan beri Saint-Jean Şövalyeleri'nin elinde bulunan Rodos ve Oniki Ada, bu adaların önemini anlayan Osmanlı Devleti tarafından fetih hareketlerine maruz

⁶⁸ İsmail. H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s.351.

⁶⁹ Cevdet Küçük, "Ege Adalarındaki Türk Egemenliği Dönemi", **Ege'de Temel Sorun (Egemenliği Tartışmalı Adalar)**, VII. Dizi, S. 182, (yay. Haz. Ali Kurumahmut) (TTK Yayınları), Ankara 1998, s. 33.

⁷⁰ Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, **a.g.e.**, s.5.

kalmıştır. 1440–1445 yıllarında Türkler tarafından yapılan baskınlar ve 1480 yılındaki uzun kuşatma, şövalyelerin savaş yeteneklerini artırmış, muazzam savunma sistemlerini daha da kuvvetlendirmeye yaramıştır⁷¹.

Rodos'un ve Oniki Ada'nın fethi ile ilgili ilk önemli hareket, Fatih Sultan Mehmed devrine rastlamaktadır. Şövalyelerin Anadolu sahillerinde güçlü üslere sahip olmaları, Anadolu'da siyasi birliği sağlamayı gaye edinmiş olan Fatih Sultan Mehmed'in siyaseti ile bağdaşmamaktadır. Ayrıca Rodos Şövalyeleri'nin Türkler aleyhine kurulan ittifaklara girmeleri Haçlı donanmalarının Rodos ve civarındaki adalarda üslenmeleri, şövalyelerin Türk ticaret gemileri'ne ve Anadolu sahillerine saldıran korsanlara yataklık yapmaları, İstanbul'un fethini takip eden yıllardan itibaren Osmanlı padişahı ile Rodos Şövalyeleri'ni karşı karşıya getirmişti⁷².

İlk aşamada 1451'de Fatih'i tahta çıkışını tebrik maksadıyla şövalyeler hükümdara elçi göndermişler ve İstanbul'un fethinden sonra hediyeler yollayarak ticaret antlaşması yapmak istemişlerdir. Ancak şövalyeler İstanbul'un fethinden sonra Papa III. Calixtus'un faaliyetleri ile Türkler aleyhindeki Hıristiyan ittifakına girmişlerdir. Bu itibarla Osmanlı Devleti ve Rodos Şövalyeleri arasında, Fatih Sultan Mehmet'in tahta çıkışı dolayısıyla yapılan Aralık 1451 tarihli antlaşmanın sağladığı dostça ilişkiler uzun sürmemiştir. Çünkü İstanbul'un fethinden sonra ne Fatih Ege'de hâkimiyet kurmaktan, ne de şövalyeler meslekleri olan korsanlıktan vazgeçmişlerdir⁷³. İstanbul'un fethinden sonra 1454–1455 yıllarından sonra mücadeleler başlamış, ancak şövalyelerin Avrupalılardan yardım almalarıyla savaşlar uzun sürmüştür.

1455 yılından itibaren Rodos Şövalyeleri diğer adaların halkları ile olduğu gibi, Anadolu kıyılarındaki şehirlerle de karşılıklı olarak ticari ilişkiler kurmak istemişlerdi. Bundan dolayı Osmanlı yöneticileri ile temasa geçmişlerdi. Osmanlılar vergi verme şartıyla bunu kabul edeceklerini söylemelerine rağmen, kendilerinin manen Papa'ya bağlı oldukları gerekçesiyle vergi vermeyi kabul etmemişlerdi. Bunun

⁷¹ Cemalettin Taşkiran, *a. g. e.*, s. 7.

⁷² Şerafettin Turan, *Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına*, (Kanuni Armağanı), (TTK Yayınları), Ankara 2001, s. 50.

⁷³ İsmail H. Uzunçarşılı, *a. g. e.*, C.I, s. 44–45.

üzerine Osmanlı Devleti, Rodos Şövalyeleri'ni vergiye bağlamak amacıyla Menteşe kıyılarındaki ve Gelibolu'daki donanmayı harekete geçirmişti⁷⁴. 1455 senesi İlkbaharında Osmanlı ordusu Sırbistan'a sefer açarken Hamza Bey kumandasındaki Türk donanması şövalyelerle savaşmak üzere Ege'ye açılmıştı (24 Aralık). Hamza Bey'in filosu toplam iki yüz gemiden oluşmaktaydı. Donanma önce Midilli'ye uğramış ve ada hâkiminin verdiği hediyeleri alarak Sakız'a hareket etmişti. Sakız'dan Rodos önlerine gelen donanma buraya yönelik bir taarruzda bulunmamıştır. Adadaki kuvvetli savunma tedbirleri karşısında saldırıdan vazgeçen Hamza Bey, askeri İstanköy Adası'nda karaya çıkarmış ve Andimahya kalesini kuşatmıştı⁷⁵. Ardından Rodos'un Arhangelos civarına çıkarak birçok esir ve ganimet almış, Sömbeki, Leryoz, Kelemez ve İncirli Adalarına da baskınlar düzenleyip Sakız'a dönmüştü⁷⁶.

1467 yılında Eğriboz seferini yapan Osmanlı donanması Rodos'a da bir sefer düzenlediyse de, yine başarısız olarak geri dönmüştü. Rodos Şövalyeleri'nin Osmanlı kıyıları, Mısır ve Suriye arasındaki deniz ticareti gemilerine saldırımları ve malları yağmalamaları üzerine 1479 yılında İtalya ve Rodos'a bir sefer daha düzenlenmişti⁷⁷. Güney İtalya'yı fethetmekle görevlendirilen Gedik Ahmet Paşa, yolu üzerinde bulunan Zanta, Kefalonya ve Ayamavra Adalarını da Osmanlı topraklarına katmıştı. Bu süreç içerisinde Rodos ikinci kez kuşatılmaya başlanmıştı⁷⁸. 160 parçadan oluşan, Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı deniz filosu ve 70.000 asker Rodos önlerine gelmişti. Rodos'ta o tarihte şövalyelerin büyük reisi Fransız "*Pierre d'Aubusson*"du. Kuşatma sırasında ilk kez tahrip gücü yüksek bombalar kullanılmıştı. Sonucunda ise 28 Temmuz 1480'de Rodos ele geçirilmiş, ancak tamamen kontrol altına alınamamıştı. Adanın yağma edilmesini Mesih Paşa men etmişti. Ada sürekli Avrupa'dan yardım alıyordu. İki ay on gün boyunca ada kontrol altına alınamamış ve sonunda 9.000 şehit, 15.000 yaralı verilen kuşatma sona ermişti⁷⁹. Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri üç ay süren kuşatma sırasında bir ara surları aşip Rodos kalesine girmelerine rağmen, başarı sağlanamamıştır. 27 Temmuz 1480 günü Türkler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savunmasıyla Pierre d'Aubusson

⁷⁴ A.g.e., s. 45.

⁷⁵ Nicolae Yorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II, (Yeditepe Yayınları), İstanbul 2005, s. 58.

⁷⁶ Selahattin Salıḡık, a.g.e., s. 83.

⁷⁷ Cemalettin Yavuz, a.g.e., s.14.

⁷⁸ Cevdet Küçük, a.g.m., s. 35.

⁷⁹ Selahattin Salıḡık, a.g.e., s. 83.

Avrupa'yı kurtarmış gibi itibar görmüş, minnet hisleri duyan Papa ona kardinal rütbesi vermiştir⁸⁰.

Fatih Sultan Mehmed'ten sonra oğlu II. Beyazıd döneminde Rodos Şövalyeleri, Osmanlı aleyhine oluşan olumsuz durumlardan yararlanma fırsatlarını kaçırmamışlardır. İşte bu fırsatlardan biri bu dönemde ortaya çıkmış ve II. Beyazıd'ın Cem Sultan ile uğraşmasını fırsat bilmiş, Cem Sultan'a destek olmak hatta ondan faydalanmak amacıyla merkez Rodos'a getirmişlerdir. Cem Sultan daha önce Karaman valisi iken ve Rodos kuşatması sırasında şövalyelerle temaslarda bulunmuş, bundan dolayı münasebet bulunmaktaydı. Sultan, Karamanlı Kasım'ın tavsiyesi doğrultusunda Taşeli sahillerine çekilmiş; ancak Hersekzâde kuvvetlerinin baskısından dolayı burada daha fazla duramayıp Anamur kıyısından üç Rodos gemisiyle adaya kaçırılmıştır⁸¹. 16 Temmuz 1482 'de yanında otuz kadar maiyetiyle Korikos limanına getirilmiş ve oradan Rodos'a geçmiştir. Rodos Adası reisi *Pierre d'Aubusson*, Cem Sultanı kabul edip büyük bir memnuniyetle ağırlamıştır⁸². Şövalyeler Sultanı adada tutmak istediyseler de II. Beyazıd'ın adayı kuşatma ihtimaline karşı Fransa'ya göndermeyi uygun bulmuşlardı. Şövalyeler, Cem'i adada tutmak yerine Fransa'ya gönderme yoluyla ve yanındaki esirlerle birlikte onu parasızdırma için kullanmışlardır. Adadan gönderilmeden önce Şövalyelerle Cem Sultan arasında bir anlaşma imzalandığı bilinmektedir⁸³. Yardım etmekten çok, çıkar elde etmek amacıyla Cem Sultana yaklaşan şövalyeler, Sultan'ın hayatını esaret içinde geçirmesine yol açmışlardı.

Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'ın fethinden sonra (1517), bu eyalete giden yolların güvenliği açısından Rodos'un fethi zorunlu bir hale gelmişti. Ege'de bazı önemli mevkilerin fethedilmesi, Osmanlıların en önemli sorunu olan şövalyelerin faaliyetlerini artırmalarına neden olmuştu. Şövalyeler bir yandan da

⁸⁰ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 50.

⁸¹ İsmail H. Uzunçarşılı, C.I , **a.g.e.**, s. 170.

⁸² Nicolae Yorga, **a.g.e.**, s. 206.

⁸³ “*Cem Sultan Rodos'ta ayrılırken, Şövalyeler'in reisine, hükümdar olduğu takdirde Şövalyelerle daimi sürette sulh halinde yaşayarak onlara ticaret serbestisi vereceğini ve Türklerin ellerindeki esirlerden her sene üç yüz kişinin satın alınmasına müsaade edeceğini ve Şövalyeleri tuz resimlerinden muaf kılacağını ve kendisine yapılan masrafa mukabil yüz elli bin altın vereceğini mutazammın bir ahidname vermişti*”. İsmail H. Uzunçarşılı,C.I , **a.g.e.**, s. 171; Cavit Baysun, “Cem” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C 3, (M.E.B), İstanbul 1977, s. 69-81.

korsan faaliyetlerinden geri durmamışlardır. Bu dönemlerde Akdeniz’de seyreden birçok Türk veya İslâm gemisi şövalyelere haraç vermek zorunda kalmış, pek çok ticaret ve nakliye gemileri saldırılara maruz kalmıştı⁸⁴.

Rodos Şövalyeleri’nin büyük tepki çeken bu hareketleri yanı sıra Mısır ve Suriye’nin Osmanlı idaresine geçmesiyle Doğu Akdeniz sahilleri tamamen Türk hâkimiyeti altına girdiğinden, Anadolu ile bu yeni Osmanlı ülkeleri arasında deniz ulaşımının emniyet altına alınması da hayatî önem kazanmıştı. Selim, Mısır Seferinden döndükten sonra donanmaya önem vermeye başlamıştı. Ancak seferin nereye yapılacağı konusunda herhangi bir fikir ileri sürülmemişken bazı devlet adamları Rodos üzerine yapılması doğrutusunda fikirler öne sürmüştü. Ancak adanın ele geçirilmesi için hazır bulunan dört aylık levazımın yetmeyeceğini söyleyen Selim, bu konuda dedesi gibi başarısızlığa uğramamak için bu girişimi daha sonraya bırakmayı uygun bulmuştu⁸⁵.

II. Mehmet ve I.Selim tarafından fethedilemeyen Rodos ve ona bağlı adaları, I. Süleyman (Kanunî) fethetmeye azmetmiştir. Bunun için pek çok sebebi bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi, Rodos’ta üslenmiş olan şövalyelerin, 1520’de Suriye’de isyan eden Canberdi Gazali’ye yardım etmeleri idi. Şövalyeler, her fırsatta Osmanlı sultanlarının aleyhine çalışmaktaydılar. Diğer bir sebep de, şövalyelerin Cem Sultan’ın oğlu Şehzade Murad’ı Osmanlı tahtının varisi olarak ortaya çıkarmalarıydı. 1496 yılında Cem Sultan’ın Kahire’de ölümü üzerine oğlu şehzade Murad, Rodos’a getirilmiş ve şövalyelerce Osmanlı sultanına karşı bir koz olarak kullanılmaya çalışılmıştı. Bunun yanında, Rodos Şövalyeleri’nin Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail ile de münasebetleri olmuştu⁸⁶. Bu sebeplerin yanında Rodos, İstanköy ve Bodrum başta olmak üzere diğer adalar, şövalyelerin üssü durumundaydı. Dolayısıyla Avrupa devletlerinin donanmaları, bu adalarda zaman zaman üslenmişlerdir. Bu durum da Anadolu sahilleri’nin korunmasını mecburi kılmıştır.

1480’de II. Mehmed’in buraya yönelik askerî harekâtına başarı ile karşı koyan Rodos Şövalyeleri’ne karşı, kırk iki yıl sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından

⁸⁴ İsmail. H. Danişmend, **a. g. e.**, C. II, s. 277–278.

⁸⁵ **A.g.e.**, s. 301–302.

⁸⁶ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.52–53; İsmail H. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C.II, s. 313.

adalara tekrar fetih hareketleri yapılmıştı. Şövalyeler, 1522'de Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat katıldığı sefer sonucu adadan çıkarılmışlardır. Rodos Seferi'ne çıkan Türk kuvveti hakkında tam bir fikir birliği yoktur. Batı kaynaklarında "24 Temmuz 1522'de Türk sahilleri açıklarında görülen Sultan'ın donanması 400 parça idi ve 200.000 kişi taşıyordu" denilmektedir. Türk kaynaklarında zikredilen rakamlar daha büyüktür. Batı kaynaklarında Türk donanmasının 250–300 gemiden oluştuğu kaydedildiği halde, yerli tarihçilerin bu sayıyı 300'den başlayarak 700'e kadar çıkardıkları görülmektedir⁸⁷. Rodos Seferi'ne 150–200 bin kadar kuvvet katılmış; Osmanlı donanması, yirmi günde İstanbul'dan Rodos'a gelmiştir. İstanbul'daki kuvvetler de 18 Haziran 1522'de Üsküdar'dan harekete geçmişler ve Rodos'un hemen yanı başında bulunan ve birleşme noktası olarak seçilen Harki Adası açıklarına gelmişlerdir. Bu adacık batıdan gelecek yardımcı kuvvetler için çok uygun bir gözetleme, ihbar ve üs durumundaydı⁸⁸.

Rodos'u ele geçirmek için Çoban Mustafa Paşa'yı 400'ü savaş gemisi olmak üzere toplam 700 gemiyle Rodos'a gönderen Kanuni'nin kendisi de karadan Kapıkulu Ocaklarıyla hareket etmiş ve Marmaris'ten gemilerle adaya geçmişti. Kuşatma 29 Temmuz 1521'de başlamıştı. Rodos civarında bulunan ve stratejik açıdan önem taşıyan Harki ve İncirli Adaları Rodos kuşatması'nın ilk aylarında ele geçirilmişti. Rodos Şövalyeleri'nin de güçlü bir donanması bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı donanmasının üstünlüğü karşısında denizde savaşmaya cesaret edememişlerdi. Türk Donanması Kumburnu'nun arkasına demirlemişti. Ertesi gün de hemen Rodos şehri sarılmıştır. Osmanlıların güçlü toplarının bulunmasın rağmen, kuşatma yedi aya yakın sürmüştür. Zira Osmanlıların sayı üstünlüğüne karşın, Rodos şehrinin de iç içe üç beldeden oluşan, iyi korunan dayanıklı kaleleri bulunmaktaydı⁸⁹.

Şövalyeler aylar boyunca Türk saldırılarına karşı koymalarına rağmen, daha fazla da dayanamayacaklarını anlamışlardı. Adada uzun ve kanlı çarpışmalar olmuş,

⁸⁷Oniki Ada eski Maarif Müdürü Ziver Bey, "Rodos Tarihi" adlı eserinde, "Donanma-ı Hümayun'a 500 kadirga, 50 mavna, 500 piştarda, 100 adet gullele ilave alınıp, bunlar için Anadolu'dan 40'000 kürekçi, 25'000 azap askeri celb buyuruldu. Frenk tarihçileri donanmanın adedini 700 parça, 60'000 azap, 14'000 yeniçeri askeri olarak yazarlar. Tevarih'i Osmaniye'ye göre askeri miktarı 100'000 ve donanma da 3'000'ü harp ve 400'ü nakliye olmak üzere 700 parça gemiden ibaret idi." demektedir. Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 12.

⁸⁸ İsmail H. Uzunçarşılı, C.II, **a.g.e.**, s. 313.

⁸⁹ Hermes Balducci, **a.g.e.**, s. 7.

nihayet 14 Haziran 1522'de İstanköy'ü işgal eden Türk donanması altı ay sonra şövalyeler Grand Maestrosu *Philippe Villers de l'Isle Adam*, 21 Aralık 1522 de imzaladığı anlaşmayla adayı teslim etmek zorunda kalmıştır⁹⁰. Bu suretle Aralık 'ta IV. Vezir Ahmet Paşa, Kethüdası Beyazid Çelebi, Veziriazam Piri Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası, maiyetleri ile birlikte kaleden içeri girmişlerdir. Ertesi gün, 1 Ocak 1523'de, yanında birkaç şövalye ile Osmanlı ordugâhına gelen Rodos Grand Maestrosu, o gün divan toplandığı için uzun süre Padişah otağının önünde beklemiş, padişah ile görüşmesi sırasında da elini öpüp ona üç altın vazo takdim etmiştir. Gece yarısı da, Türklere yüzyıllar boyunca zorluk çıkarmış bulunan tarikat, Malta'ya gitmek üzere, Osmanlılar tarafından temin edilen nakliye gemilerine bütün mal ve mülkleri ile binip Rodos'u terk etmişlerdir⁹¹.

213 yıl süren şövalyeler devri böylece sona ermişti. Rodos ile birlikte İlyaki (Tilos), Sömbeki, Leros ve Oniki Ada'dan diğerleri de Türk hâkimiyetine girmiştir⁹². Böylece Anadolu'nun Ege'deki güney sahillerine doğru yer alan deniz bölgesi tam olarak kontrol altına alınmış; ayrıca Mısır-İstanbul arasındaki son derece önemli olan ticarî deniz yolu hiç olmazsa Anadolu sahillerinden itibaren güvenliğe kavuşmuştur. Rodos'un fethi, Osmanlıların Akdeniz siyaseti açısından da epey belirleyici olmuştur. Rodos ile beraber Herke, İlyaki, Sömbeki, Leryoz, İstanköy, İncirli ve Kelemez gibi civar adalar üzerinde de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur⁹³.

Özellikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kaptan-ı Deryalığa "*Beylerbeyi*" unvanı ve sıfatıyla getirilmesinden (1533) sonra Akdeniz'de büyük çaplı harekâta girişildi. Barbaros Hayreddin Paşa ilk olarak Ege Denizi'nde Mora'ya yakın Kiklat Adaları üzerine gitmeye karar vermişti. Bu sular Osmanlı donanmasının hareket alanı içerisinde bulunmaktaydı. Özellikle Korfu seferine çıkılırken ve dönülürken bu adalar

⁹⁰"Bu antlaşmaya göre: Şövalyeler on gün içinde Rodos ve Oniki Adayı boşaltacak, toplar hariç diğer eşyayı taşıyabileceklerdi. Bütün silahlarını, değerli eşyalarını kendi gemilerine yükleyecekler çekilip gideceklerdi. Bütün Türk esirler geri verilecek, Rodos limanı on gün içinde 4000 Yeniçeri tarafından işgal olunacaktı. Ordunun savaşa başlamasından dört ay on iki gün sonra Rodos ve Oniki Ada tamamen teslim alınmıştır". Selahattin Salıslık, **a.g.e.**, s. 85.

⁹¹ Şahabettin Tekindağ, "Rodos'un Fethi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.VIII, İstanbul Mayıs 1968, s. 59-60.

⁹²Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 50-51.

⁹³Cevdet Küçük, **Ege Adalarının Hâkimiyet Devri**, (Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları), Ankara 2001, s. 4-5.

teker teker Osmanlı idaresi altına alınmıştı⁹⁴. Güney Sporatlar'da Şeytanlık (Gyarus/Jura), Batnoz, İstampulya (Stampalia) elde edilmiştir (Eylül 1537). İkinci adalar seferine Haziran 1538'de çıkan Barbaros, İskitos (Skiathos) Adasını savaşıarak almış, ardından İşkiros (Skyros), İstandil, Andre (Andros) ve Koyunluca'ya (Serifos/Seriphos) uğramış ve bu adalardan da bağlılıklarını gösteren haraç vergisini almıştı. Temmuz 1538'de de Kerpe (Karpatos) ile Kaşot (Kasos) elde edilmişti⁹⁵. Böylelikle Karadeniz, Marmara Denizi'nden sonra Ege Denizi de bir Türk gölü haline gelmiş ve sadece Batı Anadolu kıyılarının güvenliği değil Doğu Akdeniz'e kıyısı olan bütün Osmanlı topraklarının da güvenliği tam anlamıyla sağlanmış oldu. Sadece bununla kalınmamış, diğer adaların alınmasında Rodos ve Oniki Ada'nın önemli rolleri olmuştur.

Meis Adası, coğrafi konumu itibariyle Oniki Ada grubuna girmemiş; ancak Osmanlılar döneminde Akdeniz Adaları (Cezâyir-i Bahr-i Sefîd) Vilâyeti'nin idari yapısı içerisinde Rodos'a bağlı bir nahiye olmuştu. Bu durum İtalya hâkimiyeti sırasında da devam etmiştir. Anadolu'nun Kaş bölgesi yakınındaki Meis (Megis, Kastellerizo) de aynı yıllarda Osmanlı hâkimiyetine girerek, yaklaşık 400 yıl süreyle Türk kimliği taşımıştı⁹⁶.

Önceleri adalar bir Osmanlı beylerbeyliği haline getirilerek sancak sistemi içinde idare edilmişlerdi. Sancak sistemi klasik dönemler boyunca değişmemiş, merkezden tayin edilen Osmanlı idarecileri ve memurları buralarda görev yapmışlardı. Gerek ekonomik uygulamalar ve gerekse idarecilerin uygulamaları daima merkezî bir denetim altında olmuştur. Osmanlı idaresi imparatorluğun diğer yerlerinde olduğu gibi bütün uygulamalarda halkın malî ve sosyal durumunu her zaman dikkate almıştı. Adaların Osmanlı Devletine bağlanmasıyla geçirdiği idari safhalar devletin durumuna göre belirlenmiştir.

⁹⁴ A.g.e., s. 7.

⁹⁵ İsmail H. Danişmend, a.g.e., C. II, s. 200–202, 204–205.

⁹⁶ Cemalettin Yavuz, a.g.e., s.15.

B. TÜRK EGEMENLİĞİ ALTINDAKİ ADALARIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMLARI

1. Türk Hâkimiyetindeki Oniki Ada'nın İdarî Yapısı

a. Tanzimat Fermanına Kadar Kaptan Paşa Eyaleti (*Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti*) ve Oniki Ada'nın Eyalete Bağlanma Süreci

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti kurulmadan önce, adaların idâri durumu kaynak eksikliğinden dolayı, tam olarak açıklığa kavuşturulamamaktadır. Osmanlı Devletinin, Ege Denizi'ne açılarak, adaları ele geçirmeye başlamaları, idarî bazı meseleleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü *Limni*, *Midilli*, *Eğriboz* gibi yüzölçümü büyük adaların alınmasından sonra, Rodos ve İstanköy'ün de ilhakı ile hâkimiyet sahası oldukça genişlemiştir. O zamana kadar, “*Gelibolu Sancakbeyi*” veya “*derya beyleri*” tarafından idare edilen donanmanın başına, meşhur Türk denizci *Barbaros Hayreddin Paşa*'nın getirilmesinden sonra, yeni bir idarî düzenleme yapılmış, 1534 yılında *Cezâyir Beylerbeyliği* kurulmuştur⁹⁷. Bu makam, hem Kuzey Afrika hem de Ege Adaları'nın idaresini içine almaktaydı. Buraların gelir kaynakları, Kaptan Paşa sıfatı ile Hayreddin Paşa'ya bırakılmıştır. Zira “*Kaptan Paşa Eyâleti*”nin bir diğer adı da “*Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti*”dir. Bu eyalet aynı zamanda denizcilik alanındaki yegâne taşra birimiydi. Kaptan Paşa Eyaleti, kuruluşundan itibaren devletin denizcilikle alâkalı politikalarının yönlendirilmesinde ve uygulamasında önemli görevler üstlenmiştir. Bununla birlikte Osmanlı denizciliğinin ilk devirlerini tam manasıyla aydınlatacak yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu yüzden Osmanlı Deniz Teşkilâtı'nın bu dönem yapılanması hususu son zamanlara kadar açıklığa kavuşturulmamıştır. Muhtemelen, kurulduğu ya da oluşturulduğu tarihlerde, eyalet için daha çok kullanılan isim “*Kaptan Paşa Eyaleti*” idi, *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd* adı daha sonra, Tanzimat ile beraber daha sık kullanılmaya başlanmıştır⁹⁸.

⁹⁷ Cevdet Küçük, **a.g.e.**, s. 21.

⁹⁸ Ayhan Afşin Ünal, Ayhan Afşin Ünal, “*XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz ve Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti*”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 12, Kayseri 2001, s. 252.

1534'ten itibaren meydana getirilen Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Beylerbeyliği'nin idarî ve coğrafî kriterler dikkate alınmak suretiyle teşkilâtı incelenecek olursa, özellikle adaların ana karadan ayrı düşünülmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Beylerbeyliği'nin sınırlarını ortaya koyan 1550 tarihli bir listeye göre deniz eyaleti, temel olarak Gelibolu, Eğriboz, Karlili, İnebahtı, Rodos ve Midilli'den oluşmaktaydı. Deniz Eyaleti'nin idarî durumu, 1570 Kıbrıs seferi ve ardından büyük deniz harekâtları ile yeni bir yapılanma sürecine daha tanık olmuştu. Şöyle ki, öteden beri deniz seferlerine katılan Anadolu Beylerbeyliği'ne ait kıyı sancaklarından bazıları da buraya eklenerek, idarî yapı sağlamlaştırılmıştır⁹⁹.

1568–1574 tarihli listelerde *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd* veya *Kaptan Paşa Eyâleti*'nin yedi idarî birime ayrıldığı görülmektedir. Bunlar Gelibolu, Eğriboz, Karlili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve *Cezâyir-i Mağrib*'den ibarettir. Daha sonraki listelere göre *Cezâyir-i Mağrip*, *Midilli* ve *Sakız* eyâlet içerisinde gösterilmezken buraya Mezistre, Kocaeli, Biga, İzmir ve civarını ihtiva eden Sığla Sancakları bağlanmıştır. XVII. yy ortalarına ait listelerde ise Kocaeli yer almamış, buna karşılık Sakız, Nakşa ve Mehdiye eyalete dâhil bulunmaktaydı¹⁰⁰.

Rodos Adası, 1522'de fethedilince idarî düzenlemeler kapsamında önce Midilli ile birlikte yönetime dâhil edilmiştir. Rodos'un Midilli Beyi Dizdârzâde Mehmed Çelebi vasıtasıyla idaresi kararlaştırılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman devri başlarına ait bir sancak görev dağılımı defterinde, Midilli'nin ve Rodos'un birlikte ele alındığı görülmektedir¹⁰¹. Bir diğer görüş ise, Rodos ve Oniki Ada'nın ele geçirilmesi ile birlikte bu adaların ve çevresindeki adaların ilk olarak Rumeli Eyâleti'ne bağlı olduğu görüşüdür¹⁰².

⁹⁹ Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete, 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları), İstanbul 1978, s. 152.

¹⁰⁰ Sabri Can Sannav, "Tanzimat' ın İlanından Sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Yeniden Yapılandırılması Süreci ve Limni Adası'nın Statüsü", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. VI, S. 1, Edirne Haziran 2005, s. 175.

¹⁰¹ Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", **Bellekten**, XX/78, Ankara 1956, s. 253, 257.

¹⁰² "1526- 1527 yılında düzenlendiği anlaşılan ve Osmanlı Devleti'nin idari yapısını yansıtan bir defterde, Kaptan Paşa Eyaleti(Cezayir-i Bahr-i Sefid)'nden söz edilmemektedir. Sonradan bu eyalete katılan sancak ve adaların, o tarihlerde Rumeli Eyalet'ine bağlı olduğu görülmektedir. Nitekim, bu dönemde Eğriboz, Rodos ve Oniki Ada, Cezair(adalar), Karlili ve Gelibolu, Rumeli Eyalet'ine bağlıdır". Ayhan Afşin Ünal, **a.g.m.**, s. 253.

1545 yılına ait sancak tevcihi(yükümlülük) kayıtlarında ise bu iki adanın ayrılarak müstakil sancaklar haline getirildiği dikkati çekmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, Rodos Adası fethedilmeden önce ele geçirilen Harki, İlyaki ve İncirli'den sonra İstanköy, Leryoz, Kelemez ve Sömbeki Adaları da Rodos'a bağlanmıştı. XVI. yy ortalarına ait kayıtlarda Rodos Sancağı, adadaki Lindos şehri bir kaza niteliğinde olmak üzere, civar adalardan Harki, İlyaki, İncirli, Kerpe, Meis ve Anafi Adaları'ndan müteşekkil olarak gösterilmekteydi. Yine ayrı bir kaza şeklinde İstanköy ile ona bağlanan Kelemez, Leryoz, Batnoz ve Amurgos Adaları da Rodos Sancağı bünyesinde yer almıştı. Rodos'un alınışı sonrası Deniz Eyaleti'ndeki yapılanma süreci devam etti ve kısa süreliğine de olsa İstanköy Adası Nakşa Beyliği'ne dâhil edilmiştir. Ancak bir süre sonra Rodos Kadısı'nın müracaatı ile tekrar Rodos'a iadesi kararlaştırılmıştır¹⁰³.

1522'den 1912 yılına kadar Menteşe Adaları (Oniki Ada) Türk hâkimiyeti altında ve Osmanlı Devletinin temsilcileri tarafından yönetilmişti. Yönetimde Türk devlet gelenekleri yanında, ferman ve emirnamelerle düzenlemeler de yapılmıştır¹⁰⁴. Şöyle ki idarede birinci aşamada ilk defa Türk adetleri kullanılmıştır. İkinci olarak da emirnameler ve fermanlar kullanılmıştır. Bununla ilgili Oniki Ada hakkında özellikle üç ferman bulunmaktadır.

1. *Sultan IV. Mehmed Han'ın 15 Haziran 1652 tarihli Fermanı,*
2. *Sultan I. Abdülhamid Han'ın 12 Ekim 1774 tarihli Fermanı,*
3. *Sultan II.Mahmud Han'ın 15 Ekim 1835 tarihli Fermanı*¹⁰⁵.

1578–1588 tarihini taşıyan bir başka listede ise Cezâyir-i Mağrib Eyâleti'nin sınırlarından çıkarılırken buna karşılık Sığla, Mezistre, Kocaeli, Nakşa, Biga ve Finike dâhil edilmiştir. Sınırlardaki bu son değişime dikkat edildiğinde, adalar ile Batı Anadolu'nun daha fazla bir bütünlük içerisinde ele alındığı göze çarpmaktadır¹⁰⁶. Bu

¹⁰³ Ali Fuat Örenç, **Yakın dönem Tarihimizde Rodos Adası**, (İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2001, s. 1.

¹⁰⁴ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s.16.

¹⁰⁵ Fermanların ayrıntıları için bkz: Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 35–40.

¹⁰⁶ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 75.

durum Batı Anadolu ile daha fazla bir bütünlük oluşturulmaya başlandığını ortaya koymaktadır.

XVII. yy ortalarına ait kayıtlarda Cezâyir-i Bahr-i Sefid'in oldukça genişletildiği dikkati çekmiştir. 1632–1641 tarihli bir listede, eyalete Rodos, Mora, Sakız, İnebahtı, Andre, Sığla, Karlılı, Eğriboz, Nakşa-Para, Midilli, Kocaili, Biga, Limni, İskenderiye, Dimyat, Süveyş kaptanlığı, Kestel, Anabolu, Kavala, Tuzla ve Limasol'un bağlı buldukları zikredilmiştir¹⁰⁷.

II. Mahmut zamanında eyaletlerde merkezi idarenin güçlendirilmesi için önemli çalışmalar yapılarak yeni bir idari, askeri teşkilatın kurulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır (13 Eylül 1836). II. Mahmut döneminde, ihdas edilen “*Müşirlik Kurumu*” nun eyâlet yönetiminde ön plana çıkartıldığı dikkati çekmiştir. Müşirlerin yetki alanları birkaç sancak veya eyaletin birleştirilmesiyle belirlenmişti. Bu kurum ile birlikte eyaletlerde zaman zaman ortaya çıkan merkez dışı uygulamalara merkezden müdahale etme imkânı doğmuştu. Yeni eyalet yapılanmasından Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti de etkilenmiş ve eyaletin bünyesinde bulunan Kocaeli Sancağı Hüdavendigâr Müşirliği'ne, Sığla Sancağı ise Aydın Müşirliğine bağlanmıştı. Müşirler, eyaletin malî, idarî, mülkî, askerî ve adlî amiri durumunda idiler. Müşirler kendilerine bağlı yönetim birimlerine ferik veya mirliya tayin ederek idare etmekteydiler. Ekonomik uygulamalarda bazı durumlarda eskiden olduğu gibi voyvoda veya mütesellimlerin etkisinin sürdüğü veya bunlardan ayrı olarak bu işler için bir memur atanması suretiyle muamelelerin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak II. Mahmut döneminde müşirleri umumî bir mültezim durumuna getiren bu sistemin uygulanmasından beklenen olumlu sonuç elde edilememiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Metin Kunt, **a.g.e.**, s. 182-184.

¹⁰⁸ Ali Fuat Örenç, “Ege Adalarında İdari Yapı (1830-1923)”, **Ege Adalarının İdari, Maliye, ve Sosyal Yapısı**, (ed. İdris Bostan), (SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), Ankara 2003, s. 34.

b. Tanzimattan Sonra Yapılan İdarî Değişiklikler

(1). Adalarda Muhassıllık ve Kaymakamlık Sistemlerinin Uygulanması

Yunan Krallığı'nın kurulması ile Osmanlı Devleti'nin Ege'deki mutlak hâkimiyeti kısmen sarsılmıştır. Buna ek olarak Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı (1831–1841) sonrasında Ege'de ortaya çıkan yeni şartlar, *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti*'nin yapısında bazı değişikliklere gidilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ancak eyaletteki esas değişim sürecine 1839'da ilan edilen Tanzimat sonrasında girilmiştir¹⁰⁹. Tanzimat Fermanı'nın ilanı edilmesinin en önemli amaçlarından biri, ekonomik yararlılığı kalmamış olan iltizam usulüne son verilerek, vergilerin devlet eliyle ve hakkaniyet içinde toplanmasını sağlamaktır. Bu nedenle vergilerin toplanmasında valilerin ve eyalet ileri gelenlerinin etkilerini azaltmak, özellikle bu gibilerin yaptığı veya sebep olduğu kötü uygulamalara son vermek için, eyalet teşkilatında bir kere daha düzenlemeye gidilmesi gündeme getirilmişti. Fermanın ilanı akabinde Mustafa Reşit Paşa'nın Sadrazamlığında eyalet teşkilatı yeniden değerlendirilmiştir. Tanzimat düzenlemeleri diğer eyaletlerle birlikte Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçten sonra adalarda Tanzimat öncesi ve sonrası uygulamalar dikkate alınmaya başlanmıştır¹¹⁰.

Ege Adaları'nda, bir kısmı Rum isyanı döneminden kaynaklanan yönetim sorunlarının tümüyle ele alındığı ve yeni bir yapılanmaya gidildiği dönem 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlamıştır. Devletin eyaletlerde ön gördüğü Tanzimat düzenlemelerinin tamamının Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nde de başarıyla uygulandığı anlaşılmaktadır¹¹¹.

Osmanlı Eyâletleri'nde Tanzimat reformlarının tatbiki ile birlikte idari sistem olarak XVI. yy'dan itibaren varlığı bilinen “*Muhassıllık Kurumu*” ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar sonucu eyaletlerin merkezi olan sancaklara bir vali ve bir muhassıl; kazalara da zabıta memuru ve mal tahrirat kâtibî atanmıştı. Bu

¹⁰⁹ Sabri Can Sannav, **a.g.m.**, s. 175.

¹¹⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev. M. Kırıatlı), (TTK Yayınları), Ankara 2004, s. 380–382.

¹¹¹ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 33.

memuriyetlerin her birine maaş tahsis edilmiştir. Yeni sistem uyarınca Kaptan Paşa'nın denetiminin sürdüğü adalara 1840 yılı itibariyle belirlenen muhassılların tayinleri gerçekleşmiştir¹¹².

Ancak devletin genelinde muhassıllık sistemi için yeterli alt yapı zamanında oluşturulmadığı için eyaletlerde birçok aksaklık ve şikâyetler ortaya çıkmıştı. Ayrıca, 1840–1841 yıllarına ait hazine gelirlerinde büyük düşüşlerin yaşanmış olması da büyük bir sorun olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler üzerine sancak ve eyalet idaresinde tekrar düzenlemeye gidilmiştir. Meclis-i Vükelâ'nın 1842 yılı başından itibaren geçerlilik kazanan düzenlemesiyle Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde eyaletler sancaklara, sancaklarda kazalara ayrıldı. Sancakların yönetimi doğrudan kaymakamların yetkisine bırakılmıştır. Kazaların idaresi Kaza Müdürüne, köylerin ise muhtarlar verilmiştir¹¹³.

Kaymakamlar da sancağın işlerini Müslim-Gayrimüslim unsurların tamamının temsil edildiği meclis vasıtasıyla yürütmekteydiler. Kaymakamla birlikte mecliste nâib, müftü, mal kâtibi, sandık emini ve dört Müslüman Aza yanında Rum milleti'nden metropolit ve kocabaşı, Yahudileri temsilen de Millet-i Yahudibaşı bulunmaktaydı. Meclis haftanın muayyen günlerinde toplanarak bağlı alanlarla birlikte sancağın yönetim, maliye, eğitim-öğretim, bayındırlık ve belediye hizmetleri ile güvenlik sorunlarını görüşüp karara bağlamaktaydı¹¹⁴.

(2). Modern Eyalet Sistemine Geçiş (1849)

1849 yılı itibariyle Akdeniz Adaları'nı kapsayacak yeni bir yapılanma devresinin başladığı görülmektedir. Eyalet yönetimindeki son düzenleme gereği resmen "*Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti*" adıyla yeni bir yönetim tarzının yürürlüğe konulduğu anlaşılmaktadır. Eyâlet merkezi olarak da Akdeniz'in stratejik adaları'ndan Rodos Adası belirlenmiştir. Uzun vadeli olarak yönetimde bir adanın merkez seçilişi Deniz Eyâleti'nin kuruluşundan itibaren bir ilk olma özelliği

¹¹² A.g.m., s. 34–35.

¹¹³ Musa Çadircı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839–1876)", **IX. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, C II**, (TTK Yayınları) Ankara 1988, s. 1155.

¹¹⁴ Ali Fuat Örenç, a.g.m., s. 36.

taşıymaktaydı. Rodos dışında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nin diğeri sancaklarını Sakız, Midilli, Limni Bozcaada, Limni ve Kıbrıs oluşturmaktaydı. Eyâletin ilk valiliğine ise eski Maliye Nazırlarından Safvetî Paşa atanmıştı¹¹⁵. Modern manada eyalet sistemine geçişle birlikte Deniz Eyâleti'nin yönetim birimleri ağırlığı büyük ölçüde Ege Adaları'na kaydırılmıştı.

1849 yılında Eyâlet sistemine geçilince, yeni oluşturulan kurumların daha sağlıklı işleyişini sağlamak amacıyla güden bir takım ıslahat programları yürürlüğe konulmuştu. Öncelikle yeni sistemin ayrıntılarını içeren Türkçe ve Rumca belgeler hazırlanarak ilgililerin kullanımına sunulmuştu. Rodos ve bağlı adaların idari durumları yakından izlenmiş ve gerekli değişiklikler yapılmıştı. Vali eliyle yürütülen araştırmalarda Rodos'a bağlı adaların idaresinde kocabaşı ve despotların ağırlık kazandığı ve 1821 Rum isyanından itibaren buraları ıslaha yönelik uygulamalarda devamlılık sağlanamamasının bir başıbozukluk ortamına neden olduğu anlaşılmıştı. Buralardaki yönetim sorunlarının çözümü amacıyla müdür başkanlığında olmak üzere meclislerin oluşturulmasına öncelik verilmiştir¹¹⁶.

1856 Islahat Fermanı sonrası Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nin yapısında tekrar değişikliğe gidilmiştir. Bu dönem itibariyle yönetim anlamında eyalet teşkilâtı lağvedilerek, “Valilik” yerine tekrar “Mutasarrıflık” sistemi oturtulmuştur. Son uygulama uyarınca eyalet yöneticiliğine de mülki idareye vâkıf bir zat olan Ahmet Ata Bey'in atanması 18 Aralık 1859 tarihli irade ile yürürlük kazanmıştır. Mutasarrıflık Teşkilâtı'nın tesisinden sonra merkez, 1862 yılında Rodos'tan Midilli Adası'na nakledilmişti. Gerçekleşen bu nakil sonrası eyalet teşkilâtı bu yapıya göre yeniden düzenlenmiştir¹¹⁷.

¹¹⁵ Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.VI, (TTK Yayınları), Ankara 1995, s. 127.

¹¹⁶ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 38.

¹¹⁷ **A.g.m.**, s. 39.

(3). Eyâletten Vilâyet Sistemine Geçiş Süreci (1864–1867)

1864 Nizâmnamesi Fransız yönetim sisteminden esinlenerek hazırlanmıştı ve her şeyden önce idarî taksimat alanında değişikliğe gidilmeyi ön görmekteydi. Buna göre en büyük yönetim birimi eyaletten vilâyete dönüştürülmüştü¹¹⁸. 1864 Nizâmnamesinden bir müddet sonra Sadrazam makamında bulunan Mütercim Rüştü Paşa görevden ayrılmıştı. Yeni Sadrazam Ali Paşa idarî reformları sürdürerek 1867 tarihini taşıyan yeni bir “*Vilâyet-i Umumîye Nizâmnamesi*” hazırlatmıştır. Bu nizâmname çok fazla yenilik taşıyan bir metin değildi. Daha çok 1864 Nizâmnamesi'nin tekrar bütün imparatorluğun sınırlarını kapsayacak bir biçimde uygulanmasını amaç edinmekteydi. Bu dönemde önemli bir çalışma da daha ziyade meclislerin yapılanması ve 1864 Nizâmnamesinin daha belirgin hale getirilmesiyle alakalı olan 22 Ocak 1871 tarihli “*İdare-i Umumîye-i Vilâyet Nizâmnamesi*” yayınlanmasıdır¹¹⁹.

1867 yılında kabul edilen Vilâyetler Nizâmnamesine göre yeniden düzenlenen adalar, “*Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti*” adını almıştır. Bu tabir daha önce Tanzimat'ın ilanından sonra daha fazla kullanılmaya başlamıştı. Bu Nizamnameyle de resmi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu Nizâmname ile Osmanlı Devleti'nin de yeni bir idari düzen kurulurken, *Biga, Rodos, Midilli, Sakız, İstanköy* ve *Kıbrıs sancak Mutasarrıflıkları*, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti adı altında bir araya getirilmişti. Fakat bir süre sonra Biga ile Kıbrıs'ın ayrılması ve İstanköy yerine de Limni'nin Sancak haline getirilmesi suretiyle vilâyetin sancak sayısı dört'e (Rodos, Sakız, Midilli, Limni) indirilmiştir. Bu değişiklikler sırasında merkez Rodos ile Sakız arasında nakledilip durmuş, sonunda Sakız Adası'nda karar kılınmıştır¹²⁰. Oniki Ada ve Meis bakımından vilâyetin son idari durumu şöyle idi:

I- Rodos Sancağı:

Kazaları:

- a) *Rodos* (Nahiyeleri: Merkez, *Kastello, Herke, Meis*).
- b) *Sömbeki* (Nahiyeleri: Merkez, *İlyaki-Piskopi*).

¹¹⁸ Muzaffer Sencer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, (Alan Yayınları), İstanbul 1986, s. 79.

¹¹⁹ Musa Çadircı, **a.g.m.** s. 1153.

¹²⁰ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.78–79.

c) *Kerpe* (Nahiyeleri: Merkez, *Kaşot*).

II- Sakız Sancağı:

Kazaları:

- a) *İstanköy* (Nahiyeleri: Merkez, *İncirli*).
- b) *Kilimli* (Nahiyeleri: Merkez, *Astropolya*).
- c) *Leros* (Nahiyeleri: Merkez, *Patmos, Lipsos*)¹²¹.

Bu yeni düzenlemeler ilk uygulandıkları zamanlar adalardaki halkın hoşuna gitmemiş, halk bu konuyu İngiltere'ye dahi şikâyet etmişti. Öyle ki 26 Ağustos 1867'de Sömbeki Adasına bir kaymakam gönderildiğinde, ada halkı muhtariyetleri ellerinden alınacak korkusuyla kaymakama razı olmamışlar ve içlerinden bir heyet seçerek Londra'ya göndermişlerdi. İngiltere Dışişleri bakanı Lord Stanley'in girişimleri karşısında Osmanlı Devleti, kaymakamı geri çağırılmış ve adaya çıkartılan askerler tahliye edilmişlerdir¹²².

1864 Vilâyet Nizâmnamesini daha belirgin hale getiren 1871 Nizâmnamesi'nin ilanından sonra kısa süre önce Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti genelinde yerel yönetim anlamında oluşumu sağlayan İhtiyâr Meclisleri'nin yapılanmasında bazı düzenlemeler gündeme getirilerek yetkileri yeniden belirlenmişti(14 Ocak 1870). 1871 Nizâmnamesi ile vilayet, sancak, kaza ve köy yönetimi daha da ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Her birimdeki yöneticinin görev ve sorumlulukları ayrı ayrı açıklanmıştır. Bu dönemde vilayet yönetiminde ön plana çıkan bir diğer kurum ise yeni oluşturulan Vali Muâvinliği(Müsteşarlık) memuriyeti olmuştur¹²³. Son nizâmname devletin dağılışına kadar yürürlüğünü muhafaza etmiştir.

¹²¹ A.g.m., s. 79.

¹²² A.g.m., s. 84.

¹²³ Ali Fuat Örenç, a.g.m., s. 43.

(4). I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Adaların İdarî Statüsü

23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile Kânun-ı Esasî yürürlük kazanmış ve diğer bütün vilâyetler ile birlikte Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin de yeni baştan ele alınması gündeme gelmiştir. Yeni dönem sonrası öncelikle vilâyetin karar merkezinin 1877 yılı itibariyle tekrar Rodos Adasına nakledildiği anlaşılmaktadır¹²⁴. 1876 yılında yapılan olan yeni düzenleme ile Rodos, Sakız, Midilli, İstanköy ve Kıbrıs Sancakları'ndan oluşan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin merkezi *Sakız*'dan alınarak Rodos'a devredilmiştir. Böylelikle Rodos Mutasarrıflığı da Cezayir-i Bahri Sefid Eyaleti'nin merkez sancağı haline gelmiştir.¹²⁵

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ndeki bu yapılanma sonrası vilâyet sınırları içinde merkez Rodos Sancağından başka Midilli, Sakız, İstanköy, Kıbrıs sancakları ile bağlı kaza ve nahiyeleri yer almaktaydı. Rodos Sancağı, Kastelloz Nahiyesi (Rodos'ta), Sömbeki Kazası'na bağlı Herki ve İlyaki Nahiyeleri, Kaşot Kazası'na bağlı Kerpe Nahiyesi ile Meis Kazası'ndan oluşmaktaydı. Midilli Sancağı, Midilli ve Molova Kazaları'yla bağlı Pilimar, Bere, Polihnit ve Kalonya Nâhiyelerini kapsamaktaydı. İstanköy Sancağı ise İstanköy, Kelemez ve Batnoz Kazaları'na bağlanmış olan İncirli, İstanbulya, Leryoz ve Karyot Nâhiyelerinden, Sakız Sancağı İpsara ile Koyun Adaları'ndan oluşmaktaydı¹²⁶.

Kânun-ı Esasîye aykırılık taşımamak üzere Rodos merkezli vilâyetin mülkî yapısı nüfus durumları da dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Buna göre vilayet merkezi Rodos Sancağı dâhilinde Kerpe ve Sömbeki (Herkit ve İlyaki nahiyeleri ile birlikte) birinci sınıf, Kaşot, Meis ve İstanköy (İncirli Nahiyesi ile beraber) ise ikinci sınıf kaymakamlık şeklinde idare edilmişti. Sakız Sancağında Karyot ve Kelemez (İstanbulya ile birlikte) birinci sınıf, Leryoz (Batnoz ile birlikte) ikinci sınıf kaymakamlık olmuştu. Bu sancağa bağlı İpsara Adası müfettişlik, Koyun Adaları ise müdürlük düzeyinde ele alınmıştı. Midilli Sancağı dâhilindeki Molova, Pilimar kazaları ile Yunda Adası ikinci sınıf kaymakamlık itibar edilmişti. Midilli'deki Kalonya, Polihnit ve Bere kazaları ise nâhiye olarak teşkilatlandırılmıştır. Limni

¹²⁴ BOA, İ. DH, nr. 60661.

¹²⁵ İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.m.*, s. 443.

¹²⁶ Ali Fuat Örenç, *a.g.m.*, s. 48-49.

Sancağı bünyesindeki Gökçeada (İmroz) Semandirek Nahiyesi ile birlikte birinci sınıf kaymakamlık yapılmıştı. Bozcaada ise ikinci sınıf kaymakamlık statüsünde bırakılmıştı. Limni'ye bağlanan Bozbaba Adası müfettişlik düzeyinde yönetilmekteydi. Bu yapılanma ile bütün eyalette nüfus yaklaşık olarak 358.000 kişi olarak belirlenmişti. Vilâyetin dört sancağında altı birinci sınıf sekiz de ikinci sınıf kaymakamlık oluşturulmuştu¹²⁷.

1877 Nizâmnamesiyle oluşan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin idarî yapısı çok geçmeden ilk zorunlu değişikliğini yapmış, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve İngiltere'nin Kıbrıs'ın "muahharen tefriki (geçici işgali) münasebetiyle merkez vilâyetin Rodos'tan ibukası icâb ettirir sebep kalmamış ve Sakız Adası halkının da arzusu üzerine merkez vilâyet yapılmıştır¹²⁸. Kıbrıs'ın ayrılmasından sonra İstanköy Adası'nın sancak statüsüne son verilerek Sakız Sancağına devredilmişti. Buraya bağlı bazı kazalar Rodos ve Sakız Sancakları arasında paylaştırılmıştı¹²⁹.

Kıbrıs Adası'nın vilâyet sınırlarının dışında bırakılmasından itibaren merkezin neresi olacağı tartışmaları devletin gündemini meşgul etmekteydi. Kıbrıs ayrılmadan önce Bozcaada'dan itibaren Kıbrıs'a kadar uzanan adalar sınırı hattında vilâyetin orta noktasında bulunan Rodos'un, Kıbrıs Adası'nın ayrılışından sonra vilâyetin en son noktasında kalmış olması, merkezin Midilli veya Sakız Adasından birine taşınması yönünde taleplere neden olmuştu. Midilli Adası'nın Müslüman halkının, Sakız'a nazaran daha çok vilâyet merkezi olma taleplerine neden olduğu, sadece böyle bir etkene dayanılarak merkez tayininin yapılamayacağı, kaldı ki nüfus oranının sadece Midilli'ye göre değil bütün vilâyet için ele alınması gereken bir nokta olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Midilli Adası'nın gerek coğrafî ve gerekse demografik açıdan Sakız'dan büyük olmasına karşın halkının ticarî etkinlik ve servet itibarıyla bu adanın gerisindeydi. Vilâyet bünyesinde yer alarak diğerlerine nazaran gelişme kaydetmiş olan Sporad Adalarına mensup tüccarın Avrupa ile olduğu kadar Sakız ile de ilişkilerinin bulunduğu ve en önemlisi coğrafi konumu itibarıyla Sakız Adası'nın vilâyetin orta noktasında yer almasının önemi dile getirilmiştir. Ayrıca Sakız merkez

¹²⁷ BOA, İ. MM, nr. 2885.

¹²⁸ Sabri Can Sannav, **Yakın Dönem Tarihimizde Sakız Adası (1821-1923)**, (İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 51.

¹²⁹ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 49.

seçilirse Sakız'daki gelişmelerin vilâyetin diğer kısımlarına da yansıtacağı düşünülmüştür. Vilâyetin mütalaası Şurâ-yı Devletçe de onaylanmıştır. Sakız Adası'nın merkez için daha uygun olacağı mütalaasıyla, bu konuda karar verme yetkisi valiye bırakılmıştır¹³⁰. Sonuç olarak Sakız Adası'nın merkez olması kabul edilmişti.

Sakız merkez olunca vilâyet içinde kaza ve nahiyelerin dağılımda bazı değişikliklere gidilmiştir. Buna göre; Sakız Sancağı Mastaki, İstanköy, İpsara, Karyot, Leryoz, İncirli, İstanbulya (Astrapalya) ve Batnoz kazalarıyla Kelemez Nahiyesinden oluşurken, eski merkez Rodos Adasındaki en önemli değişiklik Marmaris'in tekrar sancak sınırlarına katılmış olmasıdır. Rodos'un diğer kazaları Kastelloz, Sömbeki, Kerpe, Meis, Herkit ve İlyaki idi. Kaşot Adası ise Rodos'un tek nahiyesi durumundaydı. Midilli Sancağı Molova, Pilimar, Bere, Polihnit, Kalonya kazalarıyla Yunda Nahiyesi'nden, Limni Sancağı Gökçeada (İmroz), Bozbaba, Semandirek kazalarıyla Bozcaada Nahiyesinden oluşmuştu¹³¹.

1883 yılında sancaklarda küçük değişiklikler olmuştu. Ancak 1886 yılına gelindiğinde Yunanistan'ın Girit Adası'nda faaliyetleri sonucunda Ege Denizi'nin güvenliği ön plana çıkmış ve Rodos Adası'nın tekrar vilâyet merkezi yapılması uygun bulunmuştur. Karar 20 Kasım 1887 tarihinden itibaren geçerlik kazanmıştır¹³². Ancak bu karara Sakız Adası halkı karşı çıkarak merkezin kendi adalarına iadesi için İstanbul'a baskı yapmışlardır. İstanbul, Ege'deki yabancı donanmaların daha çok Rodos'a yaklaşmaları nedeniyle çıkabilecek olumsuz bir durumda bu adadan daha çabuk hareket edilebileceği düşüncesiyle Sakızlıların isteklerini geri çevirmiştir. Daha sonraki yıllarda adaların statülerinde Yunanistan'ın işgalci tavırlarından dolayı küçük değişiklikler meydana gelmiştir. 1885 yılından sonra Cezâyir-i Bahri Sefîd Valiliğine atanan M. Akif Paşa ve Abidin Paşalar hükümetin aldığı kararların uygulanması için çaba harcamışlar, hatta Akif Paşa, Yunan bayrağı ile Ege'ye açılan gemilerin Türk bayrağı çekmeleri için 1893'de Meis Adası'na ambargo uygulamaktan çekinmemiştir¹³³.

¹³⁰ BOA, İ. DH, nr. 88903; ŞD, nr. 2342/14.

¹³¹ Ali Fuat Örenç, a.g.m., s. 49-50.

¹³² A.g.m., s. 50.

¹³³ Cemalettin Yavuz, a.g.e., s. 18.

İkinci Meşrutiyetten sonra ise Osmanlı hükümeti bir hamle daha yaparak bu adalarda Türk idaresini ve damgasını biraz daha yerleştirmek istemiş ve 1909 Temmuzunda hükümet, adalara gönderdiği bir telgrafla Rodos ve İstanköy dışındaki 10 ada'nın bütün imtiyazlarını kaldırdığını ilan etmiştir. Oniki Ada'da diğer vilâyetlerdeki idare tarzının aynen uygulanması emredilmişti. Aynı zamanda, devlet dairelerinde ve mahkemelerde resmi dil Türkçe olarak belirlenmişti. Maktu verginin sadece arazileri kapsadığı, aşar ve askeri muafiyet konusunda başka bir verginin alınması için divandan karar bile alınmıştı. Ancak adalardaki halk bu kararları protesto amacıyla İstanbul'a elçi olarak Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valisi Reşid Paşa'yı göndermişti. Hükümet kararı tekrar ele alacağını,¹⁷ Kasım 1910'da kesin karar verilene kadar eski sistemin devam etmesini kararlaştırdı. Buna göre karar verilene kadar halktan tek vergi yani maktu alınmıştır¹³⁴.

Vilâyet taksimatı konusunda oluşturulmuş olan “*Vilâyat-ı Taksimat-ı Mülkiye ve Askeriye Komisyonu*”nun 1910 yılındaki çalışmaları sonucu Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nde bazı değişiklikler yapılmıştı. İlk olarak Rodos'a bağlı Tersane Adası ile etrafında yer alan Yahya, Kızılada ve Eski Mekri Adaları'nın Mekri Kazasına bağlanması uygun bulunmuştu. Bu arada ayaklanmalara, kopma girişimlerine ve işgallere tedbir olarak Rodos başta olmak üzere adaların Anadolu ile bağlarının güçlendirilmesi için çalışmalar başlatılmıştı. Vilâyetin idari yapısındaki değişim XX. yy'ın başlarında da devam etmişti. Vilâyet merkez teşkilatında eskisi gibi her şeyden birinci derecede sorumlu valinin maiyetinde mutasarrıflık yerine tekrar Vali Muâvinliği ve Defterdarın sorumlu olduğu anlaşılmaktadır¹³⁵.

Adalardaki bu karışıklıklar devam ederken Batılı devletlerin onayını alan İtalya 1911'de Osmanlıların Kuzey Afrika'da elinde kalan son toprağı Trablusgarp'a saldırmışlardı. İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Trablusgarp'ı çok çabuk ele geçireceğini, Osmanlı Devleti'nin İtalyanlara çok fazla dayanamayacağını düşünmüşlerdi. Ancak Osmanlı Afrika'daki son toprağında müthiş bir direniş göstermiş, İtalya ise bu direnişe karşılık Oniki Adayı işgal etmişti. Osmanlı Devleti

¹³⁴ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 85.

¹³⁵ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 52–53.

adalardaki bu belirsizlikler sona erdiremeden, adaların tamamen elinden çıkmasıyla karşı karşıya kalmıştı¹³⁶.

c. Rodos ve Oniki Ada'nın Fethinden Sonra Adalardaki Halkın ve Kilisenin İdaredeki Yeri

Rodos ve Oniki Ada'da diğer adaların sistemlerine benzemeyen özel bir sistem uygulanmıştı. Bunun sebebi ise, Osmanlı Devleti, idaresi altına aldığı ülkelerde, bölgenin özelliklerine göre merkezîyetçilikten uzak, farklı bir idare tarzı uygulamıştı. Bundan amaç bölge halkını rahatlatmak ve devlete olan bağlılıklarını arttırmak idi. Adaların eski halklarının bir kısmı fethinden sonra *Şövalyeler, Cenevizliler ve Venediklilerle* birlikte göç ettikleri için, başka yerlerden buralara göçü teşvik eden bir politika izlendi. Buralara gelip yerleşecek olanlara, her türlü din ve mezhep serbestîsi yanında beş yıl süre ile vergi muafiyeti tanınmıştı¹³⁷.

Kanuni, başlangıçta adaların idaresini kuşatmada yararlılık gösteren Kurtoğlu Muslihiddin Reis'e vermişti. Rodos'un müstakil durumu, Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatının ardından, bozularak, Rodos beylerine "*derya beyi*" payesinin verilmesinden sonra, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâletine dâhil edilmiş ve Kıbrıs'ın fethinden sonra, oluşturulan Kıbrıs Eyâleti'nin üç sancağı, vazife gereği "*derya kalemi*"ne bağlanmış idi¹³⁸. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan adaların bir listesi çıkarılmıştı. *Rodos Sancağı, Meis, Kerpe, Kaşot, Sömbeki ve İstanköy Kazalarından; Sakız Sancağı, Kilimli, Leryoz ve Karyot Kazalarından; Midilli Sancağı, Pilmar ve Molova Kazalarından; Limni Sancağı* ise, *Gökçeada ve Bozcaada* kazalarından oluşmaktaydı¹³⁹.

Adalarda yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun Hıristiyan olmasından dolayı İslâm hukukunun kuralları bu gayrimüslimleri kapsamaması beklenemezdi. Kamu

¹³⁶ Cemalettin Taşkıran, "Türkiye ve Oniki Ada", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C. 114, No 345, Temmuz 1995, s. 24.

¹³⁷ Ayhan Afşin Ünal, *a.g.m.*, s. 256.

¹³⁸ "Kaptan Paşa Eyaleti'ne tabi sancakların zeamet ve tımar tevcihati, (yöneltmeleri) mensuhat kalemleri diye zikredilen çiftliklerin muameleleri, derya kalemindeki Tersane Defterhanesi'ne yapılarak Kaptan Pasa tarafından mühürlü tezkire verilirdi". Cevdet Küçük. *a.g.e.*, s. 22.

¹³⁹ Ayhan Afşin Ünal, *a.g.m.*, s. 257–258.

hizmetlerinin yerine getirilmesi ve bu hizmetlerdeki yetkiler, Türk idarecilerinin kontrol alanları dışında kalmaktaydı. Bu sistemin tarihi menşeyini, 1453 de II. Mehmed tarafından İstanbul Patriği'ne verilen imtiyazlarda görülmektedir. Ortodoks Kilisesi'nin idaresi İstanbul Patriği'ne bırakılıp asıl organları “ *Saint Sinod ve Ruhan Karışık Meclis*”ten ibaretti¹⁴⁰.

Kanunî Sultan Süleyman, 1523'te bir fermân ile 10 adaya idari, malî, hattâ adlî bazı imtiyazlar tanımıştı¹⁴¹. Rodos'ta idareci olarak, otoritesi İstanköy Adasına kadar ulaşan bir vali bulunmaktaydı. Diğer adalarda Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak sivil memurlar bulunmaktaydı. Yörelere göre, değişim gösteren bu sistemin, o dönemde Avrupa'nın diğer devletlerince de uygulandığı bilinmektedir¹⁴². Bu sistemin uygulanmasıyla Oniki Ada'dan her birinin ayrı birer devlet olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Adaların muhtariyetliği konusunda tarihçiler mutabakat sağlayamamışlardır. Bazı tarihçiler tam bir muhtariyet sağlanmış¹⁴³ dese de genel görüş itibariyle uygulanan çeşitli ferman ve kaynaklar adalar da uygulanan sistemin tam bir muhtariyeti kapsamadığını ortaya koymaktadır. Bu sistemin uygulanması adalara devlet kavramını kazandırmaya yetmemiştir. Hiçbir zaman, muhtariyet anlamına gelmeyen bu uygulamalarda, kanun dışına çıkıldığı takdirde, merkez, derhal müdahale etmekteydi. Ada halkının Osmanlı Devleti'ne maktu vergi ödemek zorunluluğunun bulunması ve Kos, Rodos gibi adalarda da devletin garnizon bulundurması hakkı, adaların bağımsız birer devlet olmadığının göstergesidir. Osmanlı Devleti, adaların geçim sıkıntısından dolayı bu hakları vermek zorunda kalmıştır¹⁴⁴.

Bütün adaları bünyesinde toplayan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Beylerbeyliği'nin büyük bir idarî birim olarak teşkilinden sonra kademe kademe bu eyâletin bir takım

¹⁴⁰Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 41-42.

¹⁴¹Bu imtiyazlar için bkz;“*Kanuni'nin Rodos'un fethinde böyle bir ferman vermiş olduğu sonraki kayıtlardan ve teccidlerden anlaşılakta ise de, fermanın aslı bulunamamıştır. Aslında, Osmanlı hükümdarı, adalar halkına imtiyazlar verirken, Bizans'tan St Jean Şövalyeler'ine geçmiş olan sistemi, yani mevcut durumu devam ettirmekten başka bir şey yapmamıştı.*” Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Bulleteni**, C. XXIX, S:113, (TTK yayınları), Ankara Ocak 1965, s. 79–80.

¹⁴²Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 75.

¹⁴³ Muhtariyetlik hakkında bilgi için bkz: Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s.75; Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 40; Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s.16.

¹⁴⁴ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 42.

yeni gelişmelere sahne olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle “*Kaptan-ı Deryalık*” yahut “*Kaptan Paşalık*” makamının idaresi altında, onun denetim ve yetki sahasının çerçevesinde toplanmış olan adaların malî ve idarî durumunun belirleyiciliğinde Kaptan Paşalar etkin rol oynamaktaydılar. Bu beylerbeyliğin yapısına bakılacak olursa özellikle adaların kıyılarla bağlantılı olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır¹⁴⁵.

İdaresi, halk tarafından bir yıl için seçilen ve umumiyetle On iki üyeden oluşan “*Demogerandia*” denilen mahalli bir meclise bırakılmıştı. Bu meclisin başkanı “*Demogerrante*” unvanını taşımaktaydı. Bu unvan bir nevi *Belediye Reisi* veya *Şehir kethüdası* demektir. Bu görevli genellikle Rumlardan seçilirdi. Her adanın kendisine ait seçim usulleri bulunuyordu ve eğer önceden halledilmemiş bir sorun çıkarsa bu sorun genel halk meclisi tarafından halledilmekteydi¹⁴⁶. Bu organ kayıtsız ve şartsız tam bir serbestîye sahipti. Demogerrante’nin yetkileri adlî, idarî ve kanun yapmadan mevcut olup tasdik işleriyle de meşgul olmaktadır. Bu kurum aynı zamanda temizlik ve kamu hizmetleriyle de görevliydi. Vergi tahsilâtı, bütçenin genel meclise sunulması gibi işler de Demogerrante’nin görevleri arasındaydı. Böylece bu konsey bir adalet mahkemesi, bir maliye hazinesi görevinde de bulunmaktaydı¹⁴⁷. Toprağın ve halkın fakir olması, Osmanlı idarecilerinin böyle bir idari sisteme yöneltmişti. Bu idarî sistem adaların tek geçim kaynakları deniz zenginlikleri olması dolayısıyla çare olarak düşünülmüştü.

Fetihten itibaren, bu adalarda uygulanan malî bir sistem de mevcuttu. Adaların dağılımı ve gelir seviyelerinin düşüklüğü dikkate alınarak, her ada için yıllık bir vergi tahsis edilmişti. Bu toplam vergi de, belli taksitlere ayrılmıştı. Adalarda, “*Maktu*” adı verilen bu vergiler toplanarak hükümet yetkililerine teslim edilmekteydi. Her adaya gelirine uygun yıllık vergi tespit edilmişti. Maktu vergi, Kanunî Rodos’ta tesis ettiği cami, imaret ve medreseden oluşan vakfına tahsis edilmişti ve yıllık tutarı 584.161 akçe olup adalara tevzi olunmuştu. Vergiler, genellikle “*Demogerandia*” yani “*Mahalli Meclisler*” tarafından toplanırdı. Mahalli Meclislerde toplanan vergi, daha sonra Türk hazine memurlarına teslim edilmekteydi¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Cevdet Küçük, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴⁶ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 80.

¹⁴⁷ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 40–41.

¹⁴⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 80.

Barbaros Hayrettin Paşa'nın 1537–1538 seferiyle ele geçirilen Nakşa ve civarındaki Adalar Bölgesi, 1540'da Venedik ile yapılan antlaşma sonrası Osmanlılara terk edilince yeni bir statü kazanmıştı. Osmanlı idaresi bu adaları önce bir sancak olarak idari bir birim haline getirmeyip, eski idarecilerini yerlerinde bırakmıştı. Malî öncelikler idarî yapıyı da belirlemişti. Burası doğrudan Osmanlı toprağı olup antlaşma yoluyla da bir başka devletten devir alınmıştı. Bütün tasarruf hakkı Osmanlı Devleti'ne ait olduğundan, adaların iktisâdi durumu göz önüne alınarak bir sancak olmaya yaramadığı anlaşıldığı için, eski idarecileri yerlerinde tutulmuş ve iktisadi mecburiyetler yanında, Venediklilerin durumu da dikkate alınıp ada halkına bazı haklar tanındı. Nakşa, Para ve Andre Adaları'ndaki idareciler eski Latin Beyleri'nin soyundan gelmekteydiler. Fakat bunlar bir bakıma "*vergi toplayıcısı*" statüsünde idiler¹⁴⁹.

Kanunlarla belirlenen vergiler dışında, halktan ek vergi alınmaması hususunda, devlet büyük bir hassasiyet göstermekte idi. Padişahlar, halkın bu gibi vergilerle ezilmesini önlemek için, ağır cezalar öngören "*emirnameler*" çıkarmışlardı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin diğer birçok bölgesinde de, bu sistem uygulanmakta idi. Özellikle, haberleşme ve ulaşımın güç olduğu yörelerde, çoğu zaman valiler veya mahalli idareler, kendi inisiyatiflerini kullanarak, vergi tahsil ve tevzi edebilirlerdi. Örneğin; Meis Adası, Oniki Ada arasında yıllık altmış bin kuruşla en yüksek vergiyi ödeyen adalardan biriydi ve kişi başına yedi kuruş vergi düşmekteydi. Ada halkı şikâyet ettiği bu durumu, ada kadınlarının pazar ve yortu günleri ipekli elbiseler giymelerinin, beşibiryerde sıra altın gerdanlık takmalarının Kayserili Ahmet Paşa'nın memurları tarafından görülmelerine bağlamaktaydı.¹⁵⁰

Sakız Adası Osmanlı Devleti'nin haraçgüzâr statüsünde iken bir Osmanlı Sancağı haline getirilmişti. Midilli (Rodos'la birlikte)'ye benzer bir teşkilatın uygulandığı Sakız ve bağlı diğer adalardaki Hıristiyan halk, vergi nizamı çerçevesinde bir takım temsilcileri ortaya çıkarmıştı. Sakızlılar bu temsilciler vasıtasıyla İslâm hukukunda gayrimüslimlerden alınan şahıs vergileri yani cizye ve

¹⁴⁹ Cevdet Küçük, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁵⁰ Sabahattin Özel, *a.g.m.*, s. 3.

ürünlerden alınan öşür vb. gibi vergileri ödemişlerdir. Bu aracı şahıslara resmî memur kimliği verilmesi, onların idarî yetkilere sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Meselâ bu gibi aracılardan veyahut temsilcilerden olup kocabaşı denilen kimselerin ortaya çıkışları XVIII. yy'da tamamen devletin cizye vergisi nizâmındaki yeni uygulamalarından kaynaklanmıştır¹⁵¹. Öte yandan halkın Kocabaşılıkların uygulamalarından zaman zaman rahatsızlık duydukları da anlaşılmaktadır. Meselâ, yine Sakız'da bazı kimseler devletin vergi taleplerini ve miktarlarını indirtebilmek bahanesiyle kadı naibine ve mütesellime gidip kocabaşılıklarından şikâyetçi olmuşlardır. Devletin tavrı, bu gibi bahanelerle bir kısım halkın bir araya gelip önemli bir işleri olmaksızın kadı, naib, voyvoda ve diğer devlet görevlilerinin yanlarına gitmemelerini sağlamıştır¹⁵².

Sakız Adası'nda, Latinler zamanında "*butat*" adı verilen vekillik veya temsilciliğin kaldırıldığı ve bunların Kocabaşılığa dönüştürüldüğü görülmektedir. Ayrıca 1748'de yapılan tahrirde ise "*butat*" denilen temsilcilerin kaldırıldığı halde bunların bazılarının kocabaşı unvanıyla eskisi gibi halktan para topladıkları; bu durumun önlenmesi ve "*butatlık*" adının *kocabaşılık* ve *Mahkeme Tercümanlığı*'na dönüştürülmemesi hakkında karar alındığı dikkati çekmektedir. Bu durum söz konusu uygulamaların genel bir durumu yansıttığını ve diğer imtiyazlı adalarda olduğu gibi bunun sadece adalara has bir özellik olmadığını açık olarak ortaya koymaktadır¹⁵³.

Devlet ruhani liderler vasıtasıyla da hem düzeni hem de denetlemeyi sağlamaktaydı. Patriklik, piskoposluk, metropolitlik gibi makamlar Osmanlı hükümdarının gözünde kendisi tarafından tayin edilmiş, Ortodoks din adamlarına verilmiş bir görev niteliği taşıyordu. Bunlar Osmanlı tebaasının bir kısmının dini işlerine bakan kişiler olarak görülüyordu. Patriklik makamı, idari ve mali yapıyla bütünleştirilmişti. Kilise'nin başı olma gibi bir idari görevin verilmesi, adayın bu

¹⁵¹ Kocabaşılık kurumu için bk. Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları**, (Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları), (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı), Ankara 1995, s. 401–407.

¹⁵² Feridun Emecen, "Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi", **Ege Adalarının Hâkimiyet Devri Tarihçesi** (ed. C. Küçük),(SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), Ankara 2002.s. 18.

¹⁵³ "1719 tarihli emirle diğer "*memâlik-i mahrûsede*" yani bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi çeşitli işlerinde, davalarında, köy ve mahallenin Kocabaşılıklarının, papazların devreye girmesinin kararlaştırılmış olduğu görülmektedir.", **A.g.m.**, s. 18–19.

vazife için bağışta bulunarak belli bir meblağı hazineye her yıl düzenli ödemek şartına bağlanmıştı ve bu durum onun mültezimlik vasfıyla yakından ilgiliydi. Kilise'nin kendisine has herhangi bir usulünü pek dikkate almaksızın patriklik gelirlerinin bir nevi açık artırmaya çıkarılması, İstanbul'daki Fener Rum Ortodoks Patrikliği mukataasının en çok verene bırakılması, devletin patriklik ile olan resmi ilişkisinin ne boyutta olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı hükümeti nazarında patrik ve asları arasında bulunan kurum ilişkisi önemsenmemekte ve bu alt birimler birer mukataa amili gibi kabul edilmekteydi. Bu bakımdan patrik aynı zamanda bir mültezim olarak hazineye her yıl ödeyeceği miktarı toplamak için resmi devlet görevlilerinin yardımını sıkça talep etmekteydi. Bu şekilde devlet kilisenin denetimini tam olarak elinde tutmuş ve gelirlerin hazineye akmasını temin etmiş; buna karşılık patrik de devletin bu yaptırım gücünden destek alıp kendi otoritesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır¹⁵⁴.

Ortodoks cemaate sivil ve dini idarede çok geniş ayrıcalıklar verilmişti. Rodos Yahudiler cemaati de her ne kadar muhtar bir idareye sahip idiyeler de Ortodokslar kadar geniş imtiyazlara sahip değillerdi. Yahudilerde 32 üyeden oluşan bir meclis tarafından idare edilmekteydiler. Bu meclis üyeleri genel oy sistemiyle “ *Büyük Rabin*” tarafından başkanlığı yapılan bir komite tarafından seçiliyordu. Mahkemeleri de benzer bir şekilde organize edilmişlerdi. Bunlar genellikle Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon anlaşmaları imzaladığı devletlerin vatandaşlarıydı¹⁵⁵.

Halk, askerlik ve benzeri yükümlülüklerden muaf olup, tam bir özgürlüğe sahip bulunmaktaydı. Kilise, okul ve belediye işleri ihtiyar meclislerince görülmekteydi. Halk arasındaki ihtilaflar kaymakama başvurularak halledilmekte, davalar mecliste çoğunlukla antlaşma ile sonuçlandırıldığından mahkemeye çok az başvuru olmaktaydı. Mahkeme, devletçe atanmış bir başkan ve mahalli halktan üyelerden oluşmuştur¹⁵⁶. Adalarda iki mahkeme bulunurdu, birisi yalnız papazlardan oluşan Ruhani Meclis, diğeri laikler ve papazlardan oluşan “ *Cour Ecclesiastique*

¹⁵⁴ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 74.

¹⁵⁵ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁵⁶ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s. 3-4.

Mixte” meclisi idi. Bu ikinci meclisin yetkileri birincisinden daha geniş olup menkul ve gayrimenkul mallara ait bütün davalara bakmaktaydı¹⁵⁷.

Bütün bunlar dikkate alındığında adalardaki Ortodoksların gerek dini gerekse aيدات bağlarıyla bağlı buldukları İstanbul Patriği'nin bir devlet memuru olma niteliğinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Ortodoks zümrelerin devletin gücünü bu yönden de üzerlerinde hissettikleri; bundan yola çıkılarak, devletin kesin denetiminin bu ruhani liderler vasıtasıyla, Müslüman tebaaya nispetle, daha da kuvvetlenmiş olduğu görülmektedir. Dillerini, dinlerini, örf ve adetlerini koruma imkânı bularak benliklerini kaybetmeyen adalardaki Rumlar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasından ve zamanın büyük devletleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri siyasetten istifade ederek bu ayrıcalıkların kötü kullanmaya başlamışlardı. Hemen ardından Yunanistan ile birleşmek için girişimlerde bulunmuşlardı.

2. XVIII. yy'dan İtalya'nın İşgaline Kadar Adalardaki Gelişmeler ve Rumların Adalar'da Çıkardıkları İsyenlar

Osmanlı yönetim anlayışının bir sonucu olarak, adalar halkına iç yönetimlerinde bazı kolaylıklar ve hatta ayrıcalık denebilecek haklar tanınmıştır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı idarî sistem ile çatışmadığı sürece, topraklarına kattığı yerlerdeki eski uygulamaları, yasaları, vergileri sürdürmeye çalışmış ve Müslüman olmayan halka belli sınırlar içinde ibadet, eğitim ve öğretim serbestliği tanımıştır. Yükselme dönemlerinde toplulukların yönetime alışmaları bakımından yararlı olan ve gayrimüslimlere ulusal birliklerini koruma olanağını sağlayan bu hoşgörölü uygulamalar, XVIII. yüzyıldan başlayarak, devletin aleyhine işlemiş, yabancı büyük devletlerin de adalardaki etkisi ve desteği ile Osmanlı Devleti'nin çökmesini hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

Osmanlı hâkimiyet anlayışına göre önemli olan, devletin yüksek hâkimiyetini kabul etmek, düşmanca davranışlarda bulunmamak ve belli vergileri ödemektir. Bunun dışında kendi cemaatlerini ilgilendiren konularda serbest olmalarında bir

¹⁵⁷ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 42.

sakınca görülmemiştir. İç yönetimde tanınan bu kolaylıklar birer fermanla belirlenmişti¹⁵⁸. Osmanlı Devleti'nin adalara uyguladığı sistem kuvvetli iken iyi işlemiş, Osmanlı zayıflayınca aleyhe dönmüştür. İşte Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı XVIII. yy. itibariyle sistem devletin çöküşünü hızlandırmış, Avrupalı devletlerinde iç meselelere karışmasıyla birlikte bu meseleler iyice bunalıma dönüşmüştü. Özellikle adalarda çıkan isyanlar verilen bu imtiyazları geri alınamayan haklar durumuna sokmuş, ada yöneticileri büyük devletlerin desteğinde istedikleri şekilde hareket etmeye başlamışlardı.

Ege Adaları'ndaki klasik dönem Osmanlı yönetim anlayışı, XIX. yy'ın ilk çeyreği boyunca da fazla bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Eyalet idaresinde Kaptan Paşaların etkisi ve denetimi sürmekteydi. Adaların alt yönetici sınıfını ise yine Kaptan Paşa'nın emri altında, onun atamasıyla mutasarrıf denilen idareciler oluşturmaktaydılar. Adalet ve sosyal hayata dair diğer önemli işlemler kadı veya naipileri tarafından aynen devam ettirilmekteydi. XIX. yy'a kadar geleneksel mali ve ekonomik yapısını sürdüren Osmanlı, ülkenin askerî, siyasî ve malî açılardan sıkıntılara girmesi ile çeşitli tedbirler almıştır¹⁵⁹. III. Selim (1789–1807) ile batı ülkelerindeki kurumların model alındığı ve bu kurumların Osmanlıya aktarılmaya çalışıldığı bir sürece girmiştir. Bu süreç II. Mahmud (1808–1839) tarafından daha kalıcı bir surette devam ettirilmiş, sonunda Abdülmecit (1839–1861) döneminde, batı tarzında kuruluşların sistemli bir şekilde ülkeye sokulmasına çalışılmıştır. XIX. yy Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetine paralel olarak adaların statüleri sürekli değişikliğe uğramıştır. Gerek Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmaları, gerekse toprak kayıplarının yaşanması ülke topraklarında ve bağlı adalarda sürekli idari krizlerin yaşanmasına neden olmuştur¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Rodos ve Oniki Ada'nın Fethinden Sonra Yapılan İdarî Düzenlemeler, "*Demogerandia*" Sistemi ve Özellikleri adlı başlıkta belirttiğimiz üzere Adalara tanınan haklar şöyle özetlenebilir: "*Büyük adaların yönetimi, halk tarafından seçilen ve genellikle 12 kişiden oluşan bir meclise bırakılmaktadır. Bu meclisin başkanı bir nevi belediye başkanıdır. Her adaya geliri ile orantılı bir vergi miktarı belirlenir. Vergi yerel meclislerce halktan toplanarak belirli zamanlarda adaya gelen görevliye teslim edilir. Bu vergiyi ödeyen adalar halkı diğer vergi yükümlülüklerinden ayrı tutulurdu.*". Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 80; Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 40–41.

¹⁵⁹ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 32.

¹⁶⁰ Vahdettin Engin, Ege Adaların Tanzimat Dönemi ve Sonrası Mali Uygulamalar(1839-1923), **Ege Adalarının İdari, Maliye, ve Sosyal Yapısı**, (ed. İdris Bostan), (SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), Ankara 2003, s. 91.

Batı tarzında gelişmelerin ülke topraklarına girmeye başladığı dönemlerde 1770 yılında Amiral Orloff kumandasındaki Rus donanması Ege Denizi'nde görününce diğer adalılar gibi Oniki Ada halkından bazıları da bir filo oluşturup Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılmasına katılmışlardır. Ruslara yapılan bu küçük katkının da karşılığını 1774 'de “*Küçük Kaynarca Antlaşması*”yla almışlardı. Bu antlaşmanın 17. maddesi gereği Osmanlı Devleti, adalar halkı için genel af ilan edecek ve Hıristiyan diyaneti ile din adamlarının çalışmalarına asla müdahale edilmeyecekti. Böylelikle Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların ve bu vasıtayla Oniki Ada halkının da koruyucusu durumuna gelmekteydi¹⁶¹.

Osmanlı donanmasının 1770'de Çeşme'de Ruslar tarafından yakılması, devletin diğer müesseselerinde görülen çözülmenin büyük bir kuruluş olan donanmaya da bağlandığını göstermişti. Bu facia sonrası donanma ve tersanenin altyapısının ıslahı yönünde bir takım adımların atılması gündeme geldiği gibi, takip eden süreçte, adalarda da bir takım ıslahat teşebbüsleri olmuştu. Merkezde Mühendishane'nin açılması gibi yenileşme hareketleri belirli bir plân dâhilinde ele alınamamıştı. Bu hususların devlet politikası haline gelişi III. Selim'in 7 Nisan 1789'da tahta çıkışından sonra Nizâm-ı Cedit uygulamaları ile mümkün olmuştur. Bu süreçte yalnızca donanma, tersane ve bağlı birimler değil, devletin bütün müesseselerini içine alacak büyük bir yenileşme programının yürürlüğe konulması çalışmaları başlatılmıştır¹⁶².

Avrupa devletlerinin Osmanlı iç işlerine karışmaya başladığı ve ülkenin hızla kan kaybettiği dönemlerde adalarla ilgili kararlarda sıklaşmaya başlamıştı. 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması'nın Sırbistan imtiyazından bahseden 8. maddesinde Akdeniz adalarının dâhili muhtariyetlerinden ve maktu sistemlerinden bahsedilmiştir ki, bununla birlikte bu adaların imtiyazlı durumu ilk defa olarak iki taraflı bir antlaşmada yer almıştır¹⁶³.

¹⁶¹ Şerafettin Turan **a.g.m.**, s. 81.

¹⁶² Daha fazla bilgi için bkz: Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789–1867)**, (TTK Yayınları), İstanbul 2001.

¹⁶³ Sözü geçen madde şöyledir; “... *Sırp milleti aleyhine birvechile zecr ve taaddi vukubulmak için, Devlet-i Aliye rıfkan ve şefakaten bu babda lazım olan esbab-ı emn-ü istimalatlerinin ve gerek Devlet-i Aliyyenin bazı Cezayir-i bahr-i sefidde ve mevakı'i sairede olan reayasının nail oldukları fevaid misillü millet-i mezkureye dahi müsaade ve asar-ı şefikane-i aliyyesine mazhar olmalarına*

XVII. yy'dan beri ticaretle daha da zenginleşen Rumlar sadece Mora ve Epir'de değil, Karadeniz kıyılarında, Batı Anadolu'da, Kıbrıs ve Girit'te okullar açarak bu süreci devam ettirmişlerdir. Avrupa'dan getirilen eğitimciler sayesinde bu okullardaki Rum gençleri iyi derecede eğitilmekteydi. Bu öğrencilerden birçoğu yurt dışına gönderilmekteydi. Böylece, Avrupa'da meydana gelen milliyetçilik, bağımsızlık gibi düşünce akımları Rumlar arasında hızla yayılma imkânı bulmuştur. Bu arada Avrupa'da bulunan Rumların girişimleriyle birçok cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler içerisinde en önemlisi, Rumları örgütleyerek isyâna hazırlamak amacıyla, 1814'de Odessa'da teşekkül eden, Filiki Eteria (Dostluk Cemiyeti)'dir¹⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nin zor durumlara düştüğü XIX. yy'ın ilk yarısında, Tepedelenli Ali Paşa'nın devlete isyan etmesini fırsat sayan Rumlar ilk olarak Eflak-Boğdan'da ayaklanmışlardır. Ancak burada başarısızlığa uğrayan Rumlar, daha sonra 6 Nisan 1821'de Mora'da başka bir isyan çıkartmışlardır. 1821 yılında Mora isyanı başlayınca diğer adalara da sıçramış ve başta Rodos Adası olmak üzere Oniki Ada halkı da bağımsızlıklarını ilan ederek gemilerine yeni Yunan bayrağını çekmişlerdi. Mora ve Eğriboz ayaklanmalarının başlamasından kısa süre sonra Akdeniz'de bazı adalar organize bir biçimde korsan saldırıları başlatmışlardır. Ellerinde mevcut büyük tonajlı ticaret gemilerini korsan gemisi şekline sokan Suluca Adası halkı 15 Nisan 1821'de isyan etmişti. Bu ada ardından İpsara ve Çamlıca Adaları da isyana katıldığı haberi alınmıştır. Hemen sonrasında Rodos'a Osmanlı yönetiminin asker göndermesi ile isyan bastırılmış, Mora'daki isyanı bastırmak içinde devlet elindeki geleni kuvvetleri buraya göndermişti¹⁶⁵.

Rum Meselesinde Rusya'nın takındığı müdahaleci tavır karşısında İngiltere fazla zaman geçirmeden harekete geçmiştir. İki devletin aralarında 4 Nisan 1826'da imzaladıkları ve tarihe "*Petersburg Protokolü*" olarak geçen antlaşmayla Yunanistan,

---

müsaadebirle anlara kıyasen umur-ı dahiliyelerinin kendi taraflarından idaresi ve vergilerinin ber-vechi maktu'lede't tahsis kendi yedlerinden kabz ve tesellümü misillu millet-i mezkurenin tarafı Devlet-i Aliyyeden olacak istidalarını Devlet-i Aliye, Sırp milleti ile tanzim eyliye". Şerafettin Turan, a.g.m., s.82-83.

¹⁶⁴ Necla Günay, "Filik-i Eterye Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1, Kırşehir 2005, s. 267.

¹⁶⁵ Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler (1912-1913) (Aegean Question Documents Volume I (1912-1913))*, C.I, (TTK Yayınları), XVI. Dizi-Sa.29, Ankara 1989. s. 13.

Osmanlı Devleti'ne sadece vergi ile bağılı özerk bir devlet hâline getirilmiştir. İngiltere ve Rusya'nın ortak kararları Yunanistan'ın kurulması yolunda uluslararası diplomasi alanında atılan ilk ciddi adım olmuştur. Bundan sonra adı geçen iki devlet, protokolü diğere Avrupa devletlerine bildirip onları da katılmaya davet etmişlerdir. 16 Kasım 1828'de Londra Protokolü ile İngiltere, Fransa ve Rusya; Mora, Kiklatlar, Rodos ve Oniki Ada'yı geçici olarak himayeleri altına aldıklarını, bu yerlerin geleceğini bu üç devletin belirleyeceğini Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdi¹⁶⁶.

1829 yılında ise Yunanistan'a bağımsızlığını veren Edirne Antlaşması ve onun ardından 3 Şubat 1830'da imzalanan yeni bir Londra Protokolü ile 39 derece kuzey ve 26 derece doğu boylamı doğusunda kalan tüm Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'nde kalacağı maddesine dayanarak Rodos ve Oniki Ada da Osmanlı Devleti'nde bırakılmıştı¹⁶⁷. Böylece Sisam, Sakız, Meis ile birlikte Oniki Ada'dan Patmos, Leros, Kilimli, İlyaki, Sömbeki, Astropalya, Kerpe ve Kaşot Adaları geri verilmişti. Fakat 1830 Protokolünde, Oniki Ada halkının zulüm ve şiddete karşı korunmasını temin etmek için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktan çekinmemişlerdir. Öyle ki adaların Yunanistan'a bağlanması konusundaki baskıları 1947'ye kadar sürmüştür¹⁶⁸. Bunun yanında Oniki Ada'dan biri olarak kabul edilen Meis Adası bu isyanlara katılmadığı gerekçesiyle Kaptanı Derya Kayserili Ahmet Paşa tarafından bazı imtiyazlar verilmiş, bu imtiyazlar bu adadaki halkın itibarını da yükseltmişti¹⁶⁹.

Osmanlı Devleti Yunanistan'a bağımsızlık verirken yöneticilerin iki büyük kaygıları bulunmaktaydı. Osmanlı, Yunanistan öteki toplumlara örnek olacak ve genişleme yolunu tutacak diye endişelenmekteydi. Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğere ulusal topluluklar da Yunanistan'ı örnek alarak bağımsızlık isterlerse devlet parçalanabilirdi. Sonra yeni Yunan Devleti, Rumların yaşadıkları diğere bölgeleri de ele geçirmeye ve bu arada Ege Denizi'ndeki adaları da kışkırtmaya kalkışabilirdi¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, C.I, s. 117.

¹⁶⁷ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁶⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.83.

¹⁶⁹ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s. 3.

¹⁷⁰ Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 21.

Sonuçta Osmanlı'nın kaygısı boşa çıkmamış ve Yunanistan ilk hedef olarak adaları ele geçirme faaliyetlerine başlamıştı.

1820–1829 yılları arasında süren ve 1829'da imzalan Edirne Antlaşmasıyla sona eren Yunan ayaklanması sonucu Yunanistan bağımsız olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Osmanlı toprakların ele geçirmek amacıyla Avrupalı devletlerle işbirliğine girişmiş ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde propagandalara başlamıştı¹⁷¹. Ortodoks Kilisesi'nin de eşliğinde Yunan milli Ülküsü (Megalo İdea)'nü Rum-Ortodoks halkın hafızasına iyice yerleştirmek için her türlü faaliyetlerde bulunmuş, Osmanlı Devleti'ndeki Oniki Ada'ya da el atmayı unutmamıştı. Bu adalardaki Hıristiyanlara kendi dillerinde eğitim verilmesini çok iyi değerlendirerek, 204 köyün bulunduğu bütün adalarda 255 ilk ve ortaokul, 3 tane de lise açmışlardı¹⁷².

Bu arada Osmanlı hükümetinin Rum İsyanı'nın adalardaki olumsuz etkilerini silmeye yönelik ekonomik tedbirlere devam ettiği görülmektedir. Nitekim 8 Eylül 1835 tarihiyle ilân edilen bir fermanın içeriğinde de anlaşılacağı gibi; Rodos, İstanköy, Karyot, Batnoz, İleryoz, Kelemez ve Sporat Adaları halkı, eşkıya ve korsanlar yüzünden fakirleştiklerini ileri sürerek vergilerinin ödenmesinde kolaylık gösterilmesini istemekteydiler. Padişah irade çıkararak, halkın eşkıya'ya karşı korunmalarını, mükellef oldukları her türlü vergi dâhil olmak üzere, senede maktuen vermeleri gereken meblağın her bir adaya kuvvet ve iktidarına göre taksim edilerek, iki taksit halinde Rodos vali ve mutasarrıflıklarına ödemelerini emretti¹⁷³. Söz konusu dört adaya sağlanan vergi kolaylığı, daha sonraları adalar arasında vergi adaletinin temininde sorun olmuştur. Ayrıca bu hususa dair bazı yayınlarda bu adalardaki vergi düzenlemesi, özerklik manasında yorumlanarak, fermanın içeriği çarpıtılmaya çalışılmıştır.

Yunanistan'ın kurulmasından sonra savaşımadan ele geçirdiği ilk topraklar İyon Adaları denilen “*Yedi Ada*” olmuş, bunlar 1864 yılında İngiltere tarafından

¹⁷¹ Ahmet Eyiril, **Siyasi Tarih**, (yayınevi yok), Ankara 1990, s. 98-99.

¹⁷² Cemalettin Taşkiran, **a.g.m.**, s. 24.

¹⁷³ BOA, **ŞD**, nr. 2350/19.

Yunanistan'a verilmiştir¹⁷⁴. Daha sonra ise 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yansız kalmasından dolayı Teselya'nın tümü ve Epir'in Arto bölgesi ödül olarak 1881 yılında Yunanistan'a bırakılmıştır¹⁷⁵.

1830 yılında Yunanistan'ın resmen kurulmasına karşın Girit'in, Yunanistan'ın sınırları içerisinde yer alması Girit'te, Yunanistan'a bağlanmak amacıyla özellikle 1841'den sonra birçok isyanın çıkmasına neden olmuş, Yunanistan tarafından da desteklenen bu isyanlarda kolaylıkla bastırılmıştır. Zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nin Girit'te Sadrazam Ali Paşa vasıtasıyla ıslahatlar yapmasına ve sonucunda Girit'e özerklik sağlayan bir yönetim şekli getirilmiş olmasına rağmen Girit'teki Yunanistan'a katılma isteği sona ermemiştir¹⁷⁶.

23 Ekim 1878'de Girit halkına yeni haklar sağlayan Halepa Sözleşmesi¹⁷⁷ imzalanmıştır. 1878 Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine dayanarak Giritlilerle böyle bir sözleşme imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti Girit halkına çok daha fazla hak vermesine rağmen yine de onları tatmin edememiş Girit Rumları'nın Yunanistan'a katılma isteklerini ortadan kaldıramamıştır. Bu arada Yunanistan Osmanlı Devleti'nden toprak talebinde bulunmuş büyük devletlerin de müdahalesiyle Osmanlı Devleti, 24 Mayıs 1881 günü imza edilen antlaşma ile Yunanistan'a hiç savaşmadan Teselya'yı bırakmak durumunda kalmıştır¹⁷⁸.

Etnik-i Eteryia Cemiyeti'nin 1895'te Girit'te başlattığı ayaklanma, arkasından Yunanistan'daki Deliyannis Hükümeti'nin olaya müdahale etmesi, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı başlatmıştır. Osmanlı Devleti ağır bir yenilgiye uğrattığı Yunanistan'la 4 Aralık 1897'de İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır. Osmanlı Devleti savaşı kazanmasına rağmen büyük devletlerinde olayda taraf olmaları nedeniyle bu antlaşmadan istediği ölçüde yararlanamamış, hatta savaş sırasında ele geçirdiği Teselya'yı, Yunanistan'a geri vermek durumunda kalmıştır. Ayrıca büyük

¹⁷⁴ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, (TTK Yayınları), Ankara, 1997, s.277.

¹⁷⁵ Şükrü S. Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri(1821–1993)**, (Ümit Yayıncılık), Ankara 1993, s.31.

¹⁷⁶ Hakan Uzun, "1919–1950 Yılları arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.V, S. 2, Kırşehir 2004, 38.

¹⁷⁷ Söz konusu sözleşme için bkz: Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, C. I, s. 119.

¹⁷⁸ Hakan Uzun, **a.g.e.**, s. 38.

devletlerin Girit ile ilgili yeni düzenlemeleri Girit'i görünüşte Osmanlı Devleti'ne, ancak fiilen Yunanistan'a bağlı hale getirmiştir¹⁷⁹. 1897'den itibaren oluşturulan bu yeni durumla Girit'ten, Osmanlı ordusu çıkarılmış ve Girit Yunanlı bir valinin yönetimine bırakılmıştır. Daha sonradan Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nın sonunda 14 Kasım 1913'de Yunanistan'la imzaladığı Atina Antlaşması ile Girit'in Yunanistan'a ait olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca bu antlaşmayla Makedonya, Selanik, Epir ve Oniki Ada dışında tüm Ege Adaları da Yunanistan'ın eline geçmiştir. Girit'in ele geçirilmesi ile birlikte Yunanistan'ın diğer hedefi Oniki Ada olmuştur. Bu dönemde geçici olarak İtalya'ya geçmiş olan Oniki Ada için İtalya ile masa başına oturmaya başlamıştı¹⁸⁰.

3. Türk Hâkimiyetindeki Oniki Ada'nın Nüfus Yapısı ve Sosyal, Kültürel Durumu

Oniki Ada'nın Osmanlılarca ele geçirilmesi, Ege Denizi'ndeki diğer adaların çok uzun bir süre Türk hâkimiyeti altında kalmasını ve yaklaşık 400 yıl huzur ve sükûnet içinde bulunmasını sağlamıştır. Adalar'da halka her türlü din ve mezhep serbestliği tanınmış ve beş yıl müddetle ada sakinleri vergiden mûaf tutulmuştur. Adalar tabii ve ekonomik kaynaklardan mahrum olmakla beraber hayat seviyesi çok düşük ve hatta yaşama ve çalışma olanaksızlıkları belirgin olarak göze çarpmaktadır. Bundan dolayı mümkün oldukça tam bir özgürlük içinde yaşaması sağlanarak daha da bereketli bir hale geleceği düşünülmüştü. Oniki Ada'nın fakirliğini konusunda delegeler İstanbul'a mektuplarla bildirmeye çalışmışlardır. Bu mektuplarda genellikle düzenin bozulmamasından bahsetmişlerdir¹⁸¹.

Osmanlı Devleti Oniki Ada ve diğer Ege Adaları'ndan bazılarında hâkim olunca adalarda büyük bir ticari canlılık başlamıştı. Zira önceleri, eski ticaret yollarının önemini kaybetmesiyle adalar halkı fakirleşmişti. Anadolu kıyılarına yakın

¹⁷⁹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C. I, s. 120.

¹⁸⁰ Ahmet Eyiril, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁸¹ Bu mektuplardan biri şöyledir: “*Altes, Muhterem efendimizin de bildiği veçhile Ege denizinde takimada denilen Kalimnos, Sömbeki, Leros, İkaria, Patnos, Astropalya, Nisyros, Halki, Telos, Karpatos, İstanköy ve Meis olarak Oniki Ada mevcuttur. Bu ada sakinleri, kuru ve kayalık olan bu adalarda hiçbir verimli kaynak bulamamakta ve su'dan dahi mahrum kaldıklarından geçinmek için sadece sünger avcılığı yapmaktadırlar ve hayat tam bir müşkülât içerisinde devam etmektedir.*”, Mehmet Saka, *a.g.e.*, s. 46-47.

olan adalarda, kendi toprakları tarıma elverişli olmadığından, Anadolu kıyılarında edindikleri topraklarda ziraat yapmaya başlamışlardı. Bir kısım halk ise Anadolu'da üretilen zirai mahsullerin ticaretini yapmakla geçimini sağlamaya çalışmaktaydı.

Osmanlı idaresine girdikten sonra adaların nüfus yapısında yeni gelişmeler olmuştur. Adaların nüfus hareketliliği daha çok yakın buldukları kıyı şeritleriyle irtibatlandırılabilir. Bilhassa Limni, Sisam, Boz Baba ve Rodos civarındaki bazı küçük adaların nüfus bakımından desteklendiği dönem XVI. yy'dan itibaren başlamaktadır. XVI. yy'a ait tahrir defterlerine dayalı veriler, genellikle az sayıda insanın yerleşik bulunduğu yaşamaya elverişli adaların bir iki kale, kasabaya sahip birkaç köyden oluştuğunu kanıtlar. Savaşlar ve iktisadi şartlardaki bozulmalar, adalardaki göçleri ve hareketlenmeleri etkileyen en önemli nedenler olarak gözükmektedir. Özellikle çalışmak üzere İstanbul'a ve diğer şehirlere giden ada halkı hakkında sık sık çeşitli vesilelerle kayıtlara rastlanması bu bakımdan dikkat çekicidir. Mesela İstanköy'den vergi mükellefi bazı kimselerin, ticaret maksadıyla İstanbul'da ve diğer şehirlerde uzun süreli olarak ikamet ettikleri ve bunların vergileri konusunda bu yüzden birçok problemin yaşandığı 1553 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır¹⁸².

Halk verimsiz arazi yüzünden sürekli sıkıntı çekmiş ve gelir kaynakları yetersiz kalmıştı. Arazi yapısı itibariyle adalarda büyük çiftliklerin kurulması mümkün olmamıştır. Oniki Ada'da toplam ziraat alanı (318 kilometrekare) adalar yüzölçümünün ancak % 12'si kadardır. Yarıya yakın kısmı başta zeytin olmak üzere bağ ve meyve ağaçları ile donatılmıştı. Rodos çevresindeki adalar ziraatten; hatta içme suyundan dahi mahrum kalmıştır. Güney kısımda Astropalya Adası, diğer adalardan gelen sığırların otlatılması için elverişliydi. Kaşot ve Kerpe Adalarında ziraate elverişli adalar çok kısıtlıydı. Kaşot bir kayalıktır. İlyaki Adası'nın ekilmeye müsait toprağı yoktur, Leros Adası'nın kalkerden yapıli kuzey ve güneyinde ziraat alanı yoktur. Meis, sadece hayvan otlatılmasına elverişlidir¹⁸³. Rodos'ta bahçivanlık, İstanköy'de bağcılık, Herkit, Sömbeki, Leryoz ve Kelemez Adaları'nda süngercilik yapılmaktaydı. Adalarda yetişen sebze, zeytin, üzüm, limon, portakal, kayısı, mandalina, sakız ihraç edilmekte ise de diğer ürünler ancak ihtiyaçları

¹⁸² Cevdet Küçük, **a.g.e.**, s.67.

¹⁸³ Sırrı Erinç- Yücel Talip, **a.g.e.**, s. 58-59.

karşılatabilmekteydi. Hayvancılık tarıma göre daha gelişmişti. Ancak adaların asıl geçim kaynağı denizcilik ve buna paralel olarak süngercilikti¹⁸⁴.

İmtiyazlar sonucu olarak Rodos ve İstanköy istisna, diğer 10 adada Müslüman-Türk nüfusu yerleştirmek için devlet, sistemli bir iskân politikası takip etmemişti. Rodos ve İstanköy’de, resmi görevliler dışındaki Türk halkı fazla iştirak etmemiş, bundan dolayı iki adadaki Türklerin sayısı Rumca konuşan yerlilere nazaran % 25-55’i geçememişti. Yalnız erkek nüfusu nazarı itibariyle 1830 sayımına göre Rodos’ta 7.420 reayaya karşılık Müslüman erkeklerin sayısı 3.095, İstanköy’de ise 1.838’e mukabil 1.356 idi. 1890 yılında Rodos’un nüfuz durumu şöyleydi¹⁸⁵: “20.250 Rum-Ortodoks, 6.825 Müslüman-Türk, 1.513 Yahudi, 546 Katolik (İtalyan), 14 Ermeni bulunmaktaydı. Bununla birlikte ada’nın toplam nüfusu 29.148 idi”. Adalardaki görevli Türkler de daha çok koruma görevi yaptıkları hisarlar ve kale mahalleri gibi zengin olmayan bölgelerinde oturmuşlardır¹⁸⁶.

1895 tarihinde ise sancak itibariyle Rodos ve Oniki Ada’da nüfus şöyleydi:

Rodos Sancağı, 6.763 İslam, 41.383 Rum, 2.713 Yahudi, 213 Katolik, 2 Ermeni olmak üzere toplam 51.074 kişilik bir nüfus bulunmaktaydı.

Sakız Sancağı, 4.259 İslam, 74.065 Rum, 256 Yahudi, 14 Ermeni olmak üzere toplam 78.594 idi¹⁸⁷.

Ancak İtalya’nın işgalinden hemen sonra bu adalardaki nüfusun azaldığı görülmektedir. İtalyanlar tarafından yaptırılan tespitlere göre ise, 17.246 Ortodoks-Rum, 6.490 Müslüman-Türk, 4.290 Yahudi, 318 Katolik olmak üzere toplam 28.344 olduğu belirlenmiştir¹⁸⁸. Bu verilere göre Osmanlı Devleti’nin sağladığı olanaklarla Oniki Ada halkı zengin, mutlu ve huzurlu bir şekilde hayatını devam ettirmekteydi. Bunun sonucu olarak da adalarda nüfus bir hayli artış göstermişti. Yalnız halk

¹⁸⁴ Vahdettin Engin, **a.g.m.**, s. 93.

¹⁸⁵ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 81.

¹⁸⁶ Mehmet Postalıoğlu, "Ege Adalarının Dünü-Bugünü", **Güncel Konular**, No 8, 1987, s. 145.

¹⁸⁷ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.81.

¹⁸⁸ **A.g.m.**, s.81-82.

İtalya'nın adalarını işgal etmelerinden memnun olmamış huzursuzluk içinde büyük bir bölümü göç etmiştir.

Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal'e göre; “*adalarda İtalyan işgali öncesi 2.000 Hıristiyan ve 50 İslam ailesi bulunmaktaydı. Mevcut nüfus İslam ve Hıristiyan olmak üzere 10.000 kadardır, ahalisinin yüzde 10'u ticaretle, yüzde 5'ise Anadolu'da ziraatla uğraşır, yüzde 80'i ise denizcilikten geçimini sağlamaya çalışır*¹⁸⁹”. Adalar, yiyecek ve içecek bakımından tamamıyla güneybatı Anadolu kıyılarına bağlıydı. Rodos'ta geçerli olan gümrük kanunları İstanköy Adası için de geçerliydi. Ayrıca adalar arasında da küçük çaplı bir ticaretin olduğu anlaşılmaktadır.

1881'de ardı ardına üç şiddetli sarsıntı yaşamış ve bu dönemde Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin merkezi konumunda bulunan Sakız Adası'nın Müslüman nüfusun yanı sıra büyük miktarda Rum nüfusun da bulunduğu adada depremden üç yıl sonra, 1884'te yapılan kapsamlı nüfus sayımına göre, 34.966 Hıristiyan, 1.421 Müslüman, 128 Musevi ve 17 Kıpti olmak üzere toplam 36.532 kişi yaşamaktaydı¹⁹⁰. Deprem nedeniyle kayıpların çok olması ve adanın dışarıya göç vermesi, Sakız'ın demografik yapısını etkileyen en önemli unsur olmuştur¹⁹¹.

Anadolu ile yapılan küçük çapta ticaret dahi ada halkı için önemli bir geçim kaynağı idi. İstanköy Adası ile Bodrum ve Marmaris Limanları arasında, küçük gemilerle yapılan ticaret, adanın hububat ve et ihtiyacını karşılamaktaydı. Çoğunlukla Marmaris limanından kalkan küçük yük gemileri İstanköy İskeleyine mal getirip götürmüşlerdir. Malların adaya giriş çıkışında tacirler gümrük resmi ödemekle yükümlüydüler. Bu gümrük vergisinin miktarı; Rodos Kanunnamesi'nde belirtilmişti¹⁹². Müslüman tüccarlar ile gayrimüslim tacirlerin ödediği gümrük vergisi

¹⁸⁹ Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁹⁰ Sabri Can Sannav, “1881 Sakız Depremi ve Adanın Yeniden İmarı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sa.39, İstanbul 2004, s. 125.

¹⁹¹ **A.g.m.**, s. 132.

¹⁹² Rodos ve İstanköy Adalarının alınmasını müteakip, Kanuni Sultan Süleyman Tarafından yayımlanmıştır. Vergiler ile ilgili düzenlemeleri içerir.

“1) İskeleye müslümanlar gemi ile meta götürseler yüzde iki akçe vereler.

2) Ve mekulat cinsinden dahi yüzde ikişer akçe vereler.

3) ve kefere ki darü'l harbten olmaya, getürdükleri ve alıb gütükleri meta'dan yüzde üçer akça gümrük vereler deyü defter-i atik kanunnamesinde kayd olunmuş.

4) yüzde dört akça hepsi için hükm-ü şerif varit olmağın olminval üzere kabz olunur.

farklı idi. Ayrıca limana gelen gemilerin büyüklüklerine göre liman vergisi alınmaktaydı. En önemli ticari mal, gayrimüslimlerin içtiği şarap idi. Diğer ticari mallar şunlardı; at, katır, eşek, koyun kuzu, keçi, sığır ve yiyeceklerdi. Adada salhane (mezbaha) vardı. Dolayısıyla dericilik gelişmişti¹⁹³.

Adalarda denizcilik çok önemli bir geçim kaynağı idi. Adalar'dan ve Suriye-Tunus arasındaki kıyılardan avlanan süngerler, adalar halkı tarafından başta İstanbul olmak üzere, Trieste, Marsilya, Londra, Frankfurt gibi şehirlerde açılan ticari temsilciliklerde bütün Avrupa'ya satılmıştır. Özellikle de XIX. yy'ın sonlarına doğru, sünger avcılığı için dalmak üzere dışardan hava verilebilen özel elbiseler ve başlıklar, Sömbeki¹⁹⁴ Adasına 1866'da, Kilimli Adası'na ise 1880 yılında getirilmişti. Yeni dalma elbiseleriyle sünger avcılığının çok kâr getirmesi karşısında Herke ve Koçbaba Adaları'nın sakinleri de ziraatı terk ederek sünger avcılığına yönelmişlerdi. Adalar halkı için bir gelir kaynağı da balık olmuş ve iskeledeki balık satışları amil tarafından kontrol edilmiştir. Amil, balık satanlardan dört akçe vergi almıştır. Denize yakın köylerin gözcü bekletmeleri kanundu. Kıyıya yakın, yüksek bir yerde köylüler gemileri gözlenir ve şüpheli bir gemi geldiği zaman kaleye haber verilir¹⁹⁵.

Adaların Hıristiyan halkının dini ayinlerini diğer Osmanlı bölgelerinde olduğu gibi rahatça yerine getirdikleri, din adamlarının cemaatleri içindeki yetki alanlarına karıştırılmadığı bilinmektedir. Adalardaki kilise ve manastırlarda toplanan rahiplerle cemaatleri arasında çıkan problemlerin halli ise genellikle devlete düşmekteydi. Genel olarak adalardaki Hıristiyan topluluğun çoğunluğu Ortodoks olduğundan bunlar İstanbul'daki Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı bulunmaktaydılar. Adalardaki Osmanlı yönetimi gayrimüslim cemaate belirli sınırlar çerçevesinde kendi

5) ve darü'l-harb (gemisi) dahi getürdükleri ve alıb gittikleri meta'dan anlar dahi yüzde dört akçe gümrük vereler.

6) ve kimsene gemi ile meta getirse bir miktarın çıkarub ve bir mikdarın çıkarmasa çıkardığı meta'ın gümrüğü verüb çıkmayan meta'dan gümrük alınmaya

7) ve bir gemiden bir geriye meta satulsa amma iskeleye çıkarılmasa nasıl gümrük vereler.

8) ve fuçı ile hamr gelse her fuçıdan kırk dokuzar akça gümrük ve onikişer akça şürb-ı hamr alına

9) ve limana gelen gemilerin küleklüsünden bir filori dahi gerçek alanlardan hallerine göre ya iki akçaya varınca resm-i liman deyü alına.

10) ve at gemisi ile geçen koyundan her koyuna birer akça gümrük alma.,”

www.istanköy.org/documents/84.html, (18 Nisan 2007), s. 1.

¹⁹³ www.istanköy.org/documents/84.html, (18 Nisan) 2007 s. 3-4.

¹⁹⁴ Ada'da sünger avcılığı Osmanlı zamanı başlamıştır. Türkler “Sömbek” denilen kayıklarla bu işi yapmışlardı. Ada'nın ismi de buradan gelmektedir. Sırrı Erinc, Talip Yücel, **a.g.m.**, s. 63.

¹⁹⁵ **A.g.m.**, s. 63-64.

içlerinde teşkilatlanmasına izin vermişti. Ancak bu yolla oluşan teşkilatların devlet nazarında resmi bir yükümlülüğü yoktu¹⁹⁶.

Bu yerel kurulların varlığı ve etki alanları, 1839 Tanzimat Fermanı süreciyle başlayan kanunlaşma döneminde önemli ölçüde belirlenmiştir. Fermanla birlikte yönetime dair hususlar, devletin yeni oluşturduğu veya ıslah ettiği ve işleyişleri de nizamnamelerle belirlenen kurumların yetki alanı içine sokulmuştu¹⁹⁷. Osmanlı hukukunda genellikle Hıristiyan ve Yahudi toplulukları kendi iç davalarını cemaatleri içinde halletme hakkına sahiptiler. Adalarda da genellikle ruhbandan oluşan mahallî temsilcilerin Osmanlı idarecilerince muhatap alınması son derece tabî bir gelişmeydi. Meselâ Kikladlar'da "*epitropi*" denilen temsilci heyetinin çalışmaları bunu göstermektedir. Bu heyetin alınacak vergiler konusunda mültezim veya voyvodalarla anlaşılma anlaşmaya vardığı; bunların halk tarafından bir yıllığına seçildiği; eski epitropi üyelerinin "*kinotis*" adlı bir konsey oluşturdukları bunun da yaşlılar veya ileri gelenlerden oluştuğu; papazların bu gibi heyetlerde asıl unsuru teşkil ettikleri belirtilmektedir. Ancak bu çok düzenli bir durumu yansıtmadığı gibi adaların her birinde de farklılık göstermektedir¹⁹⁸.

Dolayısıyla bu sürekliliği ve yaygınlığı bulunmayan sivil oluşumların birer kurum olarak devlet nezdinde bir önemi bulunmamaktaydı. Ortaya çıkan, Osmanlı tebaası olarak adalar halkının sosyal hayatlarında, dini ayinlerinde, cemaat içi davranışlarında dolaylı ve dolaysız, mahalli ve merkezi icra organlarının etkilerini kuvvetli bir şekilde hissettikleri idi. Bu etkiler malî ve idarî alanda diğer Hıristiyan topluluklardaki gibi önemli ölçülere ulaşmaktadır. Başta patrik olmak üzere kilise bu etkilerin yerine getirilmesi ve oluşumunda aracı olarak büyük bir rol oynamış; mahalli Osmanlı idarecileri bu uygulamalarda belirleyici bir niteliğe sahip olmuşlardır.

¹⁹⁶ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 32.

¹⁹⁷ **A.g.m.**, s. 32.

¹⁹⁸ Feridun Emecen, **a.g.m.**, s. 20.

II. BÖLÜM

ONİKİ ADA'NIN İTALYA HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. TRABLUSGARB SAVAŞI'NDAN LOZAN ANTLAŞMASINA KADAR ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU

1. Oniki Ada'nın İtalya Tarafından İşgali ve Devredilmesi

İtalya, XIX. yy'ın ikinci yarısında milli birliğini kurarak Avrupa devletler topluluğuna katılmıştı. Avrupa güçler dengesindeki yerini geçte olsa alan İtalya ekonomik yayılma sahası olarak Osmanlı Afrikasını hedef almıştı. Avrupa devletleri ile gerçekleştirdiği ikili anlaşmalarla yapacağı harekâtın zeminini hazırlayan İtalyan Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin bu tarihlerde iç ayaklanmalar, politik bölünme ve çekişmeler gibi önemli sorunlarla karşı karşıya olmasından yararlanarak 28 Eylül 1911'de kesin bir uyarı verip Trablusgarp ve Bingazi'nin boşaltılmasını istemiştir. Bir gün sonra da buralardaki ekonomik çıkarlarını korumak gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. İtalya, Osmanlı Devleti'nin K.Afrika'daki son toprak parçasına göz koymuş ve bunun sonucunda Trablusgarp'ı işgal etmişti. Savaşın fazla uzamasını istemeyen İtalya, ilhak kararının etkili olmadığını görünce Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla bu savaşı başka alanlara kaydırmayı düşünmeye başlamıştı¹⁹⁹.

İtalya, Trablusgarp (9 Ekim 1911) ve Bingazi şehirlerini (21 Ekim 1911) zapt etmesi, hatta 5 Kasım 1911'de Trablus'u kendi topraklarına ilhak ettiğini ilan etmesine rağmen, bu uzak Osmanlı ülkesinde ümit etmediği bir direnişle karşılaşınca, savaşı Anadolu sahillerine, Ege Denizi'ne nakletmeye başlamıştı²⁰⁰. Bununla, birbirinde önemli üç amacı gerçekleştirmek istemiştir. Bu üç amaç ise şöyleydi:

1. Libya'ya ve Sinerayka'ya yardım ve insan naklini kesmek,

¹⁹⁹ İsrail Kurtcepe, "Rodos ve Oniki Adanın İtalyanlarca İşgali", **OTAM Dergisi**, S:2, Ankara Ocak 1991, s.202

²⁰⁰ Saim Besbelli-Mustafa Ülman, **Türk-İtalyan Harbi**, (ATASE Yayınları), No:9, Ankara 1980, s. 110-112.

2. Osmanlı Devleti'nin savaştan çıkmasını sağlamak ve Bingazi'nin işgalini kolaylaştırmak,

3. Anadolu'ya müdahale etmek için önemli bir mevki elde etmek²⁰¹.

Osmanlı Devleti, İtalya'nın niyetini öğrenmekte gecikmemişti. Dış temsilciliklerden gelen haberlerde İtalya'nın Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki yerleşim merkezlerine karşı harekete geçebileceği belirtilmekteydi. Ancak İtalya bu planı büyük devletlere bildirmeye hazırlandığı sırada, Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın savaşı Akdeniz'e kaydıracağına dair istihbarat bilgilerine pek inanmamıştı. Said Paşa Kabinesi'nin yaptığı değerlendirmelerde bu ihtimalin çok zayıf olduğuna karar kılınmıştı. Çünkü İtalya'nın Akdeniz ve Ege'de yapacağı her hareket diğer Avrupa devletlerinin çıkarlarına ters düşeceğini ve böyle bir harekete izin vermeyeceklerini düşünmüşlerdi²⁰².

İtalya Akdeniz'de harekete geçmeden önce büyük devletlerin onayını almak istemiştir. İlk başvuruyu Avusturya'ya yapmıştı. Avusturya Hariciye Nazırı Aerenel bu hareketin Balkanlarda mevcut durumu bozacağını ve 1887 tarihli üçlü ittifak Antlaşmasının 7. maddesiyle tespit edilmiş çıkar maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüş ve karşı çıkmıştı²⁰³. İtalyan Dışişleri Bakanı, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için, Ege Denizi'ndeki iki üç adanın işgal edilmesinin veya Anadolu limanlarının herhangi birine çıkartma yapılmasının bu maddeye aykırı olmayacağını söylemiş ve hatta Rodos ve etrafındaki adaların, coğrafi mevkileri itibariyle Avrupa'da değil, Asya da bulduklarını iddia etmişlerdi²⁰⁴.

Almanya, sadece savaş alanının genişleyeceği endişesini vurgulamış ve İtalya'nın bu adaları almasının ona yarar sağlamayacağını savunmuştur. Rusya Dışişleri Bakanı Nertoff da, İtalyan kamuoyunun Türkiye'nin aleyhine fazla tahrik edilmemesi gerektiği görüşünü belirtmiştir²⁰⁵. Fransa ve İngiltere'nin yaklaşımları ise diğer devletlerinkinden farklı olmamıştır. Fransız hükümeti, Osmanlı Devleti'nin

²⁰¹ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 86.

²⁰² İsrail Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 203.

²⁰³ **A.g.m.**, s. 203.

²⁰⁴ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 86–87.

²⁰⁵ **A.g.m.**, s. 87.

barışa yanaşmadığını, İngiltere ise çıkarları zedelenmediği sürece adaların işgali ve sahillerin tacizinde mahzur bir görmemişti²⁰⁶.

Avusturya'nın dışında hiçbir devlet bu harekete olumsuz bakmamıştı. Bu harekâtı İstanbul'daki Avusturya Büyükelçisi Pallavicini, Ekim 1911 ortalarında hükümetine bildirdi. Avusturya Dışişleri Bakanı Aerenal, bunun Balkanların statüsünü değiştireceğini ve 20 Şubat 1887'de imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması'nın 7. maddesine²⁰⁷ göre Avusturya çıkarlarını zedeleyeceğini düşünmekteydi. Ancak Aerenal'ın ölümü ve halefi Kont Berchtold'un, İtalya ile ilişkilerin düzeltilmesi istemesi, 1912 Nisanı başlarında Avusturya'nın işgalin geçici olması, yani savaşın sonunda Türkiye-İtalya diplomatik ilişkilerin düzelmesi ve barış yapıldığında adaların Türkiye'ye verilmesi şartıyla buna razı olmuştu²⁰⁸.

Osmanlı Devleti hükümeti ise Avusturya-İtalya ilişkilerinin iyi olmamasının savaşın Akdeniz'e kaymasını önleyeceğine dair bir düşünce hâkimdi. Londra elçisi Tevfik Paşa da, İngiltere'nin tutumu ile ilgili sadarete gönderdiği 1 Aralık 1911 tarihli telgrafında İngiliz hükümetinin teşebbüsleri sonucu İtalya'nın adalara ve limanlara saldırıda bulunmayacağına dair teminat verdiğini bildirmişti. Ayrıca Fransa'nın da İtalya'ya destek verip vermediğine dair Paris elçisi Rıfat Paşa'ya Fransa Başbakanı Poincare'ye sorması istenmiştir. Aldığı cevap ise İtalya'nın böyle bir şey yapamayacağını ve haberdar olmadıklarını belirtmiştir. Türkiye'ye de bazı tavsiyelerde bulunmuştur. İtalyanların sınır dışı edilmesi ve boğazların kapatılması gibi tedbirlerin alınması, bunların İtalya'nın harekete geçmesinden sonra yapılmasını önermiştir²⁰⁹.

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valisi Subhi Efendi'nin Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta²¹⁰ işgal sürecinin başladığı açıkça belirtilmiştir. İlk olarak

²⁰⁶ İsrail Kurtcepe, **a.g.m.**, s. 204.

²⁰⁷ Mezkur 7. madde şöyle idi: “*her iki hükümet, bir üçüncü devlet tarafından kendilerine teklif edilen ve Balkanlarda yahut Adriyatik ve Ege'deki Osmanlı adaları ile sahillerinde, statu-quo'nun değişmesini istihdaf eden değişiklikleri birlikte mütalaa etmeyi taahhüt ederler*”. Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 86.

²⁰⁸ İsrail Kurtcepe, **a.g.m.**, s.204.

²⁰⁹ **A.g.m.**, s.205–206.

²¹⁰ Mezkur telgraf şöyle idi:“*Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'ne bağlı Astropalya Adası'nın düşman tarafından işgal edildiği haberinin duyulmasından itibaren araştırmaya girişilmiş ise de vilâyete bağlı*

Astropalya Adası ele geçirilmiş ve burası üs olarak kullanılmaya başlanmıştı. Anlaşıldığı üzere İtalya'nın yeni harekâta tahsis ettiği kuvvetler 1912 Nisanında Astropalya Adası'nda toplanmaya başlamışlardı. İtalya bu adayı bir nevi üs olarak kullanmıştır. Ancak ada hakkında sağlıklı bilgiler edinilememiştir. Bunun nedeni ise İtalyan bir kablo gemisi İmroz-Bozcaada, Limni-Bozcaada ve Limni-Selanik kablolarını kesmişti²¹¹. İtalya'nın öncelikli olarak bölgedeki haberleşme ağını kesmesi, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin merkezi Rodos ile İstanbul arasındaki irtibatın sağlanmasında ve vilayetin işlemleri sağlıklı yürütememesi konusunda önemli sorunlara neden olmuştu. Bu durumu merkeze bildiren Suphi Bey, Rodos Adası'nın coğrafi konumundan dolayı vilâyetin en son noktasında olması, haberleşme imkânlarını kısıtladığından dolayı İtalyan hareketlerinin geç haber alınmasından yakınmış ve merkezin Midilliye nakledilmesini önermişti²¹². Bu öneri İstanbul tarafından kabul edilmiş ve 1892'den sonra Midilli tekrar ikinci kez merkez olmuştur²¹³.

Rodos'tan, Mürettep Kolordu Komutanı Hilmi Bey'den gelen telgraf'la Rodos'a giden Hacı David Vapuru kaptanı ve yolcularının ifadelerine dayanılarak Bodrum Western Kumpanyası kablosunun kesilmediği²¹⁴ haberi gelmiştir. 27 parçadan oluşan İtalyan donanması da 18 Nisan'da Çanakkale Boğazı önlerinde 3 saatlik bombardımandan sonra Türk Donanmasını görünce güneye hareket etmiştir. Osmanlı Devleti bunu üzerine Çanakkale Boğazını, ticaret gemileri de dâhil bütün ülkelerin gemilerine kapatmış ve girişe mayın döktürmüştür. Ancak Avrupa devletlerinin karşı çıkması sonucu tekrar açmak zorunda kalmıştır. İtalya'nın Boğaza ve Sisam'a saldırımları Avrupa'yı ayağa kaldırmıştı. İtalya İzmir'e saldırmayacağına dair teminat vermiştir²¹⁵.

---

adalar ile haberleşme vasıtalarının azlığı, havaların kötü gidişi ve elde başka bir aracın da bulunmamasından dolayı zamanında bilgi edinilmesi mümkün olamamıştır. Düşmanın oradaki kuvvetlerinin sayısı, ne yaptığı veya ne yapmak istediği ortaya çıkmamış ise de düşmanın adalar arasında dolaşan büyük ve küçük deniz vasıtalarını muayene ederek Astropalya'ya uğrayan kayıkların patentlerini de vize yapmaktadır.", BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-7, lef 31; BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 130.

²¹¹ BOA, **DH. SYS.**,nr. 75-11/1-4, lef 39.

²¹² BOA, **DH. İD.**, nr. 144-1/3.

²¹³ Ali Fuat Örenç, **a.g.m.**, s. 54.

²¹⁴ BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 18.

²¹⁵ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 88.

İtalya'nın ikinci hedefi Oniki Ada'nın en büyüğü ve stratejik açıdan çok fazla önemi olan Rodos olmuştur. İtalya'nın ilk olarak Rodos'a asker yansırdığı haberini Marmaris Liman Reisi Vesim Bey'in telgrafından öğrenmekteyiz²¹⁶. 4 Mayıs 1912'de Rodos kıyılarına gelen İtalyanlar, adaya çıkartma yapmaya başlamışlardı. İtalya adada bulunan Türk askerinin sayısını 2.000 ila 5.000 kişi arasında tahmin etmişlerdi. Rodos Valisi Suphi Bey'in İtalyanlara karşı koyacak gücü yoktu. Bu yüzden vali adanın işgalini protesto etmek için görevinden ayrılmıştır. Adada bulunan bin kişilik Türk kuvvetlerinin komutanı Abdullah Bey de vali ile şehri terk etti. Türk kuvvetleri de savunma için daha uygun olan Pisthos'a çekilmişlerdi²¹⁷. 11 Mayıs 1912'de Dâhiliye Nâzırlığına Meis Mahkeme Reisinin çektiği telgrafta da Rodos'un işgalinden dolayı haberleşmenin kesildiği, Meis'in işgali ihtimaline karşı mevcut resmi evrakın ne şekilde saklanacağı sorulmuştur²¹⁸. 20 Mayıs 1912'de Marmaris Kaymakamlığından alınan bilgilere göre; Rodos'ta 14.000 düşman askeri ile on bir saat devam eden savaştan sonra 750 kişiden ibaret olan askerimizin esir düştüğü bildirilmişti²¹⁹.

Rodos'u işgal eden İtalyanlar, 6 Mayıs 1912'de, İtalyan Komutan Ameglio'ya bağlı deniz kuvvetleri komutanı Ernesto Presbitero ve Leone Viale komutasındaki donanma İstanköy Adası'na yönelmişlerdi. Ada'da toplam 22 kişilik jandarma Türk kuvveti bulunmaktaydı. Ada'ya çıkmadan önce, Kefalos'da duran İtalyanlar, Rumlardan Türk kuvvetleri ve Türklerin moralleri hakkında bilgi istemişlerdi. 7 Mayıs 1912, saat 05.30'da İtalyanlar adaya hiçbir mukavemetle karşılaşmadan çıkartma yapıp, Türk alayına ait zabıta askerlerini, kaymakamı ve devlet memurlarını tutuklamışlardır²²⁰.

İstanköy ve Leryos Adası'nı işgal eden İtalyan donanması, aynı gün Kilimli (Kalimnos) Adası'na yönelmiş ve burayı da işgal etmişti. Türk memurların,

²¹⁶ Telgraf şöyle idi: "*Büyük ve küçük on bir parçadan oluşan düşman gemilerinin Rodos önünde bulunduğu ve limanımıza bugün saat 07.30'da gelen Mısır Hidivliği'ne ait Taşoz Vapuru'nun da düşman gemileri tarafından yoklandığı arz olunur*", BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-7, lef 28.

²¹⁷ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-10, lef 129,150.

²¹⁸ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-3, lef 17.

²¹⁹ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-10, lef 134.

²²⁰ Mehmet Bastıyalı, **Rodos ve Oniki Ada Tarihi**, (yayınevi yok), İzmir 1999, s. 146-150.

valisinden hademesine kadar esir alındığı bildirilmiştir²²¹. Diğer adalarda da olduğu gibi burada da yerli Rumlar İtalyanları özel bir törenle karşılamışlardı. Herke Adası zaten daha önce, 9 Mayıs'ta işgal edilmişti. Burada da İtalyanlara bir direniş gösterilememiştir. Nisanın yirmi dokuzuncu günü (12 Mayıs 1912) İlyaki ve İncirli Adaları'nın düşman tarafından işgal olunarak buralardaki bütün memurlar ile jandarma neferlerinin esir edildiği²²² ardından Kerpe, Kaşot, Leros, Patmos²²³ ve Kilimli Adaları'nın işgal edildiği haberi gelmiştir²²⁴.

16 Mayıs'ta da düşmanın Sömbeki'ye de saldırarak aileleriyle görüşmek için memurlara bir saat süre verdikten sonra ada kaymakamı ile jandarma yüzbaşı ve subayları ve 12 jandarmayı esir aldığı, jandarmalardan alınan tüfeklerden sekizini çarşı bekçilerine dağıtarak ada yönetimini ihtiyar heyetine bıraktığı haber alınmıştır. Düşman adadaki Rüsumat İdaresi'ni kapattıktan sonra bir misli fazla maaşla İtalya hükümeti adına hizmet etmelerini vergi memurlarına teklif etmiş ise de memurlar bunu kabul etmediklerinden esir edilmişlerdir. Bunun üzerine düşman diğer memurlarla beraber bu memurların da adadan çıkmaları gerektiğini bildirmiştir²²⁵.

17 Mayıs'ta düşmanın Rodos'un doğusunda bulunan Kalakasi Limanına asker çıkardığı Marmaris'ten alınan bilgi üzerine²²⁶, "*Rodos'ta 14.000 düşman askeri ile on bir saat devam eden savaştan sonra 750 neferden ibaret olan askerimizin esir*

²²¹ Sakız Mutasarrıflığından Nezareti Dahiliye'ye 13 Mayıs 1912 tarihli çekilen telgrafta: "*düşmanın Astropalya'yı işgal etmesi haberi üzerine tahkiki madde etmek için Kalimnos'a gönderilen ve düşmanın tevkifine rağmen firara muvaffak olan Murad Efendi şimdi buraya geldi. Ve buradan ele düşmemek için İzmire gitti. İfadesine göre İtalyanlar dün Leryos'la beraber Kalimnosu da işgal etmişlerdir. Bütün memurini hademesine varıncaya kadar esir ediyorlar. Vali ve kaymakamları ve üserai saireyi mumaileyh bizzat Astropalyada görmüştür. Düşmanın berri, bahri haizi ehemmiyet kuvveti varmış. Bu bir hafta zarfındabütün Cezayir-i bahri Sefidi işgali askeri altına alınacağı mukarrer imiş. Hıristiyan memurini umurunda istihdam etmekte imiş. Berai malumat arz olunur.*", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, (Belge No:187-188), s. 130-131.

²²² BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-10, lef 108.

²²³ Aydın Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gelen 14 Mayıs 1912 tarihli telgrafta: "*Patmos Adasının düşman eline geçtiğinin mezkur adadan geçerek Bodrum'a gelen vapur yolcularının ifadesi üzerine mezkur kaymakamlıktan bildirildiği arz olunur.*", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, (Belge No: 190), s. 132.

²²⁴ Bkz: Sömbeki Kaymakamlığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 15 Mayıs 1912 tarihli telgraf; Sakız Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine gelen 16 Mayıs 1912 tarihli telgraf; **A.g.e.**, (Belge No: 193,196), s.133-134,135.

²²⁵ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-10, lef 157.

²²⁶ BOA, **DH. SYS.** , nr. 75-11/1-10, lef 175.

*düştüğü üzüntüyle arz olunur*²²⁷ telgrafı gelmiştir. İtalyanlar Türk askerini teslim alarak adayı işgal etmeye başlamışlardır.

İstanköy Liman Reisi Edhem Bey'in gönderdiği telgraf²²⁸ ise işgallerin diğer adalara sıçrayacağına habercisi olmuştu. Telgraftan da anlaşılacağı üzere adalar açık hedefti ve Osmanlı askeri gücünün zayıf olduğu noktalar seçilmişti. Yöneticiler dahi adaların geleceklerinden kaygı duymuşlar ve yardım istemişlerdir.

Nihayet Aydın Vilâyeti'nden gelen gizli telgraf'ta; Rodos, İlyaki, İncirli, Kapudağ, Leryoz, Batnoz, İstanköy, Sömbeki, Astropalya, Kerpe, Kaşot, Herkit ve Karyot Adaları'nın düşman işgali altında bulunduğu haberi gelmiştir²²⁹. Rodos başta olmak üzere Oniki Ada'nın tamamının düşman eline geçtiği anlaşılmaktadır. Bu suretle Ege Denizi'nin güneydoğusunda ve kıyılarımızın içine kadar sokulmuş olan bu adalar, savunmasız elden çıkmıştır. Trablusgarp'tan Osmanlı Devleti'nin çekilmesi doğrultusunda bu adaların geri verileceği belirtilmişti. Ancak daha sonra Balkan Savaşları'nın başlaması üzerine verilen bu vaatler tutulmayacaktı²³⁰. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ise İstanbul ve İzmir olmak üzere bazı büyük şehirlerde bulunan İtalyanların çıkartılmasına karar verdi ve demiryollarında çalışanlarla rahipler, dul kadınlar müstesna olarak, 2.000 kişilik ilk kabile 20 Mayıs 1912'de İzmir'den sınır dışı edilmişti²³¹.

Avrupa devletleri İtalya'ya hizmet etmekten çekinmemişlerdi. Fransa, İngiltere, Rusya, İtalya'yı buralarda serbest hareket etme hakkı tanımıştı. Hatta İtalya'ya yardım konusunda ortak kararlar almışlardır. Adaların geri iadesi konusunda hiçbir fikir beyan etmemişler; fakat buralara Girittekine benzer bir muhtariyet verilmesine taraftar olarak görünmüşlerdir. Bu adalarda Türk hâkimiyeti bittiğini ve Türk bayrağı çekilmeyeceğini dahi belirtmişlerdir.

²²⁷ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-10, lef 134.

²²⁸ Mezkur telgraf: "Rodos ve Astropalya'nın işgali arz edilmişti. Bugün Kerpe'nin de işgal edildiği haberi alındı. Bugün yarın burasının da işgal edilmesi muhtemeldir. Düşman geldiğinde burada hiçbir kuvvet bulunmayacağından korkakça kılıç teslim etmek ve namertçe boyun eğmektense, Osmanlı askerî gücününün tam bulunduğu bir yere geçişimin sağlanması için acele istirahat ederim", BOA, **DH. SYS.** nr. 75-11/1-7, lef 48.

²²⁹ BOA, **DH. SYS.** nr. 75-12/1-12, lef 2.

²³⁰ Muzaffer Gökmen, **Tarih Boyunca Ege Kavgası**, (Eğitim-Öğretim Yayınları), İstanbul 1977, s. 184-186.

²³¹ İsrail Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 90-91.

Eylül ayından itibaren Türk ve Avrupa basını barış görüşmelerine ilişkin haberler ve yorumları yapmaya başlamışlardı²³². Barış görüşmeleri, Eylül ayı boyunca Türk basınının en önemli konusu olmuş, aydın kesim ve gazeteciler halkı bu süreç konusunda sürekli bilgilendirip, halkın müzakerelere bakış açılarını da değerlendirmişlerdi²³³. Bir an önce konferansın toplanması gerektiği ve zamanı konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştü. Ancak söylenen sözlerin ve verilen tarihlerin hiçbir geçerliliği yoktu. Gazetelerdeki yorumlar da genellikle aynı sonuçları çıkarmışlardı²³⁴. Bu yorumlar ise büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarları doğrultusunda karar vermekte zorlandıklarını göstermekteydi.

Nitekim İtalya, Osmanlı Devletine barış şartlarını²³⁵ göndermişti ve iki gün süre vermişti. Meclis-i Vükelâ 13 Ekim 1912'de toplanarak son İtalyan isteklerini görüşmüştü. Londra, Berlin, Paris ve Viyana Sefâretleri'nden gelen telgraflarda bu iş daha da çıkmaza girmeden anlaşılması gerektiğini savunmuşlardı. İstanbul'daki bazı yabancı elçilerde Harbiye Nezâreti'ni ziyarete gelip aynı görüşleri sunmuşlardı. İtalya kozlarını oynamaya devam etmiş; hatta müzakerelerini kesme tehdidinde dahi bulunmuşlardı. Osmanlı hükümeti çok geçmeden İtalya'nın sunduğu barış şartlarında değişiklik yapmayı uygun bulmuştu. Ancak Osmanlı hükümeti'nin de bazı istekleri olmuştu²³⁶. 13 Ağustos 1912'den beri süren barış görüşmeleri hakkında Osmanlı Devleti Trablusgarp Komutanlığı'nı bilgilendirirken Avrupa basını Osmanlı Devletinin öne sürdüğü şartları dahi yazmış ve değerlendirmeye alınmıştı. Türkiye ile İtalya arasında barış müzakereleri 12 Temmuzda Lozan'da başlamıştı. Osmanlı Devleti, bu ilk görüşmelere Şuray-ı Devlet Reisi Said Halim Paşa'yı memur etmiş,

²³² "Sulh Meselesi Etrafında", **İkdam**, 1 Eylül 1912, s. 1; "Vaziyat-i Hariciyemiz", **Sabah**, 9 Eylül 1912, s. 1-2.

²³³ "Sulh Müzakeratı", **İkhtiham**, 20 Eylül 1912 s. 1; "Müzakerat-ı Sulhiye", **Sabah**, 21 Eylül 1912, s. 1.

²³⁴ "Konferans mı, Sulh Tavassutu mu?", **İkhtiham**, 24 Haziran 1912, s.1-2.

²³⁵ Barış şartları için bkz: İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, (TTK Yayınları), Ankara 1995, s. 216.

²³⁶ Bahsi geçen istekler şöyle idi:

"1.) Trablusgarp ve Bingazideki gelirlere karşılık olmak üzere, İtalya Hükümeti buraların Duyun-u Umumiyyeye tekabül ede borçlarını ödemek üzere her sene Osmanlı hükümeti hesabına iki milyon franktan aşağı olmamak kaydıyla bir meblağ ödemelidir. Bu meblağın sermayeye çevrilmesi arzu edilecek olursa %4 faiz hesabıyla en az elli milyon frank verilmelidir.

2). Barışı müteakip Osmanlı askerleri hemen geri çekilecektir. Buna karşılık İtalya, elinde bulundurduğu adaları, Osmanlı hükümetince istenildiğinde vermek üzere üç ay elinde bulundurmalıdır.", **a.g.e.**, s. 217.

İtalya da temsilci olarak G. Volpi ve Guido Fusinatoyu göndermişti²³⁷. 19 Temmuzda İtalya delegeleri, Said Halim Paşa'ya, Rodos ve Oniki Ada konusunda üç seçenek teklif etmişlerdi:

- 1- Adaların İtalyan hâkimiyetine terki,
- 2- Muhtariyet verilmesi,
- 3- Yerli halka bir takım garantiler tanımak suretiyle Türkiye'ye iadesi²³⁸.

Müzakereler oldukça uzamış, çeşitli formüller öne sürülmüş hatta vatandaşlar arasında İtalyanların diğer adaları da işgal edeceği rivayetleri yayılmaya başlamıştı. Balkanlardaki olayların gittikçe ciddi boyutlara ulaşması sonucunda Osmanlı, İtalyanların tekliflerini kabul etmek zorunda kalmıştı. 15–18 Ekim 1912 tarihleri arasında Ouchy (Uşi)'de iki taraf delegeleri, bir gizli antlaşma²³⁹ ile onun eklerini teşkil eden bir barış antlaşmasını ve 3 protokolü imzalamışlardır. Konu edilen eklerden 4. ek barış antlaşmasıdır²⁴⁰. Ouchy veya Lozan antlaşmaları adıyla anılan bu protokolün 3. kısmı 11 maddeden²⁴¹ ibaret bulunmakta ve 2. maddesi Rodos ve Oniki Ada'ya aitti. Mezkûr madde ise şöyledir;

"İş bu muahedenin imzası akabinde hükümeteynden her biri, yani hükümet-i Osmaniye Trablusgarp ve Bingazi'den ve İtalya hükümeti Adalar Denizinde taht-ı işgalinde bulunan adalardan, kendi zabıt ve askerleri ile memurin-i mülkiyelerinin celbleri zımnında emir vermeyi taahüd eder "

"İtalyan zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi taraflarından Cezair-i mezkurenin fi'len tahliyesi, Osmanlı zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi taraflarından Trablusgarp ve Bingazi'nin tahliyesi müteakip vuku bulacaktır²⁴²."

²³⁷ İsrail Kurtcephe, "Rodos ve Oniki Adanın İtalyanlarca İşgali", **OTAM Dergisi**, S. 2, s. 94–95.

²³⁸ **A.g.m.**, s. 95.

²³⁹ 15 Ekim 1912 tarihinde imzalanmış olan metin gizli antlaşmadır. 17 Ekim 1912' tek taraflı protokoller, 18 Ekim 1912'de ise asıl barış imzalanmıştır. Antlaşmanın orijinal Fransızca metni BOA, Muahedename, nr. 372/9'de; tasdikli Osmanlıca metni ise BOA, Muahedename, nr. 372/13'te bulunmaktadır.

²⁴⁰ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar**, (SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), 1/2003, Ankara 2003, s. 22.

²⁴¹ Maddeler için bkz: İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911- 1916)**, (TTK Yayınları), Ankara 1995, s. 219-220; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 97.

²⁴² Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 22.

Buna göre, İtalya, Rodos a ve Oniki Ada'yı Türkiye'ye iade ediyor, fakat bunu kendisi bakımından çok önemli olan bir şarta, Trablusgarp ve Bingazi'deki bütün Osmanlı askeri kuvvetleri ile sivil memurlarının geri çekilmesi şartına bağlamışlardı. Ayrıca gizli antlaşmanın 3. ekinde adalara mahsus, Padişah tarafından yayınlanacak olan İrade-i Seniyye²⁴³, den de bahsedilmiştir. Ancak anlaşmaya rağmen Rodos ve Oniki Ada Türkiye'ye iade edilmediği için, İrade-i Seniyye bir türlü yayınlanamamıştır²⁴⁴.

İtalya, kendisine Trablusgarp ve Bingazi'nin verilmesi karşılığı, işgal ettiği Oniki Ada'yı 18 Ekim Ouchy Antlaşmasıyla terk etmeyi kabul etmesine rağmen, Balkan Savaşı sırasında bu adaları elinde tutmayı sürdürmüştür. Daha sonra 1914'te Londra'da toplanan Avrupalı devletler Meis dışında Oniki Ada'yı herhangi bir karar konusu yapmayı üstü kapalı olarak İtalya'ya, Yunanistan'ın işgal ettiği İmroz ve Bozcaada dışındaki Ege Adaları'nı da Yunanistan'ın kesin hâkimiyetine bırakma kararı almıştır. Burada ise bu adaların silahsızlandırılması ile ilgili Yunanistan'dan güvence istenmiştir²⁴⁵. Bu arada Rodos ve Oniki Adada Yunanistan'ında kışkırtmasıyla kendi lehine bazı hareketler görülmeye başlamıştır. Ouchy Antlaşması protesto edilmekteydi. İstanköy Rumları muhtariyet verilse bile Türk tarafına bağlanmayacaklarını, Yunanistan ile birleştiklerini ilan etmişlerdi. Yunan Başbakanı bu hareketlerden yararlanma yoluna gitmiş, Ege Adaları'nın Yunanistan'a verilmesi'nin, bizzat Türkiye'nin yararlarına bile uygun olduğunu söylemiştir²⁴⁶.

Büyük mücadeleler ve güçlüklerle uzun yıllar boyunca kan dökerek ele geçirilen ve deniz hâkimiyetiyle sınırlarının güvenliğini sağladığı bu adaları bir anda

²⁴³ Sözü edilen İrade-i Seniyye şu maddeleri içermekteydi;

“ 1. Osmanlı hükümlarına tabi bulunan Ege Adaları halkının emniyetini sağlamak gayesiyle, buralarda idari ve adli reformlar uygulanacak, adaletin eşit olarak tevzii, emniyet ve din ve mezhep farkı gözetmeksizin halkın refahı sağlanacaktır.

2. Memurlar ve Hakimler, yerli dili bilen maruf kimselerden ve kabiliyetine göre tayin edilecektir.

3. Adli suçlular hariç olmak üzere, halka tam ve genel bir af bahşedilecektir. Netice itibariyle, hangi sınıftan olursa olsun, hiç kimsenin, savaş süresince ifade ettiği fikirleri, siyasi ve askeri görüş faaliyetleri yüzünden şahsına veya malına karşı dava açılmayacak, kendileri taciz edilmeyecek ve bu şekilde tevkif edilmiş veya başka yere nakil edilmiş kimseler derhal serbest bırakılacaktır.” Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 97–98.

²⁴⁴ **A.g.m.**, s. 98.

²⁴⁵ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 3.

²⁴⁶ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.101.

kaybedilmişti. Ege Denizi'nin güneydoğusunda ve Anadolu kıyılarının içine kadar sokulmuş olan bu adalar, savunmasız elden çıkmıştır. Donanmanın durumunun içler acısı olması da bu adaların işgalini kolaylaştırmıştı. Donanma'daki gemilerin aletleri bile yetersiz olduğu görülmüştür. Hatta bazı gemilerdeki mesafe aletleri dahi 3 bin metreyi 10 bin metre gösterdiği tespit edilmiştir²⁴⁷.

2. İşgal Edilen Oniki Ada'nın Lozan Antlaşması Öncesinde Siyasî Durumu

İtalya'nın Oniki Ada'yı işgal etmesiyle adalar da bir hâkimiyet problemi ortaya çıkmıştı. Artık Yunanistan da bu konuda devreye girmiş ve pastadan pay alma yarışına girişmişti. Balkan Savaşlarının ilk safhasında Yunanistan Ege Adaları'nı işgal etmişti. Midilli Adası'na da asker çıkarmışlar ve adanın işgalini tamamlamışlardı. Yunanistan'ın şimdiki hedefi ise İtalya'nın 1912 yılındaki antlaşma ile işgal ettiği Oniki Ada'yı ele geçirmekti²⁴⁸. Yunanistan Oniki Ada'yı da istemişti; fakat İtalya bu adaları Yunanistan'a bırakmayı kabul etmemişti. İtalya'nın geçici işgaline bırakılan Oniki Ada dışındaki diğer bütün adalar Yunanistan tarafından işgal edilmiştir.

Londra Barış Görüşmeleri sırasında, Balkan devletlerinin ve özellikle Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumu karşısında, Osmanlı Devleti'nin o zamanki Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa, büyük devletlerin arabuluculuğuna başvurulmasını hükümete önermişti²⁴⁹. Ardından Londra'da imzalanan 30 Mayıs 1913 tarihli “*Ön Barış Antlaşması*”²⁵⁰ ile Girit Adası dışında, işgal edilen bütün adalar hakkında karar verme yetkisi büyük devletlere bırakılmıştır. Büyük devletler (Almanya, Avusturya-

²⁴⁷ Emrullah Nutku, “Ege Adalarını Nasıl Kaybettik?”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S. 11, İstanbul 1 Kasım 1976, s. 63–68.

²⁴⁸ “...özellikle İtalya Trablusgarp'ı istila ve Oniki Ada'mızı işgal etmesiyle, Almanya da tabii bir taraftan müttefikleri, diğer taraftan Asya'daki, Afrika'daki çıkarları dolayısıyla, Rusya ise bilhassa Boğazlar sebebiyle bu meselede, yani Akdeniz dengesinde ve adalar işinde kendilerini hep alaka sahibi add etmekte olduklarından bugün uluslararası en mühim ve halledilmesi gereken bir mesele varsa, o da şüphesiz bizim bu adalar işidir”. Şinasi, “Akdeniz Dengesi”, **Ahenk Gazetesi**, 16 Aralık 1914. s. 1.

²⁴⁹ “Balkanlı müttefiklerle barış yapma olanağı yok gibi... Müttefikler aşırı isteklerde direnirlerse, büyük devletlerin hakemliğine başvurmak uygun olacaktır” demiştir, Çetinkaya Apatay, **Yaşadıklarım ve Ege'de Olup Bitenler**, (Kazancı Yayınları), İstanbul 1995, s. 44.

²⁵⁰ Bu konuda bkz: Necdet Hayta, “Londra Büyükelçiler Konferansı (17Aralık 1912–11 Ağustos 1913)”, **Genel Kurmay Başkanlığı, Beşinci Askerî Tarih Semineri**, C. II, , Ankara 1997, s. 438–452.

Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya²⁵¹) aralarında yapacakları görüşmelerden sonra kararlarını vereceklerdi. Altı büyük devletin vereceği²⁵² bu kararlar için Londra'da toplanılmıştı ve Sürefa (Elçiler) Konferansı, kararlarını 13 Şubat 1914'te Yunanistan'a 14 Şubat 1914'de de Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdi. Bu karara göre; Gökçeada, Bozcaada ve Meis Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, Yunan işgalindeki diğer adalar yine Yunanistan'a bırakılmıştı²⁵³.

İtalya Elçiler Konferansı sırasında Uşi Barış Antlaşması gereğince, işgali altında tuttuğu adaları Türkiye'ye iade²⁵⁴ edeceğini bildirerek, bu adalar hakkında Konferansta çıkacak kararların önünü kesmişti. Böylece bu adalar konferans dışında tutulmuş oluyordu. Osmanlı hükümeti işgallere geçici gözüyle bakmaktaydı²⁵⁵. Hatta bazı Osmanlı aydınları bu adaların İtalya'nın elinde bulunmasından memnundu. Herhangi bir Yunan işgallerine karşı Osmanlı karşı koyamazdı; ancak İtalya bunu durdurabilirdi. Bundan dolayı devlet içinde, Yunan tehlikesini atlatana kadar adaların İtalyanlarda kalmasını doğru bulanlarda bulunmaktaydı. En azından Türk donanması Yunan donanması ile çarpışabilecek bir güce sahip olana kadar adaların İtalyanlarda kalmasını uygun bulmuşlardı. Bir bakıma İngiltere'ye ısmarlanan Reşadiye ve Osmaniye zırhlılarının donanmaya katılması da bekleniyordu. Ancak daha sonra İngiltere bu gemileri Osmanlı Devleti'ne vermemişti. Yunanistan'a ise gizli deniz gücünü dört destroyer satmıştır²⁵⁶.

²⁵¹ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 25.

²⁵² Ahenk Gazetesi yazarı Şinasiye göre; "... *Büyük Devletler arasında siyasi, iktisadi birçok rekabetler mevcut ve Yunanistan'a, İtalya'ya karşı her iki tarafta kuvvetli taraftarlıklar olması ve aynı zamanda bizim pek yalnız kalmaklığımız dikkate alınacak olursa bu meselenin hallinde akıl ve mantıktan, hak ve adaletten çok menfaat ve taraftarlık esaslarının kabul edileceğine büyük bir üzüntüyle inanıyoruz. Çünkü hal ve gidiş onu gösteriyor; hele Üçlü İtilafın vaziyeti, özellikle Yunanistan'ı himaye etmesi, Üçlü İttifakla rekabetleri, üstün gelme istekleri bizim için bu hususta pek fena neticeler hasil edecek gibi görünüyor*". Şinasi, **a.g.m.**, s. 1.

²⁵³ Necdet Hayta, "Ege Adaları Meselesinin Tarihçesi Hakkında 3 Şubat 1922 Tarihli Bir Rapor", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 46, C. XVI, Mart 2000, s. 226-227.

²⁵⁴ Bu konuda görüş için bkz: "...eğer büyük devletlerce Osmanlı Asyası'ndaki toprak bütünlüğümüzü bozmak, kendi dengelerini bozmak istemiyorlarsa Adalar Meselesi bu şekilde hallolunmaktan, yani Osmanlı idaresine iade edilmekten başka çare yoktur. Böyle olursa hak yerini bulmuş olacağı gibi devletler de vaatlerini yerine getirmiş, biraz adil davranmış olurlar. Yok maksat sırf Yunanlıları büyütme, onların hayallerine birer hakikat şeklini verdirmek ise, o halde bu kadar kuvvete karşı biz nasıl hareket edeceğiz?". Şinasi, **a.g.m.**, s. 1.

²⁵⁵ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 60.

²⁵⁶ Çetin Avuncan, "Ege Adaları", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, C. 83, S. 495, İstanbul Ekim 1976, s.25.

İtalya politikası gereği yakın şarkta geniş bir yayılma amacı gütmüştür. Bunun için kuvvetli bir Yunan devleti kurulmasını istememiştir. Güçlü bir Yunanistan bu bölgede İtalya'nın genişleme politikasına engel olabilirdi. Ayrıca Türkiye'nin tabii olarak zengin, verimli kaynak imkânlarının olmasından dolayı gözünü bu bölgeye çekmesi normaldi²⁵⁷. Elçiler Konferansı'nda Rodos ve Oniki Ada konusunda, buraları mümkün olduğu kadar uzun süre elinde tutmak isteyen ve Anadolu'da imtiyaz elde etmek için basamak olarak kullanmayı düşünen İtalya'nın yoğun çabaları sonucu herhangi bir karar verilmemiştir. Osmanlı Devleti bu karardan memnun kalmamış ve Yunanistan ile doğrudan görüşmeler²⁵⁸ yoluyla, kaybettiği adaların hiç olmazsa bir kısmını geri almaya çalışmışsa da, I. Dünya Savaşı'nın çıkması buna mani olmuştur²⁵⁹. Londra'da toplanan Elçiler Konferansı'nın verdiği kararlara göre Yunanistan'ın Oniki Ada üzerinde hak iddia etmesi söz konusu olamazdı²⁶⁰.

a. I. Dünya Savaşı ve Sonrası Oniki Ada Meselesi

Üçlü İttifak'a dâhil olan İtalya daha I. Dünya Savaşı başlangıcında 1 Ağustos 1914'te tarafsızlığını ilan etmişti. Diğer taraftan da işgal altında tuttuğu adalara sahip olmak için “İtilaf Devletleri” ile gizli pazarlıklara girişmişti. Dış işleri Bakanı San Giuliano, Eylül 1914 sonlarında Petersburg'taki elçisine; “*İtalya'nın ileride harbe girecek olması halinde Avusturya'ya karşı cephe alacağını ve Balkanlarda statüko değiştiğinde Rodos ve Menteşe adalarının kesin surette İtalyanlarda kalması gerektiğini*” bildirmiş, Rus hükümeti nezdinde girişimde bulunmasını istemişti. İtalya'nın savaşa girme isteğinin gayesi, Akdeniz'de söz sahibi olmak, Oniki

²⁵⁷ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 60.

²⁵⁸ Konuyla ilgili mezkur görüşmeler için bkz: “...bugün doğrudan doğruya Yunanistan'ın, İtalya'nın tarafını tutan devletler daha az zaman evvel, Yunanistan'la barış görüşmelerine başladığımız sıralarda Bâb-ı Âli'ye şu teklifi ortaya koyuyorlar, siz müsterih olun, adaların mukadderatını bize bırakın, bunları hiçbir tarafın hakkını ihlal etmemek suretiyle ve adilane bir karara bağlayacağız... diyorlardı. Şimdi ise hep bu müşterek vadin hilafında hareket ettikleri, bu devletlerden her birinin başka başka emellere, taraftarlıklara hizmet ettikleri anlaşılıyor. Mesela İngilizler diyor, Yunanistan madem ki bizim teklifimize razı oldu, Arnavutluk sınırının genişletilmesinde İngiliz görüşü açısını kabul etti. Buna mükafat olarak işgal ettiği Osmanlı adalarını ona bırakmak, İtalya'nın geçici idaresindekileri de genel bir özerklik altına alarak Osmanlı hükümetine iade etmek, yalnız Yunanistan'a bırakılacak adalarda tahkimat yapmamasını, Anadolu'ya kaçakçılığa meydan vermemesini şart koşturmalıdır! Fransızlar da bu fikirde, hatta onlara kalırsa İtalya'nın elinde bulunmayan bile Yunanistan'a bırakılmalı. Rusya'ya göre de bu teklifler olumlu, yalnız ileride ne olur, ne olmaz düşüncesine dayanarak- Çanakkale Boğazı karşısındaki bir iki ada Türkiye'ye iade olunmalı imiş...” Şinasi, **a.g.m.**, s. 1-2.

²⁵⁹ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 227.

²⁶⁰ Muzaffer Gökmen, **a.g.e.**, s. 211-212.

Ada'daki işgali hukuki zemine taşımak, diğer ve Antalya bölgesindeki ayrıcalıklarını garanti altına almak istemiştir²⁶¹. Diğer taraftan da sömürge yarışında diğer büyük devletlere de yetişmek istemiştir.

İtalya'nın Akdeniz hayalleri karşındaki en büyük engel İngiltere olmuştur. Ancak İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı ele geçirmesi ve topraklarına kattığını bildirmesi, İtalya'nın önünü açmıştı. Yeni İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino'nun çabaları ile Grey, 25 Ocak 1915'te Atina'daki İngiliz elçisine; “*Yunanistan'a Rodos'u veya İtalya'nın işgal ettiği adalar yerine başka yerlerin verilmesinin doğru olacağını*” bildirmişti. Arkasından İtalya, İtilaf devletleri yanında savaşa katılmak için teklif sunmuştu. 16 Şubat 1915'te İngiltere'ye iletilen bu 9 maddelik teklifin 8. maddesi Rodos ve Oniki Ada'nın İtalya'ya bırakılması, 9. maddesi de Antalya bölgesi ile ilgili istekleri kapsamıştı. Sonunda İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya 26 Nisan 1915'te Londra Antlaşması'nı imzalamış, amaçlarını gerçekleştirmeleri için bir adım atmıştı. Antlaşmanın 8. maddesinde; “*İtalya, halen işgali altında tuttuğu Rodos ve Oniki Adalarının hükümlerini muhafaza edecektir*” denilmekteydi²⁶².

Osmanlı Devleti aleyhindeki şartlarını İtilaf devletlerine kabul ettiren İtalya, 15 Mayıs'ta Avusturya-Macaristan'a ve 21 Ağustos 1915'te de Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmiştir. 22 Ağustos 1915'de Uşi Barış Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri fesh ettiğini, yani Oniki Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etmiştir²⁶³.

Bu arada 1913'te Yunanistan'ın eline geçen ancak, Elçiler Konferansı ile Osmanlı Devleti'ne iade edilen Meis'te de ilginç gelişmeler yaşanmıştı. Meis halkı adada geçici olarak kurulan Yunan idaresine karşı ayaklanmıştı. Yunan Komiseri Ulisse Horologas'a karşı yürütülen bu ayaklanma sonucunda, Ortodoks Papazı'nın başkanlığında 12 kişilik yeni idare heyeti kurulmuştu. Bu isyanın ele başısı da Lakerdis olmuştu. Lakerdis, Rodos'taki Fransız Konsolosu ile işbirliği yapmış, Fransız amirali Moreau'ya adadaki duruma müdahale etmesi için haber göndermişti Yunanistan Meis'te hâkimiyeti yeniden kurmak amacıyla gemi göndermişti. Fransa

²⁶¹ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 29–30.

²⁶² **A.g.e.**, s. 30.

²⁶³ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 60.

da adalardaki gelişmeleri izlemek ve savaşta kullanmak üzere bu adada bir telsiz istasyonu kurmak için bahane aramaktaydı. Sonuçta bu bulunmaz fırsatı iyi değerlendirmiş ve Airal Moreau'nun vasıtasıyla 30 Aralık 1915'te Meis'te idareyi ele almıştı²⁶⁴.

Yunanistan ile İtalya arasındaki çekişmelerden en çok istifade eden devletler İngiltere ve Fransa olmuştur. Özellikle İtalya'nın Oniki Ada'daki tutumu ve vazgeçmeyişinden dolayı Yunanistan'ın Ege Denizi ile gerçekteşirmek istediği amaçlar zora girmişti. I. Dünya savaşı boyunca bu iki devletin adalardaki stratejik savaşları sürmüştü. İngiltere'nin ve Fransa'nın İtalya'yı destekliyor gibi görünmesi tamamen stratejisi gereğiydi. İngiltere bu bölgede güçlü bir İtalya'nın yerine güçsüz, her zaman sözünü geçireceği bir devletin olmasını istemişti. Yunanistan bu konuda İngiltere'nin tam istediği gibi bir devletti ve Osmanlı ile mücadelesinde miğfer devlet olarak Yunanistan'ı kullanmıştır. Zaten İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ederek bu bölgeye kayıtsız kalmayacağının sinyallerini savaştan önce vermişti. Bu doğrultuda I. Dünya savaşın İtalya'yı yanına çekmeyi başarmış, ancak el altından da adalar konusunda ve İzmir konusunda Yunanistan'ı desteklemiştir. İtalya ile gerçekteşen bu çatışma Yunanistan'ın emeline ulaşmasına kadar sürecektir.

Venizelos, I. Dünya Savaşı'nın Barış Antlaşması imzalanacağı zaman İtalyan elçisine 24 Mayıs 1918'te Rodos ve Oniki Adayı isteyeceğini, eğer İtalya buna karşı koyarsa davayı kaybedeceklerini belirtmiştir. A.B.D ise Rodos ve Oniki Ada meselesinde Yunan-İtalyan anlaşmazlığını, Yunanistan lehine bir hal çaresi bulmaya çalışmaktaydı. Amerikalı R. Langsing'in Avrupa'nın gelecekteki sınırları için hazırladığı 21 Eylül 1918 tarihli muhtırasının 14. maddesinde, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde önemli bir kısım arazi ile halkı Yunanlı olan Anadolu sahillerindeki bütün adaları mutlaka alması gerektiği savunulmuştu. Ayrıca, Anadolu'daki bazı limanlarla bir kısım toprakların da verileceği belirtilmiştir. İşte bu yerlerin ve Batı Anadolu'nun verilmesi dâhilinde adalarında verilmesini istiyordu. Çünkü Oniki Ada Anadolu'nun tabi uzantısı olduğunu ve savunma bakımından değerlendirildiğinde Anadolu'dan ayrı tutulamayacağını kabul etmişti²⁶⁵. A.B.D Dışışleri Bakanlığına çekilen bir

²⁶⁴ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 31.

²⁶⁵ BOA, **HR. SYS.**, nr. 2380/3.

telgrafta da Rodos ve Oniki Ada meselesinde Yunanistan-İtalya anlaşmazlığına işaretlerle, Yunanistan lehine sonuçlanması istenmişti. Nitekim 30 Aralık 1919 da yapılan Paris Barış Konferansında Venizelos, İstanbul ve İzmir Bölgesinden başka Rodos ve Oniki Ada ile birlikte Ege Adaları'nın tamamını istemiştir²⁶⁶.

Paris'te vaziyet Yunanlılar lehine işlemekteydi. İtalya en azından bu adaların birkaçını elinde tutmak istemiştir. Bu doğrultuda Yunanistan'la antlaşma imzalamıştır. Tittoni-Venizelos Mutabakatı diye anılan 8 maddelik bu gizli antlaşmanın 5. maddesi ile İtalya, Ege'de işgali altında bulunan adaların hükümlerlik hakkını Yunanistan'a bırakmıştır. Rodos Adası İtalya hâkimiyetinde kalacak ve Barış Konferansı'nda adalar hakkında karar alındığında ise buraya muhtariyet verecekti²⁶⁷. İtalya bir yandan da Rodoslularla kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceğine dair bir antlaşma yapmıştı²⁶⁸. 7. maddede ise Yunanistan İtalya'dan Anadolu'da başarı sağlamasını, aksi takdirde antlaşmadan feragat edeceği şartını koymuştur. Yine 4. maddede ise Yunanistan Trakya, Güney Arnavutluk ve Anadolu'da başarı sağlayamazsa aynı serbestîye sahip olacaktı. Ancak bu mutabakat hiçbir bakımdan tatbik edilememiştir²⁶⁹. Zira bu mutabakatın 7. maddesine dayanarak 22 Temmuz 1920'de Kont Sforza Yunan elçiliğine verdiği bir nota ile anlaşmayı fesh ettiğini bildirmişti. Bunun üzerine Venizelos, Rodos ile Oniki Ada İtalya'ya bırakıldığı takdirde hazırlanan barış antlaşmasını imzalamayacağını söylemiş, İtalya ise, Rodos'ta plebisit²⁷⁰ yapılacaksa 15 yıl sonra yapılmasını istemiştir.

İngiltere Başbakanı Lloyd George, Osmanlı için hazırlanan barış antlaşmasında Rodos ve Oniki Ada'yı tamamıyla Yunanistan'a bırakmak için çalışmaktaydı. A.B.D Senatosu da 17 Mayıs 1920'de, Kuzey Epir, Anadolu sahilleri (İzmir-Aydın) ile birlikte Rodos ve Oniki Ada'yı Yunanistan'a vermeyi uygun

²⁶⁶ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 62.

²⁶⁷ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 105.

²⁶⁸ Cemalettin Taşkıran, **a.g.m.**, s. 26.

²⁶⁹ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 104-106.

²⁷⁰ "Plebisiit" sözlük anlamı genellikle "Referandum" ile birlikte kullanılmaktadır. "Yunanistan adalarda referandum yapılmasından yana tavır takılmaktaydı. Bu referandum da kendi lehine sonuç çıkacağından emin olduğu için, halkın hangi devlete tabi olacağını kendilerinin seçmesinden yanaydı". Salahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, (Kastas Yayınları), İstanbul, 1998.s. 8,15,20.

bulmuştu. Yunanistan bütün kozlarını oynamış, Sevres'e bu şartlar altında girilmişti²⁷¹.

b. Sevres (Sevr) Antlaşmasında Oniki Ada

İtalya Devlet Başkanı Kont Sforza'nın 22 Temmuzda yeni Dışişleri Bakanı, Tittoni-Venizelos Mutabakatı'nın geçerli olmadığını ilan etmiştir. İtalya'nın cayması doğal olarak Yunanlıların ve İngilizlerin hoşuna gitmemiş ve Sevres Antlaşması'nın imzalanması yaklaşık 10 gün ertelenmiştir. İtalyan basını Yunanlıların ayak diremesini kınamış, ancak genel olarak olaya bakılırsa şiddet yansıtan, engelleyici bir tavır değil, kaygılı bir tavır sergilemişlerdi. Bu tutumuyla, hükümetin bu anlaşmazlığı turmandırmak yerine, örtbas etme isteğini yansıtır. Sorun çözüldüğünde, esas tepki rahat bir nefes alma olmuştur. Bunun yanında İtalya ile Yunanistan arasındaki gerginlik hala sürmüştü; Sevres görüşmelerinin son günlerinde Atina'dan İtalya'nın Anadolu'da tutuklu Yunanlılara karşı her türlü vahşet, şiddet ve yağmalama olayını teşvik ettiği yolunda suçlamalar gelmişti. Bu suçlamalar İtalya hükümeti tarafından reddedilmişti²⁷².

Sevres Antlaşması'nın gecikmesindeki temel nedenleri arasında İtalya-Yunanistan arasındaki Ege Adaları Meselesi gösterilebilir. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni bitirecek olan bu antlaşma üzerinde dahi bir mutabakat sağlayamamışlardı. Aynı zamanda büyük devletler bu iki devletin arasındaki çekişmelerden de rahatsız olmuşlardı. Osmanlı'ya indirilecek olan son darbe konusunda dahi bir türlü kararlar verilememekteydi. Ancak görünüme göre, İtalya-Yunanistan anlaşmazlığı tümüyle Yunanistan lehine çözümlenmişti. Öncekinin yerini alan ve Bonin Longare-Venizelos'un adlarıyla anılan antlaşma, öncelikli resmi bir antlaşma olmuştur. Yunanistan'ın karşılığında önemli sorumluluklardan vazgeçmek zorunda kalmadan, Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesinin ayrıntılarını saptamayla yetinmişti²⁷³. Öncelikle antlaşma, üçlü antlaşma gibi, barış antlaşması ile birlikte, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevres imzalanmıştı. Son maddenin son cümlesi

²⁷¹ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 106–107.

²⁷² Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu (1919–1923) Kamuoyu ve Dış Politika**, (Yapı Kredi Yayınları), Ankara 2003, s. 125–126.

²⁷³ Reha Parla, **Belgelerle Türkiye Cumhuriyetinin Uluslararası İlişkileri: Sevr, Lozan, Möntro**, (Tezel Yayınları), Lefkoşe 1985, s. 6-7.

şöyle belirtilmiştir: Bu antlaşma, söz konusu barış antlaşması ile aynı anda yürürlüğe girecektir. İşte bu cümle Kont Sforza'nın gerçek amacı özetlemiştir. Sonuçta, gerek üçlü antlaşma konusunda İngilizler gerek Oniki Ada konusunda İtalyanlar, işler kötü giderse, diğer tarafın zararına da olsa, kendilerini avutmaya hazırlanmıştı. Böylece, Osmanlı hükümetine dayattıkları barışın uygulanabilirliği konusunda kendi güvensizliklerini sergilemişlerdi²⁷⁴. Yalnız ilk aşamada Yunanistan lehine gibi görünen antlaşmalar daha sonra göreceğimiz üzere Sevres Antlaşması'nın tatbik edilememesi nedeniyle İtalya lehine kararlar çıkmaya başlamıştı.

10 Ağustos 1920 Sevres Antlaşması'nın XI. bölümünün 122. maddesi doğrudan doğruya Rodos ve Oniki Ada'ya ait olup aynen şöyleydi:

"Türkiye, elyevm İtalya'nın tahtı işgalinde bulunana Cezair-i Bahri Sefid adaları, yani Stampalia, Rodos, Harkit, Kerpe (Scarponta), Kaşot, Piskopis, İncirli (Nysiros), Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Sömbeki (Symi), İstanköy (Coo) adaları ile bu adalara tabi Cezair-i Sagine ve Castellerizon (Meis) adası üzerindeki kefe-i hukuk-ı tasarrufatından İtalya lehine olarak feragat eyler²⁷⁵".

Antlaşmanın 122. maddesi, İtalya'nın işgali altında bulunan Astrapolya, Rodos, Herke, Kerpe, Kaşot, İlyaki, İncirli, Kilimli, Leryoz, Batnoz, Lipso, Sömbeki ve İstanköy Adaları ile bu adalara tabi diğer adacıklar ve Meis Adası'nı İtalya'ya veriyordu. Osmanlı Devleti, bu adalar üzerindeki bütün tasarruf haklarından İtalya lehine feragat ediyordu²⁷⁶. Ancak "tabi adacıklar" kavramının ne anlama geldiği konusunda herhangi bir bilgi konulmamıştır²⁷⁷.

İtalya yıllardan beri süre gelen mücadele ve müzakerelerden büyük bir başarı ile çıkmış, Rodos ve Oniki Ada ile birlikte Fransız işgalinde bulunan Meis Adası'nı da hâkimiyet altına almış görünmekteydi. Şimdi, Meis'in Fransa tarafından İtalya'ya devredilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Yunanistan Rodos ve Oniki Ada üzerindeki iddialardan vazgeçmemişti. Üstelik adalar halkı Yunanistan'a meyilli bir

²⁷⁴ Fabio L. Grassi ,a.g.e., s. 127.

²⁷⁵ Şerafettin Turan, a.g.m., s. 107.

²⁷⁶ Cevdet Küçük, a.g.m., s. 63.

²⁷⁷ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, a.g.e., s. 28.

tutum içerisindeydiler. Fakat Anadolu’da başlayan Kurtuluş Savaşı sırasında Sevres Antlaşması’nın kolay kolay tatbik edilemeyeceği anlaşılmaktaydı²⁷⁸.

Osmanlı Devleti’ne göre, I. Dünya Savaşı boyunca gerek İtalya, gerekse Yunan işgali altındaki adalar Osmanlı Devleti’nin birer parçaları ve adalarda yaşayan Rumlar da tıpkı Kıbrıslılar gibi Osmanlı tebaasından sayılmışlardır. 3 Şubat 1922 tarihli ve “*Adalar Meselesi’nin Tarihçesi ve Vaziyet-i Haziresi*”²⁷⁹, başlığını taşıyan bir raporda, bir taraftan Anadolu’da Milli Mücadele devam ederken Osmanlıların adalar üzerindeki hâkimiyet haklarının devam ettirildiğini ortaya koymaktadır²⁸⁰.

Özellikle raporun son kısmına baktığımızda, Adalar Meselesi ile ilgili olarak dikkate değer tespitlerde bulunmaktadır. Buna göre; o tarihte ortada bir hukuki bir de fiili durum vardır ve bunların her ikisini de ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Sevres Antlaşması yürürlüğe girmediğinden adalar meselesindeki hukukumuz Uşi ve Londra Antlaşmalarına dayanmaktadır. Uşi Antlaşması Rodos ve Oniki Ada’yı Türkiye’ye bıraktığına göre, bu adaların terki hakkında bir anlaşmayı imza ve tasdik etmedikçe bunlar üzerindeki “*hukuk-ı hâkimiyetimiz mahfuz ve baki kalmaktadır*”²⁸¹. Fiili duruma gelince, Türkiye’nin mevcut durumu bu adaların Osmanlı Devleti’nde kalmaları ümidi bahsedilmemektedir. Bu yüzden söz konusu adalar üzerindeki hâkimiyet hakkının terkinin taviz almak için kullanabilir ve İtalyanların Anadolu’daki talepleri azaltılmaya çalışabilirdi. Ayrıca Yunanistan’a intikal edecek adaların Anadolu için bir “*menba-ı fesad (Karışıklık kaynağı)*” olmamalarını ve kaçakçılığı önleyecek surette bazı kâğıtların anlaşmaya konulmasını sağlama yoluna başvurulabilirdi²⁸².

²⁷⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.107.

²⁷⁹ Sunulan rapor, “söz konusu adaların Türk hâkimiyetinden çıkışının bir bölümünü ele alan bir çalışmadır. Raporun, o dönemde Sadaret Müsteşarlığı görevinde olan Ali Fuad Türkgeldi’ye ait Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi’nde bulunan evrak arasında bulunmasına rağmen kimin tarafından hazırlandığına dair bir açıklama yoktur. Sonunda yer alan bibliyografyadan İtalyanca, Fransızca ve Türkçe toplam 13 eserden faydalanılarak hazırlandığı anlaşılan raporda Sevr Antlaşması sonrasında kadar Ege Adaları meselesi anlatılmaktadır. Rapor 3 Şubat 1922 tarihini taşımaktadır”. Raporun tam metni için bkz: Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 230-246.

²⁸⁰ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 35.

²⁸¹ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 227.

²⁸² **A.g.m.**, s. 227-229.

c. Bonin-Venizelos Mutabakatı Çerçevesinde Oniki Ada'nın İdarî Yapısı

Kont Lelio Bonin Longare²⁸³ ve Venizelos arasında Sevres Antlaşması imzalandığı sırada bir mutabakat imzalanmıştı. Bu mutabakatın içeriği tamamıyla Oniki Ada'yı kapsamakta ve 10 maddeden oluşmaktaydı. Antlaşmanın 1. maddesi ile İtalya, Rodos ve Meis hariç, işgali altındaki adalar üzerindeki bütün hukuk ve yetkilerinden Yunanistan lehine feragat etmişti. 2. maddesi ile Rodos ve tabii adacıklar İtalya'ya bırakılmış ve İtalya'nın Rodos'ta 15 yıl sonra yapılacak olan plebisit uygulamasını kabul etmesi, İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a terke karar vermesi şartına bağlanmıştı. 3. madde gereğince Yunanistan, İtalya'nın adalarda yaptığı inşaatın masrafını ödeyecek. 4. madde ile de Yunanistan'a bırakılan adalardaki Osmanlı tebaası, Sevres'in yürürlüğe girdiği anda Yunan tebaası sayılacak, ancak 18 yaşından yukarı olanlar, bir yıl içerisinde Türkiye veya İtalya tabiiyetine girme hakkına sahip olacaklardı²⁸⁴.

İtalya, bu mutabakata dayanarak Rodos'ta bir İtalyan Belediye Reisi'nin başkanlığında ve cemaatten (Türk, Grek, Latin, Yahudi) birer müşavirin bulunduğu mahalli bir idare kurmuş ve 23 Eylül'de de adalardaki idarenin adını "*Rodos ve Meis İdaresi*" olarak değiştirmişti. Sevres Antlaşması'nın tasdik edilmemesi ve Yunanistan'da Venizelos'un devrilmesi İtalya'ya, bu mutabakatı tatbik etmeyip adalarda kalma imkânını vermişti. Türk Milli Mücadelesi karşısında Sevres'i kabul etmek için Londra'da toplanan ve T.B.M.M hükümetinin de Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyetle katıldığı konferansta İtalya, Fransa ile bir antlaşma yaparak (1 Mart 1921) Meis'i de almaya muvaffak olmuştu. Fakat bu devir "*Hükümranlık*" adıyla değil, sadece "*Mondros Mütarekesi hükümleri*" dâhilinde bir devir idi. Artık Sevres Antlaşması'nın tatbik edilemeyeceği kesin surette kanaat getiren İtalya, çok geçmeden adalardaki idaresine "*Rodos, Meis ve İşgal altında bulunan diğer Oniki Adalar idaresi*" unvanını vermişti(20 Kasım 1921)²⁸⁵. İtalya, II.

²⁸³ Krallık Senatörü, Majeste İtalya Kralı'nın Paris'te Olağanüstü ve Tam yetkili Büyükelçisidir. Fabio L. Grassi, **a.g.e.**, s. 34.

²⁸⁴ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 108.

²⁸⁵ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 34-35.

Dünya Savaşına kadar Oniki Ada'yı “*İsole İtalyane Dell'Egeo*” yani “*Ege Denizi İtalyan Adalar*” adını verdiği özel bir kuruluşla idare etmeye başlamıştı²⁸⁶.

Yunanistan'ın Anadolu'da mağlup olması ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla, Sevres Antlaşması ve ona bağlı olan Bonin-Venizelos Antlaşması kendiliğinden düşmüştü. Buna rağmen şekli de olsa bir fesih gerekmekteydi. Bononi kabinesinde Dışişleri Bakanı olan Schanzer, 8 Ekim 1922'de Roma'daki Yunanistan elçisi Metaxas'a, İtalya'nın, Bonin-Venizelos Mutabakatı'nı fesih edilmiş olduğunu bildirmiştir. Ancak İtalya Bakanı, İtalya'nın adaları Yunanistan'a devrettiği takdirde Türklerin intikam amaçlı hareketleri olabileceğinden, bu adaların İtalyan hâkimiyetinde kalacağını belirtmiştir²⁸⁷. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması İtalya açısından da kazanç gibi görünmekteydi. Bu vasıtaıyla İtalya bu adaları daha uzun yıllar elinde tutabilecekti. Yunanistan açısından ise adalar için daha uzun yıllar çabalaması gerekecekti.

3. Lozan Antlaşması ve Oniki Ada Meselesi

Hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş ve ölü doğmuş bir antlaşma olarak tarihe geçen Sevres Antlaşması'ndan sonra, devletler barış düzenine, bu sefer daha farklı şartlarla geçeceklerdi. Durum artık I. Dünya Savaşı'ndaki durum değildir ve Anadolu halkının verdiği Kurtuluş mücadelesi başarıyla sonuçlanmıştır. Bu başarıyla birlikte Anadolu halkı Osmanlı Devleti'nin ve Avrupalı devletlerin imzaladığı bütün olumsuz antlaşmaları geçersiz kılmayı başarmıştır. Artık ne Yunanistan ne de İtalya, Türk halkının karşısına galip devlet sıfatıyla çıkamayacaktır. Zira Mudanya Ateşkesi'nden sonra Yunanistan'da sessiz bir bekleyiş hâkim olmuştu. İtalya'da ise Lozan'da barış görüşmeleri başlamadan, Musollini iktidara gelmiş bulunuyordu. Mussolini, konferans açılmadan önce İsviçre'ye giderek Lord Curzon ve R. Poincare ile görüşmüş ve Sevres Antlaşmasıyla İtalya'ya verilmiş bulunan, Rodos, Oniki Ada ve Meis'i elden çıkarmamak için zemin hazırlamaya çalışmıştı²⁸⁸.

²⁸⁶ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s. 6; İsmet Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 444.

²⁸⁷ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 108–109.

²⁸⁸ **A.g.m.**, s. 109.

Lozan görüşmeleri başladığında Oniki Ada, hala İtalyanların Türklere geri vermeyi taahhüt ettikleri bir Türk toprağıydı. Adalar'da çok eskiden beri yaşayan halkın Rum olmasının dışında Yunanistan'ın Oniki Ada ile hiçbir ilgisi yoktu. Adaları fiilen işgal etmiş bulunan İtalya, hukuken bu adaları Türklere iade etmeyi yazılı olarak taahhüt etmişti; ancak, bunu yerine getirmemişti. Oniki Ada'nın durumu, Lozan'da görüşülen ve Mondros Mütarekesi'nden önce İtilaf devletlerince işgal edilen, Lozan'da çözüme kavuşturulacak diğer Türk toprakları gibi de değildi. Oniki Ada, çok daha önce işgal edilmiş, daha sonra işgalci müzakereler yapılmış, anlaşma sağlanmış ve adaların Türklere iadesi hukuki olarak yazılı bir şekilde güvence altına alınmıştı. Ancak, İtalya bu taahhüdüne uymamıştır.

T.B.M.M hükümeti ise, 4 Ekim'de müzakere edilecek sorunları gösteren bir program ilan etmişti. 14 maddelik bu program'ın 10. maddesi “*Anadolu sahillerine yakın olan adalar*” ile ilgiliydi. Bu maddede Rodos, Oniki Ada ve Meis'ten bahsedilmekteydi²⁸⁹. Konferanstan önce burada takip edilecek esaslar hakkında Bakanlar Kurulu'nda kaleme alınan ve Lozan'da Türkiye'yi temsil edecek olan delegasyona verilen bu talimatnamenin 4. maddesine göre, müzakerelerde adalar konusunda duruma göre davranılması, kıyılarıımıza yakın adaların ülkemize katılması, olmazsa Ankara'ya sorulması istenmişti. T.B.M.M ve Türk halkı adına Lozan'a baş müzakereci olarak İsmet Paşa gönderilecekti²⁹⁰.

Söz konusu müzakereler İsviçre'nin Lozan Kasabası'nda 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre Başkanı Haab'ın açılış konuşmasıyla açılmış ve ertesi gün müzakerelere başlanmıştı. Lozan'da Rodos ve Oniki Ada hariç olmak üzere diğer Ege Adaları meselesi, müzakerelerin ikinci günü yani 22 Kasım 1922'de ele alınmıştı. Bu konudaki Türk Heyetinin görüşleri, Misak-ı Milliye ve 14 Şubat 1914 tarihli Büyük Devletler kararına dayandırmıştı. Türk heyeti başkanı İsmet İnönü, arazi meselelerini inceleyen ve Lord Curzon'un başkanlık ettiği Birinci Komisyon'un 25 Kasım tarihli toplantısında isteklerini şöyle dile getirmiştir.

²⁸⁹ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 65.

²⁹⁰ Bilal N. Şimşir. **Lozan Telgrafları**, C.I, (TTK Yayınları), Ankara 1990, s. 14.

1. Anadolu sahillerine çok yakın olan adacıklarla İmroz, Bozcaada ve Semandirek Türkiye'ye verilmelidir. Bunlarda İmroz ve Bozcaada esasen 14 Şubat 1914'te Türkiye'ye bırakılmıştır. Semandirek Çanakkale Boğazına çok yakın olduğu için Türkiye'nin emniyeti bakımından ona verilmelidir.

2. Öbür adalar, askerden arındırılmalı, aynı zamanda bu adalara siyasi muhtariyet verilerek tarafsızlaştırılmalıdır²⁹¹.

İsmet Paşa, komisyona adaların silahtan arındırılmış halde tarafsız muhtariyetliğini önermişti. Bu iki maddenin öne sürülmesi ile birlikte Venizelos, İmroz ve Bozcaada'nın da Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir. Muhtariyetlik konusunda ise, bütün ada halkının Rum olduğunu, yalnız İstanköy, Bozcaada ve Rodos'ta küçük bir Türk azınlığının bulunduğunu ileri sürerek, bazı istatistikî bilgiler vermiş, tezini kabul ettirmeye çalışmıştır. Halkı Rum olan yerleri hâkimiyeti altına almasının Türkiye için tehlikeli olacağını da söylemişti²⁹². Bu Türk-Yunan görüş ayrılığı ve Lord Curzon'un adalara bir nevi siyasi muhtariyet verilmesi hukuki ve uygulama bakımından imkân olmadığını ileri sürerek, İmroz, Bozcaada ve Semandirek üzerindeki iddiaların Boğazlar meselesiyle birlikte müzakere edilmesini teklif etmesi üzerine mesele bir alt komisyona havale edilmişti²⁹³.

Sonuçta sadece İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye verilmesi, Midilli, Sakız ve Nikarya Adaları'nın da askerden arındırılması konusunda anlaşılmıştı²⁹⁴. Ayrıca Lord Curzon Türk heyetine, sık sık başvurdukları Wilson ilkelerine göre, plebisit uygulanırsa adaların Yunanistan'da kalacağını belirtmiş, özerklik verilmesi halinde de daha önce Sisam ve Girit'te denendiğini ve sonucun yine Yunanistan lehine dönebileceğini anlatmıştır. Özetle; plebisit ve muhtariyet tekliflerinin kabul edilmemesi ve askerden arındırılma konusunun uzmanlarca incelenmesini teklif etmiştir²⁹⁵.

²⁹¹ Cemil Bilsel, **Lozan**, C.II, (Sosyal Yayınları), İstanbul 1998, s. 243; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 109–110.

²⁹² Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı- Tutanaklar- Belgeler**, (ASBF Yayınları), Tk.II, C.2, Ankara 1973, s. 98.

²⁹³ **A.g.e.**, s. 99.

²⁹⁴ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 110.

²⁹⁵ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, 67.

Lozan Barış Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından hazırlanan projede 15. madde doğrudan doğruya Rodos ve Oniki Ada ile ilgili hükümler bulunmaktaydı. Sevres Antlaşması'nın 122. maddesinin bir kopyası gibi olan bu madde de adaların doğrudan doğruya İtalya'ya bırakılması geçiyordu. Yunanistan bu maddeye muhalif olmamıştı. Türk heyeti ise Rodos ve Oniki Ada'nın kendisine bırakılacağını ümit etmişti. Bu maddeyle birlikte 7 eki 31 Ocak 1923'te heyetimize gönderilmiş, uzun tartışmalar sonunda kabul edilmişti²⁹⁶; ancak Lord Curzon 4 Şubat 1923'te Lozan'ı terk edince görüşmeler kesilmişti. Artık 15. madde bütünüyle kabul edilmiştir. En azından Meis'in Türk topraklarında kalması için mücadeleler başlatılmıştı.

Meis meselesi, müzakerelerin ikinci devresine damgasını vurmuştur. 23 Nisan 1923'te başlayan ikinci müzakereler 3 ay sürmüştür. Lozan Antlaşması'nın ülkelere ilişkin maddeler arasında 12–16 arası maddeler söz konusu adalar ile ilgilidir. 4 Haziran 1923'te I. Komite toplandığı zaman başkan Sır Horace Rumbold, müzakerelerin hafta sonu bitirilmesi gerektiğini, bundan sonra 2, 12 ve 14. maddelerinde Türk isteğine uygun bazı değişiklikler yapılarak 15. maddeye geçilmesini istemiştir. Rumbold Meis konusu hakkında Türk heyetinden feragat edilip edilmeyeceği konusunda bilgi istemiştir²⁹⁷. Bunun üzerine çetin süren tartışmalardan sonra İsmet İnönü ise Meis konusunda şu demeci vermiştir:

"Meis Adası Anadolu'nun karasuları dâhilinde bulunur ve onun ayrılamaz bir parçasıdır. Anadolu'nun askeri emniyeti, bu adanın Türkiye'ye verilmesini gerektirir. Şu halde, adanın Türk hâkimiyetini isteyen Türk delegasyonunun talebi, çok meşru haklara istidat etmektedir. Fakat Türk heyeti, Dünya sulhunun teessüsüne yardım

²⁹⁶ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 36; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 110–111; Cemil Bilsel, **a.g.e.**, s. 244.

²⁹⁷ İngiliz Delegasyon Başkanı Horace Rumbold, *"ne İsmet Paşanın 4 Şubat tarihli mektubunda, ne de müttefiklerin 29 Şubatta buna verdikleri cevapta Meis adasının kayıtlarda geçmediğini öne sürerek, zaten ahalisinin hepsi de Hıristiyan olan adanın Türkiye'ye verilmesini kabul edemeyeceğini"* söylemiştir. Buna karşılık İsmet Paşa, *"Meis'in Anadolu kıyılarına yakın olduğunu, 14 Şubat 1914 Londra Süfere Antlaşması'nın bu adayı Türkiye'ye bırakmış olduğunu, Meis Türk milli sınırları içinde olduğundan isteğin Misakı Milliye uygun düştüğünü ve nihayet Konferansın I. Devresinde 15. madde üzerinde müzakere açılmamış olduğunu"* savundu. Fakat İtalyan delegesi Montagna'ya göre, 29 Şubat tarihli cevaplarında, *"İsmet Paşanın 4 Şubatta verdiği muhtıradaki yazılı olmayan ve Türk hakimiyetini kararlaştırılmış olan sınırların ötesine genişletecek olan bir teklifi görüşmeyeceklerini bildirmişlerdi ve Türk heyeti bunu kabul etmişti"*. Meis adasının küçük olması bu, bu prensipten feragata sebep olamazdı. Ayrıca, Türk isteği *"Misakı Milli"*'ye de aykırı idi. *"Misakı Milli"*'nin I. Maddesi, *"Türk çoğunluğunun oturduğu"* yerlerden bahsediyordu. Cemil Bilsel, **a.g.e.**, s. 249; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 111–112; Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 72.

etmek amacıyla gayet ağır bir fedakârlığı göze alarak Meis için yazdığı kayıtlardan feragat eder"²⁹⁸.

Bununla Rodos ve Oniki Ada dışında, Balkan Savaşı sonunda Türkiye'ye bırakılmış olan Meis Adası da Dünya barışına hizmet gibi bir prensibe kurban gitmiştir. Barışın imzalandığı gün İtalya Delegasyon Şefi Montagna, TBMM hükümeti adına delegasyon şefi olan İsmet Paşa'ya yazmış olduğu mektupta²⁹⁹, Meis Adası'nın silahlandırılmayacağını bildirmiştir. İsmet Paşa ise bu konudaki memnuniyetlerini bildiren bir mektupla karşılık vermiştir. Böylece 15. madde son şeklini şöyle almıştır.

*"Türkiye, zirde ta'dad olunan adalar üzerindeki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eyler: Elyevm İtalya'nın taht-ı işgalinde bulunan Stampalia (Astrapalia), Rodos, Kalki(Kharki), Scarponta, Kazos, Pskopis (Tilos), Misiros (Nysiros), Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Sömbeki (Symi) ve İstanköy (Kos, Coo) adaları ile bunların tevabinden olan adacıklar ve Meis (Castellerizo) adası "*³⁰⁰.

Antlaşmanın 15. maddesinin açık hükmü ile sayılan 13 ada ve Meis'in hâkimiyet hakları İtalya'ya geçmiştir. Ancak o tarihte halen İtalya işgali altında bulunan diğer üç ada 15. madde metninde yer almamıştı³⁰¹. Bu adalar ise; Rodos'un kuzeyinde bulunan Alimya veya Limoniye, Kerpe'nin kuzeyindeki adacık Küçük Kerpe veya Sarya ile İstanköy'ün kuzeyindeki Kapari veya Keçi Adaları'dır. Oniki Ada çevresinde ve bu adalara yakın olan çok sayıda adacık ve kayalıklar bulunmaktadır. 15. madde'de ismen sayılan adalar dışındaki bu adaların hâkimiyet hakları ise belirtilmemiştir³⁰². 1996 yılında Yunanistan ile çıkan "*Kardak Kayalıkları Meselesi*"nin kökeni bu maddedeki belirsizliğe dayanmaktadır. Bugün dahi,

²⁹⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.** s. 112.

²⁹⁹ Sözü edilen mektup şöyledir: "*İtalya'nın Meis adasında hiçbir top bataryası bulundurmuyacağını, adanın Anadolu sahiline karşı olan tarafında hiçbir istihkâm yapmayacağını ve söz konusu adayı askeri veya bahri harekât üssü olarak kullanmayacağını hükümetim namına zatı alilerin ihbar ile kesbi şeref ederim*". Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 38.

³⁰⁰ Seha L. Meray, "Lozan Barış Antlaşması", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S:18, Ankara Temmuz 1998, s. 70.

³⁰¹ İtalya'nın işgal ettiği adalar için bkz. BOA, **HR. HMS. İŞO**, nr. 32/2-3.

³⁰² Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 39.

Türkiye'ye devredilmesi konusunda savunulan bu adalar ve adacıklar tartışma söz konusu olmuştur³⁰³.

Lozan Antlaşması'nda Oniki Ada ile ilgili diğer maddeler ise şunlardır:

12. Madde: "*İmroz adası ile Bozcaada ve Tavşan adaları dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni, Seman direk, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerindeki Yunan egemenliği konusunda 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 15. Maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetin bilindirilen karar, iş bu antlaşmanın, İtalyan egemenliği altına konulan ve 15. maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. İş bu antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır*".

13. Madde: "*Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla Yunan hükümeti, Midilli, Sisam ve Nikarya adalarında, Aşağıdaki tedbirleri uymayı yükümlenir.*

1. *Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır.*

2. *Yunan askeri uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasaktır. Buna karşılık, Türk hükümeti de askeri uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.*

3. *Bu adalarda Yunan askeri kuvvetleri, asker hizmetlerine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal askerler sayısından çok olmayacağı gibi jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polislerine orantılı bir sayıda kalacaktır*³⁰⁴.

³⁰³ "Avrupa Parlamentosu, 15 Şubat 1996 tarihinde almış olduğu karar ile "1923, 1932 ve 1947 antlaşmalarına uygun olarak Kardak / İmia adacıklarının Oniki Adalar grubuna dahil olduğunu" belirtmiş, "Türkiye'nin Yunanistan'ın egemenlik haklarına yönelik tehlikeli tehditlerini" kınamış ve Türkiye'yi uluslararası antlaşmalara saygı göstermeye çağırmıştır", "Turkish Foreign Policy and Practice as Evidenced by the Recent Turkish Claims to the Imia Rocks", (<http://mfa.gr/foreign/bilateral/imiaen.htm>), <http://www.turkishgreek.org/egemenli.htm>, (14 Ağustos 2007), s. 16.

³⁰⁴ Seha L. Meray, **a.g.m.**, s. 71.

14. Madde: "*Türk Egemenliği altında kalan İmroz adasıyla Bozcaada, yerel (Mahalli) yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır.*" 2. fırcası ise: "*Rum ve Türk halklarının mübadelesini ilişkin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan hükümler, İmroz ve Bozcaadaları halkına uygulanamayacaktır*"³⁰⁵."

16. Madde: "*Türkiye, iş bu anlaşmada belirtilen sınır dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin türlü haklarıyla sıfatlarının ve egemenliği iş bu antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği, ilgililerce düzenlenmiştir yada düzenlenecektir*". 2. fırcası: "*İş bu maddenin hükümleri, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere halel vermez*"³⁰⁶."

Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereği Türkiye devrettiği bütün adalar üzerindeki haklarında ve sıfatlarından vazgeçtiğini kabul etmiştir. Türkiye Lozan'a Sevres Antlaşmasını reddederek gelmiştir. Genel nitelikte bir toptan feragat hükmü Sevres Antlaşması'nın 122. maddesinde vardı. Bu madde Sevres'in 122. maddesinin yerine hazırlanmıştı ve Türkiye'nin itirazları sonucu değişen Lozan Barış Antlaşması'nın ilk taslağında da benzer bir feragat hükmü vardı. 16. maddenin ilk şekli "*Türkiye, ... işbu antlaşma ile üzerlerinde egemenliği tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerinde veyahut her ne şekilde olursa olsun bunlarla ilgili bütün hukuk ve iddialarından feragat ettiğini beyan eder. ...Adalar üzerinde ilhak, istiklal veya herhangi bir idare şekli hakkında ittihaz edilen veya edilecek olan bütün kararları kabul ve tasdik eder*" hükmü mevcuttu"³⁰⁷.

³⁰⁵ M.Murat Baskıcı-Gökhan Erdem-Çağrı Erhan-Nimet Özbek Hadimoğlu, **Yaşayan Lozan**, (ed. Çağrı Erhan), (Kültür, Turizm Bakanlığı Yayınları), Ankara 2003, s. 77-85.

³⁰⁶ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 23.

³⁰⁷ Seha L. Meray, **a.g.e.**, s. 53.

Maddenin son cümlesi ile Ege’de egemenliği devredilen adalar üzerinde ilhak, istiklal veya başka bir idare şekli hakkında ileride alınacak kararları Türkiye’nin önceden tanıması istenmekteydi. Bu durumda Türkiye, konuyla ilgili hiçbir söz sahibi olamayacaktı. Bu nedenle Türkiye bu ilk şekline itiraz ederek çetin tartışmalara yol açmış hatta görüşmeler kesilmiştir. Sonuçta Türk tarafı bu 16. maddenin şeklini değiştirmeyi başarmış ve Ege Adaları’nın ileride olacak herhangi bir statü değişikliğinde söz sahibi olma hakkını kazanmıştır³⁰⁸.

24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması’nın TBMM’nde müzakere sırasında mebuslardan bir kısmı adalarla ilgili hükümleri tenkit etmişlerdi. Bunların başında İstanköylü olan Şükrü Kaya vardı. 21 Ağustos toplantısında konuşan Şükrü Kaya’ya göre³⁰⁹, hükümetin büyük zaferden beklediği sonuç gayet mütevazı idi. Misak-ı Milli sınırları içinde hür ve müstakil bir devlet istenmişti. Fakat bu hak Lozan’da da esirgenmişti. Antlaşma 1913 sınırlarını bile temin etmediğini savunmuştu. Semandirek ve Limni Adası alınamamıştı. Diğer adalar, yani Rodos, Oniki Ada ve Meis Anadolu’nun bir parçası olup İtalya ile hiçbir ilişkisi yoktu. İşte bütün bu sebeplerden o antlaşmanın reddini istemekteydi³¹⁰. Ancak TBMM’nde 23 Ağustos 1923’te 14 muhalife karşı 213 gibi büyük bir çoğunlukla Lozan Antlaşması kabul edildi. Türkiye dışında antlaşmayı onaylayan ilk yabancı devlet İtalya idi (11 Ocak 1924). Sonuçta 16 Ağustos 1924’te Lozan yürürlüğe girmiştir³¹¹.

³⁰⁸ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 41-42.

³⁰⁹ II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin başbakanı olacak olan o dönemde de Rodos ve Oniki Ada sorunu ile karşılaşacak olan Şükrü Bey (Kaya)’nın 21 Ağustos 1923 tarihli TBMM’ndeki konuşmasında Rodos ve Oniki Adan Türkiye’ye verilmeyişle ilgili kısımları şöyledir: “...*bu adalar Anadolu’ya denizden gelecek istila kuvvetlerini durduracak birer kale idi, ... ben bunlara birer sabit donanma diyeceğim. ... Yunanistan’a bahşedilen Sisam adasından aşağıya doğru gidecek olursak daha bir takımadalara rastlarız. Bunlar vaktiyle Cezayir-i Bahri Sefid vilayetimizin birer parçası idi. İtalya Muharebesinden sonra diplomasi lisanında bunlara Oniki Ada diyorlar. Bunlar içerisinde Rodos gibi, İstanköy, Meis gibi Anadolu’ya bitişik ve Türklerle meskûn kıymetli adalar vardır. ... İtalya Bakan harbinin başlaması üzerine Oucy’de bizimle bir sözleşme yapmıştı. Bu sözleşme ile bu adaları bize iade edecekti. Bilahare Balkan harbi çıktı. Onu Cihan harbi takip etti. Bu adalar bize verilmedi. Kendi elinde emanet olarak kaldı. İtalya’nın bu adalarla hiçbir rabitası yoktur. İtalya bu adaları o zamanlar bize verdiği gibi, Sevres Andlaşması akabinde Yunanlılara vermek girişiminde bulundu ve aklında kaldığı kadarıyla Yunanlılarla sözleşmeme bir şey akdetti. Türk zaferibu sözleşmeyi feshettirebilir. Fakat aaba o gün, 4 Ağustosta üç devlet arasında Anadolu’yu nüfuz bölgelerine taksim eden üç vesika da imza edilmiş miydi? Şurada, burada resmi, gayri resmi fırkaların programlarına bakılacak olursa İtalya hala bu siyasetin izlerine tesadüf olunur ve adaların İtalyaya münasebeti kabul edilemez. ...adalar, bence İtalyanların elinde istimar ve istismar siyasetinin bir mukaddemesidir”.* Cemil Bilsel, **a.g.e.**, s.529; Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 39.

³¹⁰ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 38.

³¹¹ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 113.

Atatürk'ün, Lozan'da elde edilen sonuçlardan ne derecede memnun olduğunu belirtmek hayli zordur. Atatürk, burada ülkemizin sınırlarıyla ilgili alınan kararları Misak-ı Millî ve millî menfaatler doğrultusunda değiştirmeyi düşündüğü de bir gerçektir. Nitekim Amerikalı General Mc. Arthur'un, "*Hatıralarında*", "*Büyük devlet adamlarından biri*" olarak tanıdığını ifade ettiği Atatürk'le 1933'te Ankara'da yaptığı bir mülâkat buna örnektir. Mülâkatta şöyle denilmektedir:

"*Sizin Türkiye'nin geleceği hakkında tasavvurlarınız nedir?*" diye sorduğumda ise:

"*Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse Musul, Kerkük ve Adalar'ı geri alacağım. Selanik de dâhil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım.*" cevabını verdi"³¹². Görülen o ki adalar asla Misak-ı Milli sınırları dışında tutulmamıştır. Bunun en çarpıcı örneği de Atatürk'ün 1933'te söylediği bu sözdür.

Fakat Lozan Antlaşması her şeyi çözmüş değildi. Tam tersine adalardaki hâkimiyet mücadelesi iyice kızışmıştı. Devletler Lozan hükümleriyle daha ağır yükümlülükler sahip olmuşlardı ve bu yükümlülükler Yunanistan'ın hayallerine engel olmaktaydı. Bunun tabii sonucu olarak hem Türkiye'ye, hem de İtalya'ya problemler çıkarmaktaydı.

---

³¹² Ahmet Kabaklı; **Temellerin Duruşması**, (Türk Edebiyatı Vakfı), (9. Baskı), İstanbul, 1990, s.52.

B. LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU

Lozan Antlaşmasıyla alınan kararlar açıkça göstermekteydi ki adalar konusundaki çatışmalar gittikçe daha da alevlenecekti. Lozan maddeleri Yunan isteklerini karşılamamıştı. Aynı zamanda adalardaki Rum halkı Yunanistan tarafından sürekli kışkırtılmakta, İtalyan yönetimi aleyhinde de propagandalar yapılmaktaydı. Bu çatışmalar II. Dünya Savaşına kadar sürecektir. Türkiye'de adalar konusunda çeşitli çalışmalar yapmaya başlamış ve İtalya ile uzun süren müzakerelere girişmiştir. Lozan Antlaşması'nda 15. maddede Rodos ve Oniki Ada'dan bahsedilmiş; ancak bunlara bağlı adacıklardan bahsedilmediği gibi Meis'e bağlı adacıklardan da hiç bahsedilmemiştir. Bundan dolayı bu adacıkların kime kalacağı, Türkiye ile İtalya arasında önemli bir mesele halini aldı ve yıllarca süren müzakerelere konu olmuştur³¹³.

1930'lu yıllardan itibaren yayılcı politikalar izleyen İtalya'nın iddiaları Türk hükümeti tarafından kabul edilmeyince, bölgedeki ada ve adacıklar üzerindeki hâkimiyet uyuşmazlığı resmen ortaya çıkmış oldu. Lozan Barış Antlaşması'nın üzerinden daha 10 yıl geçmeden, anılan antlaşmanın 12. ve 15. maddelerinin yorumlanması ve Türkiye sahilleri ile Meis arasındaki karasularının sınırlandırılması meselesi yeni bir uyuşmazlık olarak doğmuştu. Türkiye ve İtalya bu uyuşmazlıkları kendi aralarında halletmeye çalışmışlarsa da mutabakat sağlanamadığı anlarda Uluslararası Mahkemelerde görüşülmesi konusunda karşılıklı anlaşma sağlanmıştı. Göreceğimiz üzere yapılan antlaşmalar veya sözleşmeler Lozan'dan farklı içeriklere sahip olmuş, hatta Türkiye çoğu zaman haklı durumunu değerlendirememiştir.

³¹³ Sertaç Hami Başeren, "Ege'de Ada, Adacık ve Kayalıkların Uluslararası Antlaşmalarda Tayin Edilen Hukuki Statüsü", **Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, (TTK Yayınları), S. 182, Ankara 1998, s. 113-114.

1. 30 Mayıs 1928 “*Türk- İtalyan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması*”na göre Meis Ada ve Adacıkları

Türkiye, Lozan Antlaşması'nın 15. maddesinde “ *Meis’e tabi adacıkların zikredilmediğine*” ve yine Lozan’ın 6. maddesinin 2. fırcasındaki³¹⁴ 3 mil ilkesi 12. maddenin son cümlesi ile Asya sahiline uyarlanırken, “*İş bu antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır*” ifadesine göre Meis’e tabi adacıklar Türkiye’ye kalmaktaydı³¹⁵. Buna karşılık İtalya’da; yine Lozan’a göre 15. maddedeki “*bunların tevabiinden olan adacıklar*” ifadesine yorum getirerek, bu ifadenin sadece Oniki Ada için olmayıp, aynı zamanda Meis’i de içerdiğini iddia etmişlerdi³¹⁶. Bu durum İtalya’nın Meis Adası ile Anadolu sahilleri arasında bulunan adacıklar üzerindeki gayri hukuki iddialarının zeminini oluşturmaktaydı. Bu adacıkların durumunu tespit etmek için, 1927 yılı Aralığından beri Ankara’da müzakere trafiği başlamıştı, ancak herhangi bir ilerleme gösterilememişti. 1927 yılında Lozan’da toplanan Enternasyonal Hukuk Enstitütüsü’nün hazırlık çalışmalarındaki karara göre; bir adanın karasularının genişliği 3 milden az olmaması gerektiği belirtilmiştir. Yine aynı karara göre bir sahilin karasuları, bu sahile yakın adaların karasularından daha geniş olması gerekmektedir. Bu durumda Türkiye’nin 3 milden daha geniş bir karasuları sınırına sahip olması, Ege’deki adaların büyük bir kısmı’nın Türk karasularıyla iç içe girdiği ortaya çıkmıştır³¹⁷.

Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, 3 Nisan 1928’de Milano’da Mussolini ile görüşmüş ve sonuçta Roma’da 30 Mayıs 1928 tarihli “*Türk- İtalyan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması*” imzalanmıştı. 5 yıl için imzalanan bu antlaşmanın 3. maddesine göre, iki devlet arasında çıkan ve diplomatik yollardan halledilemeyen uyuşmazlıklar, uzlaşma usulüne tabi tutulacaktı. Bu gerçekleşmezse adli tesviye yoluna gidilecekti. 4. madde gereğince de, antlaşmanın tefsirinde ve

³¹⁴ Sözü edilen İkinci fırka şöyleydi. “ *İş bu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, deniz sınırları, kıyıya üç milden daha yakın bulunan adaları ve adacıkları da içine alacaktır.*” , Seha L. Meray, **a.g.m**, s. 70.

³¹⁵ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e**, s. 47.

³¹⁶ Cemalettin Yavuz, **a.g.e**, s. 40.

³¹⁷ İlhan Şahin, “Midilli Adası Meselesi”, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 170, Y:XV, (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları), İstanbul Aralık 1976, s. 87–91.

tatbikatından doğacak uyuşmazlıklar, sadece bir tarafın talebi ile La Haye Adalet Divanı'na götürülebilecekti. Ancak görüşmeler bir sonuç vermemişti. İki tarafın girişimleri ve uzlaşma çabaları adacıklar konusunda sürekli kesintiye uğramıştı³¹⁸.

Ankara'daki İtalyan Büyükelçisiyle devam eden görüşmelerde 29 Mayıs'ta ancak Bodrum Körfezi'ndeki Karaada'nın Türk hâkimiyetine girmesi konusu halledilmişti. Diğer yandan Meis'e tabi adacıklar konusu masa üstünde kalmıştı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ile İtalyan elçisi Orsini Barone 30 Mayıs 1929'da imzalanan bir tahkimname ile mesele'nin La Haye Adalet Divanı'na götürülmesine karar verilmişti³¹⁹. Nihâyetinde 1930'da toplanan Milletlerarası Adalet Divanın'da Türkiye'yi Adliye Vekili Mahmud Esad Bey temsil etmiş ve Divandan şu 3 meselenin çözümünü istemişti:

1. Meis'e bağlı adacıkların Lozan'a göre kime bırakılacağı?
2. Bu adacıkların paylaşımı'ndan sonra çıkarlar doğrultusu'nda, mahalli deniz nakliyatı ve faaliyetlerini himaye etmek için ne gibi ölçülere başvurulması gerektiği?
3. Karaada Lozan'a göre kimde kalacak?³²⁰

Divan süreci devam ederken bir yandan da İtalya ile ikili görüşmeler sürmekteydi. Bu amaçla bir Türk İtalyan karma komisyonu kurulmuş ve komisyon 18 Haziran 1931'de Ankara'da toplanmıştır. Bir günlük bir çalışmanın sonunda komisyon, iki devlet arasındaki hâkimiyet sorununun çözümüne ilişkin bir zabıtname hazırlanmış ve bu zabıtnameyi esas alan sözleşme 4 Ocak 1932 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır³²¹.

³¹⁸ Mehmet Gönlübol- Cem Sarı, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, (TTK Yayınları), İstanbul 1963, s. 78.

³¹⁹ Türkiye'nin ve İtalya'nın egemenliği konusunda Divanda karar vermesini istediği adacıklar ise şunlardı: “*Çatal ada(Volo), Üvendire (Ochendra), Furnakya(Furnachia), Katovolo (Cato volo), Prasudi (Proudi), Ro (San Georgio), Maradi, Catulata (Tchatulata), Pigi (Phigi), Dasya (Dassia), Marki (Macri), Psomi, Aya Yorgi, Polifados, Psoradya, İpsili, Alimentarya, Karavola, Roksi Vucaki, Mavro Poini, Mavro Poinaki ve Bodrum Körfezindeki Karaada'nın*”, Türkiye'ye mi yoksa İtalya'ya mı ait olduğu Divanın kararına götürülmüştü. Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 40-41.

³²⁰ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 114–115.

³²¹ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 46.

2. 4 Ocak 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesine göre Meis'e Tâbi Adacıkların Hâkimiyet Durumları

Divan görüşmeleri devam ederken Tevfik Rüştü Bey ile İtalyan elçisi Pompei Aloisi, 4 Ocak 1932'de, Meis Adası bölgesinde yer alan bazı adacıklar ile Bodrum Körfezi karşısında yer alan Karaada'nın hangi devlete ait olacağı konusu'nda bir antlaşma imzalamışlardı. “ *Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki Adanın Cihet-i Aidiyeti hakkında İtilafname*” başlığını taşıyan 7 maddelik antlaşmanın en önemli maddesi aşağıda belirtilen 1. maddedir. Bu antlaşmayla yıllardır süren Anadolu sahilleri meselesine son verilmiştir. Bu antlaşma 10 Mayıs 1933 yılında yürürlüğe girmiş ve 1. madde ile belirtilen Karaada ile şu adalar Türkiye'ye bırakılmıştır³²²:

Çatalada, Üvendire, Furnakya, Katavola, Prasudi, Çatallota, Piphi, Nissi-Tis, Agrecellia Resifi, Prouseclisse kayalığı, Pano Marki, Kato Marki ve bağlı kayalıklar, Marathi, Roccie Voutzakyt, Daysa, Nissi-Tis Dacia, Prassoudi, Alimenterya ve Karavola. Bunlara karşılık, Meis kenti Kilisesi Kubbesi merkez çizilerek, yarıçapı bu merkez ile Saint Stephano Burnu olan bir dairenin içinde kalan adacıklar İtalya'ya bırakılmıştır³²³.

Sözleşmenin 5. maddesinde Meis bölgesinde Türkiye ile İtalya arasındaki karasuları sınırının nasıl çizileceği tarif edilmekte, sözleşmenin ekinde yer alan haritalarda da bu sınırlar gösterilmiştir. Buna göre; doğu'da Tuğ burnunun 3 mil güneyindeki bir noktadan batıda Volo Adası'nın 3 mil güneyindeki bir noktaya kadar Meis bölgesinde Türkiye ile İtalya arasındaki karasuları çizilmiş ve böylece iki taraf arasındaki tartışmalı konuma sokulmuş ada ve adacıkların da aidiyetleri belirlenmiş oldu³²⁴.

Bu antlaşmaya göre, Bodrum Körfezi'ndeki Karaada Türk hâkimiyetine bırakılmış, Meis'e tabi 30 adacık ise, 19'u Türkiye'ye ve 11'i İtalya'ya verilmek üzere iki taraf arasında taksim edilmişti. Antlaşma, 14 Ocak 1933'te TBMM

³²² Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 23–24.

³²³ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 114–115.

³²⁴ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 48.

tarafından onaylanmış ve 7. madde gereğince, 25 Nisan 1933'de de Roma'da kabul edilmesinden 15 gün sonra yürürlüğe girmişti(Mayıs 1933). Sözleşme, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 18. maddesinde³²⁵ öngörüldüğü şekilde, 24 Mayıs 1933'de Milletler Cemiyeti Sekreterliğine tescil edilmiştir. Ayrıca bu adacıklar konusunda antlaşmaya varıldığı La Haye Adalet Divanına da bildirilmiştir³²⁶.

Böylece Anadolu'nun 3 mil içerisinde olmakla birlikte, Lozan ile kaybedilen Meis Adası'ndan sonra, iyi incelenmeden ve yorum yapılmadan, Meis'e bağlı adacıklardan bazıları ile bölgedeki müstakil adalardan da ikisi³²⁷ İtalya'nın egemenliğine devredilmiş oldu. Lozan Konferansı'nda, sırf dünya barışının kurulmasını sağlamak amacıyla Türk delegasyonu başkanı İsmet İnönü'nün razı olduğu ağır fedakârlık sonucunda Meis Adası kaybedilmişti. Yine bölge ve dünya barışını korumak, belki de İtalya'nın saldırgan siyasetinin ve İtalya tehdidinin bertaraf edilmesi edilmesini sağlamak amacıyla, Anadolu'nun 3 mili içerisinde bulunan çok sayıda ada, adacık ve kayalık üzerindeki hâkimiyet haklarımızdan İtalya lehine tekrar feragat etmiş oluyorduk. Ayrıca Lozan'da Ege'de deniz sınırlarını gösteren herhangi bir hüküm yoktu³²⁸.

İki ülke imzalanan sözleşmeden sonra aralarında gerçekleştirdikleri bir mektup³²⁹ değişimi ile Türk-İtalyan deniz sınırının iki taraf arasında hiçbir tartışma konusu olmayan, geri kalan kısmının çizilmesi için hükümetlerine bir Türk-İtalyan Teknisyenler Toplantısı'nın gerçekleştirilmesini önermek için hazırlık yapmışlardı.

³²⁵ Milletler Cemiyeti döneminde uluslar arası antlaşmaların bağlayıcılığına ilişkin önemli bir düzenleme, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 18. maddesidir. Mezkur antlaşma şöyledir: “Uluslar arası antlaşmaların hukukten bağlayıcılık kazanabilmesi için tescil şartını getiren bu düzenleme ile Milletler Cemiyeti üyesi devletlerin yapacağı bütün antlaşmalar derhal Milletler Cemiyeti Sekreterliğine tescil edilecektir. Milletler Cemiyeti mümkün olduğu en kısa sürede bu antlaşmaları yayınlacaktır. Tescil edilinceye kadar, bu gibi hiçbir antlaşma veya angajman bağlayıcı olmayacaktır.” Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 47.

³²⁶ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 41; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 116; Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 49.

³²⁷ Meis'in doğusundaki Fener Adası(İpsili) ve batısındaki Ro(St.Georges). Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 116.

³²⁸ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.**, s. 50-51.

³²⁹ Türk tarafının mektubunda: “Sınırın bu kısmının çizimi işlemlerinin hemen ele alınmasını ve Kral Majeste Hükümetinin, Türk meslektaşlarıyla konuyu görüşecek teknisyenlerin belirlenmesine hazır olup olmadığının bildirilmesini rica ederim”.ifadesi yer alırken İtalyan tarafının mektubunda ise, “Hükümetime sınırın bu kesiminin çizimi meselesinin hemen ele alınmasını ve Türk meslektaşlarıyla hemen temasa geçmek üzere teknisyenler belirlenmesini teklif edeceğim” ifadesi mevcuttu. **A.g.e.**, s. 52.

28 Aralık 1932 tarihinde her iki ülkenin teknisyenleri arasında bir “*Teknisyenler Zabıtnamesi*” imzalanmıştı³³⁰. Ancak 28 Aralık 1932 tarihli “*Türk-İtalyan Teknisyenler Zabıtnamesi*”, ne 4 Ocak 1932 Sözleşmesinin bir eki idi, ne de onun gibi TBMM’de onaylanmış ve Milletler Cemiyeti’ne tescil için gönderilmemişti. Bu zabıtname, Oniki Ada bölgesinde sözde karasuları sınırlarını gösteren bir belgeydi. Toplantıya katılanların dahi tutanaklarda ne isimleri ne de unvanları yazılmaksızın sadece imzaları bulunmaktaydı. Toplantı tutanağı ve ekli haritaların önemli bir özelliği, 6 mil genişlik esasına göre karasuları sınırlaması yapılmasıdır. Anadolu kıyıları ile Ege ve Akdeniz’in uluslararası rejime tabi açık deniz alanları arasında da Türk ve İtalyan teknisyenlerce deniz sınırı çizilmiş olmasıdır. Toplantı tutanağı Anadolu sahillerini 3 mil sınırlarına hapsedilmekteydi³³¹.

Oniki Ada tamamıyla İtalya’ya bırakılmış ve hatta bugün dahi Türkiye’nin hâkimiyetinde olan Kardak Kayalıkları³³² bu zabıtnameyle İtalya’nın olarak gösterilmişti. Yunanistan bu zabıtnameyi Paris Barış Antlaşması’nda kullanmak isteyecek ve Oniki Ada yanında 6 mil, Meis ve Bağlı adacıklar konusunda taleplerini sunacaktır. Ayrıca 1996 yılında yaşanan “*Kardak Krizi*” olayında da gerekçe olarak bu zabıtnameyi kullanmaya çalışmıştır.

³³⁰ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 42.

³³¹ Sertaç Hami Başeren, **a.g.m.**, s. 114–115.

³³² **A.g.m.**, s. 116.

C. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ONİKİ ADA'NIN SİYASÎ DURUMU

1. II. Dünya Savaşı Öncesi Ege'de Yaşanan Gerginlikler ve Oniki Ada'nın Durumu

Avrupa'da durum gittikçe kötüleşmekte, I. Dünya Savaşı'ndan önceki gibi devletler bloklara ayrılmaya başlamıştı. 1933'te Almanya'da Nazileri iktidara gelmesi, İspanya'da Franco faşizminin yükselişe geçmesiyle ve İtalya'nın da saldırgan bir politika izlemeye başlaması³³³, Avrupa'yı gergin bir hale sokmuştu. Türkiye ile İtalya arasında adalar konusu dostça halledilmişken bir süre sonra İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma emellerinin ortaya çıkması, özellikle Mussolini, 19 Mart 1934 günü Faşist Kongresi'nde: “*İtalya'nın tarihsel emelleri Asya ve Afrika'dadır*” yolunda bir açıklama yapınca, bu Türkiye'de tepkilere yol açmıştı. Çok geçmeden İtalya'nın Oniki Ada'da denizaltı üsleri ve uçak alanları kurmağa başladığı haberleri gelmekte gecikmemişti. Öte yandan, 23 Haziran'da bir İtalyan deniz filosu çağrılmadan Arnavutluğun Durazzo limanına gelmişti. Bu olaylar Mussolini'nin emellerinin nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmayacağını göstermesi bakımından Türk hükümetinin temkinliliğini haklı çıkaracaktı³³⁴.

1936 yılında da Mussolini İtalyası'nın Türk sahillerine yakın adaları, özellikle de Leros Adası'nı tahkim etmesi bu gerginliği iyice arttırmıştır. Bu gerginlik 2 Ocak 1937'de İngiltere ile İtalya arasında imzalanan anlaşma gereği İtalya'nın Akdeniz'deki statükoya bağlı kalacağını taahhüt etmesiyle ortadan kalkmışsa da iki ülke arasında güvene dayanan sağlıklı bir ilişki kurulamamıştı. İtalyan faşist idaresinin zaman zaman Türkiye'nin güney illerini hedef tutan söz ve beyanlarından dolayı bu ilişki gittikçe soğumaktaydı³³⁵.

³³³ Vittorio Alhdeff, Rodoslu bir hukukçu “*Ordamento Givridicedi Rodi*” 1927 tarihli kitabında ve M.C.E. Feri “*Mediterrenée Oriental et la Politique Itallianne*” isimli eserinde Doğu Akdeniz'deki İtalyan siyaseti hakkında şöyle yazıyorlardı: “*Oniki Ada Meselesi İtalya'nın Doğu Akdeniz siyaseti için bir mihver rolünü oynamaktadır. Bu adalar İtalyan politikası için tarihi bir terakkinin son noktaları olmayıp, bilakis adaların askeri ve coğrafi kıymeti bize onları istikbaldeki genişlememize en kıymetli üs olarak kullanma fırsatını verecektir.*” Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 63.

³³⁴ **A.g.e.**, 64-65.

³³⁵ Mehmet Gönlübol- Cem Sarı, **a.g.e.**, s.110,112.

1939 yılında Türk-İngiliz görüşmeleri yapılırken, Almanya da Ankara Büyük Elçiliğe eski Başbakanlardan Franz Von Papen'i tayin etmişti. Almanya'da bu dönemde Türkiye'ye en kuvvetli diplomatını göndermişti. Amacı, Türkiye'yi İngilizlerden uzaklaştırmak ve İngiliz cephesine katılmasına engel olmak istediğini anlatmıştı. Von Papen'in gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve gerekse Dışişleri bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmelerde, İtalya'nın Arnavutluğa otuz tümen asker yığmasının ve Oniki Adada tahkimat yapmasının Türkiye'de uyandırdığı endişeleri kendisine açıkça belirtilmiştir. Türkiye, Arnavutluk harekâtını Mihver Devletleri'nin (Almanya, İtalya ve Japonya) daha önceden hazırlanmış olan planlarının bir kısmın olarak görmekte ve kendisini sürprizlere karşı korumak istemekteydi. Bu sebeple Von Papen, Berlin'e, Arnavutluktaki garnizonların asgari sayıya indirilmesini ve Oniki Ada'dan Türk karasuları içinde bulunan iki adanın da Türkiye'ye terkini tavsiye etmiş, fakat Berlin bu teklifi umursamamıştır³³⁶. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında gerçekleşen bu tarz iyi niyet gösterilerinin amaçlarından biri de Türkiye'yi Alman-İtalyan İttifakına çekilmek istenmesidir.

2. II. Dünya Savaşında Oniki Ada'nın Silâhlendirilmesi Meselesi ve Türkiye'nin Tutumu

II. Dünya Savaşı sırasında Oniki Ada'nın durumu, Türk Dış Politikası'nın gündeminde her zaman önemli bir madde olarak kalmıştır. Henüz savaş çıkmadan önce Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 19 Ekim 1939 tarihli "*Karşılıklı Yardım Antlaşması*"nın gizlilik dereceli "*Askeri Sözleşmesi*"nde konuya özel önem verilmiştir³³⁷. İtalya 1936 yılından itibaren Oniki Ada'yı askeri yönden tahkim etmeye ve silahlandırmaya başlamıştı. İtalya'nın bu tutumundan rahatsız olan Türkiye istihbarat birimleri sayesinde Oniki Ada'nın silahlandırıldığına ait bilgiler almaktaydı.

³³⁶ Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi (1914-1995)**, C. 1-2, (Alkım yayınları), İstanbul 1995, s. 354.

³³⁷ Bu sözleşmeye göre; "...İtalya'nın düşmanca bir hareketini ortaya koyan uyuşmazlıkta, Oniki Adam en kısa zamanda tehlikesiz bir duruma getirmenin yararı üzerinde anlaşmışlardır" "*Böylece girilecek hareket, öbür iki bağıtlı devletin ayırabilecekleri deniz ve hava kuvvetlerinin işbirliği ile, Türk kuvvetleri tarafından yönetileceklerdir. Denizde ve hava'da üstünlüğün sağlanmasına, söz konusu adaların dışarı ile bağlantısının kesilmesine ve oradaki garnizonların hareketsiz duruma getirilmesine ilişkin önlemler, olanaklı ölçüde, bu harekâttan önce alınacaktır*" hükmü getirilmiştir. Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 43.

İtalya'nın, Rodos, Leros ve Kerpe gibi adalarda geliştirdiği üslere konuşlandırılmış, deniz ve hava kuvvetlerinden oluşan birlikleri bulunmaktaydı. Görevleri arasında İngiltere'nin Süveyş-Malta-Cebelitarık arasındaki doğu-batı istikametindeki deniz ulaştırmasını engellemek vardı. Ayrıca İtalya'nın Yunanistan'ı işgalinden sonra bu ülkeye gönderilen İngiliz takviye kuvvetlerinin lojistik desteğini sağlayan deniz yollarını kesmek; Yunanistan'ın Almanlar tarafından işgali sırasında önce Girit, sonra da oradan Mısır'a tahliye edilen İngiliz-Yunan birliklerini taşıyan her türlü gemi ve deniz aracına müdahale etmekle görevlendirilmişti. Yunanistan'ın Selanik, Volos, Pire gibi limanları ile birlikte Kalamata plaj sahalarına; Ege limanları ile adaları arasındaki Yunanistan kıyı ulaştırmasına, suüstü ve hava saldırıları tertiplemek, keşif ve istihbarat görevleri de bulunmaktaydı³³⁸.

3. Almanya'nın Ege Adaları'nın İşgali, Türkiye'yi "Adalar Vasıtasıyla" Savaşa Çekme Girişimleri

Yunanistan'ın işgalinden sonra Almanya da adalar konusunda atağa geçmişti. Harekete geçen Almanya'nın Ege'deki ilk hedefleri Taşoz ve Semandirek Adaları olmuştu. Bu adaların 25 Nisan 1941'de bir baskın harekâtıyla işgal edilmesini yine aynı gün Limni'nin işgali takip etmiştir. Alman kıtaları Limni'ye gelmişler, bir ultiimat vererek adanın teslimini istemişlerdi, bu istek reddedilince de karaya çıkarak polis ve piyadelerden oluşan küçük Yunan garnizonunun dört saat süren direnişini kırdıktan sonra işgali tamamlamışlardır³³⁹. İşgaller Midilli'ye asker çıkarılması ve 5 Mayıs'ta Sakız'ın işgaliyle devam etmiştir. Girit Adası da Mayıs 1941'de Alman paraşütçü birlikleri tarafından ele geçirilmiştir³⁴⁰. Almanlar bu adaları ellerinde tutarlarsa Çanakkale'ye giden deniz yolunu İngiliz ticaret gemilerine kapayabilirler; ayrıca, İtalyan işgalindeki Oniki Ada'dan faydalanarak bütün Ege Denizi'ne hâkim olabilirlerdi³⁴¹.

³³⁸ Çetinkaya Apatay, **a.g.e**, s. 198.

³³⁹ "Almanların Ege Adalarını İşgali", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1941, s. 1, 5.

³⁴⁰ Sakız'ın işgaliyle ilgili olarak bkz: **Ulus**, "Alman ordusuna mensup kıtalar tarafından", 7 Mayıs 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, "2 İtalyan torpidosu tarafından", 6 Mayıs 1941, s. 1; **Yeni Asır** "2 İtalyan torpidosu ve bir Alman nakliye gemisi tarafından işgal edildiğini", 6 Mayıs 1941, s. 1.

³⁴¹ "Stalin'in Türkiye'ye Toprak Verilmesi Teklifi", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1941, s. 5.

Ege Adaları konusu, II. Dünya Savaşı boyunca, özellikle Almanya tarafından zaman zaman gündeme getirilmiş, Türkiye'nin hassas olduğu bu konuyu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Almanya'nın bu çabalarında kilit isim eski başbakanlardan ve I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusu'nda bulunmuş olan Büyükelçi Franz Von Papen'dir ki Hitler'in böylesine tecrübeli bir ismi Ankara'ya göndermesi onun Türkiye'ye verdiği önemi göstermektedir³⁴². Von Papen Ankara'daki ilk temaslarından sonra Arnavutluk'taki gelişmelerin ve İtalya'nın Oniki Ada'ya asker ve silah yağmasının Türkiye'de büyük endişe uyandırdığını, buradaki yoğun askerî faaliyetlerin Türkiye'ye karşı açık bir tahrik mahiyetini taşıdığını görmüştür. Bu yüzden Hitler ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a gönderdiği telgraflarda, bu duruma işaret ederek Türkiye'nin endişelerini yatıştırmak için Arnavutluk'taki asker sayısının en aza indirilmesi konusunda İtalya'ya baskı yapılmasını telkin etmişti. Aynı zamanda İtalya'nın iyi niyetini göstermesi için Oniki Ada'dan Türkiye kıyılarına yakın olan iki küçük adanın Türkiye'ye terk edilmesini istemişti. Fakat Hitler ve Ribbentrop, İtalya ile ilişkilerini bozmamak için bu teklifi kulak arkası etmişlerdi³⁴³.

Von Papen, İtalya ile Almanya arasında “*Çelik Pakt*” adı verilen ittifakı imzalamak üzere Alman Başkenti'ne gelen İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile görüşmüştü. Bu görüşmede daha önce Hitler ve Ribbentrop'a ilettiği teklifin aynısını Ciano'ya da söylemiş, Türk kıyılarına yakın iki adanın Türkiye'ye verilmesini teklif etmişti. Von Papen'e göre, Türkiye-İtalya ilişkileri düzeltilebilirse Türkiye'nin Müttefiklerle ilişkilerini gevşetmek ve tarafsızlıkta tutmak mümkün olabilecekti. Fakat Ciano bu teklifi çok soğuk karşılamıştı. Ribbentrop ise iki müttefikin ilişkilerine bu tarzda bir müdahalede bulunmanın asla doğru olmadığını söyleyerek Büyükelçiyi adeta azarlamıştı³⁴⁴.

12 Ocak 1941'de İngiliz Savunma Komitesi, Bingazi ve Oniki Ada'yı işgal etmeye, ayrıca Balkanlar için stratejik ihtiyat hazır bulundurmaya karar vermişti. Oniki Ada'ya bir müttefik saldırısı Mihver devletlerce de beklenmişti. Nitekim

³⁴² Fahir Armaoğlu, “Belgelerin Işığında On iki Ada Meselesi”, *Tercüman*, 29 Kasım 1985, s. 1,3.

³⁴³ Necdet Hayta, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, S: 36, İstanbul Kasım 1996, s. 817.

³⁴⁴ Necdet Hayta, *a.g.m.*, s. 819-821.

Alman Başkomutanlık Kurmay Başkanı Keitel'in 19 Ocak 1941 günü İtalyan Generali Guzzoni ile yaptığı görüşmede Guzzoni; Oniki Ada'ya yapılması beklenen saldırının şimdiye kadar gerçekleşmediğini belirtmiştir³⁴⁵. Fakat Keitel'in bu görüşme ile ilgili yaptığı mütalaadan bir saldırı halinde burada ciddi bir direniş beklenemeyeceği ve Yunanistan'a yapılabilecek İngiliz nakliyatına karşı söz konusu adalarda bulunan İtalyan kuvvetlerinin saldırısının düşünülmemeyeceği kanaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁶. Bu arada harekete geçen İngilizler, 25 Şubat 1941'de İtalyanlara ait deniz uçağı üssüne de sahip Meis Adası'nı işgal etmişlerdir. Bu işgal İngilizlerin, Oniki Ada'yı yakından kontrol etmek ve buradan yapılacak harekâtlardan zamanında haberdar olmak amacından kaynaklanmaktaydı³⁴⁷.

Almanlar Yunanistan'ın işgalini tamamlamış, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce güney kanadını büyük ölçüde güvenlik altına almışlardı. Geriye sadece Türkiye kalmıştı. Aslında Türkiye'nin işgali için de planlar hazırlanmış ve 1941 yılı başlarında Alman generalleri arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştı. Buna rağmen Hitler, Türkiye'ye saldırmayı göze alamamıştı. Türkiye'nin dağlık coğrafyası ve yollarının azlığı, Alman motorize birliklerinin ilerleyişinde büyük güçlükler çıkaracağına inanmışlardır. Özellikle Torosların aşılması sırasında Almanlar çok vakit kaybedeceklerdi. Ayrıca Türk ordusu yenilse bile halkın milis örgütlenmesi ile direnişe geçeceği tahmin edilmekteydi. Bütün bu etkenler Sovyetler Birliği üzerine yürüyüşü geciktirebilir, hatta imkânsız hale getirebilirdi. Oysa Sovyetler Birliği'nin yenilgisinden sonra Boğazlara inmek çok kolay olacaktı³⁴⁸.

Almanya Irak'taki çıkarları doğrultusunda da Türkiye ile anlaşmaya mecbur kalmıştı. Irak'ta, Nazi Almanyası taraftarı olan Raşit Ali Geylani bir hükümet darbesi yaparak hükümeti ele geçirmişti ve İngilizlerin buna karşı cevabını engellemek amacıyla acilen Irak'a takviye kuvvet gönderilmeliydi. Bu hareket ancak Türkiye üzerinden yapılabilirdi. Bu amaçla Almanya Türkiye'ye yaklaşmış ve anlaşma zemini

³⁴⁵ Guzzoni bu görüşmede; "Oniki Ada'da yaklaşık üç aylık stok olduğunu, buradaki kuvvetlerin zayıf olduğunu, buna rağmen Bulgaristan'dan Yunanistan'a karşı bir Alman saldırısı halinde, her şeyden önce Mısır'dan Ege Denizi'ne yapılacak İngiliz nakliyatına karşı etkin bir saldırı gücü olduğunu" söyleyecektir. Hans-Adolf Jacobsen, **1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı**, (Çev. İbrahim Ulus), Ankara 1989, s. 290.

³⁴⁶ Hans-Adolf Jacobsen, **a.g.e.**, s. 290.

³⁴⁷ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 821-822.

³⁴⁸ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 5.

aramıştı. Almanya Trakya’da sınır düzenlenmesi ve adalar konusunu Türkiye’ye karşı koz olarak kullanılmıştı. Von Papen ve Şükrü Saraçoğlu arasındaki yazışmalar neticesinde bir antlaşma imzalanmasına karar verilmişti. Antlaşma içerisinde bir gizli hüküm ile de Almanya Irak’a silah ve asker geçirme işini halletmiş sayılmaktaydı. Ancak Türk tarafının itirazı ile daha sonraki müzakerelerde bu gizli madde kaldırılmış ve 18 Haziran 1941’de görüşmeler tamamlanarak Saraçoğlu ve Von Papen arasında, “*Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması*” imzalanmıştı³⁴⁹.

Oniki Ada ile ilgili ilginç tekliflerden biri de Stalin’den gelmişti. Buna göre; İngiliz Dışişleri Bakanı Eden 15 Aralık 1941’de geldiği Moskova’da Stalin ile görüşmesinde Stalin, yalnız askerî konuların değil siyasî konuların da yani savaş sonrası düzenin ve sınır değişikliklerinin de konuşulmasını istemiş, gelecekteki sınırları ilişkin görüşlerini açıklarken aynen şöyle demişti: “*Türkiye, Ege’de Yunanistan için önemli adalarda O’nun lehine muhtemel ayarlamalardan sonra, Oniki Ada’yı almalıdır. Türkiye, Bulgaristan’dan ve mümkünse Kuzey Suriye’den bazı kısımları da almalıdır*”³⁵⁰. Stalin’in bu sözlerini Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay doğrulamıştı. Hatta ona göre sözü edilen topraklar Türkiye savaşa girmese de verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu konuda Ankara’daki yorumlar çok farklı olmuştu. Stalin’in Türkiye’ye karşılıksız olarak toprak vermeyi önermesinin düşünülemeyeceği, karşılığında bir şey isteyeceği, bunun da olsa olsa Boğazlar’a ilişkin olacağı düşünülmüş ve I. Dünya Savaşı’nda Çarlık Rusyası ile İngiltere, Boğazların Rusya’ya bırakılması konusunda anlaşmışlardı³⁵¹.

Ege Adaları 1942 yılında Türk-Alman ilişkilerinde yeniden söz konusu olmuştu. 7 Aralık 1941’de Japonların Pearl Harbor’a saldırımları üzerine Amerika, Japonlar ile mücadeleye girişmiş, birkaç gün sonra da Almanya ve İtalya’ya savaş ilan etmişti. 1941 yılında Amerika’nın da savaşa girmesiyle koşullar değişmeye başlamıştı. Amerika’nın II. Dünya Savaşı’na girmesiyle savaş durumunda Müttefikler lehine ve Mihver aleyhine bir dengesizlik durumu ortaya çıkmıştı. Almanya, Amerika’nın savaşa girmesi üzerine, Kafkaslardan güneye doğru ilerlemek ve böylece Ortadoğu kışkacını kapamak istemişti. Fakat böyle bir plânının kilit noktası

³⁴⁹ Cemalettin Yavuz. a.g.e, s. 45.

³⁵⁰ Kâmuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)**,(TTK Yayınları), Ankara 1991, s. 242–243.

³⁵¹ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 824-825.

Türkiye idi. Bu plânı uygulayabilmek için Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi gerekliydi. Bundan dolayı Almanya, 1942 başlarında Türkiye'ye başvurup Almanya'nın yanında savaşa katıldığı takdirde, Boğazların savunması için önemli olan ve Alman işgalinde bulunan Ege Adaları'ndan bazılarını Türkiye'ye verebileceğini söylemişti. Bu teklif Türkiye tarafından reddedilmiştir³⁵².

1943 yılı içerisinde Avrupa'da devam eden savaş İtalya'nın yenilgisiyle sonuçlanmış, Mussolini istifa etmek zorunda kalmış ve yeni hükümetin başına, 1940'da Mussolini tarafından görevinden alman Genel Kurmay Başkanı Mareşal Badoglio geçmişti. Mussolini'yi tutuklatırıp, Faşist Partisi'ni de lağveden Badoglio'nun girişimleri ile 3 Eylül 1943'te Müttefikler ile İtalya arasında mütareke imzalanmış³⁵³. Almanya ise İtalya'nın savaştan çekildiğini belirtmesi üzerine İtalya'nın işgal ettiği yerleri ele geçirmeye başlamıştır. İngilizler de kısa süre sonra Ege Adaları konusunda harekete geçmişti. Mütarekenin imzalanmasından bir gün sonra Meis Adası İngiliz deniz kuvvetleri tarafından işgal edilmişti³⁵⁴.

W. Churchill Rodos, Leros ve İstanköy gibi adaların küçük bir çaba ile zapt edileceğini düşünmüş ve çok önem vermişti. O'na göre Ege Adaları'nın ele geçirilmesi İtalya'nın etkisinde kalan Türkiye'yi kesinlikle savaşa yöneltecekti. Ege Adaları elde edilirse Sovyetler Birliği'ne Türk Boğazları'ndan doğrudan doğruya daha kısa yoldan ve daha fazla Müttefik yardımlarının gönderilmesi sağlanacaktı³⁵⁵.

8 Eylül'de İtalya'nın çekildiğini bildirmesinin ardından, 9 Eylül 1943'de Almanya ordusu Salerno'da karaya çıktığı zaman Rodos'a küçük bir birlik gönderilmiş; burada 9000 Alman'a karşılık 40.000 İtalyan askeri olmasına rağmen, adanın kontrolü Almanya'ya geçmiştir³⁵⁶. İtalya, stratejik açıdan büyük öneme sahip Rodos Adası'nı kullanamaması, İstanköy'ün ve diğer adaların zaptından beklenen

³⁵² Fahir Armaoğlu, **a.g.m**, Tercüman, 29 Kasım 19853, s. 3.

³⁵³ General Eisenhower'in temsilcileri ile Mareşal Badoglio'nun temsilcileri arasında imzalanan 13 maddelik mütarekenin 6. maddesi, "*Askerî harekât üssü olarak veya Müttefiklerin lüzumlu göreceği diğer amaçlarla kullanılmak üzere Korsika ile bütün İtalyan arazisi, adalar dahil derhal teslim edilecektir*" diyordu. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, (TTK Yayınları), Ankara, 1997, s. 387-388.

³⁵⁴ Necdet Hayta, **a.g.e.**, s. 827.

³⁵⁵ **Aynı Tarihi**, II. Teşrin (Kasım) 1943, No: 120, s. 140.

³⁵⁶ **A.g.e.**, s. 140-141.

faydaları tam olarak sağlayamamıştır ki, bu durumdan yararlanmak isteyen Almanya kısa süre sonra bu adalara karşı harekâta girişmişlerdi³⁵⁷. Berlin'deki Alman Orduları Başkomutanlığı'nın tebliğine göre³⁵⁸; 3 Ekim 1943'de Doğu Akdeniz'deki Alman silahlı kuvvetleri, İstanköy Adası'na karşı bir çıkarma harekâtı yapmaya başlamışlardı. İki gün süren bir savaştan sonra direniş kırılmış ve ada işgal edilmişti. İstanköy'ün elden çıkışı Leros'un savunulmasını zorlaştırmış, buna rağmen bu adanın ve Sisam'ın savunulmasına karar verilmiştir ki 12 Kasım'da Almanya bu defa Leros Adası'nı ele geçirmişti³⁵⁹.

Nitekim Almanya, savaşın sonlarına doğru Rodos ve Kerpe Adaları'nı işgal etmiş; İngilizlerde bunun üzerine Sisam, İstanköy, Leros, Kalimnos, Sömbeki, Astropalya ve Meis Adaları'nı işgal etmişti. Ancak Hitlerin adaların geri alınması emrinin gereği olarak, havadan nakledilen kuvvetler ve küçük çıkarma araçları ile denizden yapılan harekâtle, İstanköy Adası geri alınmıştı. Hemen arkasından havadan yapılan indirme harekâtı ile Leros, Naksos, Paros, Sömbeki ve Sisam adaları geri alınmıştı³⁶⁰. Almanya bu adaları kullanarak Yakındoğu'da hâkimiyeti sağlama amacı gütmekteydi. İtalya'nın kullanamadığı bu adaları kendi lehine kullanacaktı. Hatta Türkiye'den bazı isteklerini bu adaları kullanarak belirtmiş, geri vermeyi dahi teklif etmişti³⁶¹.

Bu adaların Almanya'nın eline geçmesi konusu W. Churchill'i ağlamaklı hale getirmiş, anılarında da "*Türkiye, kıyılarının önünde Müttefikler'in yetersizliklerini izledi*" demiştir. Almanya'nın İstanköy'ü işgalinden sonra Kasım 1943'de Kahire'de İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ve Numan Menemencioğlu arasındaki görüşmelerde Eden, Türkiye'nin savaşa girmesi için baskı yapmıştı. Hatta Leros ve Sisam

³⁵⁷ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 829.

³⁵⁸ **Ayn Tarihi**, I. Teşrin (Ekim) 1943, No: 119, s. 70; 120, 141.

³⁵⁹ Çetinkaya Apatay, **a.g.e.**, 249.

³⁶⁰ **A.g.e.**, s. 249-250.

³⁶¹ 1942 yılına kadar Fethiye İl Genel Meclisi üyesi olan Sayın Süleyman Harmanlar, durumu buna bir mektupla aynen şöyle anlatıyor: "1942 sonlarına doğru bir gün yüksek rütbeli üç Alman subayı ve bir sivil (İstanköy'lü Nazım Bey), Vali İbrahim Edhem Akıncı'yı ziyaret ettiler. Şüphelendim. Onlar gittikten sonra vilayet makamına gittim. Hayrola Vali bey, bu yüksek rütbeli Alman subaylarının ziyaret sebebi ne? Çok mühim, dedi. Oniki Ada Başkumandanı mektup göndermiş Oniki Ada'yı size teslim edelim. Yalnız Yunanlılar dahil, Yahudilere vermeyeceğinize dair imza verin, dedi. Ben de acele Ankara'ya yıldırım telgrafları ile durumu bildirdim. Ankara'dan "Bir karış yer istemeyiz! Bir karış da yer vermeyiz" diye cevap geldi. Ben de içim sızlayarak Almanlara durumu bildirdim." Fenik, Adviye, "Ya şu Oniki Ada", **Son Havadis Gazetesi**, Kasım 1971, s.3.

adalarındaki İngiliz pozisyonunun nazikliğinden dolayı kendilerine güneybatı Anadolu'daki hava üsleri verilmesini istemişlerdi. 17 Kasım'da verilen cevapta Türkiye'nin savaşa girmeyi ilke olarak kabul etmesi ancak bazı ağır şartlar ileri sürmesi üzerine, Churchill anılarında bu konu ile ilgili olarak “Ege’de gözleri önünde olanları gördükten sonra Türkleri ihtiyatlı oldukları için kimse kınayamaz” diyecektir³⁶². İngiltere Ege Adaları arasında sıkışmış ve Türkiye’den yardım beklemekteydi. Ancak Türkiye’nin de Ege’deki beklentileri doğrultusunda şartlar öne sürmesini kabul etmemişlerdi. İngiltere her ne olursa olsun adaların Türkiye’ye teslimine sıcak bakmamış; hatta adaların Türkiye tarafından işgal edilmesinden endişe duymuştu. İngiltere basını³⁶³ da Ege’de yaşanan başarısızlıklardan oldukça yakınmaktaydı.

Bu gelişmeler doğrultusunda Von Papan adaların Türkiye’ye verilmesi doğrultusunda ikinci bir girişimini görmekteyiz³⁶⁴. Von Papan’ın önerisine karşı Ribbentrop bu teklife 29 Eylül’de verdiği cevapta³⁶⁵ ise İtalya’nın adalar konusundaki tavrını bilmediğini, bu adaların Almanya’nın savaş sahası olduğunu ve bu teklif’in İtalya’ya bildirileceğini belirtmiştir. Buna karşılık 3 Kasım 1943 tarihli telgrafında Von Papan “İngilizlerin adaları alabilmek için Türkiye’den bazı üsler istediğini” bildirmektedir. Türkiye ise, böyle bir talebin karşılanmasıyla Ankara, İstanbul, İzmir

³⁶² Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 829.

³⁶³ Daily Telegraph gazetesi “Alman taarruzunun kuvveti, şüphesiz dünya ve bilhassa Türkiye üzerinde etki yapmak isteğinden doğmuştur. Bereket versin ki Leros başarısızlığı nisbeten az önemlidir ve savaşın gidişi üzerinde daimi surette etki edecek kadar büyük değildir” derken, News Chronicle, “adaların niye az kuvvetle işgal edildiğini” soruyor ve “Eğer Türkiye harbe girmeyi düşünüyorsa bu başarısızlık muhtemelen O’nun daha fazla düşünmesine sebep olacaktır” diyordu. Daily Herald bu olayı “Siyasî alanda, bilhassa Türkiye’nin savaşta daha aktif rol oynamak hususunda karar almasının gerekli olduğu şu anda üzecek bir olay” olarak değerlendirirken, Times; başyazısında, “bu kayıpların askerî alandan çok siyasî alanda olumsuz etki yaptığını” belirtiyordu. “İngiliz Basımında Adaların İşgali”, **Ulus**, 13 Eylül 1943, s. 1.

³⁶⁴ 16 Eylül 1943’te Berlin’e çektiği telgrafta Von Papan; “Adalar çevre durumumuzun en zayıf noktasıdır. Ciddi bir saldırıya karşı buraları korumak zor. Şayet bu bölge açılırsa, Girit ve Ege’deki durumumuz mutlaka tehlikeye girer. İngilizlerin, bu adaları savaş sonunda tekrar İtalyanlara vermeleri zordur. Çünkü Yunanistan’a vaat etmişlerdir. Acaba Mussolini’nin bu adaları Türker’e teklif etmesi mümkün olamaz mı? Bu yoldan adalar tarafsız hale sokulur ve Türklerin Mihver Devletleri’ne karşı bağlılıkları devam edebilir. Teklifi ve adaları Türklerin kabul edip etmeyeceği hâlâ bir sorudur. Teklif İtalyanlardan gelirse Müttefiklerin söz hakkı bulunamaz” diyordu. Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 830.

³⁶⁵ “... Almanya bu adaların mülkiyeti ile ilgili değildir. Almanya tam dürüstlikle İtalya Hükümeti’ne adalar meselesindeki durumu bildirecektir. İtalyan Hükümeti’nin adaların kaderi hakkında nasıl ve ne gibi bir fikre sahip olduğunu bilmiyoruz. Buralar Alman, İtalyan savaş sahalarıdır. Bir Amerikan-İngiliz saldırısı silahla karşılanacaktır.” diyordu. Yine aynı mesajda “.. Özel olarak bildiriyorum: İngilizler, Türkler ile adalar konusunda gizli bir anlaşma yaptılar. Buna göre, oradaki sivil halk ile düşman gruplarının bakımı Türkiye tarafından sağlanacaktır..” ifadesi kullanılmıştır ki gerçekten de Türkiye söz konusu adalara mühimmat ve yiyecek gönderilmesine izin vermişti. **A.g.m.**, s. 830-831.

ve Boğazların Almanlar tarafından bombardıman edilmesinden endişe etmiştir. Bundan dolayı İngiltere'nin teklifi dahi reddedilmişti³⁶⁶.

Von Papan adalar konusunun, Türk politika adamları arasında tartışıldığı, Türk Hükümeti içinde adalar konusunda bir fikir birliği olmadığını belirtmiştir. Ona göre; “*Türkler Müttefikler ile Almanlar arasında zor duruma düşmemek için adalar konusunda kararsızlık ve anlaşmazlık içindedirler*”. 25 Ekim 1943 tarihli telgrafında da Menemencioğlu ile görüşmesinde, “... *Esasen bizim için bu mesele kapanmıştır*” dediğini, İnönü'nün de bu konuda Saraçoğlu ve Menemencioğlu gibi düşündüğünü bildirmiştir. Hâlbuki yine Von Papan tarafından 8 Nisan 1943'te Ribbentrop'a çekilen telgrafta³⁶⁷, adaların Türkiye açısından çok önemli olduğunu açıkça belirtmiş ve istekleri de bu doğrultuda olmuştu.

Savaş devam ettikçe Almanya'nın aleyhine dönmüştü. Savaşın son safhasında Almanlar, Türkiye'ye müracaat ederek işgalleri altındaki Ege Adaları'nı Türkiye'ye devretmek istediklerini bildirmişlerdi. Ancak bu teklif zamanın Hükümeti tarafından reddedilmişti. Bununla birlikte Türkiye savaşa girmediği için bu adalar konusunda yapılacak antlaşma müzakerelerinde bulunamayacaktı³⁶⁸.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye, savaşa katılması doğrultusunda birçok teklifle gelinmişti. Ancak Türkiye tarafsız kalmayı tercih etmiş ve ittifak çağrılarında olumsuz cevaplarla karşılık vermişti. Sonunda Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın 23 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilan etmişti. Nihayet Almanya'nın 7 Mayıs 1945'de teslim olması üzerine, Ege Denizi'nde Oniki Ada'da bulunan Alman kuvvetleri de 8 Mayıs'ta kayıtsız şartsız teslim olmuşlardı. Bundan sonraki süreç ise

³⁶⁶ **A.g.m.**, s. 832.

³⁶⁷ “... *Numan bana, silah anlaşması sırasında Türkiye'nin Küçük Asya'nın bir parçası olan adaları mutlaka isteyeceğini söyledi. Adalara sahip olmak boğazlar için hayati derecede önemlidir, dedi. Numan'a göre, adalardaki hava üslerine sahip olmak boğazlara hakim olmak demektir. Türkiye gelecekteki görüşmelerde Musul petroleri hakkını da mutlaka isteyecektir. Ancak bana, Türkiye'nin bu uzak hedeflerini ele geçirmek için tek bir askerini feda etmeyeceğini söyledi. Türkiye bu isteklerinin gerçekleşmesi için savaş sonrası kuvvetli olmak istiyor*” diyordu. Cüneyt Arcayürek, **a.g.m.**, **Hürriyet**, 4 Kasım 1972, 1,3.

³⁶⁸ Zamanın Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin' anlattıklarına göre; “*Savaşa katılmadığımız için ganimetten pay almamıza sebep var olmadığını, aksine bunun yaşamakta bulunduğumuz şartlar içinde tehlike doğurabileceğini düşünen Hükümet, önce teklif hakkında İngilizlere bilgi vermeyi uygun gördü. İngilizler cevaplarında, Adalar'a ihtiyaçlarının olduğunu, kendilerinin işgal edeceğini bildirince konu kapandı*” Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 50.

Ege Adaları için çok önemliydi; çünkü İtalya'nın savaştan yenik ayrılmasıyla bu adalar başka bir devlete devredilecekti. Savaşın ardından yeni bir döneme girilmiş ve barış müzakereleri başlamıştı. 10 Şubat 1947'de Paris Barış Antlaşması ile de II. Dünya Savaşı resmen son bulmuştur.

D. İTALYA HÂKİMİYETİNDEKİ ONİKİ ADA'NIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMU

İtalyan hükümeti, 1912'de işgal ettiği adalarda bir takım idarî, mülkî ve ekonomik düzenlemeleri yürürlüğe koyma kararı almıştı. İşgal altındaki bütün adaların idaresi kendisine verilmiş olan General Ameglio, bilhassa Rodos'taki Rum ahalinin sempatisini kazanmak için adada bundan böyle resmî dilin Rumca olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca General, 4 Mayıs 1912'de yayınladığı bir bildiriye, Oniki Ada üzerindeki Türk hâkimiyetinin sona erdiğini ve adaların gelecekteki idarelerinin ise sadece özerklik olabileceğini ifade etmişti. Ada'daki hükümet konağına İtalyan bayrağı çeken Ameglio aynı sözleri Rodos metropolitini ziyaretinde de sarf etmişti³⁶⁹.

Osmanlı hükümeti Uşi Antlaşması gereği Rodos başta olmak üzere buraya bağlı adalardaki İtalyan işgaline geçici gözüyle baktığı için, bu ülkenin adalara yönelik her türlü idarî ve diğer tasarruflarını yakından izlemekteydi. Nitekim alınan bazı olumsuz haberler üzerine İtalya'nın işgal ettiği adalarda ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu ve bunları iade edeceğine dair yapılan anlaşmaya riayet etme niyetinin olup olmadığını yerinde araştırmak üzere bir memurun gönderilmesi uygun bulunmuştur. Bu vazife için seçilen Mısırlı Doktor Ahmet Fuat Bey, Rodos Adası'na gitmiş ve dönüşünde izlenimlerini bir rapor halinde hükümete takdim etmiştir³⁷⁰.

³⁶⁹Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 92–93.

³⁷⁰Araştırma memuru Fuad Bey'in 1913 yılını taşıyan raporunda; "*İtalya'nın işgalin ilk dönemlerinde sıkı bir hafîye teşkilâtı kurduğu ve her türlü gelişmeyi yakından takip ettiği belirtiliyordu. Müslüman ahalinin baskı altında olduğu tespit edilmişti. İtalyanlar Rodos'un kalkınması için hazırladıkları pek çok projeyi hayata geçirmek üzere Roma'dan araştırma grupları getirmişti. Ziraat ve maden araştırması yapan bu ilmi heyet sadece adalarda değil, başta Antalya olmak üzere karşı Anadolu sahillerinde incelemelerde bulunmuş ve sonuçları ülkelerine iletmışlerdi*". Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden sonra Adaların Durumu (1912–1918)", **OTAM**, S. 5, Ankara Ocak 1994, s.131–132.

Diğer taraftan işgal sonrası sorunlarda birisi de adalet işlerinin düzenlenmesi olmuştur. İtalya Rodos'u ele geçirdikten sonra buradaki Şer'î Mahkeme yapısını aynen muhafaza etmiştir. İtalya hükümeti, 1907 tarihli IV. Lahey Mukavelenamesi'nin ilgili maddelerine dayanarak, bu mahkemenin devamını ve yargılama hakkını tanımıştır. 18 Haziran 1879 tarihinde Nizâmiye Mahkemeleri Kuruluş Yasası çıkarılmış ve Şer'î Mahkemelerin yerine bu modern usul uygulanan mahkemeler kurulmuştur. Ancak Nizâmiye Mahkemeleri'nin yapısında bazı değişikliklere gidilmiştir³⁷¹. Rodos'a bağlı mahallerdeki Nizamiye Mahkemeleri'nin işgalden sonra gerek yargılamada ve gerekse eski davaların takibinde bir takım zorluklar ortaya çıkmıştı. Ada içindeki yaşanan karmaşaya açıklık kazandırmak maksadıyla Rodos Kadısı tarafından Şeyhülislâmlık vasıtası ile hükümetten bu konuya dair görüş istenmiştir. Durum Hariciye Nezâreti kanalıyla Roma Sefareti'ne ve oradan İtalya hariciyesi'ne iletilmiştir. İtalya hükümetinden alınan cevapta; bu konuda halen geçerli olan 1907 tarihli IV. Lahey Mukavelenamesi'nin 3. faslının 43. maddesinde yer alan hükmün işgal altındaki adalara rahatlıkla uygulanabileceği, yani işgalden önce geçerli olan kanunların işgal süresince de işletilmesinin devam edeceği, bundan şüphe edilmemesi gerektiği, zaten buna İtalyan tarafından da bir itiraz olmadığı ifade edilmiştir³⁷².

İtalyan hükümeti, Osmanlı kanunlarının adadaki Osmanlı memurları tarafından tatbiki ve resmi muamelelerin bunlar tarafından yürütülmesinin icap edeceği fikrine tamamen katılmasının mümkün olmadığını, zira işgal edilmiş arazide bulunan İtalyan memurlarının bu işi yapacağını, bunların memleketin yalnız emniyet ve asayişinden değil, umumî bütün hizmetlerinin düzenli işleyişinden de mesul olduklarını, gerek işgal esnasında burada bulunan memurların yerine doğrudan doğruya kendilerine tâbi memurlar tayin etme ve gerekse idarî ve diğer memurlardan bazılarını azlederek, yetkilerini bir veya birkaç memura havâle etmek gerekeceğini öne sürmüştü³⁷³.

İşgalden sonra Şer'î Mahkeme'nin yapısında hiçbir değişikliğe gidilmediği, Nizâmiye Mahkemeleri'nde ise Osmanlı kanunlarını uygulamak şartıyla İtalyan

³⁷¹BOA, BEO, nr. 316670.

³⁷² www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=5&dba=015&dil=tr; (18 Nisan 2007), s. 146.

³⁷³Necdet Hayta, a.g.m., s. 134-135.

hâkimlerin tayin edildiği vurgulanmıştır. Miras, ferağ ve intikal davaları için adadaki Defter-i Hakânî Müdüriyeti'ne bir İtalyan memurunun tayin edildiği, dairedeki diğer görevlilerin vazifelerine devam ettiği, bahsi geçen düzenlemeden sonra Şer'î Mahkeme, Bidâyet Mahkemesi ve Defter-i Hakânî Müdüriyeti arasındaki işlemlerde hiçbir uyum sorunun yaşanmadığı da incelenmiştir³⁷⁴. Diğer tarafta 1915 yılında Rodos'un işgaliyle burada görevli adliye memurlarının maaşlarının Şer'î memurlarda olduğu gibi Duyun-ı Umumîye İdaresi tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştı³⁷⁵.

1919 yılında Rodos ve İstanköy Adaları Türkleri adına faaliyet gösterecek olan ve başkanlığını Rodos Nâibi'nin yaptığı Müdafaa-i Hukûk-ı İslâmiye Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyet için resmî ruhsat talebi Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşâvirliği'nde incelenmiş ve tüzüğünün Cemiyetler Kanunu'na aykırı bir madde içermediği beyanıyla, evrak 6 Temmuz 1919'da Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne iade edilmiştir³⁷⁶. Rodos ve İstanköy Müdafaa Cemiyeti, İzmir'in Yunanlılarca işgalini müteakip gerçekleştirilen katliama tepki göstererek, 5 Haziran 1919 yılında Osmanlı hükümetine hitaben bir bildiri kaleme almıştır. Burada, adaların tarihi hakikatler ışığında Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği, eğer bu olmazsa İtalyan hâkimiyetinin sürmesinde yarar görüldüğü, ancak her şeye rağmen Yunanistan'a verilmesi durumu ortaya çıkarsa, Anadolu'ya göçten başka bir seçeneğin kalmayacağı ifade edilmekteydi³⁷⁷.

İtalya Lozan Barış Antlaşmasıyla Rodos, Oniki Ada ve Meis'i "*İtalya Ege Adaları*" (Le Isole Italiane de l'IlEgeo) adıyla bir idarî birlik halinde resmen topraklarına katmıştı. 1925'te kabul edilen bir yasayla da adalar halkı İtalyan vatandaşı sayılacaktı. Bununla birlikte Rodos ve İstanköy'deki Türkler birer cemaat halinde örgütlenmek ve kendi yönetim kurullarını seçme hakları da tanınmıştı³⁷⁸. Merkezi hükümet Oniki Adada İtalya Kralı tarafından tayin edilen bir idareci ile temsil edilmiştir. İdari içerikli imtiyazlar da kaldırılmıştı. Demogerandia tamamen önemini yitirmiş yerini Meclis şeklinde bir yönetime bırakmıştı. Demogerandia

³⁷⁴ www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=5&dba=015&dil=tr; (18 Nisan 2007), s. 147.

³⁷⁵ BOA, BEO, nr. 328364.

³⁷⁶ BOA, DH. HMS, nr. 4-1/4-63.

³⁷⁷ BOA, HR. SYS, nr. 2057/7.

³⁷⁸ Cemalettin Yavuz, a.g.e., s. 39.

üyelerinin tayini, çalışma ve iş görme özellikleri, organizasyonları İtalya tarafından çok yakından takip edilmekteydi. Adli imtiyazlar ortadan kalkmış, polis hizmeti de İtalyan memurlara verilmiştir. Ancak imtiyazları kalkması konusunda İtalya usulsüzlük yapmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazları geçerli kılmak zorundaydı. Çünkü Lozan Antlaşmasıyla İtalya'ya geçen bu adalar, devlet veraseti olarak verilmişti. Yani Türkiye'nin varisi olarak hak kazandığı içinde Türkler tarafından verilen imtiyazlara da riayet etmek zorundaydı. İtalya, bu imtiyazları yok sayarak adalar üzerindeki kendi durumunu meşrulaştırmaya çalışmaktaydı³⁷⁹.

XVI-XIX. yy arasında bir ticaret şehri olan Patmos, Sömbeki, Kaşot, bu özelliklerini tamamen kaybetmişlerdi. Sünger avcılığı, 1915'de İtalyanların askeri sebeplerle Libya kıyılarında avlanmayı yasaklamaları yüzünden, XIX. yy. başlarında eski önemini yitirmişti³⁸⁰. I. ve II. Dünya Savaşları süresince ekonomik anlamda bu adalar çok büyük sıkıntılar çekmişlerdi. Zaten Oniki Ada'nın en büyük geçim kaynağı deniz idi ve adaların çevresi savaş alanı olmasından dolayı denizden bu dönemlerde verim alınması mümkün olmamıştır.

Rodos'ta, İtalyan işgali sonrası savaş durumu nedeniyle zahire sıkıntısı yaşanmıştır. Osmanlı Devleti savaşın başlamasından sonra 18 Mart 1913 tarihinde milletlerarası anlaşmalar gereği ilgili devletlere hitaben Maarız Körfezinden Çatalca'ya kadar olan bölgede geçerli olmak üzere hangi erzak, eşya ve hayvanı harp kaçağı sayacağını bir liste halinde ilan etmiştir³⁸¹. Akdeniz ticaretine getirilen bu kısıtlamanın işgal altındaki yerlerde bulunan Müslümanlar için tam olarak uygulanmamıştır. Ortaya çıkan aksaklık ve konuya tam olarak açıklık getirilmemiş olması zahire bakımından tamamen Anadolu'ya bağımlı Rodos ve diğer adalarda sıkıntılara sebep olmuştur. Rodos Kadısı'nın talepleri doğrultusunda un hususundaki kısıtlamada biraz daha esnekliğe gidilerek Rodos ve İstanköy Müslümanları adına her ay 2.000 çuval kadar sevkıyat yapılabilmesi kabul edilmiştir. 1914 yılı Kasım'nda Fethiye Kaymakamlığı'ndan yapılan müracaatta ise Rodos'taki Müslümanlar için her hafta iki yüz çuval buğday ile iki yüz çuval unun gönderilmesi talep edilmekteydi.

³⁷⁹ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 49-50.

³⁸⁰ Sırrı Erinç-Talip Yücel, **a.g.e.**, s. 66.

³⁸¹ www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=5&dba=015&dil=tr; (18 Nisan 2007), s. 144.

Menteşe Mutasarrıflığı'ndan sorulup, Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek uygun bulunmuştur³⁸².

Teke Sancağı'ndan 1915 yılında Ticaret ve Ziraat Nezâretine yapılan başvuruda; İstanköy ve Rodos Müslüman halkının ihtiyaç duyduğu üç bin çuval unun nakli için izin istenmiş ve bu da kabul edilmişti. Aynı yıl İstanköy ahalisi için aylık üç yüz çuval un ve arpa gönderildiği halde hasat mevsiminde ihtiyacın artması üzerine sekiz yüz kile arpanın daha yollanması ada müftüsü tarafından talep edilmişti. Mal sevkinde esneklik gösterilmesinin bir sebebi de Anadolu ticaretinin canlılığını yitirmemesi ve halkın ihtiyaç duyduğu bazı ürünleri edinebilmesi gayesiydi³⁸³.

Göçleri hazırlayan diğer bir durum ise, sınırlı ziraat alanlarının adalar halkını besleyememesiydi. Bu yüzden çoğu halk, önce üzerinde yaşadığı adadaki kasaba ve şehirlerin yolunu tutuyor; fakat sonuç alamayınca Rodos şehirlerine yönelmişlerdi. Rodos, Oniki Ada'dan gelen çaresiz muhacirlerle dolup taşmaktaydı. Rodos'ta nüfus patlamasının yaşandığı en yoğun dönem İtalya ve Yunanistan'a bağlı kaldığı dönemlerdi. Bunlar içinde en fazla göçmen gönderenler, Sömbeki, Kilimli(Kalimnoz), Meis, Herke ve İstanköy Adaları idi³⁸⁴.

Oniki Ada, Osmanlı'nın elinden çıktıktan sonra, buralarda oturan Türkler, asırlarca yaşadıkları ve hatıralarıyla da bağlı oldukları toprakları terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu adalardaki Türklerin sayısının 1912 ve 1922 yıllarında, 12.000 kişiden fazla olduğu ve daha ziyade de Rodos ile İstanköy'de toplandıkları görülmektedir. Yunan işgalinden önce de ada topraklarının büyük bir kısmı Türklere aitti ve Rumların çok azı arazi sahibiydi. Daha sonra Yunanistan'a bırakılacak olan adalarda, İtalyanlar tarafından Türk toprakları Rumlara verilmeye başlanmıştır³⁸⁵. İtalya ve Yunanistan yönetimindeki adalar da düzenli bir politika izlenmemiş ve adalarda yaşayan halk geçim sıkıntısı içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı dönemindeki imtiyazlarında kalkması ile de iyice zor duruma düşen Türk ve Rum halkı adalardan göç etmek zorunda kalmıştır.

³⁸² BOA, BEO, nr. 323975.

³⁸³ www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=5&dba=015&dil=tr, (18 Nisan 2007), s. 145.

³⁸⁴ Sırrı Eriç-Talip Yücel ,a.g.e., s. 68.

³⁸⁵ A.g.e., s. 70-71.

III. BÖLÜM

ONİKİ ADA’NIN YUNANİSTAN HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

A. İTALYA’NIN ONİKİ ADA’YI İŞGALİNDEN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR YUNANİSTAN’IN ONİKİ ADA’DAKİ FAALİYETLERİ

1. Yunan Menşei ve “*Megali İdea*”(Büyük Yunanistan) Hayali

Yunanistan’ın ilk halkı, dilleri Yunancadan başka bir dil olan Pelasklar, Lelekler ve Karlar idi. Bu boyların Anadolu’dan gelip yerleştikleri bilinmektedir. M.Ö 4000’den itibaren Girit’te gelişen medeniyetin sahipleri ise Ari Kafkasyalılarından, Sami Mezopotamyalı ve Mısırlılardan oluşmaktaydı. M.Ö 3000 ile 2000 arasında Yunanistan büyük kavimlerin istilasına maruz kalmıştı. İsimleri Aka olan bu kavimler Orta Avrupa’dan inen İndocermen ile Anadoluların karışımıydı. M.Ö XII. yy’ın başlarında ise kuzeyden gelen baskı İliryalıları ve Epeirosları³⁸⁶ güneye itti, bunlarda Balkanlara yaşamakta olan Trakları, onlar daha önce Ukrayna ve Baltık kıyılarından gelmiş olan Dorlar’ı daha güneye kaçırtmışlardır³⁸⁷.

Yunanistan’ın ilk ahalisi Pelaskların dili bugünkü Arnavutça ile aynı yapıya sahipti. Grika kelimesi Arnavutçada boğaz, gediz demek olup, Yunanistan’ın yerel şartlarını ifade etmekteydi. Latinler aynı kelime’yi “*Graecia*” şeklinde “*Yunanistan*” manasında kullanmışlardır. Yine aynı dilde Pelasg, eski ihtiyar, İonien yeni ve genç demektir. İonlar³⁸⁸ Anadolu’ya geçtiklerinde Ön Asyalılar bunlara Yunan demişlerdir. İonlar ilk olarak orta Yunanistan’a yerleştiklerinde buraya “*Hellas*” ve kendilerine de “*Hellene*” adını vermişlerdi. En eski Yunan yazarı olarak kabul edilen ve M.Ö. X. veya IX. yy’da yaşadığı sanılan Homeros’ta Grek ya da Yunan adlarına

³⁸⁶İlirya ve Eperios: Bugünkü Arnavutluk ve Güney Yugoslavya. **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C. 10. s. 559.

³⁸⁷Ahmet Bekir Terek, “Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S: 29, İstanbul Şubat 1970, s. 18.

³⁸⁸“Yunanistan’a gelen Dorların önünden kaçarak Anadolu’ya geçen Akalar tarafından kuruldu. M.Ö 1200 yılında Akalar, adalar üzerinden Batı Anadolu’ya göç ettiler. Büyük Menderes ile Küçük Menderes nehirleri arasında kalan kıyı bölgelerine yerleştiler. Bu bölgeye İyonya, burada yaşayanlara ionlar denilmekteydi”. Niyazi Akşit-Ferruh Soner, **Genel Bilgiler Ansiklopedisi**, (yayınevi yok, yıl yok). s. 559.

rastlanmamıştır. O'nun İlyada ve Odyesse adlarını taşıyan şiirlerinde modern Yunanistan'a kabaca *Achaea*, bugün Yunan dediğimiz halka ise daha çok *Akalar*, bazen de *Argivler* veya *Danaanlar* demiştir. Grek ve Yunan adları daha geç dönemlere aittir³⁸⁹.

Bu bilgilerden yola çıkacak olursak Yunanistan'ın tek bir millet olarak günümüze kadar kaldığını söylemek hata olur. Yunanistan'ın tek millet tezini kabul etsek dahi, tarihin ilk çağlarından günümüze kadar Yunanistan'ın başından geçen baskılar, göçler ve istilalar bu tezi kendiliğinden çürütmektedir. Pers, Latin, Roma, M.Ö. VI. yy. da Slav istilaları, VIII. yy. da İtalya'dan gelen korkunç veba salgını ve nihayet XV. yy da başlayan ve yaklaşık 500 yıl süren Türk hâkimiyeti, herhalde aynı kökten gelme tek millet iddiasını ortadan kaldıracak kadar büyük bir gerçektir.

Bu konuda Alman tarihçi Fall Merayere, 1830'da yayınladığı "*Mora Yarımadasının Orta Zamanlardaki Tarihi*" adlı eserinde bu duruma açıklık getirmiştir. Eserinde: "*Avrupa'daki Helen ırkı tamamen yok olmuştur. Bugünkü Yunanistan'ın Hıristiyan ahalisinin damarlarında bir tek damla Helen kanı yoktur. Müthiş bir tarihi kaynaşma, Kuzey ve Asya memleketleri evlatları olan Sırplar, Bulgarlar, Dalmatlar, Moskoflar, İskitler, Arnavutlar ve Turaniler'den oluşan bir kırışım: İşte bugünkü Yunanlı*"³⁹⁰ diye yazmıştır.

Megali İdea ise, kelime anlamı ile "*Büyük İdeal, büyük fikir*" demektir. Bu fikre ve ilkeye göre, 1453'de Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen İstanbul tekrar ele geçirilecek, Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu ve Büyük İskender'in uzandığı İskenderiye'ye kadar olan topraklar işgal edilerek, bir Helen İmparatorluğu olarak kabul edilen büyük "*Bizans İmparatorluğu*" kurulacaktı. Bu imparatorluğun başkenti ise eski Bizans'ta olduğu gibi hala "*Konstantinopolis*" diye andıkları "*İstanbul*" olacaktı.

Batının Hellen dostluğu Megali İdea politikasının güç kaynağı olmuştur. Özellikle XIX. yy da batı'nın bütün yazarları şairleri, sanatçıları bu kültüre hayranlık

³⁸⁹ Ahmet Bekir Terek, **a.g.m.**, s. 18.

³⁹⁰ Selahattin Salıxık, **a.g.e.**, s. 13; Ahmet Bekir Terek, **a.g.m.**, s. 18; İlker Alp, "Türk-Yunan İlişkileri" **Ders Notlarım**, s. 2.

duymaktaydılar. Batı adeta yoktan bir Helen tipi ortaya çıkarmış ve Rumları bu kültürün torunları olarak adlandırmıştı. Hâlbuki XVIII. yy da Hellen kelimesi Rumlar için bir masal, efsane, hayal ürünü olarak halk dilinde kullanılmaktaydı³⁹¹.

Batının ortaya çıkardığı bu yeni Hellen tipine bir de koskoca uygarlık tarihi armağan edilmişti. Yunanlıların kesintisiz sürüp gelen bir tarihleri yoktu. Sürerliği olmayan Yunan tarihini, batılı Hellen hayranları, tarih parçaları'ndan bir mozaik yapmışlar ve Hellen tarihi'nin sürekliliği'ni sağlamışlardı. Ege havzası'nda binlerce yıllık uygarlık çağlayanı "*Hellen Uygarlığı*" sayılıvermişti. Adına da "*Hellenizm*" denilmişti. Aslı Anadolu'dan fıskırış olan Ege havzası uygarlık dehası bir anda Hellenlere mal edilmişti. Makedonyalı Büyük İskender'e kadarki Ege uygarlıkları "*Hellenizm Çağı*", ondan sonrası "*Hellenistik Çağ*" sayılmıştı. Daha sonrası ise artık Roma ve Bizans, yani Hıristiyanlık uygarlığı bir bütün olmaktadır. Böylece Batı Hıristiyan dünyası, kendisi için de bir kök yaratmıştı. 2000 yıllık bile geçmişi olmayan Hıristiyan Avrupa, Yunanlılar yoluyla Ege uygarlıklarının da mirasçısı yapılmış ve bir anda 5–6 bin yıllık bir köke kavuşturulmuş olmaktadır³⁹².

Megali İdea fikri ilk kez Rigas Ferreros adlı bir Rum tarafından gündeme getirilmiştir. Rigas Ferreros, bu amaçla ilk Megali İdea haritasını 1791–1796 yılları arasında Bükreş'te hazırlamış ve 1796 yılında Viyana'da yayınlamıştı³⁹³. Megali İdea'nın yaşatılması ve nesilden nesile aktarılması görevini Rum Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks mezhebinin merkezi olan İstanbul'daki Patrikhane üstlenmiştir. Kilise'nin bu amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine tanıdığı geniş hoşgörüden yararlandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Dikkat çekici olan diğer bir nokta, Ortodoks Kilisesi'nin bazı unsurlarının da bu ütopyanın sözcülüğünü yapması; insanlar arasında barışı, hoşgörüyü ve dostluğu oluşturmak için çaba göstermek yerine düşmanlık ve çatışmayı körüklemiştir. Patrikler bu tarz Türklüğe düşmanlık gösteren davranışlarını her dönemde sergilemişlerdir. Kökenleri ve yetişme tarzları sebebiyle her zaman Türklük aleyhinde çalışmışlardır³⁹⁴.

³⁹¹Bilal N. Şimşir, **a.g. e.**, s. 36.

³⁹²**A.g.e.**, s. 37.

³⁹³Fikret Kürşat, Mustafa Haşim Altan, Sabahaddin Egeli, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, (Kutsun Yayınevi), İstanbul,1978, s. 28–29.

³⁹⁴Necla Günay, **a.g.m.**, s. 276–278.

Yunanistan Megali İdeasını gerçekleştirmek amacıyla çok sayıda örgüt kurmuştur. Bunlardan en önemlisi ve en çalışkanı ise Mora'da İsyanı örgütleyen, 1814 yılında Odesa'da kurulan “*Filiki Eteryia*”dır³⁹⁵. Filiki Eteryia'nın ilk hedefi, Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmek ve daha sonra Megali İdea haritası içindeki hedeflere yayılmaktı. Filiki Eteryia'nın ilk hedefine ulaşarak, Yunan İsyanı'nı başlatması ve bağımsız Yunan Devleti'ni kurmasından sonra, 1894 yılında Atina'da Yunan ordusu içinde “*Etniki Eteryia*” (Yunanca'da “ulusal dernek” anlamına gelmektedir) kurulmuştur. Filiki Eteryia'nın 1876 yılında dağıtılmasından sonra kurulan Etniki Eteryia'nın amacı ise Girit'in, Trakya ve Batı Anadolu'nun istilasıydı. 1919 yılına kadar faaliyet gösteren bu derneğin, İstanbul'da da Kordus Derneği (Rum Göçmenleri Merkez Komitesi)³⁹⁶ adlı patrikhaneye bağlı bir kolu vardı. Etniki Eteryia'dan sonra, onun devamı niteliğinde ve aynı amaçları güden “*Mavri Mira*” adlı örgüt 1919 yılında kurulmuştur³⁹⁷.

1818'den itibaren Filiki Eteryia'nın üye sayısı artmış ve merkezi İstanbul'a taşınmıştır. Örgütün amacı, Rumları ayaklandırmaktı. Örgütün başında Rus Çarının yaverliğini yapan Alexander İpsilanti bulunmaktaydı. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Tepedelenli Ali İsyanı ile meşgul olmasını iyi bir fırsat olarak gören İpsilanti, 6 Mart 1821 tarihinde Eflak ve Buğdan'ı istila etmişti. İpsilanti bu suretle Rus yardımını sağlamayı ve diğer Ortodoks toplumları ayaklandırarak, Balkanlarda genel bir ayaklanma çıkarmayı ümit etmişti. Fakat Haziran ayında Osmanlı kuvvetleri

³⁹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Filik-i Eteryia cemiyetinin ismi konusunda kaynaklar ikiye ayrılmış durumdadır. Bazı kaynaklar cemiyet için Etnik-i Eteryia ismini kullanmaktadır; Bkz. Cemal KUTAY, **Etnik-i Eteryia'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, Boğaziçi Yay. İstanbul 1980, s.17.18; Selahattin SALISIK, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryia**, İstanbul. 1968; **Yunan ilişkileri ve Megali İdea**, T.C.Genelkurmay Harp Tarihi Bşk. Resmi Yay. Ankara 1975, s.19; Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi, C.V**, Ankara 1983, s.109. Bir kısım diğer kaynaklarda ise Filik-i Eteryia adı zikredilmektedir. Bkz. İlber ORTAYLI, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 1995, s.71; Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II**, İstanbul 1983, s.44; Şükrü Gürel, **a.g.e**, s.27; Necla Günay, **a.g.m**, s.263-287.

³⁹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: “Bu derneğin kuruluş amacı: “*Mondros Mütarekesi'nden sonra ise, başta Patrikhane olmak üzere, Rum dernek ve örgütleri, göç eden Rumların eski yerlerine dönmeleri ve bunlara ek olarak dışarıdan bazı Rum ve Yunan halkının İstanbul, Batı Anadolu ve Kuzeydoğu Karadeniz Bölgelerine yerleştirilmeleri için büyük gayret göstermişlerdir. Böylece, bu üç bölgede Rum çoğunluğu sağlayarak, Wilson İlkeleri'nin “Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki azınlıklar, çoğunlukta oldukları bölgelerde müstakil devlet kurabileceklerdir” şeklindeki 12'nci maddesine fiili ve siyasi bir dayanak oluşturulmak isteniyordu. Kordos Komitesi bu maksatla kurulmuştu. Yunanistan'ın Patrikhane ile ortak çalışmasının bir ürünü olan Komite, 1919 yılında İstanbul'da kuruldu ve örgütün esas ünitesi olan Patrikhane Merkez Komitesi de Mavri Mira'nın bir kolu olarak çalışmalarına başladı”.* Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, (MEB), C. I, İstanbul, 1991, s. 92.

³⁹⁷ Nurettin Türsan, **Yunan Sorunu**, Ankara 1987 s. 35–36.

İpsilanti'yi bozguna uğratmışlardır³⁹⁸. Eflak-Buğdan'daki ayaklanmadan hemen sonra Mora'daki Rumlar ayaklanmışlar ve ayaklanma kısa sürede genişleyerek adalara kadar yayılmıştı. Mora'daki isyanın yönetimini büyük papazlar ele almışlardı. Bu da isyanın dini ve ulusal bir karakter almasına yol açmıştır. Ayrıca, Ege Denizi'ndeki adalarda bulunan Rumlar da ayaklanmayı Ege Adaları'na yaymışlardır. Bu suretle Rum İsyanı ile birlikte Ege Denizi'nde Türk-Yunan hâkimiyet savaşı da başlamış oldu. Ayaklanmanın başına Dimitri İpsilanti geçmiş ve 1821 Haziranında ayaklanmanın yönetimini eline geçirmişti³⁹⁹.

Yunanistan'ın ilk bağımsızlık fikrini ortaya atan Tepedelenli Ali Paşa'nın özel doktoru Yani Kolletsis 1844 Ocağı'nda, Yunan Millet Meclisinde "*Megali İdea*"yı şöyle tarif etmiştir: "*Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir Yunanistan'ın bu parçası, en küçük, en yoksul parçasıdır. Yunanlılar sadece Krallık içinde oturanlar değildir. Aynı zamanda Yanya' da, Selanik'te, Serez' de, Edirne' de ya da İstanbul, Trabzon, Girit ve Sisam' da Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlarda Yunanlıdır. Hellenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, rüyası, ümididir*". demiştir⁴⁰⁰.

Megali İdea doğrultusunda Hellen yayılma politikasının en önemli dayanaklarından biri nüfus faktörü olmuştur. Zaten Megali İdea bir bakıma bütün Hellenleri kurtarmak ve Yunanistan'ı birleştirmek politikasıydı. Mora'da kurulan Yunan Krallığı'nın nüfusu 750.000 kadardı ve sınırlar dışında 2 milyon'dan fazla Hellen yaşadığı iddia edilmiştir. Bunlara "*tutsak Hellen*", "*boyunduruk altına alınmış Hellen*" deniyordu. Tutsak Hellenler Türk boyunduruğundan kurtarılacak, Yunanistan'a katılacak ve nüfus 3 katı artacaktı. Bu amaçla Yunanistan, Rumların yaşadıkları yerleri ele geçirmeye çalışmıştır. Rumlar çok dağınık bölgelerde yaşamaktaydılar. Teselya, Epir, Makedonya, Trakya, Karadeniz, Marmara Denizi, Akdeniz kıyıları, Anadolu, Kıbrıs gibi. Bu kadar geniş toprakları günün birinde Yunanistan'a katmak politikası, kolay kolay ve bir anda gerçekleşebilecek bir emel

³⁹⁸ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 27–28.

³⁹⁹ **A.g.e.** s.28.

⁴⁰⁰ Ahmet Bekir Terek, **a.g.m.**, s. 24.

değildi. O bakımdan Megali İdea 100–150 yılı kapsayacak uzun ve çetin bir mücadeleyi gerektirmekteydi.

Bizans İmparatorluğu’nu diriltmek konusunda Rumlar ikiye ayrılmışlardır. Atina’nın temsil ettiği Megali İdeacılar, Osmanlı Devleti’ni dışardan yıkarak Bizans’ı diriltmek emeli beslemekteydiler. Bunlara göre, Yunan Krallığı Osmanlı İmparatorluğu zararına adım adım genişleyecek, Ege Denizi’ni ele geçirecek, sonunda İstanbul’u da alarak Bizans İmparatorluğu’nu ilan edecekti. Fener Rumlarının temsil ettiği grup ise, “*kaleyi içerden fethederek Bizans’ı diriltmeyi*” amaçlamaktaydı. Bunların düşüncesine göre, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rumlar yavaş yavaş etkilerini arttıracaklar, devletin kilit noktalarını tutacaklar ve günün birinde Osmanlı otoritesi çökünce Bizans’ı ilan edeceklerdi. Rumlar, Osmanlı bürokrasisinin bazı kesimlerinde, ekonomi ve ticaret hayatında zaten güçlü durumda idiler. Daha da güçlenecek, öteki alanlara da girecek, sabırla bekleyeceklerdi⁴⁰¹.

Yunanistan’a göre Ege uygarlıklarının, Bizans uygarlığının mirasçıları Hellenlerdi. Türklere gelince onlar M.S XI. yy da bu bölgelere yerleşmiş yabancılardı. Yunanlı, hakkı olanı Türklerden geri almalı, bütün Helenleri kurtarmalı, ulusal birliğini kurmalıydı. Bu çarpık tarih görüşünü ve bu sakat siyasal mantığı kafasına yerleştirdikten sonra Yunanlı, artık Megali İdea diyecek, başka bir şey demeyecekti. Bu uğurda yürümeyi bir kutsal görev bilecekti. Yunanlı, böyle bir emperyalist politikaya kendini kaptırınca Türklerle çarpışacak, Türk-Yunan düşmanlığı kuşaktan kuşağa sürüp gidecektir.

2. İtalya İşgalindeki Adalar’da Rum İsyanları ve Yunanistan’ın Oniki Ada’yı Ele Geçirme Çabaları

Mora Ayaklanması’ndan sonra Yunanistan bağımsızlığını kazanmış, hatta ayaklanmanın ilk günlerinden itibaren müthiş bir soykırım başlatmıştı. Mora bölgesi’nde Türk askeri yok denecek kadar azdı ve Türk halkı tamamen savunmasız durumdaydı. Yunan ihtilalcileri bu fırsatı kaçırmamışlar ve savunmasız Türkleri yok etmeye başlamışlardı. Helen dostu yazarların yazdıklarına göre, Yunan ayaklanmasını

⁴⁰¹ Bilal N. Şimşir, *a.g. e.*, s. 31-33.

ilk birkaç haftasında 20.000'den fazla Türk öldürülmüştü ve bundan da hiçbir pişmanlık duyulmamıştı. Verilen bu rakamın doğruluğu tartışılabilir. Çünkü 1821–1838 yılları arasında Yunanistan nüfusu 938.765'ten 752.077'ye düşmüştü. Bu aradaki fark Türk halkının 20.000'den fazlasının yok edildiği ortadadır. Bağımsızlık aşamasında olan Yunanistan sonraları genişleme politikası uygulayacak ve adalardaki bu kıyımı diğer adalarda da uygulamaya koymuşlardır⁴⁰².

XX. yy. başlarında Yunanistan, Balkan Savaşları devam ederken Meis' de başlayan bir ayaklanmadan yararlanıp adayı ele geçirmişti. Gerçekte bu ayaklanma Londra Konferansı'nda ortaya atılan Anadolu kıyılarına yakın adaların Osmanlı Devleti' ne bırakılması görüşüne karşı bir Yunan tepkisi olarak hazırlanmıştı. İtalya ise, Meis' in Yunanistan'ın eline geçmesini kendi çıkarlarına tecavüz sayacağını açıklamış ve böylece I.Dünya Savaşı'ndan sonra işgal edeceği Meis için ilk adımını atmıştı. Bu sırada Yunan Başbakanı Venizelos sözde Osmanlı hâkimiyetini tekrar tesis etmek için Meis'e bir miktar kuvvet sevk etmiş ve ihtilal komitesinin göstermelik direnişine rağmen bu kuvvetler adaya yerleşmişti. Osmanlı Devleti de Meis ayaklanmasına karşı Agros Nicolaos ve Yoannis Adjemis adlı yelkenlileri Meis'te tevkif etmiş, kaptan ve tayfalarını tutuklayarak İzmir'e sevk etmişti. Ardından 28 Kasım 1913'de İzmir'e gelen bir vapurdan çıkan 150 kadar Yunanlının durumları incelenmiş, İzmir'le ilgisi görülmeyen 20 kişi geri çevrilmişti. Bu gelişmeler üzerine Yunan resmi makamlarının Balkan Savaşları'nın sonunda yapılan barışa dayanarak yaptıkları girişimler sonucunda, Meis Ayaklanmasına karıştıkları için tutuklanmış olan birçok Rum serbest bırakılmıştı.

Meisli Rumların tahliyesi sorunu 1914 yılında da sürmüş, bu konuda Fener Rum Patrikhanesi de devreye girmişti. Nitekim Dimitri Atanas, Anderya Atanas, Yorgi, Nikola Kocaoğlu, Istavros Nikola imzalarıyla Patrikhaneye çekilen 3 Ocak 1914 tarihli bir telgrafta; Meisli oldukları için bir ayı aşkın bir süredir Konya'da tutuklu olduklarını bildirmeleri üzerine, Patrikhane durumu Dâhiliye Nezâreti'ne

---

⁴⁰² A.g.e., s. 21-22.

aksettirmişti⁴⁰³. Ancak bazı vali ve yargı mensupları Yunanistan' la yapılan barışın genel af maddesini kayıtsız şartsız uygulamak gibi bir anlayışı benimsememişlerdi⁴⁰⁴.

Rodos ve Oniki Ada'nın işgal edilmesinin ardından, Bu adalara muhtariyet verileceği doğrultusunda sürekli açıklamalar yapılmaktaydı. Rodos ve Oniki Ada'nın, halk tarafından seçilmemiş sözde delegeleri Haziran'ın ilk günlerinde Batnoz Adası'ndaki Saint-Jean Manastırı'nda bir araya gelmiş ve Yunanistan'ın Rodos Muavin Konsolosu Liatis'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantı sonucunda 17 Haziran 1912'de muhtar bir Ege Devleti'nin kuruluşu ile yine muhtar devletin Yunanistan'la birleşme isteğini ilan etmişlerdi. Bu ilan sonucunda İtalyan General Ameglio sahte kongreyi dağıtmış, bazı delegeleri cezalandırmıştı⁴⁰⁵. İstanköy Rumları da 20 Aralık'ta yayınladıkları beyanname ile muhtariyet verilse bile Türk idaresine dönmeyeceklerini belirterek, Yunanistan ile birleşmek amacıyla olduklarını açıklamışlardı. Ardından Kalimnos (Kilimli) halkı 25 Şubat 1913'te Yunanistan ile birleştiklerini ilan etmişlerdi⁴⁰⁶. Meis'te ise geçici Yunan yönetimi ile mahalli yönetim arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle sükûnet sağlanamamaktaydı. Meis halkı sonuçta 17 Aralık 1915'te Yunan komiseri Ulisse Horologos' a karşı ayaklandı. Ada'da Ortodoks papazı'nın başkanlığı'nda 12 kişilik yeni bir idare heyeti kuruldu. Ayaklanmayı başlatan ise koyu bir Yunan milliyetçisi olan Lakerdis'ti. Ada kaymakamı Lütfi Bey ile diğer memur ve zaptiyeleri tevkif edip yönetimi ele geçirmişler, geçici bir ihtilal komitesi kurarak Osmanlı bayrağı yerine Yunan bayrağı çekmişlerdir⁴⁰⁷. Yunanistan adadaki egemenliğini yeniden kurabilmek için bir gemi

⁴⁰³ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s. 3.

⁴⁰⁴ Konya valiliği Dâhiliye Nezareti'nin bu konudaki yazısına verdiği cevapta; “ *adı geçenlerin Meis'in ilhaki için denizden gelen Yunan eşkıyasına her türlü yardımı yaptıklarını, adadaki Müslümanların ve resmi görevlilerin şahıslarına ve mallarına saldırarak darp, işkence, yağma ve öldürmeye cüret ettikleri için Kaş ve Elmalı mahkemelerince yargılanmalarına karar verildiğini ve mahkeme sonucuna kadar tahliyelerinin uygun görülmediğini bildirmişti*”. BOA, **DH. KMS**, d.14, no.33, ek 3.

⁴⁰⁵ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 21.

⁴⁰⁶ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.101.

⁴⁰⁷ 19 Mart 1913'te Cezayir-i Bahri Sefid Naibi Ahmet Şakir'in Dahiliye Nazırlığına gönderdiği telgrafta:“...otuz üç kişiden ibaret bir Yunan çetesi Meis ceziresine çıkararak kasabanın Dimoyerondiya'yı celb edüp, adayı işgal eyledik diyerek Hükümet-i Osmaniye sancağını indirip Yunan bayrağını çekmişler. Ahali-i Hristiyanıyesinin ekserisi Yunanlıları kabul etmişlerse de naçar olarak müdafaa etmemişler ve umum memurini el'an orada bulunuyorlar. Bir guna zararları şimdikiye kadar olmadı” İdris Bostan-Ali Kurumahmut, **Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları**, (SAEMK Yayınları), Ankara 2003, s. 296;Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.101.

gönderirken, bu isyankârın da yardımlarıyla Fransız Amiral Moreau 30 Aralık 1915' de yönetimi ele almıştı⁴⁰⁸.

I. Dünya Savaşı'nda İtalya, İngiltere'ye 16 Şubat 1915 tarihli bir nota vererek savaştan sonra Rodos ve Oniki Ada'yı kendisine verilmesi karşılığında İtilaf Devletleri safında savaşa gireceğini bildirmişti. Neticede İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması uyarınca İtalya'nın işgali altında bulunan adalarda bu ülke adına hâkimiyet hakkı tanınacağı kabul edilmiştir. İtilaf devletlerine taleplerini onaylatan İtalya, 21 Ağustos 1915'de Osmanlı Devleti'ne karşı İtilaf devletlerinin yanında savaşa katılmıştır. Hemen ardından Uşi Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri fesh ettiğini, yani Oniki Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etmiştir. İtalya, Kasım 1916 ortalarında Petersburg'daki elçisine Anadolu'dan İtalya'ya verilecek yerler arasında Meis'in de bulunacağını Rus Hükümetine bildirmesini istemiş, böylece Meis için ilk çıkışını yapmıştı. Diğer taraftan İtilaf devletleri, hem İtalya'ya, hem de Yunanistan'a I. Dünya Savaşı'na katılırken işgal ettikleri adaların kendilerine verileceği vaadinde bulunmuşlardı. Buna dayanarak Venizelos savaşın bitiminden sonra 18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'na müracaat etmiştir. 30 Aralık 1919 tarihini taşıyan müracaatında bütün Ege Adaları'nın Yunanistan'a verilmesini istemiştir⁴⁰⁹.

Nitekim 6 Mart 1919'da İtalyan işgalindekiler hariç, Meis dâhil tüm adaların Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmış, İtalya'nın Adriyatik konusundan dolayı Dörtler Konseyi'nden çekilmesi üzerine 14 Mayıs 1919'da İngiltere'nin öncülüğünde, Rodos ve On İki Ada ile birlikte Meis'in Yunanistan'a verilmesi kabul edilmişti. Ancak İtalya'nın bu karara itirazı üzerine konunun Sevres'de tekrar ele alınması uygun bulunmuştur. Bu arada Yunanistan ile İtalya Sevres Antlaşmasına kadar kendi aralarında bu sorunu çözmüş görünmekteydi. Bonin-Venizelos Antlaşması ile adalar üzerindeki Osmanlı hukukunu göz ardı eden İtalya, işgalindeki Rodos ve Meis hariç diğer adaları Yunanistan'a vermeyi kabul etmişti. İtalya ayrıca

⁴⁰⁸ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.103.

⁴⁰⁹ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, s. 61.

Rodos'ta Sisam'dakine benzer bir mahallî muhtariyet uygulamasını gündeme getirmişti⁴¹⁰.

Bu çerçevede 1919 yılı sonlarında Meis Adası'nın Yunanistan'a bırakılacağına dair söylemler yayılmaya başlanmıştı. Fransızların Meis' i tahliye edeceklerine ve tahliye sonrasında adanın Yunanlılara teslim edileceğine dair haberler alınmıştı. Bu sırada Antalya Mutasarrıflığı adadaki gelişmeleri izlemeye çalışmakta, bu konuda Dâhiliye Nezâreti'ne sürekli bilgi vermekteydi. Antalya Mutasarrıfı Cemal imzasıyla 2 Ocak 1920' de çekilen bir telgrafta, Meis Adası'nda Fransızların 20 kadar asker kuvvetlerinin kaldığı, tahliyenin ardından adanın Yunanlılara teslim edileceğine dair haberin güçlenmekte olduğu ifade edilmişti⁴¹¹. Meis Adası'ndaki Fransız Komutanın Kale Nahiyesi Müdürüne gönderdiği özel bir mektupta Anadolu'da yayılan Meis' in Yunan çetelerine terk edileceği haberinin kesinlikle doğru olmadığı, Meis Rumlarından ve kayıkçılardan bu tür asılsız haberleri yayanların cezalandırılmak üzere bildirilmesi istenmişti. Meis Adası'ndaki durumu araştırmak üzere gönderilmiş olan Mehmet Ağa'nın verdiği bilgilere göre, bir çete varlığı konusunda haberin doğru olmadığı, Fransa'nın adada 25–30 kişilik bir kuvvetlerinin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fransa'nın adayı terk edeceklerine dair bir bilginin olmadığı anlaşılmıştı. Yine Meis Adası'na çıkan Müslüman tüccarlardan öğrenildiğine göre polis ve komiserler Meis'e Yunanlıların geleceği ve çete konusuna dair söylentilerin nereden kaynaklandığını araştırmakta, Anadolu'yla iyi ilişkiler kurmayı ve sürdürmeyi arzulayan Fransız komutan ada halkına yayınladığı beyannamede bu tür maksatlı haberleri yayanların cezalandıracaklarını bildirmekteydi⁴¹².

Ancak sonuç olarak Meis Adası Sevres Antlaşması'nın 122.maddesiyle Oniki Ada ile birlikte İtalya' ya bırakılmıştı. Buna göre Meis' in Fransa tarafından İtalya' ya devredilmesi gerekiyordu. İtalya nihayet Londra Konferansı'nda Fransa ile bir antlaşma yaparak (1 Mart 1921) Meis' i aldı. Bu, hâkimiyet olarak değil, Mondros Ateşkesi hükümleri dâhilinde bir devir olmuştu. Daha önce de değindiğimiz üzere

⁴¹⁰ **A.g.m.**, s. 61–63.

⁴¹¹ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s. 4.

⁴¹² **A.g.m.**, s. 5.

İtalya Sevres'in uygulanamayacağına inandığı için adalardaki idaresine "*Rodos, Meis ve İşgal Altında Bulunan Diğer 12 Adalar İdaresi*" adını vermişti⁴¹³.

a. İsyanlarda Patrikhane'nin ve Rum Halkının Rolü

Fener Rum Patrikhanesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından yeniden kuruluşundan itibaren Türklük aleyhine iki yönlü politika takip etmiştir. Bunlardan ilki kendini Avrupa kamuoyunda Müslümanların eline düşmüş bir kuruluş olarak tanıtmaya çabasıydı. Nitekim 1699 Karlofça Antlaşması'na Patrikhane'nin dini serbestîsinin engellenmemesine dair bir madde konulmuştu. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda ise bu husus Çar'ın teminatı ile daha da pekiştirilmiş, böylece Lozan'a kadar bu propaganda başarıyla yürütülmüştü. Takip edilen politikanın ikinci yönü ise Ulah, Sırp, Bulgar, Arnavut gibi Rum olmayan Ortodoks tebaanın Rumlaştırılarak Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyasına çalışılmasıdır⁴¹⁴.

Hellen emperyalizmini besleyen ve pekiştiren güçlerden biri de Kilise olmuştur. Rum Ortodoks Kilisesi sıradan bir kilise değil, Bizans Kilisesiydi. Roma İmparatorluğu'nun doğuda uzantısı olan Bizans İmparatorluğu, evrensel bir imparatorluktu ve teokratik Bizans'ın resmi kilisesi olan İstanbul Rum Patrikliği de evrensel (ekümenik) bir Kiliseydi. Bizans İmparatorluğu dağılırken İstanbul Rum patrikliğinin de yetki alanları daralmış, ekümenizmi gittikçe sözde kalmıştı. Fatih'in İstanbul'u fethinden önceki yıllarda Rum Patrikliği'nin yetki alanı neredeyse İstanbul ile sınırlı kalmıştır. İstanbul'un fethiyle Bizans ölmüştü, ancak Bizans Kilisesi yaşamıştır. Osmanlı Devleti'ni evrensel İmparatorluk düzeyine yücelten Fatih Sultan Mehmet, İstanbul Rum Patrikliğini de güçlendirmişti. Bu güçlü kilise, Osmanlı zamanında Bizans anısını yaşatmış, Rum toplumunun benliğini koruyup güçlendirmişti. Osmanlı Ortodoksları'nın bütün din ve eğitim kurumları Fener Rum Patrikliği'nin emrindeydi.⁴¹⁵

Hıristiyan emperyalizmi diğer bir alanda kilisenin resmi siyasal düşüncelerini olgunlaştırmış ve onu Akdeniz ve Ege'nin her iki yakasında da tarihin en kanlı

⁴¹³ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 34–35; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.108.

⁴¹⁴ Necla Günay, **a.g.m.**, s. 271.

⁴¹⁵ Bilal N. Şimşir, **a.g. e.**, s. 35.

savaşlarına sürüklemiştir. Bu da Avrupa’da Hıristiyanlık hükümlerine olunca kilisenin teşvik, yayılcı telkinleriyle geniş bir coğrafyada, yayılcı fikrin tutkusuna bağlanmıştı. Böylece kilise siyasi iktidarı, hem maddi hem de manevi planda kurumlaştırmış, kendi iktidarının yayılcı politikalarında kullanmıştır⁴¹⁶. Patriklik bu gücünü ve silahlarını Rumluk hesabına kullanmıştır. Rum olmayan Ortodoksları da Rumlaştırmaya çalışmıştır. Bilinçli ve sinsi Rum Kilisesi, “*dini Hellenizmin savunucusu*” olmuştu, bölgeyi, Hellenleştirme peşindeydi. Rumların öteki Ortodoks milletlerden daha önce bağımsızlık kazanmasında Kilise’nin rolü büyük olmuş, Mora Ayaklanması Patras Rum Piskoposu Germanos’un ihtilal bayrağını açmasıyla başlamıştı. Yunan bağımsızlık savaşında olduğu gibi, daha sonraki Hellenlik savaşlarında da Rum papazları ön sıralarda olmuşlardır. Bu durum Kıbrıs’ta Başpiskopos Makarios’a kadar devam etmiştir⁴¹⁷.

Bizans'ın yıkılmasından sonra Patrikhane'nin stratejisi şu şekilde idi:

- 1.Önce, Patrikhane ve kiliselerin yaşatılmasını temin etmek.
- 2.Kiliseler vasıtasıyla Rumları eğitmek, Bizans İmparatorluğu hayalini yaşatmak
- 3.Türklerin hâkimiyeti zayıfladığı zaman Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak.
- 4.Patrikhane Bizans'ı Rum kiliseleri içinde yaşatır gibi idi. Rum Patrik, metropolit, papaz ve piskoposları kiliselerde dua ve vaizleri, mektep ve medreselerdeki ders talimatları ile eski Bizans ruhunu yaşatmaya çalışıyorlardı.
- 5.Fener Patrikhanesi'nin ve Rumların Bizans İmparatorluğu’nu dirilterek, Küçük Asya'nın Helenleştirilmesi⁴¹⁸.

Patrikhane kendini Bizans'ın mirasçısı saymaktaydı, onu canlandırmak da en büyük hedefiydi. Patrikhane'nin Türk milli düşüncesini ve kurumlarını yok etmek için 1884 tarihli ders kitabında yazdıkları şu cümleler ilginçtir:

1. Türkleri ezeli bir düşman olarak Rumlara tanıtmak.

⁴¹⁶ Arslan Topçubaşı, **Batı ve Şark Meselesi**, (Kültür Bakanlığı Yayınları), Ankara 2000, s. 110–111.

⁴¹⁷ Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 35.

⁴¹⁸ Necla Günay, **a.g.m.**, s. 272.

2. Türklerin en ufak hatalarını büyüterek Avrupa'ya duyurmak.
3. Türkleri iktisaden çürütmek, bol faizli krediler açmak, ağır şartlarda rehin kabul etmek.
4. Türk milletini ahlak, milliyet, din ve gelenekleri bakımından çürütmek.
5. Türk hükümrancılığını baltalamak
6. Türk halkı arasına daima fitne-fesat sokarak devlet ile milletin arasını açmak⁴¹⁹.

Lozan Antlaşması sırasında Türk Heyeti Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul dışına çıkarılmasını istemişti. Ancak Yunanistan ve müttefikler buna karşı çıkmış ve bu konu üzerine sert tartışmalar yaşanmıştı. Sonuçta Fener Rum Patrikhanesi'nin siyaset yapmaması şartı ile kalması kabul edilmişti. Ayrıca Lozan Antlaşmasıyla bütün ayrıcalıkları kaldırılan Patrikhane, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi adını almış ve “*ekümenik*” vasfını kaybetmiştir. Ardından 1924 yılında yapılan seçimde Patrikliğe Arapoğlu Konstantin seçilmişti. Ancak Türkiye, seçilen patriğin etabli⁴²⁰ olmadığını ileri sürerek patriği sınır dışı etmiştir. Patrik sorunu 1925 yılına kadar devam etmiş ve sonunda 19 Mayıs 1925'te Konstantin patriklikten çekilmiş, yerine İstanbul Rumları'ndan Vasili Georgiades seçilmiştir.⁴²¹

Sadece Patriklik değil Rum halkı da Yunan lehinde faaliyetlerde bulunuyor; hatta Rum halkı, hem cemiyetlerin hem de Kilise'nin etkisiyle bu uğurda isyanlara dahi liderlik yapabilmekteydiler. İtalyan işgalindeki adaların gelecekteki durumunun tayini gerekçesiyle toplanan Batnoz Kongresine Eteryas üyesi Sofulis'in yanı sıra, Oniki Ada Hıristiyan ahalisini temsil eden vekillerde bulunmaktaydı. Rodos Belediye Reisi, Rodos eski mebuslarından Kostantinidi Efendi, Yunan Hükümeti'nin tahsis ettiği Patris isimli gemi ile gelen Liyatis ve Livadas adlı memurlar ve bazı gazete muhabirleri katılmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin Yunan Basını'nda çıkan haberlere istinaden Atina Sefiri Muhtar Bey kanalıyla yakından takip ettiği bu kongrede, oldukça şiddetli tartışmalar gerçekleşmiştir. İlk anlaşmazlık toplantı binasına Yunan

⁴¹⁹ **A.g.m.**, s. 271–272.

⁴²⁰ “*Lozan Antlaşmasından sonra İstanbul'daki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin yer değiştirilmesi sorunu çıkmıştır. Daha sonra Yunanistan ile 30 Ocak 1923 tarihinde, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'ne ilişkin sözleşme imzalandı. Bu sorun ortadan kalkmıştır*”. Daha detaylı bilgi için bkz: İsmail Soysal, **Türkiyenin Siyasi Antlaşmaları (1920–1945)**, C.I, (TTK Yayınları), Ankara 1989, s. 177–186.

⁴²¹ Hakan Uzun, **a.g.m.**, s. 43.

bayrağı çekilmesi için hazır bulunanların tekliflerine manastır başrahibinin karşı çıkmasından kaynaklanmıştı. Diğer ise, kongreye katılan Rodos eski mebusu Kostantinidi Efendi ile Sofulis arasında cereyan etmiştir. Kostantinidi Efendi, adalara Osmanlı egemenliği altında özerk bir idare verilmesinin daha münasip olacağı yönünde görüş beyan etmesi üzerine, buna şiddetle karşı çıkan Sofulis'in girişimiyle meclisten kovulmuştur. Meclisten kovulmasına üzülen Kostantinidi Efendi, durumu İtalyan yetkililerine ihbar etmiştir. Rodos'tan gönderilen elli kadar bir İtalyan jandarma müfrezesi çalışmalarına devam etmekte olan kongreyi basarak iştirakçileri tutuklamıştır. Fakat daha sonra serbest bırakılan bu şahıslar Batnoz'dan bir kayık ile uzaklaştırılmışlardır⁴²².

İtalyan işgali sırasında bazı adalarda Yunanistan lehine hareketlenmeler yaşanmıştı. Özellikle bu adalardan Kalimnoz Adası'ndaki halk İtalyanlara karşı hareket etmişler hatta İtalya, bazı birliklerini buradan çekmek zorunda kalmıştı. Bodrum Kaymakamlığına yazılan bir telgrafta "*düşmanın (İtalya'nın) Kalimnoz Adası'ndan askerini tamamen çektiği*"⁴²³ bildirilmiştir.

Başka bir telgraftan⁴²⁴ da anlaşıldığı üzere İtalya işgal ettiği adalarda hoş karşılanmamış ve işgaller ada halklarını memnun etmemiştir. Bu hareketler ise, II. Dünya Savaşı'na kadar Yunanistan'ın aktif hareket etmesini ve adalar meselesini gündemde tutmasını sağlamıştır.

⁴²² Bilal N. Şimşir, **a.g. e.**, s. 78, 196–201, 209–211.

⁴²³ BOA, **DH. SYS.nr.** 75–11/1-10, lef 133.

⁴²⁴ "*düşmanın işgal ettiği adalardan Kalimnoz Adası halkının vatandaşlığı ve sadakate aykırı olarak bazı hareketlerde buldukları ve Yunan Kralı adına ada yönetiminin mahallî ihtiyar heyeti tarafından kabul edildiği haber alınmıştır. Adadaki kiliselerde yine kral adına dinî ayinler yapıldığı, düşman Amiralinin işgal altındaki ada halkının sempatisini kazanmak için pek çok jestler yapmakta olduğu anlaşılmaktadır*". BOA, **DH. SYS.nr.** 75–11/1-8, lef 31.

b. Lozan Antlaşması'ndan sonra Oniki Ada'da Yunanistan-İtalya Çatışmaları

İtilaf devletlerinin birbirleriyle yaptıkları antlaşmalar, İtalya ve Yunanistan'a Rodos, Oniki Ada ve Anadolu'nun paylaşımı konusunda verilen farklı sözlerle bir rekabet ortamı meydana getirilmişti. Nitekim Süfera (Elçiler) Konferansı'nın Osmanlı Devleti'ne iade ettiği Gökçeada ve Bozcaada da Yunanistan'a bırakılmaktaydı. Konferansı'nın Yunanistan'a verdiği Semandirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Karyot adaları üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti ise sona erdirilmişti. Buna karşılık Yunanistan'a bırakılan adalar üzerindeki askeri istihkâmlar yıkılacaktı. 12 Ocak 1919 tarihinde A.B.D'nin hazırladığı bir raporla da Rodos ve Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi öngörülüyordu. Bu görüş üzerine Venizelos, 3 Şubat 1919'da "*Onlar Konseyi*"nde tekliflerini tekrarlamıştı. Bu teklif Lloyd George'un teklifi ile A.B.D, İngiltere, Fransa ve İtalya delegelerinden oluşan sekiz kişilik bir komisyona havale edilmişti. Bu komisyon Meis hariç bütün Ege Adaları'nı Yunanistan'a vermeyi kabul etmişti⁴²⁵.

Sevres Antlaşması'nda Oniki Ada bölgesinde 13 ada ile birlikte, Fransa'nın işgalindeki Meis Adası'nın da İtalya'ya verilmesi büyük beklentiler içinde olan Yunanistan'da tepkiyle karşılanmıştı. 10 Ağustos 1920 tarihli Bonin-Venizelos Antlaşması ile sorun bir dereceye kadar çözülmüştü. Buna göre İtalya, Rodos ve Meis dışında kalan işgali altındaki adaları Yunanistan'a terki kabul etmekteydi. Rodos'ta ise mahallî muhtariyet uygulanacaktı. Ayrıca antlaşma, Sevres Antlaşması ile birlikte aynı anda yürürlük kazanabilecekti⁴²⁶.

20 Kasım 1922 günü çalışmalarına başlayan Lozan Konferansı'nda da adalar sorunu gündeme alınmıştır. Türk heyeti reisi İsmet Paşa, Anadolu sahillerine çok yakın olan adalarla, Süfera Konferansı'nın Türkiye'ye iade ettiği Gökçeada, Bozcaada ve Boğazların yakınında bulunan Semandirek Adası'nın Türkiye'de kalmasını, Yunanistan'a verilen Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Karyot Adaları'nın da askerden arındırılarak muhtariyet verilmesini teklif etti. Venizelos, Bozcaada ve

⁴²⁵ Cemalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 32.

⁴²⁶ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 108.

Gökçeada'nın da Yunanistan'a verilmesini istemişti. Müttefikler adına konuştuğunu belirten Lord Curzon, muhtariyetin daha önce Girit ve Sisam'da denendiğini ve faydalı sonuç alınmadığını ileri sürerek, bu konudaki teklifin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Adaların askerden arındırılmaları konusu'nun askerî uzmanlarca incelenmesini, Gökçeada, Bozcaada ve Semandirek adalarının Boğazlar sorunu ile birlikte ele alınmasını teklif etmiştir. Teklif kabul edilerek, konu alt komisyona havale edilmiş, komisyon, Yunan işgali altındaki adaların durumunu inceleyerek 28 Kasım tarihli bir rapor kaleme almıştı⁴²⁷. Raporda, adalarda askerden arındırma tedbirlerinin alınmasının uygun olacağı vurgulanmıştır. Sadece Yunan işgalinde bulunan adaların ele alındığı, İtalyan işgali altındaki Oniki Ada'yı ile İngiliz işgali altındaki Kıbrıs'ın konu edilmediği Boğazlar Komisyonu, başka bir karar alınmadan son bulmuştu⁴²⁸.

Lozan Antlaşması'nda, 12. madde ile İtalyan işgali altında bulunan Astropalya, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, İlyaki, İncirli, Kelemez, Leryoz, Batnoz, Lipsos, Sömbeki ve İstanköy Adaları ve Meis Adası İtalya'ya verilmekteydi. Lozan Antlaşmasıyla Rodos, Oniki Ada ve Meis'in İtalya'ya verilmesi, Yunanistan'ı memnun etmemişti. Ancak Anadolu savaşının mağlubu sıfatıyla buna fazla itiraz edememiş, hatta 23 Eylül 1930'da Roma'yı ziyaret eden Venizelos, Yunanistan ile İngiltere arasında bir Kıbrıs meselesi bulunmadığı gibi, İtalya ile de Oniki Ada meselesinin olmadığını bu adaların İtalya hâkimiyetinde bulunduğunu söylemişti⁴²⁹. İngiltere, başlangıçta, İtalya'nın adalara yerleşmesine karşı olduğunu açıklamaktan geri kalmamış, İşçi Partisi'nden yeni başkan Mac Donald'ın ağzıyla 1924 baharında Rodos ve Oniki Ada'nın etnolojik olarak Yunanistan'a ait olduğunu söylemekten çekinmemişti. Afrika'daki "*Oltregiuba*" meselesinde İtalya ile anlaştıktan sonra(15 Temmuz 1924), adalar hakkında İtalya'ya cephe almaktan vazgeçmişti. Ancak gerek Venizelos'un sözleri, gerekse İngiltere'nin birbirine zıt gibi görünen hareketleri, devrin şartlarına uygun bir politikanın eseri idi.⁴³⁰

⁴²⁷ Reha Parla, **a.g.e.**, s. 318.

⁴²⁸ **A.g.e.**, 319.

⁴²⁹ Cevdet Küçük, **a.g.m.**, 63–64.

⁴³⁰ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 117.

1930'dan itibaren dünyada tırmanan gerilim bir dünya savaşının daha patlak vereceğinin sinyallerini vermektedir. 1930'lu yıllarda İtalya'nın ve Almanya'nın saldırgan tutumu hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı tedirgin etmekteydi. Atatürk, Türkiye için o sırada en yakın tehlikenin Balkanlar üzerinden, İtalya'dan geleceğini ve revizyonist Bulgaristan'ın ona âlet olabileceğini sezmiştir. İlk önlemi, Yunanistan ile yaklaşmak olmuştur. Bunun ürünü 1933 Türk-Yunan “*İçten Anlaşma Paktı (Pacte d'Entente Cordiale)*”dır⁴³¹. Bu Pakt, iki devletin Trakya'da ortak sınırlarını güvence altına almıştı. Ancak bu güvence Bulgaristan'ın emellerine olmuştur.

İki devletin ortak sınırlarının dokunulmazlığını garanti altına alan bu anlaşmadan sonra, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında başka ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşması yapılmış ve sonunda Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye 9 Şubat 1934'te Atina'da “*Balkan Antantı*”nı imzalayarak, bir Balkan devletine karşı özellikle de o dönemde revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan'a karşı, karşılıklı olarak kendilerini güvence altına almışlardır.⁴³². Balkan Paktı'nın da imzalanmasından sonra iki ülke arasında adeta bir balayı dönemi yaşanmıştır. Yunanistan 1932'de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine destek vermiştir. Yunanistan, aynı desteği Türkiye'nin Boğazlarda değişiklik yapmak için bir konferans toplanması isteğine de vermiştir. İki ülke temsilcileri sürekli olarak birbirlerine ziyaretlerde bulunmuşlardır. Hatta Pakt'ın imzalanmasından bir süre önce 12 Ocak 1934'te Venizelos, “*Barışa yaptığı katkılar nedeniyle*” Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir. Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'daki nüfuz mücadelesinin Balkan Paktı'nı parçalamaya başlaması üzerine iki ülke arasında 27 Nisan 1938'de “*Türk-Yunan Dostluk, Bitaraflık Uzlaşma ve Hakem Muahednamesi ile Samimi Anlaşma Misakına Munzam Muahedname*” imzalanmıştır. Böylece iki ülke 1930 ve 1933 belgelerini teyit etmiş, hem de hükümleri güçlendirmişlerdir⁴³³.

Sonradan Yunanlılar, İtalyan saldırısı karşısında Türkiye'nin gerekli yardımı yapmadığını söyleyeceklerdir. Ancak İtalya, 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırdığında Türkiye'nin zaten daha fazla yardımda bulunma gibi bir yükümlülüğü de yoktu. Çünkü Balkan Antantı, Balkan devletlerinin yalnız Balkan sınırlarını

⁴³¹ İsmail Soysal, a.g.m., s. 209.

⁴³² Hakan Uzun, a.g.m., s. 45.

⁴³³ A.g.m., s. 45.

garanti etmekteydi. İtalya bir Balkan devleti olmadığı gibi, İtalya'dan gelecek saldırıya karşı yardım, Yunanistan'ın kendi isteğiyle antlaşma hükümleri dışında bırakılmıştı. Hatta 1939 Ağustos'unda İtalyan Dışişleri Bakanı Grazzi, Yunanistan'ın Türkiye ve İngiltere ile olan bağlarından dolayı endişelerini belirttiği zaman Yunan Başbakanı Metaksas cevap olarak, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yalnız Balkan Antantı içinde taahhütleri bulunduğu ve bunun da İtalya'ya karşı olmadığını söylemiştir⁴³⁴.

Bu sıralarda tarafsızlığını ilan etmiş olan Türkiye'nin herhangi bir teşebbüsü olmadığı halde, bazı araştırmacılar, Rodos ve Oniki Ada üzerinde Türkiye'nin de söz sahibi olduğu belirtilmekteydi. Örneğin 1940'da Paris Hukuk Fakültesinde savunduğu Le Statut Du Dodecanse En Drait International adlı doktora tezinde S. Rousos, "*gelecek barış konferansında Oniki Ada'da 3 devletin İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ın hak iddia edebileceklerini açıklayarak Türkiye, hukuki ve stratejik deliller göstererek İtalya'nın bu adalardan çekilmesini isteyebilir*" demektedir⁴³⁵.

II. Dünya Savaşı'nda İtalya'nın saldırısına maruz kalan ve İngiltere, A.B.D tarafından tutulan Yunanistan, savaşın sona ermesinin ardından lehine kararlar çıkarttırmayı bilmiştir. İşgal edilen devlet olmasına rağmen çok istediği Oniki Ada üzerinde destek bulmuştur. Müttefikler İtalya'nın teslim olması gerektiğini ilan edince (8 Eylül 1943), Newyork'ta toplanan Oniki Ada temsilcileri, 23 Ekim 1943'te Yunanistan işle birleşmek istediklerini ilan etmişlerdi. Bunun üzerine Kral Naibi Damaskinos "*Kurtarılan Oniki Ada'ya Yunanistan'ın selamını götürmek için*", refakatinde Yunan ordu, donanma ve hava kuvvetlerinin temsilcileri olduğu halde, 13 Mayıs 1945'te Averoff zırhlısı ile Rodos'a hareket etmişti⁴³⁶. Aynı gün Yunan Başbakanı Amiral Voulgaris, W. Churchill'e çektiği bir telgrafta On İki Ada'nın derhal Yunanistan'a ilhak edilmesini istemişti. Oniki Ada Komitesi fahrî başkanı Dr. Skevos Zervos da Atina'daki İngiliz elçisine sunduğu mektupta Oniki Ada halkının minnetini sunmuştu⁴³⁷.

⁴³⁴ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **a.g.e.**, s.159–160.

⁴³⁵ Mehmet Saka, **a.g.e.**, s. 64; Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 117.

⁴³⁶ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 117-118.

⁴³⁷ Söz konusu mektup şöyledir: "*Kendi adalarında oturan ve dünyanın her tarafında bulunan On İki Adalılar adına, yüzyıllardan beri bizi himaye eden ebedî büyük müttefikimize, hakiki dostumuz yenilmez Büyük Britanya'ya, yabancı yumruğu altından kurtuluşumuz ve millî kurtuluşumuza yaptığı*

Yunan Kral Naibi şatafatlı bir merasimle Rodos'a doğru hareket ederken, "Yunan Mukaddes Taburu"na mensup müfrezeler Rodos, İstanköy ve Leros'a çıkarak buralardaki Alman kuvvetlerini silahtan arındırmaya başlamışlardı. Yabancı basında, Nâib'in Ada'ya Yunan bayrağı çekmek için bu seyahate çıktığı hakkında haberler yayınlanıyordu. Fakat İngiltere Dışişleri Bakanlığı, seyahatin bayrak dikme ile ilgili olduğu yolundaki haberleri yalanlayarak, Baş Metropolit olan Damaskinos'un adalara "vaaz vermeye" gittiğini bildirmiş ve Oniki Ada'daki Alman garnizonunun muhafazası Yunan kuvvetlerine verildiği için, Naibe Yunan kıtalarının refakat edebileceği savunmuştu. İşçi Partisi Milletvekillerinden M. Strauss'un, Avam Kamarası'nda Oniki Ada'nın geleceği hakkında bir karar alınıp alınmadığını sorması üzerine de Dışişleri Bakanlığı Parlamento Müşaviri M. Hail, İngiltere'nin, Rodos, Oniki Ada ve Meis'i Yunanistan'a vermek niyetinde olduğunu, ancak bu husustaki kesin kararın barış yapıldığında ilan edileceğini söylemişti⁴³⁸. Nitekim Nâib Damaskinos, 15 Mayıs 1945'te Rodos'ta, "Artık Oniki Ada'nın hür Yunanistan'a katılmış olduğunu" söylemiş, ancak "anavatana kesin olarak kavuşmak için biraz sabretmek gerekeceğini" belirtmişti⁴³⁹. 1945'te adaların idaresi resmen değilse bile fiilen Yunanistan'ın eline geçmişti.

---

kıymetli yardımlardan dolayı en hararetle histerimizle en derin minnetlerimizi sunarız", Necdet Hayta, Necdet Hayta, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, S: 36, İstanbul Kasım 1996, s. 832.

⁴³⁸ "Hayır. İngiliz Hükümeti, bu husustaki Yunan hissiyatının hararetle mahiyetini anlamaktadır. Fakat bütün diğer arazi meselelerinde olduğu gibi, bu adalar üzerindeki hâkimiyette de bir değişikliğe barıştan önce karar verilmemesi esastır". **A.g.m.**, s. 832-833.

⁴³⁹ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 118.

B. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ON İKİ ADA’NIN SİYASÎ DURUMU

1. Paris Barış Antlaşması’nın İmzalanması ve Oniki Ada’nın Statüsü

Savaş sona erince, yenik devletlerle barış antlaşmalarını hazırlamak için görevlendirilen Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya ve Fransa Dışişleri Bakanları, “*Dışişleri Bakanları Konseyi*”ni oluşturmuştu. Bu Konsey, barış antlaşmasını hazırlamak için ilk toplantısını 11 Eylül 1945’te Londra’da yapmıştır, ilk ele alınan meselelerden biri de İtalya ile barış antlaşması ve Oniki Ada meselesidir. Konuyu ortaya atan da A.B.D Dışişleri Bakanı James F. Byrnes olmuştur. Onu bu girişime sevk eden sebep ise Yunanistan’ın 28 Nisan 1945’te adı geçen Konsey’e uzun bir muhtıra sunarak, bu adaların İtalya’dan alınıp kendisine verilmesini istemesidir⁴⁴⁰.

Oniki Ada meselesi ilk defa 29 Nisan 1946’da geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bu tarihte konuyu İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin açmış, Almanya’dan alındığından beri İngiltere’nin bu adaları elinde tuttuğunu, fakat bu işgale son vermek ve adaları Yunanistan’a devretmek istediğini ve bu adaların Yunanistan’a verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bevin’e göre, bu adalar İtalya’nın sömürgesi değildi ve Rumlarla meskûndü. Dolayısıyla işgal durumunu sona erdirmenin tek çaresi, bu adaları Yunanistan’a terk etmektir⁴⁴¹.

Hukuken, 8 Mayıs 1945’te kurulmuş olan İngiliz askerî idaresi Rodos ve Oniki Ada’da İngiliz askerleri’nin idaresi hâkim görülmekte, fakat idarenin her kademesinde Yunanlılar yer almış bulunmaktaydı. Bu gelişmeler karşısında Türkiye’de ise genellikle bir sessizlik göze çarpmaktaydı. Yalnız, Tan Gazetesi’nde yayınlanan “*On İki Ada*⁴⁴²” başlıklı bir yazısında Tefik Rüştü Aras ve Ethem İzzet

⁴⁴⁰ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 836.

⁴⁴¹ **A.g.m.**, s.837.

⁴⁴² “... Adalarda tam istiklâl esasında bir otonomi kurulması iyi olacaktır... *On İki Ada* otonomisi bu yerleri Yunanistan’dan ayırmak değil, Yunanistan’a hür bir *On İki Ada* katmak olur. *On İki Ada* halkı için dahilî ve haricî işlerini müstakil olarak kendileri idare ettikleri takdirde Yunanistan ile beraber yürüyeceklerine göre hürriyetleri içinde Yunanistan’a katılmak demek olur ki daha kıymetlidir. Böyle bir hal şekli Yunanistan ve Türkiye’yi birbirine biraz daha yaklaştırmak olacağı gibi, İngiltere ile Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi’nde mahiyeti açık ve sağlam bir münasebet kurmuş olur. *On İki Ada* meselesinin barış konferansında daha etraflı mütalaa edilmesi imkanı vardır. Fakat,

Berice de “*On İki Adalar ve Bir Teklif*⁴⁴³” başlığı altında, Son Telgraf gazetesinde yayınlanan yazısında bu konuyu ele almışlardı. Hâlbuki Oniki Ada, İngilizlerin kuşatmasına maruz kalmadan önce İtalyanlar bu adalardan çekilince, Almanya’nın Türkiye’ye bu adaları işgal etme teklifi söz konusu olmuş, ancak İsmet İnönü bunu reddetmişti⁴⁴⁴.

Bu antlaşma tasarısı 12 Temmuz 1946’da hazırlanmıştı. Fakat imzalayacak olan 21 devletin de ve görüşleri’nin alınması için, tasarı sorumlu devletlere verilmişti. 10 Şubat 1947 tarihinde Paris’te müttefikler tüm mağlup ülkeler arasında düzenlenen Barış Konferansında, Sovyetler Birliği; İngiltere ve A.B.D’nin Rodos ve Oniki Ada’nın Yunanistan’a verilmesi teklifine karşı çıkmıştı. Ancak sonuç değişmemiş ve bu konferansta bu adalar Yunanistan’a kesin olarak bırakılmıştı⁴⁴⁵. Paris Antlaşmasında en suçlu devlet İtalya olarak sayılmıştı. Bütün sömürgelerini kaybetmiş, Oniki Ada’yı Yunanistan’a vermiş, donanmasını müttefiklere teslim etmiş, ayrıca dolar hesabıyla ağır bir tazminat ödemeye mahkûm bırakılmıştı. Bu suretle İtalya, Musollini tarafından işlenen feci hatayı ödemişti⁴⁴⁶.

Yunanistan ise 14. maddedeki “*On İki Ada*” teriminden sonra bu adaların isimlerinin sayılmasını istemiştir. Buna dayanak olarak Lozan’ın 15. maddesini göstermiştir ki, söz konusu adaların isimleri teker teker sayılarak İtalyan Barış Antlaşması tasarısının 14. maddesine yazılmıştır. 10 Şubat 1947’de İtalya dâhil 21 devlet tarafından imzalanan İtalyan Barış Antlaşması’nın 14. maddesi ile Yunanistan

---

konferansın bu işi başka başka münasebetlerle On İki Ada ile doğrudan doğruya ilgili sayılan ve aralarında sıkı dostluk münasebetleri mevcut olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinden teşkil edilecek bir komisyonun önceden inceleyip bir proje teklif etmesi suretiyle en iyi bir hal şekli araması daha isabetli bir usûl olur...”, Tefvik Rüştü Araş, “On İki Ada“, **Tan**, 25 Temmuz 1945, s. 1, 3.

⁴⁴³ “... *Haklı, adaletli, her millet hakkında güvenli bir barış esasının hakimiyeti mülahazası içinde, teklif yine bu esası koyup müdafaa edecek büyük devletlerden gelmek şekil ve şartıyla en az kendi komşularımız sayılan Meis vb. gibi adaların bervechi peşin Türkiye’ye bırakılması ve bunun asgarî bir emniyet sağlığı sayılması gerekir... Aras’ın teklifi son fakat pratik bir tedbir olarak incelenebilir... Ancak, genel barışı düzenlemek mevkiinde bulunanların bu bahis mütalaa edilirken Anadolu topraklarının bir devamından ibaret olan ve burnumuzun dibinde duran Adaları Türkiye’ye, bir hak, adalet ve emniyet esası icabı olarak bırakmayı düşünmeleri ve teklif etmeleri de yukarıda da işaret edildiği gibi muhakkak ki yersiz olmaz...*”, Ethem İzzet Berice “On İki Adalar ve Bir Teklif”, **Son Telgraf**, 26 Temmuz 1945, s. 1, 3

⁴⁴⁴ İsmet Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 444.

⁴⁴⁵ Çetinkaya Apatay, **a.g.e.**, s. 275.

⁴⁴⁶ “Antlaşmalar Eksik ve Kusurlu”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1947, s. 1.

Oniki Ada'yı sahiplenmekteydi⁴⁴⁷. Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi İtalyan hâkimiyetine giren bütün bu adaları Yunanistan'a bırakırken aynı zamanda askerden arındırılmış⁴⁴⁸ bir statüye konulacaklarını öngörmekteydi. Anılan madde aynen şöyledir:

1. İtalya aşağıda sayılan Oniki Ada'yı Yunanistan'ın tam egemenliğine (*Pleine Souveraineté, full sovereignty*) bırakmaktadır: Stampalia (Astrapalia), Rodos, Kalki(Kharki), Scarponta, Kasos, Piskopi, Misiros (Nysiros), Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Coş (Kos), ve Castellerizo (Meis) ile bunlara bitişik (adjacent) adacıklar.

2. Bu adalar silahsızlandırılacak, askerden arındırılmış olacaklar ve böyle kalacaklardır.

3. Bu adaların Yunanistan'a nakline ilişkin formaliteler ve teknik koşullar Birleşik Krallık ve Yunanistan Hükümeti arasında saptanacak ve bu iş bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden en çok 90 gün içinde yabancı birliklerin buradan çekilmesinin sona ermesi için düzenlemeler yapılacaktır⁴⁴⁹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni çıkmış olan galip devletlerin adalar halkının çoğunluğunun Rum olduğu gerekçesiyle Oniki Ada'yı Yunanistan'a vermişlerdi. İtalya'nın Barış Antlaşmasını imzalamasından sonra, Rodos ve Oniki Ada'daki İngiliz askeri idaresi 1 Nisan 1947'de yerini Yunan askeri idaresine bıraktı ve antlaşmanın tasdik edilmesinden sonra da Yunanistan bu adaları “*On İki Ada (Dodokanes)*” adını verdiği bir idari bölüm halinde kendi topraklarına katmıştır⁴⁵⁰. İtalya'da pürüzlü meseleleri tasfiye ederek iç işleri ile uğraşmak istediği için buna razı gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası uygulamış olan ve bu zaruretle en son zamanda Almanya'ya savaş ilan eden Türk Hükümeti o sırada büyük bir Rus baskısı⁴⁵¹ altında bulunduğu için Oniki Ada üzerindeki tabi ve meşru

⁴⁴⁷ Fahir Armaoğlu, **a.g.m**, Tercüman Gazetesi, 29 Kasım 1985, s.3.

⁴⁴⁸“Amerikalılar da Silahtan Arındırılmış Oniki Ada'ya Evet Diyerek Türklerin İddialarını Destekliyor”, Rodos Adası'nda haftalık olarak yayınlanan Gnomi Gazetesi, 29 Eylül 2003, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber>, (18 Nisan 2007), s. 1.

⁴⁴⁹ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵⁰ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 119.

⁴⁵¹ “Yunanistan'da iç savaş olurken, Türkiye üzerinde de Sovyet tehdit ve baskıları yoğunlaşmıştı. Tehditler, Sovyetlerin Boğazlarda kendilerine üs verilmesi ile Kars, Ardahan ve Sarıkamış bölgelerinin kendilerine terk edilmesinin istenmesi ile ağır bir nitelik kazanmıştı. Hatta Yatla Konferansından

haklarını etrafa duyuramamıştı. Fakat Türk basınında bu durum zaman zaman bahis konusu olmuş ve devrin hükümeti Türk basını tarafından Oniki Ada hakkında beceriksiz, çekingен bir politika takip etmiş olmakla ve bu adaları elden kaçırmakla itham edilmiştir. Hâlbuki Türkiye-İtalya ile barış antlaşması imzalanırken Oniki Ada dolayısıyla müzakerelere katılmak istemiştir. Fakat antlaşma imzalandıktan sonra bu adaların Yunanistan'a verilmesi keyfiyetiyle çekimser kalmıştır. Böylece Türk hükümeti Ege Adaları üzerindeki Yunan hâkimiyetini tanımaktan kaçınmıştır⁴⁵².

Paris Barış Antlaşması'yla hâkimiyetleri İtalya'dan Yunanistan'a devredilen ada ve adacıkların hangileri olduğunun somut olarak tespit edilebilmesi için iki belirleyici unsurun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Birincisi, Türkiye'nin Paris Barış Antlaşması'nın akit devletlerinden biri olmaması ve Konferansına katılmamasıdır. İkincisi ise *"hiçbir devlet hukuken sahip olduğu haktan fazlasını bir başkasına devredemez"* şeklindeki genel Uluslararası Hukuk ilkesidir. Bir ülke üzerindeki hakların bir başka devlete geçebilmesi için, ülke devreden devletin o ülke üzerinde hukuken o hakka sahip olması gerekir. Bu nedenle, İtalya'nın Paris Barış Antlaşması ile Yunanistan'a devredebileceği ülke kesimleri, hâkimiyetleri tereddüde yer vermeyen antlaşmalarla daha önce Türkiye'den İtalya'ya geçmiş olan ada ve adacıklar olacaktır. Türkiye'nin antlaşma yapma ve yürürlüğe koyma iradelerinin mevcut olduğu antlaşmalar ise Lozan Barış Antlaşması ile 4 Ocak 1932 Türk-İtalyan Sözleşmesi'dir. Ancak bu düzenlemelerle hâkimiyetleri İtalya'ya devredilmiş olan ada ve adacıkları İtalya, Türkiye'nin iradesinin mevcut olmadığı bir antlaşma ile başka bir devlete devredebilir⁴⁵³. Türkiye Dışişleri, karasuları içine kadar sokulan bu adaların statükosunu değiştirmeye dahi imkân bulamamıştır. Bu statü içinde Oniki Ada bilhassa karasuları, balıkçılık, hava alanı ve askerden artırılma konularında Türkiye ile Yunanistan arasında daimi bir anlaşmazlık konusu olarak kalmıştır⁴⁵⁴.

---

sonra, 19 Mart 1945'de, 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını tek taraflı olarak feshettiklerini dahi bildirmişlerdi. Ruslar Kars ve Ardahan'ı istemelerindeki yegane neden ise Ermenistan Cumhuriyetine buraları bağlamaktı. Bu konuda Ermeni çeteleri seferber edilmişti". Çetinkaya Apatay, **a.g.e.**, s. 261-270; Fahir Armaoğlu, **20. YY. Siyasi Tarihi (1914-1995)**, C.I-II, s.424-425.

⁴⁵² Cengiz Orhonlu, **a.g.m.**, s. 4.

⁴⁵³ Sertaç Hami Başeren- Ali Kurumahmut, **a.g.e.** s. 61.

⁴⁵⁴ İsmet Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 444.

Yunanistan'ın 100 yıllık emeli, kuvvetli yandaşlarının yardımlarıyla bu suretle gerçekleşirken, 1523'ten bu yana, 389 yıl Osmanlı hâkimiyeti, 35 yılda işgal altında ve İtalyan tebaası olarak yaşamış Rodos ve İstanköy Türkleri, yeniden tabiiyet değiştirmek veya öz topraklarını terk etmek gibi ikisi birbirinden acıklı sonuçlara varan bir kavşağına gelmiş bulunmaktaydılar⁴⁵⁵.

2. Paris Barış Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Türkiye'nin Tutumu

Adalar, sadece oralarda yaşayan Rumlar çoğunlukla olduğu için Yunanistan'a verilmişti. Oysa jeopolitik konum, bir milletin savunması için ortaya koyduğu büyük önem bakımından milletlerin politikalarına yön veren çok önemli bir faktördür. Milliyet prensibi, aynı milliyete sahip olanların aynı rejim ve aynı devlet altında bulundurulması şeklinde kullanılırsa, bugünkü dünya'nın siyasi haritasının çok büyük değişimlere uğraması gerekmektedir. Lozan Barış Görüşmeleri sırasında, halkının %75-80'e yakını Türk olan Batı Trakya Yunanistan'a bırakılmıştır. Sebep olarak da Batı Trakya'nın Yunanistan için stratejik önemi gösterilmiştir. Dolayısıyla, 1947 Paris Antlaşması'nda Oniki Ada, hukuki olarak adaların sahibi durumunda olan Türkiye'ye hiç danışılmadan, II. Dünya Savaşı'nın galibi ülkeler tarafından adalarla tarihi ve hukuki açıdan taraf olmayan Yunanistan'a verilmiştir. Bunun hukukla bağdaşan bir yönü yoktur. Batı dünyası, Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamıştır⁴⁵⁶.

Türkiye'nin bu müzakereler sırasındaki tutumuyla ilgili olarak, 11 Kasım 1972'de Hürriyet Gazetesi'nde, Cüneyt Arcayürek'in eski Dışişleri Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil ile yaptığı bir röportajda Çağlayangil “*Savaş sonrası, İtalya ile Yunanistan arasında adaların alınıp verilmesi ile ilgili olarak hazırlanan Paris Konferansı'na ait bazı tutanaklar vardır*” demiş ve şu açıklamayı yapmıştır⁴⁵⁷.

“İngiltere, adalar konusunda Paris Konferansı hazırlanırken, Ankara Büyükelçisi eliyle Türk hükümeti'ne bu Konferans'a katılmasını bildirmiştir. Belki adaların hepsinin Türkiye'ye verilmesi bahis konusu değildir, ama bazıları üzerinde

⁴⁵⁵ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s. 119.

⁴⁵⁶ Cemalettin Taşkiran, **a.g.m.**, s. 27.

⁴⁵⁷ Necdet Hayta, **a.g.m.**, s. 842-843.

Türk yararlarına uygun incelemeler ve görüşmeler yapılabileceği inancındadır. Gördüğüm belgeye göre, Dışişleri Umumî Kâtibi nezdinde yapılan bu teşebbüse Türk Hükümeti cevap vermemiştir. Daha sonra İngiliz Elçisi bir ikinci teşebbüs daha yapmış, bu Adalarda Türklerin de oturduğunu, hiç değilse bu açıdan Konferans'ta Türkiye'nin bulunmasını uygun gördüklerini söylemiştir. Hatta İngiliz Elçisi, bu Konferans'a tam katılmamayı arzu ettiğimize göre, bir observer yani müşahit bulundurmamızı da telkin etmiştir. Bu da uygun görülmemiş olacak ki hiçbir hareket yapılmamıştır. Bugün çıkan manzara, bunu doğrulayacak anlamdadır. Paris Konferansı ile Adalar, tümüyle Yunanistan'a geçmiştir". Çağlayangil'e göre bu belgeler Dışişleri arşivinde idi. İncelenmesi sırasında dosyadan bir fotokopisini vermişlerdi⁴⁵⁸.

Bu açıklama, dönemin Dışişleri bürokratlarından Feridun Cemal Erkin tarafından 1976 yılında yalanlanmıştır. Ona göre, *"İngiliz Büyükelçisi'nin belirtilen müracaatları olmamıştır. Ayrıca Konferanslar, savaşa katılan galip devletler ile mağluplar arasında yapılan toplantılardır. Dolayısıyla savaşa katılmadığı için Türkiye'nin davet edilebileceğini bile düşünmek abestir"*⁴⁵⁹. Erkin anılarında bu konu ile ilgili Amerika ve İngiltere büyükelçilerinin ziyaretlerine gittiğini ve hiç değilse, adalardan Türkiye'ye en yakın olanların devri suretiyle, konuyu adil bir paylaşma şeklinde halletmelerini istediğini bildirmişti⁴⁶⁰.

İngiltere büyükelçisi Sir David Kelly ise Feridun Cemal Erkin ile görüşmesinde *"Ege Adaları'nın kaderi, Sovyetler Birliği ve Amerika Dışişleri Bakanlarının birlikte vardıkları mutabakata dayanılarak çoğunluğun ırki durumu esaslı üzerinden, Yunanistan lehine tayin edilmektedir. Ben, telkin edilen tarzda bir teşebbüste bulunabilirdim; fakat sorunu açacak olursam, pusuda bekleyen Molotov, derhal Boğazlar konusunu yeniden ortaya atacaktır; bir iş görelim derken başımıza yeni gaileler açmayı doğru bulmadım. Şöyle bir şey yaptım: Adaların Türk kıyılarına yakınlığı dolayısıyla, Türkiye'ye karşı herhangi bir askerî tehlike ihtimalini yok etmek*

⁴⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, "II.Dünya Savaşına ait Gizli Belgelere göre Türkiye ne Kazandı ne Kaybetti", **Hürriyet**, 11 Kasım 1972, 1.3.

⁴⁵⁹ Feridun Cemal Erkin, "12 Ada'yı Yunanistan'a Kim ve Nasıl Verdi?", **Milliyet**, 28 Temmuz 1976, s. 3.

⁴⁶⁰ Necdet Hayta, **a.g.m.**, 844.

için, askersizleştirilmiş olarak Yunanistan'a verilmesini önerdim, kabul ettirdim” cevabını iletmiştir⁴⁶¹.

Türkiye basınında ise, belki de II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında büyük devletlerin Türkiye'ye verdiği sıkıntılardan dolayı, adaların zayıf Yunanistan'a bırakılması olumsuz bir hava uyandırmamış aksine bazı basında bir memnuniyet havası görülmüştür⁴⁶².

Sonuç olarak, savaş sırasındaki mağduriyetini en iyi şekilde kullanan Yunanistan, bu konudaki arzularını yerine getirme konusunda her türlü çabayı harcayan A.B.D ve İngiltere'nin bu tutumlarında kendilerine destek yaptıkları en önemli nokta, halkın çoğunluğunun Rum olmasıdır. Bu konuda en fazla söz hakkı bulunması gereken ülkelerden biri olan Türkiye ise bütün savaş boyunca en önemli fırsatı, 1944 yılında Almanların devretme teklifi ile yakalamış; fakat İngilizlerin karşı çıkması üzerine o dönemdeki şartların da etkisiyle, müzakere teşebbüsüne girmeye bile gerek görmeden bundan vazgeçmiştir⁴⁶³

C. ADALARIN YUNANİSTAN'A DEVREDİLMESİYLE TÜRKİYE-YUNANİSTAN ARASINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIKLAR

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Ege Denizi'ndeki adaların hukuksal statülerini tespit eden bir temel belgedir. Bu antlaşmanın özellikle 12, 15 ve 16'ncı maddeleri, Ege Adaları'ndaki Türk-Yunan uyuşmazlığını hukuki açıdan aydınlatabilecek verileri içermektedir. Antlaşmanın 15'nci maddesi ile Oniki Ada bölgesi'nde bulunan adalardan ismen sayılan 13 ada ile Meis Adası İtalya 'ya devredilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya ile Müttefik devletler arasında yapılan 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile Oniki Ada bölgesinde bulunan ve İtalya'ya ait olan ismi sayılan ada ve bunlara bitişik adacıkların

⁴⁶¹ Çetin Avuncan, **a.g.m.**, s. 29; Necdet Hayta **a.g.m.**, 845.

⁴⁶² Detaylı bilgi için bkz:” Hüseyin Cahit Yalçın da, *Haber gazetesinde, 1 Temmuz'da “On İki Ada” başlığı altında yazdığı makalesinde, bu memnuniyete katılıyor ve “Bundan 25 yıl önce On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi söz konusu olsaydı Türkiye'de büyük fırtına kopardı. Bugün ise fırtına değil memnuniyet dalgalanıyor...”*, **Ayın Tarihi**, Temmuz 1946, No: 152, s. 159 ;“Paris Konferansı Dün Mesut Bir Süprizle Karşılaştı On iki Adalar Meselesi Halledildi”, **Yeni Asır**, 29 Haziran 1946, s. 1.

⁴⁶³ Necdet Hayta, **a.g.m.**, 845.

hâkimiyeti, Yunanistan'a devredilmişti. Bu Antlaşmanın 14. maddesi, Oniki Ada Bölgesi'nde Yunanistan'ın egemenliğine devredilen bu adaların hukuksal statüsünü düzenlemektedir⁴⁶⁴.

1954 yılında NATO'ya giren Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar 1960'lı yıllardan itibaren artış göstermiştir. Kıbrıs ile ilgili olumsuz gelişmelerin ardından 1960'lı yıllarda tüm Doğu Ege Adaları'nı silahlandırmaya başlayan Yunanistan'a karşı Türkiye'de sessiz kalmamış, buna karşılık Yunanistan bir süre daha adaların silahlandırma işlemini inkâr etmiştir. Daha sonra Yunanistan inkâr politikasını terk ederek, 1970'li yılların ortalarından itibaren Ege Adaları'nı silahlandırma hakkına sahip olduğunu savunmaya başlamıştır⁴⁶⁵.

Ege Adaları ile ilgili Deniz Hukuku'ndaki düzenleme ihtiyacı ilerleyen yıllarda daha da belirgin hale gelmiş ve Birleşmiş Milletler nezdinde bu konuda çalışmalar yapılmıştır. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı 24 Şubat–27 Nisan 1958 tarihleri arasında Cenevre'de düzenlenen Deniz Hukuku toplantısından sonra değişen şartlar doğrultusunda iki tane daha toplantı düzenlenmiş ve en son halini 1982 yılında almıştır. B.M. III. Deniz Hukuku Konferansı 29 Ağustos 1974'ta Venezuela'nın Karakas kentinde düzenlenen toplantının ardından, uzun bir sürecin sonunda, 10 Aralık 1982'de Montego Bay'da düzenlenen toplantı ile sona ermiş ve neticede "*Deniz Hukukuna Dair BM Konvansiyonu*" ya da yaygın tabirle "*1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi*", imzaya açılmıştır. Deniz Hukuku ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan en teferruatlı düzenlemedir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s.24.

⁴⁶⁵ "Sivil Havacılık Teşkilatı - Hava Kuvvetleri Komutanlığı Anlaşmasıyla Limni Adası Tahkim Edilmemiş Durumda Bırakılıyor!", Elefterotipia Gazetesi, 14 Ocak 2006, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber>, (18 Nisan 2007), s. 1.

⁴⁶⁶ İmzalandığı Tarih: 10 Aralık 1982, İmzalayan Devlet Sayısı: 158, Taraf Devlet Sayısı: 130, Yürürlüğe Girdiği Tarih: 16 Kasım 1994. Türkiye Sözleşmeye taraf olmamıştır. Yunanistan ise olmuştur. Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, "*Uluslararası Hukuk ve Ege Sorunu*", [www.euroasiaforum.com /yazarlar.php?pg2=nihat-celik&id=21](http://www.euroasiaforum.com/yazarlar.php?pg2=nihat-celik&id=21), (18 Nisan 2007), s. 7.

1. Yunanistan'ın Türkiye Üzerindeki Emelleri

Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik politikalarını sadece Türkiye'nin artan önemine karşı alınan bir çeşit önlem olarak görmek ve açıklamak yetersizdir. Politikaların temel nedenlerinden biri bu olmakla beraber, belki daha da önemlisi Yunanistan'ın 19. yüzyıldan beri takip ettiği yayılcı emperyalist politikalarıdır. Adına ister “*Pan Helenizm*” ister “*Megalo İdea*” densin, 1821'den başlayarak Yunanistan şu veya bu şekilde bu düşüncüyü gerçekleştirmeye çalışmıştır⁴⁶⁷.

Osmanlı topraklarının içinde ve dışında gizli örgütler, komiteler kurmuştur. Bunlardan 1814'te Odessa'da, Rus Çarı'nın himayesinde kurulan Filiki Eteryaya adlı örgütün programı şunları içermekteydi:

1. Yunan ulusuna bağımsız bir ülke sağlamak,
2. Batı ve Doğu Trakya ile Selanik'in Yunanistan'a ilhakı,
3. Ege Adaları'nın ilhakı,
4. Rodos'un ve Oniki Ada'nın ilhakı,
5. Girit'in Yunanistan'a ilhakı,
6. Kuzey Epir'in (Güney Arnavutluk) ilhakı,
7. Batı Anadolu'nun ilhakı,
8. Kıbrıs'ın ilhakı,
9. Pontus Rum devletinin kurulması (Karadeniz Bölgesi'nde),
10. İstanbul'un ele geçirilmesi ve Grek-Bizans İmparatorluğunun kurulması⁴⁶⁸.

Gizli örgütlerin liderliğinde 1821'de başlayan Yunan İsyanı kısa sürede sonuç vermiş; 1830 yılında dönemin büyük güçleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın koruması altında Yunanistan, bağımsızlığını ilan etmişti. Yukarıdaki programda açıkça belirtilen “*Kıbrıs'ın ilhakı*” çalışmaları ise, “*Enosis*” adı altında yürütülecekti. “*Enosis*”, Yunanca “*birlik*” anlamına gelmektedir ve Megali İdea planı çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade eder⁴⁶⁹.

⁴⁶⁷ İlker Alp, “Türk-Yunan İlişkileri”, **Ders Notlarım**, s. 23.

⁴⁶⁸ Selahattin Salışık, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁶⁹ Salahattin İsmail, **a.g.e.**, s.3-5.

1990'dan sonra Yunan devlet adamları Megalo İdea'yı üç ana ayak üzerine oturtmuşlardır. Zamanın Başbakanı Mitçotakis 1991 Noel mesajında, “*Kıbrıs sorunu*”nu birinci ulusal dava olarak nitelemiş; ikinci ulusal davayı ise “*Ege Sorunu*” olarak ifade etmiştir. “*Kuzey Epir sorunu (Güney Arnavutluk)*” da üçüncü ulusal dava olarak Yunan Başbakanınca ortaya konmuştur⁴⁷⁰.

Dönemin ana muhalefet Partisi Başkanı Andreas Papandreu, 1993 yılında bu üç ulusal davaya bir de “*Makedonya*”yı eklemiştir. 17 Kasım 1993 günü Başbakan Papandreu ile görüşen Rum yönetimi lideri Klerides, “*Trakya'dan Kıbrıs'a kadar savunma planlaması*”ndan söz etmiş; Yunanistan Ana Muhalefet Partisi lideri Miltiades Evert ise 1994'ün başında ulusal davalarını “*Kıbrıs, Kuzey Epir ve Üsküp Sorunları*” olarak değerlendirmiştir⁴⁷¹.

Yunan emperyalizmini veya modern Megalo İdea'yı anlamak bakımından ortaya koymasının gereken bir başka konu da; Andreas Papandreu'nun partisi PASOK'un seçimlerde kullandığı şu slogandır: “*Ege Savaşı Kürdistan dağlarından başlar...*”⁴⁷²,

Yunanistan'ın Türkiye'yi çevrelemek amacıyla üçüncü ülkelerle yaptığı savunma ve askeri işbirliği anlaşmalarından önce bu çerçevede gerçekleşen önemli bir organizasyon da, Eylül 1993'te Belgrad'ta toplanan “*Benzer Kültürlere Sahip Halklar Konferansı*”dır. Belgrad'ta yapılan konferansa; Rus, Yunan, Romanya, Bulgaristan, Ermenistan, Yugoslavya ve diğer 7 ülkeden temsilciler katılmıştır. Rum Yönetiminin Araştırmalar Merkezi KIKEM yetkilileri Tonis Tunarisve Stelyo Drunyatis tarafından temsil edildiği toplantıya eski hükümet başkanları, milletvekilleri, akademisyenler, üst düzey din adamları, siyasi ve diğer şahsiyetler katıldı. KIKEM tarafından yapılan açıklamaya göre, Rum heyeti büyük heyecanla kabul edilmiş ve bütün delegeleri Rumların mücadelesine dayanışma beyan ederek “*Türk işgali*” aleyhine tutum takınarak “*işgal ordusu ve sömürgecilerin adadan ayrılmasını*” istemişlerdir. Rum heyeti Belgrad'ta bulunduğu sırada, Sırbistan Patriği,

⁴⁷⁰ İlker Alp, “Türk-Yunan İlişkileri”, **Ders Notlarım**, s. 22.

⁴⁷¹ Salahattin İsmail, **a.g.e.**,s.165.

⁴⁷² “Yunanistan'ın önde gelen bilim adamlarından Pantean Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Megalommatıs'in demeci”. **Sabah**, 18 Mart 1995. s. 1.

Yugoslav Federasyon Hükümeti Başkan Yardımcısı ve Sırbistan Meclis Başkanı tarafından kabul edilmiştir⁴⁷³.

Kısacası hala devam eden Kıbrıs sorunu, XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış değildir; temeli XVIII. yüzyılın sonunda atılmıştır. Söz konusu sorun, Megali İdea ve Enosis ütopyalarının fanatik savunucularının eseridir. Kıbrıs tarihinin şekillenmesinde bu iki çarpık ideolojinin büyük ölçüde etkisi olmuştur. Türk milleti ise, halkıyla, yöneticisiyle sorunun adil ve barışçı yollardan çözümü için elinden geleni yapmıştır.

Enosis'in ikinci halkası olan Kıbrıs'ın ilhakı için de Georgias Grivas liderliğinde EOKA örgütü kurulmuştur. Bu örgüt 1950'lerin ortalarından itibaren Kıbrıs'ta Enosis için faaliyetlere başlamıştır. 15 Temmuz 1974'te EOKA Kıbrıs'ta Makarios'u devirerek Nikos Sampson'u başa geçirmiştir. Bunun üzerine Türkiye Kıbrıs'taki garantörlük haklarını kullanarak 1974'te adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece Enosis hayata geçirilememiştir⁴⁷⁴.

Ancak Yunanistan'ın yukarıda sayılan hedefler gerçekleştirene kadar vazgeçmeyeceği ortadadır. XVIII. yy'ın sonlarında başlayıp bugün dahi devam eden bu hedefler Türkiye için büyük bir sorun oluşturmakta ve çözümüne ilişkin Yunan uzlaşmalılığı yüzünden de daha uzun yıllar süreceği görülmektedir. Yunanistan sadece Ege ile ilgili değil hem iç politikasında hem de dış politika'da düşmanlığı körüklemeye devam etmektedir. İç politika'da, ülke topraklarında bulunan Türklere asimile ve bastırma politikası uygulamış, eğitim sistemi dâhil her alanda Türk düşmanlığını canlı tutmaya çalışmıştır. Bunu ise kilise, siyasi partiler, devletin bütün kurum, kuruluşları ve görevlileri, basın-yayın, televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçları yoluyla da aktifleştirmeyi sürdürmüştür. Dış politikada ise Türkiye'nin zararına çalışmalar yapmaya çalışmış, Türkiye'ye düşman diğer ülkeler ile ilişkilerini daha da sıkılaştırmış ve milletlerarası platformda daima Türkiye karşıtı yerini baş

⁴⁷³ Hülya Baykal; "Yunan Sorumlularının Türkiye'ye Karşı Tahrikleri", **Türk Diplomatik gazetesi**, Ocak-Şubat 1997, s. 9.

⁴⁷⁴ Salahattin İsmail, **a.g.e**, s. 80,85.

sıralarda almıştır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde karşı tavrını korumuştur⁴⁷⁵.

2. Ege Adaları ve Oniki Ada ile İlgili Anlaşmazlıklar

Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra Ege Adaları'nın paylaşılması sorunu ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar birçok problemi beraberinde getirmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya arasında 3 Şubat 1830'da imzalanan ve 24 Nisan 1830'da Osmanlı Devleti tarafından bir notayla kabul edilen Londra Protokolü'nde öngörülen çözüme göre Ege Adaları Osmanlı Devletiyle Yunanistan arasında paylaşılacak, Ege Denizi'nin batısındaki adalar Yunan hâkimiyetinde doğusundaki adalar ise Osmanlı hâkimiyetinde kalacaktı⁴⁷⁶. İtalya Ouchy Antlaşmasıyla Oniki Ada ve Rodos'u almış, Balkan Savaşları sırasında Yunanistan Doğu Ege'nin kuzeyindeki ve ortalarındaki adaları işgal etmişti.

a. Doğu Ege Adaları ve Oniki Ada'nın Silâhsızlandırılması Meselesi

Bu doğrultuda bu adaların ve Oniki Ada'nın silâhsızlandırılması hükümleri Osmanlı Devleti ile Avrupalı büyük devletler arasında imzalanan 30 Mayıs 1913 Londra ve Yunanistan ile imzalanan 14 Kasım 1913 Atina antlaşmasıyla onay kazanmıştı. Türkiye'nin 1923 Lozan ve diğer uluslararası anlaşmalardan doğan hakları ile adaların silâhsızlandırılması gerekmektedir. Ancak Yunanistan değişen durumu bahane ederek ve anlaşmaları tartışmalı hale getirmiştir. Bu konuyla ilgili bütün antlaşmaları çiğnemiş ve Anadolu kıyılarına çok yakın olan tüm adaları Yunan askerleri ile konuşlandırmıştır. Türkiye'nin hiçbir koşulda vazgeçemeyeceği derecede önemli olan Ege Denizi'ne yönelik Yunan iddiaları Avrupalı devletler tarafından sürekli desteklenmiştir. Bundan cesaret alan Yunanistan, anlaşmalarla imzaladığı ve silâhsız tutacağını beyan ettiği adaları uçak ve güdümlü füzeler yığınağı haline getirmiştir⁴⁷⁷.

⁴⁷⁵ İlker Alp, "Türk-Yunan İlişkileri", **Ders Notlarım**, s.24-25.

⁴⁷⁶ Hüseyin Pazarıcı, " Ege Denzinde Türk-Yunan Sorunların Hukuki Yönü", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Metis Yayınları, İstanbul 1990, s. 106.

⁴⁷⁷ Yusuf R. Günaydın, "Ege Adalarının Silahlandırılması Sorunu", 12 Ekim 2006, www.hakimiyetimilliyeye.org/index.php?news=13, (18 Nisan 2007), s.1.

Anadolu kıyılarının yakınında bulunan Yunan adalarının silahsızlandırılması, 24 Temmuz 1923 Lozan'ın 12. ve 13.maddelerinde⁴⁷⁸ ve 10 Şubat 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14.maddesinin XIII/D ekiyle askerden arındırılma ve silahsızlandırılma konuları ele alınıp kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması, Limni, Semandirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerindeki Yunan hakimiyeti tanınmış, 13. maddesiyle de Yunanistan'a bu adalarda hiçbir askeri üs kurmama ve tahkimat yapmama yükümlülüğü getirilmiştir. Lozan Antlaşması'nın ekinde yer alan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. ve 6. maddelerinde ise "*Semandirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları silahsızlandırılacaktır*" ifadesi verilmiştir. Yine 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde Lozan'daki hükümlerde kabul edilmiştir⁴⁷⁹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 yılında yapılan Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ile de " *Bu adaların askersizleştirilme durumları devam edecektir* " şartıyla Yunanistan'a verilmişti. Bu 14.maddenin yani askerden arındırılmanın kapsamı ise antlaşmanın XIII. Ekinin D maddesi'nde yapılan tanım şöyledir:

" *İş bu antlaşma amacıyla "askerden arındırma (demilitarsation)" ve "askerden arındırılmış (demilitarise)" terimleri ile ülke üzerindeki ve ilgili karasularındaki bütün deniz, kara ya da hava tesisleri ve İstihkâmları ile kara, deniz ya da hava yapay engellerinin, silahların, kara, deniz ya da hava birliklerince sürekli ya da geçici olarak kalınmasının, her türlü askeri eğitimin ve savaş malzemesi üretiminin yasaklanması biçiminde anlaşılması gerekmektedir. Bu yasaklama sınırlı sayıda içe yönelik görevleri yerine getirecek ve bir tek kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silahlarla donatılmış iç güvenlik personeli ile bunlar için gerekli askeri eğitimi içermemektedir*⁴⁸⁰."

⁴⁷⁸Söz konusu madde: "*Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır. Yunan askeri uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasaktır. Buna karşılık, Türk Hükümeti de askeri uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır. Bu adalarda Yunan askeri kuvvetleri, asker hizmetlerine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal askerler sayısından çok olmayacağı gibi jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polislerine orantılı bir sayıda kalacaktır*". Seha L. Meray, **a.g.m.**, s. 71.

⁴⁷⁹ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 68.

⁴⁸⁰ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 25

Görüldüğü gibi, güneydoğu Rodos, Oniki ada ve Meis Yunanistan'a bırakılırken tam bir askerden arındırma öngörülmüş olmaktadır. Böylece, buralarda her türlü tesis, istihkâm ve üs kurulması ile askeri eğitim ve silah üretimi yasaklanmaktadır. Bu adalarda yalnızca sınırlı sayıda güvenlik kuvvetinin bulunmasına ve eğitim verilmesine izin verilmektedir.

Oniki Ada'nın silahlandırılması ile ilgili ilk sorun ise NATO'nun "*Doğu Akdeniz'de Deniz Harekât Savunma Planları*" doğrultusunda, 1954 yılında bir Hucümbot Üssünü Leryoz'da kurmak istemesi sırasında yaşanmıştı⁴⁸¹. Bununla birlikte 60'lı yıllarda Yunanistan bu adaları aşamalı olarak silahlandırmaya başlamıştı. Bu durum karşısında Türkiye en azından 60'lı yılların sonundan itibaren resmi tepkilerde bulundu. Yunanistan adaları silahlandığını bir süre inkâr ettikten sonra 1970'lerin ortalarından başlayarak Ege Adaları'nı silahlandırma hakkı olduğu yolundaki tezi ortaya sürmüştür. Bu tez iki ana noktada özetlenebilir bunlardan ilki tüm Doğu Ege Adaları'nı ilgilendirmekte ve "*rebus sic stantibus (koşullarda köklü değişiklikler)*" ilkesine dayandırmaktadır. İkinci nokta ise sadece Çanakkale Boğazı girişindeki Limni ve Semandirek Adaları'nı ilgilendirmekte ve bunların askerden arındırılmış statüsünün sona erdiğini kanıtlayabileceğine dayandırmaktadır⁴⁸².

Yunanistan özellikle 1974 ve sonrasında kesin bir tutum değişikliği içine girdiği ortadadır. 1 Temmuz 1964'te Türkiye'ye verdiği cevapta antlaşmalara uyduğunu belirtmiş, ancak 1974 sonrasında inkâr etmeye gerek bile duymamış ve adaları silahlandığını gizlememiştir. Özellikle 1981'de başlayan PASOK iktidarıyla birlikte, Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları'nı silahlandırmaya gittikçe artan bir biçimde ve açıkça devam ettiği görülmektedir⁴⁸³.

Yunanistan 1967'de Türk sahillerine yakın adalarda sözde turistik amaçlı hava alanları inşa etmeye başlamıştır. Yunan Genel Kurmay Başkanlığı'nın planlarını özel şekilde hazırladığı bu sivil örtülü hava alanlarının özellikleri, bir savaş anında, askeri hava alanları haline dönüştürülebilmeleridir. Savaş uçaklarına yakıt ve cephaneye

⁴⁸¹ Cemalettin Yavuz, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁸² Faruk Sönmezoğlu, *Türk-Yunan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, (Der Yayınları), İstanbul 2000, s. 338; Hüseyin Pazarıcı, *a.g.m.*, s. 119-120.

⁴⁸³ Şükrü S. Gürel, *a.g.e.*, s. 69.

ikmal yapacak gizli depolar hazırlanmış, hafif bakım için gerekli yedek parçalar buralarda stok edilmiştir. Yunanistan, Ege'deki adalarda deniz üsleri ile çok sayıda gizli ikmal istasyonları kurmuştur. Yunan savaş gemileri, Türkiye ile bir savaş anında bu istasyonlardan yakıt ve cephane ikmal yapacaklardır. Ege Denizi'nde serpiştirilmiş olan bu istasyonlar, gözden uzak, kuytu koyların içinde kayalar oyularak hazırlanmıştır. Ayrıca F-104 uçakları, jet sığınakları, uçaksavarlar, uçak bakım atölyesi, deniz piyade ve komandolarının bulunduğu bir tugay, güçlü radarlar bulunmaktadır. Adalardaki havaalanları F-1 uçaklarının inebileceği büyüklüktedir⁴⁸⁴.

Lozan ve Paris Antlaşmaları'nın dönemlerde var olan koşullarını bu antlaşmaların uygulanabilirliğine son verecek şekilde temelden değiştirdiği⁴⁸⁵ yolundaki ilk Yunan görüşü esas olarak dört gerekçeden hareket etmekteydi. Bunlardan ilki iki ülke arasında 1930'larda kurulan dostane ilişkilerin adaların askerden arındırılması yükümlüğünü ortadan kaldırılmasından ibarettir. Ancak iki ülke arasında düşmanca ilişkiler döneminde dostça ilişkiler dönemine geçildiği yolundaki gerekçe *rebus sic stantibus* ilkesi için gerekli olan koşullar ışığında bir antlaşmanın kendiliğinden sona ermesini açıklayamaz. Üçüncü gerekçe, askerden arındırmayı gerektiren koşulların II. Dünya Savaşı'ndan sonra NATO'nun ve Varşova Paktı'nın kurulması sonucu dolaylı olarak uluslararası bir güvenlik sisteminin oluşturulmasıyla değiştiğidir. Uluslararası bir güvenlik sistem'inin kurulmasının her türlü silahsızlandırma rejimine son vereceği şeklindeki bu tez de sağlam değildir. Çünkü dünya ya da Avrupa barışını sağlayan uluslararası bir sistem dünyada henüz gerçekleştirilmiş sayılmaz. Zaten böyle bir sistem de silahsızlandırılmayı gerektirir⁴⁸⁶. Dördüncü gerekçe ise Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi oldukları için bu kuruluşun kurucu antlaşmasıyla aykırı olan askerden arındırılmış statüsünün sürdürülmesiyle mümkün olmadığı tezine dayandırılmaktadır. Ancak söz konusu antlaşma da böyle bir hüküm bulunmamaktadır⁴⁸⁷.

Yunanistan'a göre, Paris Antlaşması'yla getirilen statüye rağmen; İtalya 1951'den başlayarak silâhlanmış olduğuna göre, bu antlaşmada Oniki Ada'nın

⁴⁸⁴ Özdemir Kalpakçıoğlu, **Yunandan Dost Olmaz**, (Form Yayınları), İstanbul 1994, s. 95.

⁴⁸⁵ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 69.

⁴⁸⁶ Hülya Baykal, **a.g.m.**, s. 9.

⁴⁸⁷ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 120.

askersizleştirilmesiyle ilgili olarak yer alan maddenin de düşmesi gerekir. Oysa Paris Barış Antlaşması, nesnel bakış açılı bir statü oluşturduğundan taraf olmasa bile herkes için geçerlidir. Ayrıca, bu antlaşmadaki yenik devletlerle ilgili silâhsızlandırma hükümleri bu devletleri cezalandırma ve denetleme amacına yöneliktir. Oysa aynı antlaşmayla Yunanistan'a bırakılan Oniki Ada'nın askerden arındırılması, Türkiye'nin güvenlik gereksinimi karşılamak için düşünülmüştür⁴⁸⁸.

Yunanistan'ın Montreux Sözleşmesiyle Limni Adası'nın silahlandırılmasına izin verildiği yolundaki iddiası herhangi bir hukuki dayanaktan yoksundur. Çünkü Limni, Semandirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları 1913 Londra Antlaşması uyarınca 1914 yılında yapılan tebligat ve 1923 Lozan Antlaşması'nın 12.maddesiyle silâhsızlandırılmıştır. Montreux yalnız Türkiye'ye Boğazları silahlandırma yetkisi vermiştir⁴⁸⁹. Yunanistan'ın adaları silahlandığı konusunda Türkiye'nin en ufak bir teşebbüsü Yunanlıları telaşlandırmıştır.

Bu açık hükümlere rağmen Yunanlılar Oniki Ada'nın bazılarını silahlandırmıştır. Silahlandırılan adalar şunlardır:

“Rodos Adası'nda 15 bin asker (yerel güvenlik kuvvetleriyle 25 bine çıkmaktadır), İstanköy Adası'nda 2'si tank taburu, 4'ü piyade taburu ve biri destek tabur olmak üzere bir tugay, Sisam Adası'nda bir tümen ve Limni Adası'nda tugay üzerinde bir kuvvet şeklinde takriben toplam 60 binin üzerinde asker vardır. Bu söz konusu kuvvetin toplamı dünyadaki birçok devletin ordusundan fazladır. Kıbrıs Rum kesiminin silah altındaki asker sayısının bile yaklaşık 12.000 olduğu düşünülürse, adalardaki bu kuvvetin boyutlarının ciddiyeti ortaya çıkıyor. Ayrıca, bütün bu adalar Lozan Antlaşmasına aykırı olarak askeri amaçlara dönük havaalanlarına sahiptir ve adalara ciddi boyutlarda yerden havaya, yerden denize ve karaya atılabilecek füze üsleri yerleştirilmiştir. Bu füzeler, askeri güçlerimi tehdit ettiği gibi bütün sivil deniz ve hava ulaştırma olanaklarımızı da sınırlamakta ve tehdit etmektedir⁴⁹⁰”.

⁴⁸⁸ Zerrin Balkaç, “Yine Yunanistan ve Yine Kıta Sahaneliği Meselesi”, **Türk Diplomatiği**, İstanbul Aralık 1997, s.5.

⁴⁸⁹ Özdemir Kalpakçioğlu, **a.g.m.**, s. 94-95; Rıza Türmen, “Ege'de Deniz Sorunları Semineri”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 552, Ankara 1986, s. 96.

⁴⁹⁰ Ali Külebi, “Sorgulanması gereken Ada: Limni”, **www.tusam.net/makaleler**, s. 1.

Rodos Adası, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik en iyi silahlandığı adadır. Yunanistan'ın 1967'den beri bu adada inşa ettiği askeri üsler ve hava alanları sıkıntı yaratmaktadır. Yunanlıların Rodos Adası'nda 15,000 kişilik bir birliği var. Söz konusu Yunan mekanize zırhlı taburu "*Kalimnoz*" bölgesindedir. Bu sayı özel muhafız taburu ile 25,000'i geçmektedir⁴⁹¹. Ada'nın her yeri birlik ve silahlarla doludur. Rodos'taki "*Maritsa*" havaalanı, adalarındaki diğer hava alanlarında olduğu gibi Türkiye'ye yönelik jet harekâtları için inşa edilmiştir⁴⁹².

Yunanistan'ın Türk kıyılarından 3,5 mil uzaktaki İstanköy Adası'nda 1 tugay vardır. İstanköy Adası'nın her yeri bu tugaya ait tank ve birliklerle doludur. İstanköy ve Yunan tümeninin bir piyade alayı, 4 piyade taburu, özel muhafız taburu ve iki tank taburu vardır. İstanköy'de, Türk kıyılarından 3,5 mil uzaklıktaki Antimahya hava alanı, Türkiye'ye yönelik jet harekâtları için kullanılmak üzere inşa edilmiştir⁴⁹³.

Diğer adaların silahlanma durumuna bakacak olursak, Limni Adası havaalanı, TACAN (Bu cihaz, askeri uçakların geceleri güvenle iniş-kalkış yapmalarına yarar) sistemi ile donatılmıştır. Limni diğer Yunan adaları gibi geniş ölçüde mayınlanmış, 1964'ten beri de Yunan Hava Kuvvetleri'nin tek devamlı üssüdür⁴⁹⁴. Yunanlılar, 10 mil sınırına giren Türk balıkçıların teknelerini el koymakta ve mürettebatı tutuklamakta veya ateş açmaktadır. Midilli Adası ise, takviyeli tugay (3.000 kişilik), uçaksavarlar, deniz üsleri, her türlü savaş uçağının inebileceği şekilde geniş hava alanı, hücumbotlar, lojistik tesisler ve depolar, bir topçu taburu, toplar, istihkâm birliği, jandarma alayı ve güçlü radar tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca 1 tümen ve buna bağlı ana birlikler; 2 piyade alayı, 7 piyade taburu, 1 özel muhafız taburu, 3 tank taburu, 1 uçaksavar taburu ve 15.000 asker de bulunmaktadır⁴⁹⁵. Sakız Adası'nda da Uçaksavarlar, deniz piyade birlikleri, adedi devamlı değişen hücumbotlar, topçu birliği, 1 ala askeri polis yanında 1 tugay ve buna bağlı birlikler; 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 2 mekanize tabur, 1 özel milli muhafız taburu, 1 tank taburu ve 7.500

⁴⁹¹ Fahri Çeliker, "Doğu Ege Adalarının Askeri Statüsü Konusunda Türk-Yunan Anlaşmazlığı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S: 298, Ankara Temmuz 1985, s. 19.

⁴⁹² <http://bucatarih.sitemynet.com/seminer/yunan/icerik/sorun>, (18 Nisan 2007), s.1.

⁴⁹³ İlker Alp, "Türk-Yunan İlişkileri", **Ders Notlarım**, s. 24–25.

⁴⁹⁴ Fahri Çeliker, **a.g.m.**, s. 19.

⁴⁹⁵ İlker Alp, "Türk-Yunan İlişkileri", **Ders Notlarım**, s. 24–25.

asker bulunmaktadır⁴⁹⁶. Nikarya da takviyeli alay, deniz komando birliği, uçaksavarlar, askeri amaçla kullanılabilir sivil havaalanı bulunmaktadır⁴⁹⁷.

Bütün bunlar ele alındığında Yunanistan'ın ne amaçla silahlandığı ortadadır. Bunun üzerine Yunanistan asıl tehdidin Türkiye'den geldiğini iddia etmektedir. 1990'larda "*Meriç Yakası ve Anadolu'nun karşısındaki adalardan geçen ilk savunma hattı tespit etmiş*" ve bu hattan başlayarak bütün Ege'yi Yunanistan'ın siyasi ve ülke bütünlüğü içinde mütalaa eden bir "*Yeni Savunma Doktrini*"ni uygulamaya koyacağını açıklamıştır. Böylece Türkiye'ye karşı düşmanca yönelişini resmen ilan etmiştir⁴⁹⁸.

Yunanistan ayrıca, Türkiye'nin kurduğu Ege Ordusu'nun kendi bölgesinde konuşlandığı amfibi kuvvetlerin Ege Adaları için tehdit oluşturduğunu ve 1974'den beri Yunanistan'ı tehdit eden Türkiye'ye karşı Montreux Boğazlar Antlaşması'nın 51. maddesinde meşru savunma hakkına dayanarak adaları silâhlendirdiğini öne sürmüştür. Oysa Ege Ordusu, Türkiye'nin, karşısındaki silâhlanma faaliyeti başladıktan çok sonra kurduğu bir eğitim ordusudur. Bu nedenle adaların silâhlendirilmesini meşru savunma gerekçesine dayandırmak mümkün değildir. Her şeyden önce meşru savunma hakkı kavramı, silâhlı saldırı karşısında kalan bir devletin aynı yöntemlerle kendisini korumasını belirtmektedir⁴⁹⁹.

Yunanistan daha önce günümüzde sivil yerleşimin terk etmiş görüldüğü Meis Adası'na turizm bahanesiyle milyarlarca harcayıp hava alanı inşa etmiş, açılışını da Cumhurbaşkanı'na yaptırmıştı. Ağustos 1994 sonlarında Rodos-Girit-Kıbrıs üçgeninde Kıbrıs Rum kesimiyle birlikte gerçekleştirdiği bir tatbikat vesilesiyle bir savaş gemisini ve genelkurmay başkanını Meis Adası'na göndermiştir. Yunanistan'ın bu tutumunun Türkiye'yi düpedüz tahrik anlamına geldiği açıktır. Ancak, Anadolu sahillerine 1,8 km. mesafede, sadece 100 kişinin yaşadığı Meis Adası'na gösterdiği bu ilginin tahrik amacının ötesinde, daha ciddi nedenlerinin olduğuna şüphe yoktur. Yunanistan ilk aşamada Türkiye'nin kuzey ve batı kıyılarının Akdeniz ile bağlantısını

⁴⁹⁶ Özdemir Kalpakçoğlu, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁹⁷ **A.g.e.**, s. 95.

⁴⁹⁸ İlker Alp, "Türk-Yunan İlişkileri", **Ders Notlarım**, s. 24-25.

⁴⁹⁹ Hüseyin Işık, "Türkiye ve Komşularımız", **Stratejik Etüdler Bülteni**, (Genelkurmay Basımevi,) Ankara Ağustos 1990, s. 8.

kesmeyi, ikinci aşamada Çanakkale Boğazı önündeki Limni Adası'ndan İskenderun Körfezi' ne kadar uzanan stratejik bir kuşakla Türkiye' yi çevrelemeyi ve Anadolu'nun ikmal yollarını kontrol altına almayı amaçlamaktadır⁵⁰⁰.

Figen Akad isimli bir geminin Kardak Kayalıklarında⁵⁰¹ 25 Aralık 1995 tarihinde karaya oturması sonucu, bu kayalıkların hangi devlete ait olduğu konusu gündeme gelmiş ve anılan kayalıklar üzerindeki hâkimiyet iddiaları, bundan böyle, Türkiye ile Yunanistan arasında resmi bir nitelik kazanmıştır. Bu olaydan bir ay sonra, 26 Ocak 1996 tarihinde kayalıklardan 5,5 mil uzaktaki Kalimnos Adası'nın belediye başkanı buraya gelerek Yunan bayrağı dikmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalar ile kendisine devredilen adalar ve verilen hakların da ötesinde, Anadolu'nun 3 mil dışındaki alanlarda kalan bütün ada, adacık ve kayalıklara sahip olmak istemesi, Ege'de yeni ve belki de çok önemli bir başka sorunu gündeme getirmiştir⁵⁰².

Yunanistan bu kayalıklara ilişkin hâkimiyet haklarını 4 Ocak ve 28 Aralık 1932 tarihli Türk-İtalyan Sözleşmelerine ve Paris Antlaşması ile Ege'deki İtalya haklarını devralmasına dayandırmaktadır. Türk tarafına göre 28 Aralık 1932 Türk-İtalyan toplantısı hukuki bir anlam taşımamaktadır. 1947 Paris Antlaşması'nda ise, İtalya'nın Yunanistan'a vereceği adalar ismen sayılmıştı. Bunların arasında da Kilimli ve İstanköy Adası vardır. Bu antlaşmada Yunanistan'a ismen verilen adaların ve bunlara bitişik adaların da Yunanistan'a ait olacağı belirtilmiştir. Kardak Kayalıkları'nın ne İstanköy ne de Kilimli Adası'na bitişikliği söz konusudur. Bu kayalıklar ve bunun gibi daha birçok kayalık Türkiye'ye çok daha yakındır. Kardak Kayalıkları'nın kendisine en yakın ada olan İstanköy'e uzaklığı 5 mildir. Oysa aynı kayalıkların Türkiye'ye (Bodrum'a) olan uzaklığı ise, 3,8 mildir⁵⁰³.

⁵⁰⁰ Sabahattin Özel, **a.g.m.**, s.10.

⁵⁰¹ Detaylı bilgi için bkz: "Kardak kayalıkları On İki Ada'dan olan Kilimli adası ile İstanköy Adası arasında bulunan ve yerleşime müsait olmayan 400 m2 civarında üç büyük, birkaç küçük kayalıktan ibarettir. Yunanlılar bu kayalara "İmia adaları" adını vermektedirler". Şükrü Elekdağ, "Kardak'ın Hukuki Statüsü", **Türk Kültürü Dergisi**, C. 34, No 397, Mayıs 1996, s. 14–16.

⁵⁰² Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 340.

⁵⁰³ **A.g.e.**, s. 341-342.

b. Kıta Sahanlığı Meselesi

Kıta Sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin deniz altındaki doğal uzantısıdır. Kıyı devleti, kıta sahanlığının doğal kaynakları üzerinde, arama ve işletme bakımlarından, münhasır egemen haklara sahiptir. Bu haklar, kıyı devletinin işgaline, ilanına veya bilfiil kullanmasına lüzum olmadan, milletlerarası Adalet Divanı'nın deyimiyle "ipso jure" ve "ab initio" mevcut sayılır. "Münhasır" kelimesinin de gösterdiği gibi, başkaları, kıyı devletinin iznini almadan araştırma ve işletme yapamazlar⁵⁰⁴.

Bu konuda uygulanacak kurallar 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansında yapılan "Kıta Sahanlığı Sözleşmesi" ile belirlenmiştir. Kıta sahanlığı kuramının açıklığa çıkmasında "Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları (1969)" ve "III. Deniz Hukuku Konferansı" ve bunun sonunda ortaya çıkan "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (1982)" son aşamayı oluşturmaktadır⁵⁰⁵.

Ancak Yunanistan, Türkiye ile herhangi bir antlaşma yapmadan kıta sahanlığını "eşit uzaklık" ilkesine göre tek taraflı bir biçimde saptayarak, bölgede yabancı şirketlere petrol arama izni vermeye başlamıştır. Böylece Yunanistan Ege Denizi kıta sahanlığının tamamını kendisinin sayma eğilimine girmiştir. Türkiye'de, kıta sahanlığının Ege Denizi'nin en derin noktalarından geçen hatta göre sınırlandırılabilceği görüşünden hareket ederek 1 Kasım 1973'te, TPAO'ya, Anadolu'nun doğal uzantısı, yani kendi kıta sahanlığı saydığı yerlerde petrol arama ruhsatı vermiştir. Yunanistan bunu 7 Şubat notasıyla protesto etmiş ve böylece sorun turmanmıştır⁵⁰⁶. 29 Mayıs 1974 tarihinde de "Çandarlı" adlı araştırma gemisini Türk savaş gemilerinin korumasında tartışmalı bölgelerde sismik araştırma yapmak üzere görevlendirmişti. Çandarlı'nın Ege'deki faaliyetleri sırasında Yunanistan'ın protestoları ve Türkiye'nin karşı açıklamaları ile gerginlik hem denizde hem

⁵⁰⁴ Namık K. Yolga, "Ege'de Kıta Sahanlığı Sorunu", **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.LXIII, No: 34, Ankara Temmuz-Ağustos 1988, s. 164.

⁵⁰⁵ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 108.

⁵⁰⁶ Namık K. Yolga, **a.g.m.**, s. 163.

diplomaside sürdü. Türkiye'nin bunlara cevabı, 6 Haziran ve 18 Temmuz 1974 tarihleri'nde TPAO'ya yeni arama izinleri vermiştir⁵⁰⁷.

Yunanistan, 6 Ağustos 1976'da Ege'ye açılan "Sismik I" Türk araştırma gemisinin Yunan kıta sahanlığını ihlal ettiği gerekçesiyle sorunu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı'na götürdü. Güvenlik Konseyi, taraflarla görüşmelere başlama ve Adalet Divanı'na başvurma önerisinde bulunmuştur. Divan, Yunanistan'ın "*ihtiyatı tedbir*" istemini 11 Eylül 1976'da reddetmiştir. Ayrıca divan, üç yıl sonra, 1979 Ocağında, Ege Denizi Kıta Sahanlığı konusunda yetkisiz olduğuna karar vermiştir⁵⁰⁸.

Taraflar arasında 2–11 Kasım 1976'da, Bern'de yapılan toplantıda, kıta sahanlığı konusunda yapılacak olan görüşmelerde nasıl davranılacağını belirleyen birtakım kurallar saptanmıştı. Ancak görüşmeler kesildikten sonra, Yunanistan Bern Bildirisi'ni tanımadığını açıklamıştır. Ardından 10–11 Mayıs 1978'de iki ülke Başbakanları⁵⁰⁹ Montreux'da bir araya gelmişler, ancak ne sorunun çözümü için ne de izlenecek yöntem konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Çözüme varmak amacıyla gerçekleştirilen en büyük girişim 28 Ocak 1987'de iki Başbakanın Davos'ta bir araya gelmeleri olmuştur. Ancak hemen arkasından Mart 1987'den sonra kendi kıta sahanlığı olduğunu iddia ettiği bölgede petrol arama izni vermişti. Bunun üzerine Türkiye 25 Mart 1987'de Yunan adalarının çevresinde petrol arayacağını bildirmiştir. Silahlı çatışma olasılığının çok yaklaştığı bir bunalım doğduysa da 27 Mart'ta her iki taraf şimdiki karasuları dışına çıkmayacaklarını açıklamışlardır⁵¹⁰.

Bu mesele de Yunan tarafının iddiaları ise şu şekildedir:

1. Türkiye'nin karşısında bulunan adalar Yunan ülkesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yunan egemenliğinde bulunan bu adaları kıta ülkesinden ayırmadan Yunan ülkesini bir bütün olarak ele almak gerekmektedir.

⁵⁰⁷ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 182.

⁵⁰⁸ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 111.

⁵⁰⁹ O dönemde Türkiye'nin Başbakanı Bülent Ecevit, Yunanistan'ın ise Konstantin Karamanlis idi.

⁵¹⁰ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 112.

2. Adaların da kıta sahanlığı vardır. Bu husus, Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 121 inci maddesi ile teyit edilmektedir. Bu nedenle adaların kıta sahanlığı sınırlandırması sırasında kıta ülkesiyle eşit koşullarda ele alınması gerekmektedir.

3. Türkiye ile Yunanistan adaları arasındaki Kıta Sahanlığı sınırlandırması, bu adaların Türkiye'ye en yakın kıyılar dikkate alınarak eşit uzaklık ilkesine göre yapılmalıdır. Söz konusu husus, uluslararası örf ve adet kuralı niteliğini kazanmış bulunan 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 6. maddesiyle⁵¹¹ de teyit edilmektedir⁵¹².

Yukarıda verilen Yunan iddialarına Türkiye savunmasını şöyle yapmaktadır. Buna göre; birinci Yunan iddiası ile ilgili Yunanistan, kıta sahanlığı sınırlandırmasında ülkesinin Türkiye'ye karşı kıyıları olarak en uçtaki adaların esas alınmasını istemektedir. Ancak 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Konvansiyonu; Yunanistan'ın, takımda rejiminden yararlanacak adalar ile kıta ülkesini birleştirmesine imkân vermediği gibi, genel anlayışta ülkesel bütünlük ilkesinden hareketle adaların, kıta ülkeleriyle koşulsuz eşitlik ilkesi içinde ele alınmasına da karşı çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası yargı ve hakemlik organları kararları, adaların bulunduğu bölgelerdeki sınırlandırmalarda ilk aşama olarak ana ülkeler arasında kıta sahanlığı alanlarının saptanması, ikinci aşama olarak da adalara belirli kıta sahanlığı alanları tanınması yoluna gitmektedir. Buna örnek olarak 1977 tarihli İngiltere-Fransa Kıta sahanlığı davasına ilişkin hakemlik kararı gösterilebilir⁵¹³.

Türkiye ikinci iddiaya hiçbir hukuk ya da mantık kuralı, kendisinden kat kat büyük bir kıta ülkesi karşısındaki adalara aynı boyutlarda kıta sahanlığı verilmesi öngörmemektedir şeklinde cevap vermiştir. Yunanistan bu tezi ile siyasi ve ülkesel tümlük iddiasına dayanarak Ege'yi tümüyle bir Yunan ülkesi durumuna getirmesinin imkânsızlığı karşısında, adalara karasularının dışında belirli genişlikte kıta sahanlığı alanları sağlamayı amaçlamaktadır. Nitekim 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi (md. 1231/3), küçük adaların insanların oturmasına elverişli olmayanlarının kıta sahanlığına sahip olamayacağını öngörürken, kimi antlaşmalar öteki devlet kıta

⁵¹¹ Bu madde “*Kıta Sahanlığı sınırlandırması anlaşma ile gerçekleştirilir. Anlaşma yapılamaz ise eşit uzaklık ilkesi uygulanır.*” şeklindedir. Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 71.

⁵¹² **A.g.e.**, s. 71

⁵¹³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 841–842.

ülkesine yakın adaların karasuları ile yetinmesini kabul etmektedir. Buna örnek olarak 18 Aralık 1978 tarihli Papua Yeni Gine ile Avustralya arasındaki antlaşma gösterilebilir⁵¹⁴.

Son iddiaya Türkiye'nin verdiği cevap ise, sınırlama, iki ülke arasında yapılacak anlaşma ile gerçekleştirilmelidir. Türkiye, 27 Şubat 1974 tarihinde Yunanistan'a verdiği ilk karşı notasından başlayarak sürekli bir biçimde Ege Kıta Sahanlığı sınırlandırmasının görüşmeler sonucunda gerçekleştirilecek bir antlaşma ile yapılmasını savunmaktadır. Türkiye'nin, Ege'de kıta sahanlığını antlaşma yoluyla sınırlandırma sahanlığı sınırlandırmasının karmaşıklığı nedeniyle, sınırlandırmanın ilkelerini en kabul edilebilir biçimde saptayan öze ilişkin bir sınırlandırma ilkesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu konuda bir takım uluslararası antlaşmaları da dayanak olarak gösterebilmektedir. (Örneğin, 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi Md. 6, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Md. 83)⁵¹⁵.

Daha önce yapılan antlaşmalarla Ege'de iki devletin kıta sahanlığı 6 mil olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Yunanistan, AT'da yaptığı kulis faaliyetleriyle Ege'de balıkçılık bölgesini 12 mile çıkarmaya çalışmaktadır. Konu 20 Kasım 1990'da AT Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülmüş ancak tekrar görüşülmek üzere ertelenmiştir. Günümüzde ise bu konu halen sorun teşkil etmekte ve Yunanistan faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kıta Sahanlığı'nda mevcut anlaşmazlığın temel nedeni ekonomik kaynakların paylaşılması yanında, çizilecek sınırın ileride hâkimiyet haklarını belirleyen gerçek bir sınıra dönüştürülmesi ihtimalidir. Diğer bir deyişle Ege'de kıta sahanlığının sınırlandırılması, her iki ülke yönünde de Ege'nin paylaşılması anlamına gelmektedir. Kıta sahanlığı tarifî kriterlerine göre, Ege Denizi'nin yarısından fazlası Türkiye'nin kıta sahanlığındadır. Ancak Türkiye, Yunan adalarının mevcudiyetini de dikkate alarak soruna hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde çözüm getirmeyi savunmaktadır. Fakat Yunanistan'ın Anadolu'ya yakın adalara da kıta sahanlığı tanınması gerektiğinin iddia etmesinden ve bu iddianın sonunda Türkiye'nin sadece 6 millik kara suyuna dayanan

⁵¹⁴ A.g.e., s. 842.

⁵¹⁵ A.g.e., s. 842-843.

dar bir şeride sıkışması yattığından bu soruna bugüne kadar bir çözüm bulunamamıştı.

c. Karasuları Meselesi

1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde, Türk ve Yunan karasuları 3 mil olarak belirlenmişti. Ancak, 17 Eylül 1936 yılında, Yunanistan tek taraflı bir kararla karasularını 6 mile çıkarmış, o dönemde iyi olan Türk-Yunan ilişkileri nedeniyle, Türkiye buna ses çıkartmamıştır. Böylece Yunanistan'ın Ege'deki payı %35'e çıkmıştır. 6 mili ancak 1964'te uygulamaya başlayan Türkiye ise, %8,8'lik bir paya ulaşmıştır⁵¹⁶. Eğer Ege'deki karasuları 12 mile çıkarsa bu oranlar sırasıyla Yunanistan'ın %63,9 ve Türkiye'nin ise %10'a yükselecektir. Bunun nedeni Ege'deki 12 mil olayı'nın aslında bir adalar sorunu olmasıdır. Yunanistan'ın Ege'de, bir kısmı da Türkiye'ye çok yakın yerlerde bulunan 2383 adası bu ülkeye böyle bir avantaj sağlamaktadır. Şu anda Ege'nin; %48,85'ni açık denizler, %43,68'ini Yunan karasuları ve %7,47'sini de Türk karasuları oluşturmaktadır⁵¹⁷.

Karasularının iki ülke arasında ciddi boyutlara ulaşabilecek bir sorun haline gelmesinin nedeni; Yunanistan'ın Ege'de karasularını 6 mil'in ötesine genişleterek, Ege'yi bir “*Yunan gölü*” haline getirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. 12 mil sorunu, sadece Türkiye'yi değil, Ege Denizi'nin açık denizini bir uluslararası su yolu olarak kullanan her devleti ilgilendirmektedir. Çünkü 12 mil durumunda Ege'deki açık deniz oranı %56'dan, %26,1'e inecektir⁵¹⁸.

1964'e kadar Türk karasuları ile ilgili açıkça belirtilen bir kanun yoktu. 24 Ağustos 1964'te yürürlüğe giren “*476 sayılı Karasuları Kanunu*” ile bu eksiklik giderilmiştir. Bu kanunun 1. maddesiyle Türkiye karasuları sınırını 6 mile çıkartmıştı.

⁵¹⁶ Ferit Hakan Baykal, “Ege'de Karasuları Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **Deniz Hukuku Sempozyumu**, (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı),21–22 Haziran 2004, Ankara, s. 5.

⁵¹⁷ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 76.

⁵¹⁸ Ferit Hakan Baykal'ın kendi rakamlarına göre; “*Türkiye de karasularını Yunanistan gibi 12 mil olarak kabul ettiği zaman, Türkiye'nin % 9 civarında bir karasuları alanı oluyor. Yunanistan'ınki %41'den % 70'li rakamlara, % 71'lere çıkıyor. İnanılmaz bir şekilde neredeyse Ege'nin tamamına sahip oluyor. Açık deniz alanları da %19'a düşüyor. Dolayısıyla açık deniz alanlarının %19'a düşmesi Türkiye dışında bu açık deniz alanlarından yararlanan devletlerin de, özellikle Donanma gücüne sahip devletlerin de hayati çıkarlarını ortadan kaldıran bir durum*”, Ferit Hakan Baykal, **a.g.m.**, s. 7.

Aynı kanunun 2. maddesi ise şu hükmü içermekteydi: “*Karasuları daha geniş olan devletlere karşı Türk karasularının genişliği, mütekabiliyet*⁵¹⁹ *esasına göre taayyün eder*”. Bu durumda 476 sayılı kanunla çeşitli devletlere karşı, uygulamada karasularımızın genişliği farklı tespit edilmiş oluyordu. 1982 yılında Deniz Hukuku Sözleşmesinde azami 12 deniz mili belirlenmesiyle birlikte Türkiye, özel durumlarının ve hakkaniyet ilkelerinin göz önüne alınması gerektiğini vurgulamak üzere, 20 Mayıs 1982 tarih ve 2647 sayılı yeni bir “*Karasuları Kanunu*” kabul etmiştir. 1. maddesinde de bu hakkaniyet ve özel durumlar ilkesine değinmiştir. 29 Mayıs 1982’de yürürlüğe girmesiyle birlikte 476 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bakanlar Kurulu, Karadeniz ve Akdeniz’de mevcut durumun sürdürülmesini kararlaştırmıştır⁵²⁰.

1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 3. maddesi⁵²¹ ile ilk defa karasuları’nın genişliği konusunda bir hüküm kabul edilmiştir. Ama bu demek değildir ki her ülkenin 12 mil karasuları olacaktır. Devletlere 12 mili aşmayacak oranda karasuları genişliği konusunda uluslararası hukuk bir imkân vermiştir. 1982 Sözleşmesinin 3. maddesi başlangıçta örf adet hukuk kurallarını yansıtan bir hüküm olmamakla birlikte 1990’lı yıllara geldiğimizde devletlerin uygulamalarına baktığımızda artık örf ve adet hukuk kuralını yansıtan bir hüküm olarak değerlendirilebilir. 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’ni esas alırsak oradaki 300. madde ile birlikte bunu değerlendirmek gerekir, çünkü her devlet sözleşmeden kaynaklanan hakkını kullanırken yani azami 12 mil genişlik tespitini yaparken haklarını, yetkilerini kullanırken iyi niyetle hareket edecek ve hakkını kötüye kullanacak tarzda davranmayacaktır. Dolayısıyla 3. madde ile 300. maddeyi birlikte değerlendirdiğimizde, devletlerin karasuları genişliklerini tespit ederken bitişik ve karşılıklı kıyılara sahip oldukları diğer devletlerin haklarını çıkarlarını mutlaka göz

⁵¹⁹ “*Mütekabiliyet*” terimi gerekçe de şöyle tanımlanmıştır: “*Türkiye’nin deniz komşularından Akdeniz ve Ege Denizlerinde, İsrail, İtalya, Yunanistan 6 mili; Karadeniz komşularından Romanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği 12 mili kabul etmişlerdi. 6 mil genişliğin, iktisadi, siyasi, askeri bakımlardan Akdeniz ve Ege Denizinde, menfaatlerimizi sağlayacak bir genişlik olduğu yapılan tetkikler neticesinde anlaşılmıştır. Diğer taraftan, devletler arasında fark gözetmeyi önlemek üzere, mütekabiliyet kaidesi, 6 milden fazla genişlik kabul etmiş bütün devletlere teşmil edilmiştir*”, M. Aydoğan Özman, “Ege’de Karasuları”, **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.LXIII, No: 34, Ankara Temmuz-Ağustos 1988, s. 177.

⁵²⁰ **A.g.e.**, s. 176–177.

⁵²¹ Söz konusu madde şöyledir: “*Her devlet karasularının genişliğini tespit etme hakkına sahiptir, bu genişlik iş bu Sözleşmeye göre tespit edilen esas hatlardan itibaren 12 deniz mil’ini geçemez.*”, M. Aydoğan Özman, **a.g.m.**, s. 175.

önünde bulundurmaları gerektiği ortadadır. Yunanistan çıkarı gereği 300. maddeyi görmezden gelerek sadece 3. madde ile tezini kanıtlamaya çalışmaktadır. Türkiye sözleşmeyi imzalamadığı gibi kabul etmediğini çeşitli vesilelerle bildirmiştir⁵²².

Yunanistan'ın iddia ettiği tez ise şöyledir:

1. Büyük bir çoğunlukla prensipte onaylanan ancak henüz yürürlüğe girmeyen BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi ülkeler karasularını 12 mile kadar genişletme yetkisi vermekte olup, bu husus genel bir kuraldır. Yunanistan Sözleşmeyi imzaladığına göre Ege'de karasularını 12 mile kadar genişletme hakkına sahiptir.

2. Yunanistan'ın siyasal ve ülkesel bütünlüğünün bir parçası olan adalarına da ana katıdan bir ayırım yapmaksızın, karasularını 6 mil'in üzerine çıkarma hakkı verilmelidir. 12 mil karasuları genişliğini saptamak kıyı devletinin hâkimiyet yetkisine girmektedir⁵²³.

Türk tarafı bu tezlere şöyle cevap vermiştir:

1. Karasularının genişliğine ilişkin genel ve her yerde uygulanabilecek tek düze bir kural yoktur ve olmamalıdır⁵²⁴. Yunanistan Ege'de karasularını 1936 yılında 6 mile çıkararak Lozan'da tesis edilmiş hakkaniyeti tek taraflı olarak ihlal etmiştir. Şu anda Ege'de iki ülkenin de uyguladıkları 6 millik karasuyu son limitine ulaştırmıştır⁵²⁵. Ayrıca Yunanistan'ın böyle bir uygulamaya gitmek istemesi, kendisinin imzaladığı Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 300. maddesinde yer alan hakkın suiistimal edilemeyeceği prensibiyle çelişki oluşturmaktadır.

⁵²² Ferit Hakan Baykal, **a.g.m.**, s. 4–5.

⁵²³ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 76.

⁵²⁴ Bugünkü uygulamaya baktığımızda devletlerin genişlik konusunda durumlarına göre farklı ölçüler benimsedikleri görülmektedir. Karasuların genişliği konusunda benimsenmiş sabit bir ölçüt yoktur. Bugün tespit edilen uygulamalar şu şekildedir: 24 devlet 3 mil, 2 devlet 4 mil, 4 devlet 6 mil, 81 devlet 12 mil, 1 devlet 15 mil, 1 devlet 20 mil, 2 devlet 30 mil, 2 devlet 35 mil, 4 devlet 50 mil, 1 devlet 70 mil, 1 devlet 100 mil, 1 devlet 150 mil, 13 devlet 200 mil genişlik uygulaması yapmıştır. M. Aydoğan Özman, **a.g.m.**, s. 175.

⁵²⁵ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 113.

2. Ege'de karasularının 6 milin üzerine çıkarılması, açık deniz sahalarını yok denebilecek kadar azaltacak, bu denizin tümüne yakın kaynakları Yunanistan'a kalacaktır. Türk Deniz Kuvvetlerinin uluslararası sular vasıtasıyla Ege'den Akdeniz'e geçişi imkânsız hale gelecek, bu denizde ve üzerindeki hava sahasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tatbikat icrası mümkün olmayacak ve Ege, Yunan tamamen hâkimiyetine geçmiş olacaktır⁵²⁶.

Karasuları genişliği saptanırken coğrafi özellikleri olan denizlerin göz önünde tutularak bunlar için durumlarına uygun hükümlerin öngörülmesi görüşü, Uluslararası Adalet Divan'ında Türkiye tarafından açıklanmış ve Ege'nin, özellikleri olan ve genel nitelikli karasuların dışında birtakım özel kuralların uygulanması gereken bir deniz olduğu bildirilmiştir. Uluslararası hukukun yerleşmiş bir kuralı olduğu kabul edilen *"bir kıyı devletinin fiilen ve kendiliğinden, başlangıçtan beri sahip olduğu kıta sahanlığı haklarının karasuları gibi bir başka hukuksal kavrama ilişkin yeni gelişmelere dayanarak elden alınması hukuksal bir çelişkidir ve geçerli olamaz"* kuralına göre, Yunanistan Ege'de tek taraflı olarak karasularını 6 mil'in üzerine genişletemez kararı çıkmıştır⁵²⁷.

Ayrıca Ege Denizi yarı kapalı bir denizdir ve buna göre Sözleşmenin 123. maddesi gereği kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı olan devletler, bu sözleşme gereğince kendilerine ait olan hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde aralarında işbirliğinde bulunmalıdırlar. Bu doğrultuda Türkiye, Yunanistan'ın karasularını 6 mil'in üstüne çıkarmasının casus belli (savaş sebebi) sayılacağını ifade etmektedir⁵²⁸.

⁵²⁶ M. Aydoğan Özman, **a.g.m.**, s. 181.

⁵²⁷ Hüseyin Pazarıcı, **a.g.m.**, s. 115.

⁵²⁸ M. Aydoğan Özman, **a.g.m.**, s. 180.

d. Hava Sahası Meselesi

Aralık 1944'te imzalanan Chicago Sözleşmesi⁵²⁹ ve milletlerarası hukuk, milli hava sahasının genişliği, ülkenin karasuları genişliği ile aynı olması durumunu getirerek sınırlamıştır. Yunanistan, 1931'de bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile hava kontrol sahasını 3 milden 10 mile çıkarmış⁵³⁰ ve Türkiye o dönemdeki iyi ilişkiler nedeni ile herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Ancak Türk uçaklarının 10 millik Yunan hava sahasına girmesine izin vermemesiyle bu durum sorun olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak Yunanistan'ın Türk askeri uçaklarının gerek eğitim uçuşları, gerekse tatbikatları sırasında hava sahası ihlallerinde bulunduğunu ileri sürmesi sorunu iyiden iyiye büyütüştür. Hava sahasına ilişkin sorunlar ise şunlardır:

(1). Yunan Hava Sahasının Genişliği

Yunanistan, karasuları 6 mil olmasına karşın 10 millik ulusal hava sahası iddiasında bulunmaktadır. 10 millik hava sahasına giren uçaklar Yunan hava sahasını ihlal etmiş sayılmaktadır. Yunanistan, hava sahası ile ilgili tezini belli başlı iki görüşe dayandırmaktadır. Birincisi, bu genişlikte bir hava sahası uluslararası hukuka uygundur. İkincisi ise, 10 millik hava sahası'nın ilanı'ndan 1970'lere kadar geçen süre içerisinde Türkiye'nin hiçbir itirazda bulunmamış olması durumun geçerliliğini doğrulamaktadır⁵³¹.

Yunanistan'ın bu konudaki ilk görüşüne 1931 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde rastlanılmaktadır. Bu metinde anılan kararnamenin 13 Ekim 1919 tarihli Paris Sivil Havacılık Sözleşmesi'ne dayandığı belirtilmektedir. Bu konuda daha sonra imzalanan öteki anlaşmalar gibi, bir devletin hava sahasının, karasuları dâhil, ülkesinin üzerindeki saha olmasını öngören Paris Sözleşmesi ile uyum sağlamak

⁵²⁹Detaylı bilgi için bkz: "Chicago Konferansı sonunda Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'yle beraber Uluslararası Hava Servisleri Transit Sözleşmesi ve Uluslararası Hava Nakliyatı Sözleşmesi de imzalanmıştır. Bu sözleşmeler, ülke-devletin geçiş ile ilgili olarak diğer devletlere tanıyacağı hakları ve geçiş ile beraber nakliyet ve ticaret ile ilgili birtakım hak ve kolaylıkları içermektedir". Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, **a.g.e.**, s. 33

⁵³⁰ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 78.

⁵³¹ **A.g.e.**, s. 78-79.

amacıyla Yunanistan, yalnızca havacılık ve hava polisliği konularına mahsus olmak üzere 10 millik hava sahasını ilan etmiştir⁵³².

Türk tezi ise 1944 Chicago Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 1. ve 2. maddelerine dayanmaktadır. Söz konusu maddeler, bir devletin hava sahasını bu devletin, karasuları dâhil ülkesine bağlı olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin görüşüne göre hava sahasını karasularının ötesindeki hava sahasının ötesine uzatmak mümkün değildir⁵³³.

Türkiye'nin Yunan tezine ilk tepkisi 1975 yılında olmuştur. Yunanistan 10 millik hava sahası genişliğini ICAO'ya ilk kez 2 Haziran 1974'te bildirmiştir. 10 millik hava sahası ilk kez Uluslararası olarak ilan edilince Türkiye hızla tepki göstermişti. Türkiye 15 Nisan 1975 tarihli bir teleks mesajıyla ICAO'ya Yunan kıyılarından 6 deniz mili uzaklığa kadar olan bölgeyi tehlikeli bölge ilan ettiğini bildirmişti. Aynı zamanda Yunanistan'a çektiği mesajda 6 mili tanıdığını ve fazlasını kabul etmediğini bildirmiştir⁵³⁴.

Uluslararası hukuka göre Türk tezi doğrulanmaktadır. Bir devletin hava sahası karasuları sınırı ile özdeştir. 1058 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nin 2. maddesi ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 87/1b maddesi açık deniz üzerindeki hava sahasında uçuş serbestliği öngörmektedir. Aynı şekilde Nisan 1948'de aldığı bir kararla ICAO Konseyi açık deniz üzerindeki hava sahasında yalnızca açık deniz rejiminin geçerli olduğunu kabul etmiştir⁵³⁵.

---

⁵³² Hüseyin Pazarcı, **a.g.m.**, s. 116.

⁵³³ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 78-79.

⁵³⁴ **A.g.m.**, s. 117.

⁵³⁵ **A.g.m.**, s. 118.

(2). F.I.R “*Flight Information Region (Uçuş Bildirim Bölgesi)*” Hattı Meselesi

Sivil havacılığın seyrüsefer yönünden emniyetle sürmesini sağlamak, meydana gelebilecek kazalarda arama kurtarma faaliyetlerinin başarıyla yürütülmesi ve sorumluluğun belirlenmesi gibi, sadece sivil havacılık amaçları için belirli bölgelerde sivil uçuşların kontrol ve sorumluluğu verilmiştir. FIR Hattı, “*Flight Information Region (Uçuş Bildirim Bölgesi)*” denilen kontrol alanlarının genel kısaltması olup hava kontrol sahası anlamındadır. Lozan Antlaşması Ege’de karasularının 3 mil olacağını belirlemiştir. Yunanistan 6 Eylül 1931 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle 3 milden 10 mile çıkardı. O dönemdeki Türk-Yunan ilişkilerinin yakınlığı nedeniyle Türkiye buna itiraz etmemiştir. Türkiye’nin bu dönemde buna sessiz kalması soğuk savaş dönemi ve sonrasında Türkiye’yi zor bir duruma sokmuştur. Yunanistan 17 Eylül 1936’da ise karasularını 6 mile çıkarmış ancak Türkiye buna itiraz etmemiştir. Milletlerarası hukuk kurallarına göre adalar üzerindeki hava sahası karasuları mesafesi kadar olmalıdır⁵³⁶.

1952 tarihli bir “*ICAO (International Civil Aviation Organization-Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü)*”⁵³⁷ toplantısında, Türk-Yunan karasuları çizgisinin batısında kalan hava trafiğinin Atina FIR’ının yetki alanına girmesi kabul edilmiştir. Bu hattın doğusunda ise İstanbul FIR’ı geçerli olacaktır. Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatı 1952’de yaptığı bir toplantıda Ege üzerindeki tüm uçakların uçuş bilgilerini Yunanistan’a vermesini ancak Türk karasularına girerken Türkiye’ye bilgi vermesini kararlaştırmış o dönemde de Türkiye ve Yunanistan arasında önemli bir sorun olmadığından iki taraf da buna karşı çıkmamıştı. FIR Hattı’nın çizilmesi hiçbir ülkeye o bölge üzerinde hâkimiyet hakkı vermemektedir⁵³⁸. Türkiye ise 1964 yılında karasularını 6 mile çıkardı. Böylece hava sahasının sınırı 6 mil olarak belirlendi. 6 mil’in üzerindeki alanlar uluslararası hava sahasını oluşturmaktaydı. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra Yunanistan karasuları ve hava sahasını 12

⁵³⁶ Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, **a.g.e.**, s. 33.

⁵³⁷ Aralık 1944’te Chicago’da toplanan konferansta kabul edilen Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi doğrultusunda Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşlarından biri olan ve merkezi Montreal’da bulunan Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü’nün (ICAO) kurulmuştur. Bu örgüt, sivil havacılıkla ilgili kural ve yöntemlerin geliştirilmesi için çalışır ve bazı önlemler önerir. **A.g.e.**, s.33-35.

⁵³⁸ İlker Alp “Türk-Yunan İlişkileri”, **Ders Notlarım**, s.32.

mile çıkarmak istedi. Ancak Türkiye Yunanistan'ın böyle bir hareketini savaş sebebi sayacağını belirtmiştir. Bu nedenle Yunanistan günümüze kadar karasuları ve hava kontrol sahasını 12 mile çıkaramamıştır⁵³⁹.

Yunanistan'ın şöyle bir iddiası vardır. Halen mevcut FIR Hattı, Uluslararası kurallara göre saptanmıştır. Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) kuralları gereğince, bölge değiştiren sivil uçaklar için uçuş planları ve uçuş bilgileri, girdikleri bölgenin hava trafik kontrolü unsurlarına verilmektedir. Bunun amacı, uçuş bilgi bölgelerinde, hava trafik, arama ve kurtarma hizmetlerini yürütmek suretiyle, uçuşların güvenliğini sağlamaktır. Devlet uçakları için de aynı hizmetler söz konusu olduğuna göre, askeri uçakların, bu uygulamanın dışında bırakılmaması gerekir⁵⁴⁰.

Türkiye ise cevabında; FIR Hattı Türk-Yunan sınırı gibi işlem görmemeli; Türkiye'nin açık denizler üzerindeki hareketini eşit ve serbest olarak kullanma hakkını sınırlanmamalıdır. Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) sivil bir kuruluş olup, Chicago Sözleşmesinde sadece sivil hüviyetli uçakların uçuş bilgilerini verecekleri, askeri uçaklar ait kuralların ikili anlaşmalarla saptanması gerektiği açık şekilde belirtilmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında konuya ilişkin ikili bir anlaşma olamadığından, Türkiye, devlet uçakları için aynı uygulamaya tabi olmayı zorunlu saymamaktadır. Zira devlet uçaklarına kural koyma yetkisi sadece devletin kendisine aittir⁵⁴¹.

Bugünkü İstanbul/Atina FIR'ı (Flight Information Region) 1952 yılında usulüne uygun olarak yapılan toplantılar neticesinde Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatınca bölgesel planlara geçirilmiştir. Yunanistan'ın FIR'ı sınır gibi göstermeye çalışması üzerine, bu hattın değiştirilmesi için Türkiye, 1966, 1968, 1971 ve 1974 yıllarında ICAO nezdinde girişimlerde bulunmuşsa da herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatı Sözleşmesi, Uçuş Bilgi Bölgesinin teknik amaçlar için tesis edildiğini ve hiçbir zaman sınır olarak kabul

⁵³⁹ Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁴⁰ Ali Külebi, "Türk Dış Politikası ve Güç Kullanım Seçeneği Desteği", www.tusam.net/makaleler, (18 Nisan 2007), s. 3.

⁵⁴¹ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 78.

edilemeyeceğini açık bir şekilde belirtmektedir. Buna rağmen Yunanistan, bu iddiasını kabul ettirmek üzere çok yönlü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir⁵⁴².

(3). Erken İhbar Hattı, Hava Savunma Sahaları ve Ege Denizi'nde NATO Komuta Kontrol Meseleleri

1964 Kıbrıs bunalımını bahane eden Yunanistan NATO'yu ikna ederek ihbar hattının Atina-İstanbul FIR Hattı ile çakışmasını sağlamıştır. 1974 sonrası eski düzenin devam etmesi Türkiye için sakıncalıydı. Çünkü böyle bir durumda karasularımıza giren uçaklardan ancak bir iki dakika önce haberimiz olacaktı ve bu durum Türkiye'nin güvenliği açısından son derece tehlikeliydi. Bu nedenle Türk hükümeti 6 Ağustos 1974'te 714 sayılı NOTAM (Notice To All Airmen - Bütün Havacılara Tebliğ) ile Ege hava sahası'nın kuzey güney yönünde ikiye böldü ve doğu tarafında kalan bölüme girenlerin uçuş bilgilerini Türkiye'ye vermesini bildirmişti. Bu düzenleme Türkiye'ye 10-15 dakikalık bir zaman kazandırmaktaydı⁵⁴³. Türkiye kıta sahanlığı meselesinde de Ege'yi kuzey güney yönünde bölmekten yana olmuştur. Yunan hükümeti 7 Ağustos 1974'te 714 sayılı NOTAM'ı tanımayacağını bildirdiyse de 1157 sayılı NOTAM ile Ege hava sahasının tehlikeli hale geldiğini belirterek tüm uçuş koridorlarını kapatmıştı⁵⁴⁴. Bu nedenle Ege üzerindeki tüm hava trafiği kapanmıştı. Mayıs 1975'de Brüksel'de Türk ve Yunan Başbakanları ve uzmanların görüşmelerinde kıta sahanlığı meselesiyle birlikte hava kontrol sahası meselesi de tartışılmıştı. Haziran 1975'te Ankara'da, Temmuz 1975'te Atina'da, Aralık 1975'te İstanbul'da ve son olarak Ocak 1976'da Atina'da, Temmuz ve Kasım 1976'da yapılan toplantılardan da sonuç alınamamıştır. Yunanistan Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı'nın kurallarına uymamaktaydı. Yunanistan, Limni Adası etrafında 3000 mil karelik hava kontrol sahası oluşmuştu. Oysaki Limni Adası'nın büyüklüğü 186 mil kareydi⁵⁴⁵. Türkiye Mart 1977'de Ege hava sahasının Yunanistan'la ortak olarak kontrol edilmesini önerdiyse de Yunanistan bu öneriyi reddetmişti. 1978 yılında iki tarafın uzmanları ve Dışişleri Genel Sekreterliği'nce ele alınmış ancak bir sonuca ulaşılamamıştı. 14 Ağustos 1974'te

⁵⁴² Faruk Sönmezoglu, **a.g.e.**, s.184.

⁵⁴³ İlker Alp " Türk-Yunan İlişkileri", **Ders Notlarım**, s.32.

⁵⁴⁴ Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 80,85.

⁵⁴⁵ Petros N. Stagos, "Limni'nin NATO Düzeni İçindeki Yerine İlişkin Türk-Yunan Uyuşmazlığı", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, (Metis Yayınları), İstanbul 1990, s. 191-204.

Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekilmişti. Yunanistan, Haziran 1977'de NATO'ya başvurarak askeri kanada dâhil olmak istediğini belirtmiştir. Yunanistan'ın bu başvurusunun sebebi Türkiye'nin NATO'da güçlü bir konum almasının önüne geçmekti. Yunanistan İzmir'deki NATO karargâhına bağlı olmak istememiş ve Larissa'da ayrı bir karargâh kurulmasını talep etmişti. Yunanistan'a göre Ege Denizi'nin hava kontrol sahası da 1974 öncesi gibi kendilerine ait olmalıydı⁵⁴⁶.

NATO Başkomutanı Haig ve Yunan Genelkurmay Başkanı Davos arasında Şubat 1978'de yapılan görüşmelerde büyük ölçüde mutabakata varılmıştır. Türkiye dışındaki NATO üyeleri Yunanistan'ın talebini kabul etti. NATO Başkomutanı Haig ile Türk Genelkurmay'ı arasındaki görüşmelerde yeni bir anlaşma hazırlanmıştı. Anlaşmaya göre Yunanistan'ın doğu kıyılarındaki adaların hava sahasının denetimi Yunanistan'a, diğer bölümlerin denetimi NATO'ya verilecekti. Ege'nin Yunanistan için özel olarak önemli olan bölümleri NATO tarafından özellikle korunacaktı. Mayıs 1979'da Yunanistan bu teklifi reddetmiştir⁵⁴⁷.

Haziran 1979'da NATO Başkomutanı olan General Rogers, "*Rogers Planı*"⁵⁴⁸ olarak bilinen planı hazırlamıştı. İçeriği bilinmemekle birlikte söz konusu anlaşma da taraflar arası görüşmeleri sağladı. Planla Türkiye Ege hava sahasının kuzey güney yönünde ikiye ayrılmasından vazgeçerken Yunanistan da 1974 öncesi statüye dönülmesi fikrinden vazgeçmekteydi. Türk Genelkurmay'ı 22 Şubat 1980'de yaptığı açıklama ile 4 Ağustos 1974 tarihli ve 714 sayılı NOTAM' ı kaldırırken ertesi gün de Yunanistan 13 Eylül 1974 tarihli 1157 sayılı NOTAM' ı kaldırdığını açıklamıştı. Bu sayede Ege Denizi tekrar hava trafiğine açılmıştır. Rogers Planı'nın hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından kabulü üzerine Türkiye 20 Ekim 1980'de Yunanistan'ın NATO'ya girişini veto eden kararını geri çekti ve Yunanistan NATO'nun askeri kanadına dönmüştür⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, **a.g.e.**, s. 33–34.

⁵⁴⁷ Petros N. Stagos, **a.g.m.**, s. 202.

⁵⁴⁸ "1980 Ekiminde, Türkiye'deki askeri yönetimin Türk ulusal çıkarlarına ters düşmesine rağmen kabul ettiği bir ABD-NATO Planıdır. Buna göre, Türkiye vetoyu kaldırarak, buna karşılık Ege'deki komuta kontrol sorunu iki ülke arasında yapılacak görüşmeler yolu ile çözülecekti. Sonradan PASOK Hükümetiyle birlikte Papandreu bu anlaşmayı tanımamıştır". Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 185; Şükrü S. Gürel, **a.g.e.**, s. 82.

⁵⁴⁹ Nihat Çelik -İ. Ozan Hamurcu, **a.g.e.**, s. 34–35; Rıza Türmen, **a.g.e.**, s. 97–98.

1980'de Rogers Planı ile NATO'ya geri dönen Yunanistan, 1974 öncesindeki durumu kabul ettirmek istemektedir. Buna göre Türkiye, Ege uluslararası hava sahasından kendi hâkimiyet alanına yönelecek uçuşlardan en az 10 dakika önce bilgi sahibi olmasına elverecek bir düzenlemeden yanadır. Bugün ise Ege hava sahasının %91'i Yunanistan'ın denetimindedir⁵⁵⁰.

3. Adalardaki Nüfus Değişimi ve Yunan Egemenliğindeki Oniki Ada'da Türk Halkının Durumu

Oniki Ada'nın Osmanlı'nın elinden çıkmasıyla birlikte burada yaşayan Türk halkı asırlarca yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlardı. 1912'den sonraki adalardaki Türk değişimini ele alırsak;

1912'de Oniki Ada'da 12.020 kişilik nüfusun yani toplam nüfusun %10,6'sı Türk nüfusu idi. 1922'de ise 12.207 olan Türkler, nüfusun %11,7'sini oluşturmaktaydı. Ancak 1931 yılında Oniki Ada'daki Türk sayısı oldukça düşmüş ve bu sayı 5.954 olmuş, yani toplamın %4,8 kadarını oluşturmuştur. 1946 yılında bu oran biraz artmışsa da (6.230 toplam nüfusun %5,5'i), 1951'de 4.937'ye (toplamın %4,1'i) ve 1966'da 3.500 yani %2,9 'a kadar düşmüştür⁵⁵¹. 1912'de bir Türk şehri görünümünde olan Rodos şehrinde yaşayan Türklerin çoğu Anadolu'ya göç ettikleri gibi, yine Türklerin çokluk teşkil ettikleri İstanköy'de de bugün ancak 2.000–3.000 kadar Türk yaşamaktadır. Adalardaki Türk nüfusun büyük bir kısmı Rodos ve İstanköy'de toplandıkları bilinmektedir⁵⁵².

1966'da Oniki Ada'da yaşayan Türk sayısı 3.500 veya bir diğer tahmine göre 4.000 civarındadır. Diğer bir görüşe göre de İtalyan idaresinin son zamanlarında yalnız Rodos Adası'nda 11'000 olarak tahmin edilen Türk nüfusu, 3.400'e düşmüştür. 1946'da, yani Rum idaresine geçtikten bir yıl sonra 4.000 olan nüfus bugün 1.437'dir⁵⁵³. Bu konuda kesin bir rakam verilmeyişinin sebebi, Yunanlıların son 20

⁵⁵⁰ Rıza Türmen, **a.g.e.**, s. 98.

⁵⁵¹ Sırrı Erinc-Talip Yücel, **a.g.e.**, s. 70.

⁵⁵² İsmet Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 444

⁵⁵³ Zeki Çelikkol, **a.g.e.**, s. 33-34.

yıldır Türklere dair istatistikleri yayınlamaması ve idari makamların Türk kurumlarına bilgi verilmesini yasaklamasıdır.

1995 yılı Mayıs ayı başında Oniki Ada'da oturan Türklerle yapılan görüşmelerde alınan bilgilere göre, buradaki Türk nüfusunun durumu şöyledir; Mevcut durumda İstanköy Adası'nda 900 Türk nüfusu vardır. Büyük bir çoğunluğunun geçim kaynağı topraktır. Aralarında az sayıda da olsa turizm alanında çalışanlar vardır. Eskiden daha çok rağbet gören ve gelir getiren marangozluk, demircilik gibi zanaatlarla uğraşanlar çok azalmıştır. 1971'den beri okullarda Türkçe eğitim verilmemektedir. Türkiye'de okuyanlar da tekrar adaya dönmek istememektedirler. Böylece, Türklerin sayısında azalmaktadır⁵⁵⁴. Bir diğer gerçekte Yunanistan'ın çıkardığı vatandaşlık yasası'nın 19. maddesi gereği Türkleri vatandaşlıktan çıkarmasıdır. Yunanistan İçişleri Bakanlığı, 1998 yılına kadar geçerli olan vatandaşlık yasası çerçevesinde, Batı Trakya'dan ve Oniki Ada'dan toplam 46 bin 638 Türk'ün Yunan vatandaşlığından çıkarıldığını açıklamıştır⁵⁵⁵.

Türk eserleri yok etme gayretleri yanında Yunanlılar, Türkleri kendi içlerinde eritmeye de çalışmaktadırlar. 1971 yılında tüm Türk okulları kapatılana kadar, İstanköy şehrindeki Azilo İlkokulu ile Germe İlkokulu hizmet vermekteydi. Rodos'ta ise 7 okul mevcuttu. Bu okullarda Rumca dersler verilmeye başlanmıştır. Türkler'e daha yüksek bir okul okuma fırsatı tanınmamıştır. Bundan dolayı Oniki Ada'da ve Meis'te bir tek Türk doktoru veya avukat yoktur. Adaların en fakir milleti Türklerdir ve bu bilinçli bir şekilde göç ettirmek amacıyla uygulanmaktaydı. Rodos'ta numune olarak tek bir Türk'e otel işletme izni verilmiştir⁵⁵⁶.

⁵⁵⁴ Cemalettin Taşkiran, **a.g.m.**, s. 106

⁵⁵⁵ "47 bin Türkü Vatandaşlıktan Çıkarılmış", **Aksam**, 19 Mayıs 2005, s. 9.

⁵⁵⁶ Mehmet Bastıyalı, **a.g.e.**, s. 155.

SONUÇ

Oniki Adalar, tarihin en eski çağlarından bugüne birçok medeniyetin istilasına uğramıştır. Bu medeniyetlerin her biri, Asya, Avrupa ve Afrika'ya köprü durumunda olan Anadolu gibi bir medeniyetler beşiğinin denize açılan kapısı olmak için kan dökmüştür. Adaların coğrafî durumundan kaynaklanan önem, bölgenin istilâlarına davetiye çıkarmıştır. Birçok millet, medeniyet, devlet bu bölgeleri ele geçirmek için mücadele vermiş ve görünen o ki Ege, sadece bünyesine güçlü olan devletleri veya milletleri kabul etmiştir.

Türklerin Anadolu'ya girmelerinden günümüze kadar Ege ile ilgili mücadelemiz devam etmiştir. Ancak gerileyen ve zayıflayan Osmanlı Devleti, yetersiz kaldığı Ege Denizi mücadelesinde birçok önemli adayı ya masa başında ya da Avrupalı devletlerin oynadığı politik oyunlar sonucunda kaybetmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın günah keçisi ise bu incelemenin konusunu oluşturan Oniki Ada olmuştur. İtalya adaları geri vermek üzere işgal etmiştir. Ancak Balkan Savaşları'nın çıkması ile sonrasında gelişen olaylar, İtalya tarafından ele geçirilen bu adaların bir daha geri verilmemek üzere işgal edildiğini ortaya koymuştur. I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yapılan antlaşmalar göstermiştir ki, asıl olan İtalya'nın yayılmacı politikası doğrultusunda bu adaları ele geçirdiğidir. 1911–1912 yıllarından itibaren, Ege'deki diğer adalar gibi Oniki Ada ile ilgili olarak da bugüne kadar hukuken çözümlenememiş sorunlar ortaya çıkmıştır. Asıl sorunlar ise 1947'den sonra adaların (sadece Rum halkı çoğunluk denilerek) komşumuz olan Yunanistan'a verilmesiyle başlamıştır. Bugün de çözülmeyi bekleyen bu sorunlar, sürekli olarak müzakere edilmesine rağmen, Yunan isteklerinin bitmemesinden dolayı kesintilere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Yunanistan, bağımsızlığını kazandığı günden bugüne kendi emelleri doğrultusunda Türkiye'ye birçok problem çıkarmıştır. Avrupalı devletleri de yanına alarak Türkiye'ye karşı düşmanca politikalar gütmüştür. "*Türkiye'nin dostu benim düşmanımdır, düşmanı ise benim dostumdur*" prensibi ile birçok faaliyetlerde bulunmuştur. Yunanistan Türkiye üzerinde çeşitli baskılar kurmaya çalışmış ve gerçekleştirmek istediği "*Megali İdea*" doğrultusunda adım adım ilerleyerek

başlamıştır. Bu zamana kadar Türkiye üzerinde hiçbir üstünlük kuramadığından birçok soruna Avrupa'yı dâhil etmeye çalışmıştır. Sonuçta İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Almanya... gibi dünya kamuoyunda söz sahibi devletler Yunanistan'ın yanında yer almış ve tartışılan, görüşülen birçok kararda bu devletlerin desteğiyle Yunanistan, kendi lehine sonuçlar çıkarmayı bilmiştir. Türkiye-Yunanistan anlaşmazlıklarının çözümünde Türkiye dünya kamuoyunda hep yalnız kalmıştır.

Yunanistan, Türkiye ile yaptığı bütün ikili müzakerelerde Sevres Antlaşma maddelerini masaya yatırmış, sürekli bu antlaşma maddelerini Türkiye'ye kabul ettirme hayaliyle yaşamıştır. Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkileri dahi söz konusu olduğunda Yunanistan yine onların desteğiyle Türkiye'ye Sevres'i onaylatma peşinde koşmuştur. Yunanistan için 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan antlaşması her zaman bir yara olarak kalmıştır. Yunanistan bu antlaşmayı asla sindirememiş, kabul edememiştir. Ancak Yunanistan Lozan Görüşmeleri'ne yenik devlet statüsünde katıldığı için çok da fazla karşı çıkamamıştır.

Türkler, Oniki Ada'yı Yunanlılardan veya Bizanslılardan değil, Rodos Şövalyeleri'nden kan dökerek almışlardır. Yunanistan'ın devletler hukukuna göre bu adalar üzerinde hiçbir hak ve iddiaları olamaz. Etnik-i Eteryacı cemiyyetinin programında yer alan dört maddeden biri Ege Adaları'nın Yunanistan'a devredilmesi ile ilgiliydi. Oniki Ada ile ilgili olan madde 1947 yılında Paris Barış Antlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Şimdi programın son üç maddesi kalmıştır.

Son üç madde ise Kıbrıs, İmroz-Bozcaada ve İstanbul'u ele geçirmektir. Yunanistan bu üç maddenin gerçekleştirilmesi için bugün dahi çalışmalarına devam etmektedir. Son Kıbrıs olayları, 1996 Kardak Sorunu⁵⁵⁷, Kıbrıs, İmroz maddesinin doğruluğunu kanıtlayıcı mahiyettedir. Bu şartlar altında Türk-Yunan dostluğundan bahsetmek ne kadar doğrudur? Türk-Yunan dostluğu ancak Yunanlıların Megalo

⁵⁵⁷ Bu konuyla ilgili eski Kıbrıs Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş Yeniçağ gazetesine yazdığı yazı; "Kardak Kayalıkları için savaşı göze almış olan Türkiye, uluslararası antlaşmalarla stratejik haklarını tescil ettirmiş olduğu ve milli dava diye 1960'tan bu yana üzerine titrediği ada Yunanistan'a geçmesin diye evlatlarını şehit ettiği Kıbrıs'tan vazgeçecek mi? Dr. Atom Damalı'nın deyimi ile; "tarihin tekerrür edip etmediği tezi için bu konunun nasıl neticeleneceği çok belirgin bir deney olacaktır! Askerlerin Kıbrıs'tan çekilmek zorunda bırakılıp bırakılmayacağı konusunda çözümlenecektir.", Rauf Denktaş, "Girit Gibi", Yeniçağ, 25.07.2005, s. 1,2.

İdea'larından vazgeçtiklerini bütün dünyaya ilân etmeleri ile belki mümkün olabilir. Asırlardan beri kan dökülerek elde edilen Oniki Ada, Yunanlılar tarafından hiçbir alaka ve ilişki olmaksızın akraba ve dindaşlarının yardımı ile gayet kolaylıkla elde edilmiştir. 10 Şubat 1947 yılında Paris'te imzalanan İtalyan Barış Antlaşması'nın 14. maddesi gereğince gayr-ı askerî durumu devam etmek üzere Yunanistan'a verilmiştir. Bu karar alınırken Türk hükümetinin fikir ve beyanlarına müracaat bile edilmemiştir. Oniki Ada'ya hâkim olan devlet, Ege Denizi'nde deniz hâkimiyeti kurmaktan başka, Türk yurdunu her zaman tehdit ve işgal için kolaylıkla fırsat bulabilecektir.

Oniki Ada ve diğer Ege Adaları'nın silâhsızlandırılması 1923 Lozan ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ve XIII. Ekinin D maddesi gereğince adı geçen adaların tamamıyla silahsızlandırılması, askerden arındırılması ve tatbikat yapılmaması karara bağlanmıştır. Adalarda, sadece sınırlı sayıda güvenlik kuvvetinin bulunmasına izin verilmiştir. Ancak Yunanistan bunu tamamıyla yok saymıştır ve hem Boğazönü Adaları'nı hem de Doğu Ege Adaları'nı ve Oniki Ada'dan bazılarını tam anlamıyla cephanelik haline getirmiştir. Türkiye'nin girişimlerine karşın kendini haklı çıkarmak amacıyla çeşitli tezler öne sürmüştür. Günümüzde dahi Yunanistan'ın bu konudaki çeşitli faaliyetleri günümüzde de sürmektedir. Gerekçe olarak ise Türkiye'yi bir dış tehdit olarak gördüğünü iddia etmektedir.

Kıbrıs'ın Türkiye açısından çok önemli bir ada olduğu ortadadır. Yunanistan'ın çabalarının nihai hedefi Enosis'tir. Bunun aşamalarından bugün için önceliklisini Kıbrıs oluşturmaktadır. Türk milleti, Kıbrıs için çok büyük mücadeleleri göze alıp, kan dökerek, kazandığı bu büyük mücadeleyi masa başında kaybetmek istememektedir. Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin çabaları bu doğrultudadır. Denктаş, Kıbrıs'ın önde gelen gazetelerinden Volkan Gazetesi'ne verdiği demeçte: *“Bizim cevabımız direneceğiz. Türkiye (Biz sizden vazgeçtik) deyinceye kadar direneceğiz. Direnmek mecburiyetindeyiz. Nasıl Türkiye bizim yanımızda değilken bile direndik ve en sonunda kurtardık, kurtarıldık. (Başka çaremiz yok) diyoruz. Ama Türkiye açık açık artık, (yük oldunuz biz artık sizi taşıyamayız. Atatürk'ün, İnönü'nün, Korutürk'ün dediği gibi, Kıbrıs elden giderse Türkiye denizlere açık ülke olmaktan çıkar gerçeği, gerçek değildir. Biz denize de çıkarız, havadan da uçarız) diyerek Oniki Adaya, on üçüncü ada olarak Kıbrıs'ı birleştirirlerse o zaman Girit örneği*

Kıbrıs boşalır. Ve ardından da bakıp bu kadar fedakârlık neden yapıldı diye ağlarız. Ağlamamak bizim kararımızdır. Bizi ağlatmamak da bu davanın ve Kıbrıs'ın sahibi olarak, millet olarak yüce Türk Milleti'nin kararıdır. Başka bir seçeneğimiz yok⁵⁵⁸” demiştir.

Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecine girmesiyle birlikte Türkiye'den bazı ayrıcalıklar almaya çalışmakta, Kıbrıs konusunu taze tutulup bu ve diğer bazı sorunlar kullanılmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi konusunda bir koz olarak kullanılmaktadır. İstediklerini tek başına elde edemeyen Yunanistan "*Türkler savaş yanlısı, barışa yanaşmıyorlar*" yaygarasını çıkartıp Dünya kamuoyunda her ne olursa olsun kendisini haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Türkiye bunun tamamen yalan, Türkler de daima barış yanlısı ve uzlaşmacı olduklarını savunabilmelidir. Şöyle ki Meis Adası gibi Türkiye açısından çok önemli bir konumda olan ada hakkında İsmet İnönü Lozan görüşmeleri'nde "*Dünya barışı için Türkiye bütün haklarından feragat eder*" demiştir. Bunun gibi birçok örnekleri sıralayabiliriz. Şimdi nasıl olur da "*Türkiye uzlaşmaya yanaşmıyor*" ifadesi doğrulanabilir? Tabii ki Yunanistan'ın bunu emellerini gerçekleştirme politikası doğrultusunda yaptığı, kendini haklı çıkarmaya çalıştığı ve Türkiye'nin Dünya'daki imajını zedelemek için gayret sarf ettiği ortadadır.

Sonuç olarak, Türkiye ile Yunanistan'ı Ege konusunda karşı karşıya getiren başlıca sorunların ve tarafların bu sorunlara ilişkin tezlerinin gözden geçirilmesi, çözümün ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Bugünkü Yunan yöneticileri sözde Türk yayılcılığını bahane ederek çeşitli kampanyalar, propagandalar, lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Yunanistan'ın kurulduğundan bugüne Ege Denizi'nde sınırlarını genişletme amacıyla attığı adımlar dikkate alınırca, barışçı bir çözüm arayışına sürekli zarar vermektedir. Yunanistan'ın kendi haksızlıklarını saklayıp Türkiye'yi haklıyken haksız duruma düşürme çabaları, her türlü sorunu daha da çıkmaza sokmakta, çözüme ilişkin yapılan projelerin de önüne taş koymaktadır. Yunanistan, uzlaşmaz tavrını devam ettirip Megalo İdea emelinden vazgeçmedikçe Türk- Yunan anlaşmazlığının daha uzun yıllar süreceği anlaşılmaktadır.

⁵⁵⁸ Rauf Denктаş, Antalya Sanayici ve İşadamları Derneği'nin Girişimcilik Haftası etkinlikleri çerçevesinde düzenlediği "AB Sürecinde Türkiye ve KKTC" konulu konferansta yaptığı konuşma", **Volkan**, 17 Aralık 2005, s.1.

KAYNAKLAR**A. ARŞİV VESİKALARI**

- BOA, **BEO**, nr. 316670; 328364.
- BOA, **DH. HMS.**, nr. 4-1/4-63.
- BOA, **DH. İD.**, nr. 144-1/3.
- BOA, **DH. KMS.**, d.14, no.33, ek 3.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-7, lef 31.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 130.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-4, lef 39.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 18.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 129,150.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-7, lef 28.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 134.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-3, lef 17.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 108.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 157.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 175.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 134.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-7, lef 48.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-12/1-12, lef 2.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-10, lef 133.
- BOA, **DH. SYS.**, nr. 75-11/1-8, lef 31.
- BOA, **HR. SYS.**, nr. 2380/3; 88903.
- BOA, **HR. HMS. İŞO.**, nr. 32/2-3, lef 1.
- BOA, **İ. DH**, nr. 60661.
- BOA, **İ. MM**, nr. 2885.
- BOA, **ŞD**, nr. 2342/14; 2350/19.

B. ARAŞTIRMA ESERLERİ

AKŞİT, Niyazi-SONER, Ferruh, **Genel Bilgiler Ansiklopedisi**, (yayınevi, yer, yıl yok). s. 559, 740–741,1173.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. YY. Siyasi Tarihi (1914-1995)**, C. 1-2, (Alkım yayınları), İstanbul 1995.

_____, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, (TTK Yayınları), Ankara, 1997.

APATAY, Çetinkaya, **Yaşadıklarım ve Ege’de Olup Bitenler**, (Kazancı Yayınları), İstanbul 1995.

AVUNCAN, Çetin, “Ege Adaları”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, C: 83, S: 495, İstanbul Ekim 1976, s. 24–31.

BALDUCCI, Hermes, **Rodos'ta Türk Mimarisi**, (Çev. Celalettin Rodoslu), (TTK Yayınları), Ankara 1987.

BASKICI, M.Murat-ERDEM, Gökhan-ERHAN, Çağrı-HADİMOĞLU, Nimet. Ö., **Yaşayan Lozan**, (ed. Çağrı Erhan), (Kültür, Turizm Bakanlığı Yayınları),Ankara 2003.

BASTIYALI, Mehmet, **Rodos ve Oniki Ada Tarihi**, (Yayınevi yok),İzmir 1999.

BAŞEREN, Sertaç Hami, “Ege’de Ada, Adacık ve Kayalıkların Uluslar arası Antlaşmalarda Tayin Edilen Hukuki Statüsü”, **Ege’de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar**, (TTK Yayınları), S. 182, Ankara 1998, s. 110-117.

BAYKAL, Ferit Hakan, “Ege’de Karasuları Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **Deniz Hukuku Sempozyumu**, (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı), 21–22 Haziran 2004, Ankara.

BAYSUN, Cavit, “Cem” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C 3, (M.E.B), İstanbul 1977, s. 69-81.

BESBELLİ, Saim-ÜLMAN, Mustafa, **Türk-İtalyan Harbi**, (ATASE Yayınları), No:9, Ankara 1980, s. 110–112.

BİLSEL, Cemil, **Lozan**, C.II, (Sosyal Yayınları), İstanbul 1998.

BOSTAN, İdris – KURUMAHMUT, Ali, **Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları**, (SAEMK Yayınları), Ankara 2003.

CEYLAN, Mehmet Akif, **Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**, (Canday Yayınları), İstanbul 2004.

- ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839–1876)", **IX. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, C II, (TTK Yayınları), s. 1153–1163.
- ÇELİKER, Fahri, "Doğu Ege Adalarının Askeri Statüsü Konusunda Türk-Yunan Anlaşmazlığı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S. 298, Ankara Temmuz 1985, s.14–20.
- ÇELİKKOL, Zeki, (**Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**), TTK Yayınları, Ankara 1992.
- DANIŞMEND, İsmail. H., **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1258-1512)**, C.I, (Türkiye Yayınevi), İstanbul, 1971.
- ELEKDAĞ, Şükrü, "Kardak'ın Hukuki Statüsü", **Türk Kültürü Dergisi**, C. 34, No 397, Mayıs 1996, s. 14–16.
- EMECEN, Feridun, "Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi", **Ege Adalarının Hâkimiyet Devri Tarihçesi** (ed. C. Küçük), SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi Ankara 2002,s. 1-27.
- ENGİN, Vahdettin, Ege Adaların Tanzimat Dönemi ve Sonrası Mali Uygulamalar(1839-1923), **Ege Adalarının İdari, Maliye, ve Sosyal Yapısı**, (ed. İdris Bostan), (SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), Ankara 2003, s.9 1-111.
- ERİNÇ, Sırrı-YÜCEL, Talip, **Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları), S. 50, Ankara 1978.
- EYİRİL, Ahmet, **Siyasi Tarih**, (yayınevi yok), Ankara 1990.
- GENCER, Ali İhsan, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789–1867)**, (TTK Yayınları), İstanbul 2001.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", **Bellekten**, XX/78, Ankara 1956,s. 246–285.
- GÖKMEN, Muzaffer, **Tarih Boyunca Ege Kavgası**, (Eğitim-Öğretim Yayınları), İstanbul 1977.
- GÖNLÜBOL, Mehmet–SARI, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938)**, (TTK Yayınları), İstanbul 1963.
- GRASSİ, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu (1919–1923) Kamuoyu ve Dış Politika**, (Yapı Kredi Yayınları), Ankara 2003.
- GÜNALTAI, Şemseddin, **Yakın Şark IV: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artoksia Krallıkları**, (TTK Yayınları), İstanbul 1951.
- GÜNAY, Necla, "Filik-i Eterye Cemiyeti", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. VI, S: 1, Kırşehir 2005, s. 263–287.

- GÜREL, Şükrü S., **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri(1821–1993)**, (Ümit Yayıncılık) ,Ankara 1993.
- GÜRÜN, Kâmuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)**, (TTK Yayınları), Ankara 1991.
- HABİBZADE, Rodoslu Ahmet Kemal, **Isporad Adaları ve Tarihçesi**, (Naşiri-Yayın: Arif Hikmet 1331 (1915), (ATASE Gnkur. Basımevi), Ankara 1996.
- HAYTA, Necdet, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, S. 36, İstanbul Kasım 1996, s. 817–847.
- _____,Londra Büyükelçiler Konferansı (17Aralık 1912–11 Ağustos 1913)”, **Genel Kurmay Başkanlığı, Beşinci Askerî Tarih Semineri**, C. II, , Ankara 1997, s. 438–452.
- _____,“Ege Adaları Meselesinin Tarihçesi Hakkında 3 Şubat 1922 Tarihli Bir Rapor”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 46, C. XVI, Mart 2000, s. 225–248.
- _____,“Rodos ile 12 Ada’nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden sonra Adaların Durumu (1912–1918)”, **OTAM**, S. 5, Ankara Ocak 1994, s. 131–144.
- İŞİK, Hüseyin, “Türkiye ve Komşularımız”, **Stratejik Etüdler Bülteni**, Genelkurmay Basımevi, Ankara Ağustos 1990.
- İSMAİL, Salahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, (Kastas Yayınları), İstanbul, 1998.
- JACOPSEN, Hans-Adolf, **1939–1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı**, (Çev. İbrahim Ulus), Ankara 1989.
- KABAKLI, Ahmet; **Temellerin Duruşması**, (Türk Edebiyatı Vakfı), (9. Baskı), İstanbul, 1990.
- KALPAKÇIOĞLU, Özdemir, **Yunandan Dost Olmaz**, Form Yayınları, İstanbul 1994
- KARAL, Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.I, VI, (TTK Yayınları), Ankara 1995.
- Kâtip ÇELEBİ, **Tuhfetü’l-kibâr fi esfâri’l-bihâr**, (neşr. İbrahim Müteferrika), İstanbul 1141/1829.
- KUNT, Metin, **Sancaktan Eyalete, 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları), İstanbul 1978.
- KURTCEPHE, İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911- 1916)**, (TTK Yayınları), Ankara 1995.

_____, "Rodos ve Oniki Adamın İtalyanlarca İşgali", **OTAM Dergisi**, S. 2, Ankara Ocak 1991, 201-216.

KURUMAHMUT, Ali-BAŞEREN, Sertaç Hami, **Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar**, SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi, 1/2003, Ankara 2003.

KÜÇÜK, Cevdet, **Ege Adalarının Hâkimiyet Devri**, (SAEMK Yayınları), Ankara 2001.

_____, "Ege Adalarındaki Türk Egemenliği Dönemi", **Ege'de Temel Sorun (Egemenliği Tartışılmalı Adalar)**, (yay. Haz. Ali Kurumahmut), (TTK Yayınları), VII.Dizi, S. 182, Ankara 1998, s. 33-77.

KÜRŞAT, Fikret-ALTAN, Mustafa Haşim-EGELİ, Sabahaddin, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, (Kutsun Yayınevi), İstanbul,1978.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev. M. Kıratlı), (TTK Yayınları), Ankara 2004.

MANSEL, Arif Müfit , **Ege ve Yunan Tarihi**, (TTK Basımevi), Ankara 1988.

MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar- Belgeler**, (ASBF Yayınları), Tk.II, C.2, Ankara 1973.

_____, "Lozan Barış Antlaşması", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 18, Ankara Temmuz 1998, s. 69-75.

MERT, Özcan, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları**, (Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi), (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı), Ankara 1995.

NASRULLAH, Mehmed-RÜŞDİ, Mehmed-EŞREF, Mehmed, **Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâneye Mahsûs Mükemmel ve Mufassal Atlas**, İstanbul 1325.

NUTKU, Emrullah, "Ege Adalarını Nasıl Kaybettik?", **Hayat Tarih Mecmuası**, S. 11, İstanbul 1 Kasım 1976, s. 62-69.

ORHONLU, Cengiz, "Oniki Ada Meselesi ", **Türk Kültürü Dergisi**, (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü), S. 23, Ankara Eylül 1964, s. 1-5.

ÖRENÇ, Ali Fuat, "Ege Adalarında İdari Yapı (1830-1923)", **Ege Adalarının İdari, Maliye, ve Sosyal Yapısı**, (ed. İdris Bostan), (SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi), Ankara 2003, s. 32-56.

_____, **Yakın dönem Tarihimize Rodos Adası**, (İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2001.

- ÖZEL, Sabahattin, " Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu ", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, C. 114, No 345, Temmuz 1995, s. 3–18.
- ÖZMAN, M. Aydoğan, " Ege'de Karasuları", **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.LXIII, No: 34, Ankara Temmuz-Ağustos 1988, s. 173–182.
- ÖZTUNA, Yılmaz, "Rodos", **Türk Ansiklopedisi**, C.27, (M.E.B), Ankara 1978, s. 341-342.
- UZUN, Hakan, "1919–1950 Yılları arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.V, S. 2, Kırşehir 2004, s. 35–50.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.I-II, (TTK Yayınları), Ankara 1995.
- ÜNAL, Ayhan Afşin, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz ve Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12, Kayseri 2001, s. 251–261.
- PARLA, Reha, **Belgelerle Türkiye Cumhuriyetinin Uluslararası İlişkileri: Sevr, Lozan, Möntro**, (Tezel Yayınları), Lefkoşe 1985.
- PARMAKSIZOĞU, İsmet, " On İki Ada" Maddesi, **Türk Ansiklopedisi**, C.XXV, (M.E.B), Ankara 1977, s. 443-445.
- PAZARCI, Hüseyin, **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları), S.550, Ankara, 1986.
- _____, " Ege Denzinde Türk-Yunan Sorunların Hukuki Yönü", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, (Metis Yayınları), İstanbul 1990,s. 101-122.
- POSTACIOĞLU, Mehmet, "Ege Adalarının Dünyü-Bugünü", **Güncel Konular**, No. 8, 1987, s. 136–147.
- RANDOLP, Bernard, **Ege Takımadaları: Arşipelago**, (Pera Turizm ve Ticaret A.Ş Yayınları), İstanbul 1998.
- SAKA, Mehmet, **Ege Denzinde Türk Hakları**, (Hareket Yayınları), İstanbul 1974.
- SALIŞIK, Selahattin, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, (Kitapçılık Yayınları), İstanbul, 1968.
- SANNAV, Sabri Can, **Yakın Dönem Tarihimize Sakız Adası (1821-1923)**, (İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.
- _____, "1881 Sakız Depremi ve Adanın Yeniden İmarı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sa.39, İstanbul 2004, s. 125-137.

_____, “Tanzimat’ın İlanından Sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin Yeniden Yapılandırılması Süreci ve Limni Adası’nın Statüsü”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. VI, S. 1, Edirne Haziran 2005, s. 174–188.

SENCER, Muzaffer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, (Alan Yayınları), İstanbul 1986.

STAGOS, Petros N., “Limni’nin NATO Düzeni İçindeki Yerine İlişkin Türk-Yunan Uyuşmazlığı”, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, (Metis Yayınları), İstanbul 1990, s. 191-204.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türk-Yunan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul 2000.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları (1920–1945)**, C.I, (TTK Yayınları), Ankara 1989.

ŞAHİN, İlhan, "Midilli Adası", **Türk Kültürü Dergisi**, (Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü), S. 170, İstanbul Aralık 1976, 87–91.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Ege Sorunu Belgeler (1912-1913) (Aegean Question Documents Volume I (1912-1913))**, C.I, (TTK Yayınları), XVI. Dizi-Sa.29, Ankara 1989.

_____, **Lozan Telgrafları**, C.I, (TTK Yayınları), Ankara 1990.

TANSEL, Selahattin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, (TTK Yayınları), İstanbul, 1971.

_____, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, (MEB), C. I, İstanbul, 1991, s. 92.

TAŞKIRAN, Cemalettin, “Türkiye ve Oniki Ada”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, C. 114, No 345, Temmuz 1995, s. 21–27.

_____, **Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü**,. (ATASE Gnkur. Basımevi), Ankara 1996.

TEKİNDAĞ, Şahabettin, “Rodos’un Fethi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.8, İstanbul Mayıs 1968, s. 58–65.

TEREK, Ahmet Bekir, “ Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 29, İstanbul Şubat 1970, s. 16–31.

TUĞLACI, Pars, **Osmanlı Şehirleri**, (Milliyet Yayınları), İstanbul 1985.

TURAN, Şerafettin, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **TTK Belleteni**, C. XXIX, S:113,Ankara Ocak 1965, s. 77–119.

- _____, **Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına**, (Kanuni Armağanı), (TTK Yayınları), Ankara 2001.
- TÜRSAN, Nurettin, **Yunan Sorunu**, (Yayınevi yok), Ankara 1987.
- TÜRMEEN, Rıza, **Ege'de Deniz Sorunları Semineri**, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, S. 552, Ankara 1986,s. 94–101.
- TOPÇUBAŞI, Arslan, **Batı ve Şark Meselesi**, (Kültür Bakanlığı Yayınları), Ankara 2000.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi**, C. 10, s.559,626-627,; C.16, s. 584-585.
- YAVUZ, Cemalettin, **Menteşe Adaları (Oniki Ada)'nın Tarihi**, (Deniz Harp Okulu Basımevi), İstanbul 2003.
- YOLGA, Namık K., “Ege’de Kıta Sahanlığı Sorunu”, **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.LXIII, No: 34, Ankara Temmuz-Ağustos 1988, s. 163-172.
- YORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II, (Yeditepe Yayınları), İstanbul 2005.

C. GAZETELER

- ADVIYE, Fenik, "Ya şu Oniki Ada", **Son Havadis**, Kasım 1971, s. 3.
- AKŞAM**, “47 bin Türkü Vatandaşlıktan Çıkarılmış”,19 Mayıs 2005, s. 9.
- ARAS, Tevfik Rüştü, “On İki Ada”,**Tan**, 25 Temmuz 1945,s.1,3.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Cüneyt Arcayürek, “II.Dünya Savaşına ait Gizli Belgelere göre Türkiye ne Kazandı ne Kaybetti”, **Hürriyet**, 4 Kasım 1972, 1,3.
- ARMAOĞLU, Fahir, “Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi”, **Tercüman**, 29 Kasım 1985, s. 1, 3.
- AŞKIN, Necati, “Bayram sonu Meis ve Oniki Ada”, **I Kathimerini** (Necat Aşkın tarafından İngilizce edisyonundan çevirisi yapılmıştır), 25 Ocak 2005.s.1.
- AYIN Tarihi**, I. Teşrin (Ekim) 1943, No: 119, II. Teşrin (Kasım) 1943, No: 120; Temmuz 1946, No: 152, s. 159.
- BALKAÇ, Zerrin, “Yine Yunanistan ve Yine Kıta Sahanlığı Meselesi”, **Türk Diplomatik**, İstanbul Aralık 1997, 5.
- BAYKAL, Hülya, “Yunan Sorumlularının Türkiye’ye Karşı Tahrikleri”, **Türk Diplomatik**, Ocak-Şubat 1997, s. 9.

BERİCE, Ethem İzzet, “On İki Adalar ve Bir Teklif”, **Son Telgraf**, 26 Temmuz 1945, s. 1, 3

CUMHURİYET, “Almanların Ege Adalarını İşgali”,s.1; “Stalin’in Türkiye’ye Toprak Verilmesi Teklifi”, 27 Nisan 1941, s. 5;“Sakız Adasının Almanlar tarafından İşgali”, 6 Mayıs 1941, s. 1; “Antlaşmalar Eksik ve Kusurlu” 11 Şubat 1947, s. 1.

DENKTAŞ, Rauf, “Girit Gibi”, **Yeniçağ**, 25 Temmuz 2005, s. 1, 2.

ERKİN, Feridun Cemal, “12 Ada’yı Yunanistan’a Kim ve Nasıl Verdi?”, **Milliyet**, 28 Temmuz 1976, s. 3.

İKDAM, “Sulh Meselesi Etrafında”,1 Eylül 1912, s. 2.

İKTİHAM, “Sulh Müzakeratı”,20 Eylül 1912 s. 1; “Konferans mı, Sulh Tavassutu mu?”, 24 Haziran 1912, s.1-2.

SABAH, “ Vaziyat-i Hariciyemiz”,9 Eylül 1912, s. 1-2; “Müzakerat-ı Sulhiye”, 21 Eylül 1912, s. 1; “Yunanistan’ın önde gelen bilim adamlarından Pantean Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Megalommatisin demeci”, 18 Mart 1995, s.1.

ŞİNASI, “Akdeniz Dengesi”, **Ahenk**, 16 Aralık 1914, s.1-2.

ULUS, “ İngiliz Basınında Adaların İşgali”,13 Eylül 1943, s. 1; “Almanların Ege Adalarını İşgali” 7 Mayıs 1941, s. 1.

VOLKAN, 17 Aralık 2005, (Rauf Denктаş, Antalya Sanayici ve İşadamları Derneğinin Girişimcilik Haftası etkinlikleri çerçevesinde düzenlediği "AB Sürecinde Türkiye ve KKTC" konulu konferansta yaptığı konuşma), s.1.

YENİ ASIR, “2 İtalyan torpidosu ve bir Alman nakliye gemisi tarafından işgal edildiğini”, 6 Mayıs 1941, s. 1; “Paris Konferansı Dün Mesut Bir Süprizle Karşılaştı On iki Adalar Meselesi Halledildi” 29 Haziran 1946, s. 1

D. İNTERNET

ABACI, Soner , “Rodos”, www.denizmagazin.com.tr/arsiv/arsiv/eylul_00/rodos.htm, (Siteye giriş tarihi:18 Nisan 2007).

ÇELİK, Nihat-HAMURCU, İ. Ozan, “Uluslararası Hukuk ve Ege Sorunu”, www.euroasiaforum.com /yazarlar.php?pg2=nihat-celik&id=21,(Siteye giriş tarihi:18 Nisan 2007).

GÜNAYDIN, Yusuf R., “Ege Adalarının Silahlandırılması Sorunu”, 12 Ekim 2006, www.hakimiyetimilliyehaber.org/index.php?news=13, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

KÜLEBİ, Ali, “Türk Dış Politikası ve Güç Kullanım Seçeneği Desteği”, www.tusam.net/makaleler, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

_____, “Türk Dış Politikası ve Güç Kullanım Seçeneği Desteği”, www.tusam.net/makaleler, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

_____, “Sorgulanması gereken Ada: Limni”, www.tusam.net/makaleler, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

“Turkish Foreign Policy and Practice as Evidenced by the Recent Turkish Claims to the Imia Rocks”, (<http://mfa.gr/foreign/bilateral/imiaen.htm>), <http://www.turkishgreek.org/egemenli.htm>, (Siteye giriş tarihi: 14 Ağustos 2007).

Amerikalılar da Silahtan Arındırılmış Oniki Ada’ya Evet Diyerek Türklerin İddialarını Destekliyor”, Rodos Adası’nda haftalık olarak yayınlanan Gnomi Gazetesi, 29 Eylül 2003, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber>, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

“Sivil Havacılık Teşkilatı - Hava Kuvvetleri Komutanlığı Anlaşmasıyla Limni Adası Tahkim Edilmemiş Durumda Bırakılıyor!", Elefterotipia Gazetesi, 14 Ocak 2006, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber>, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

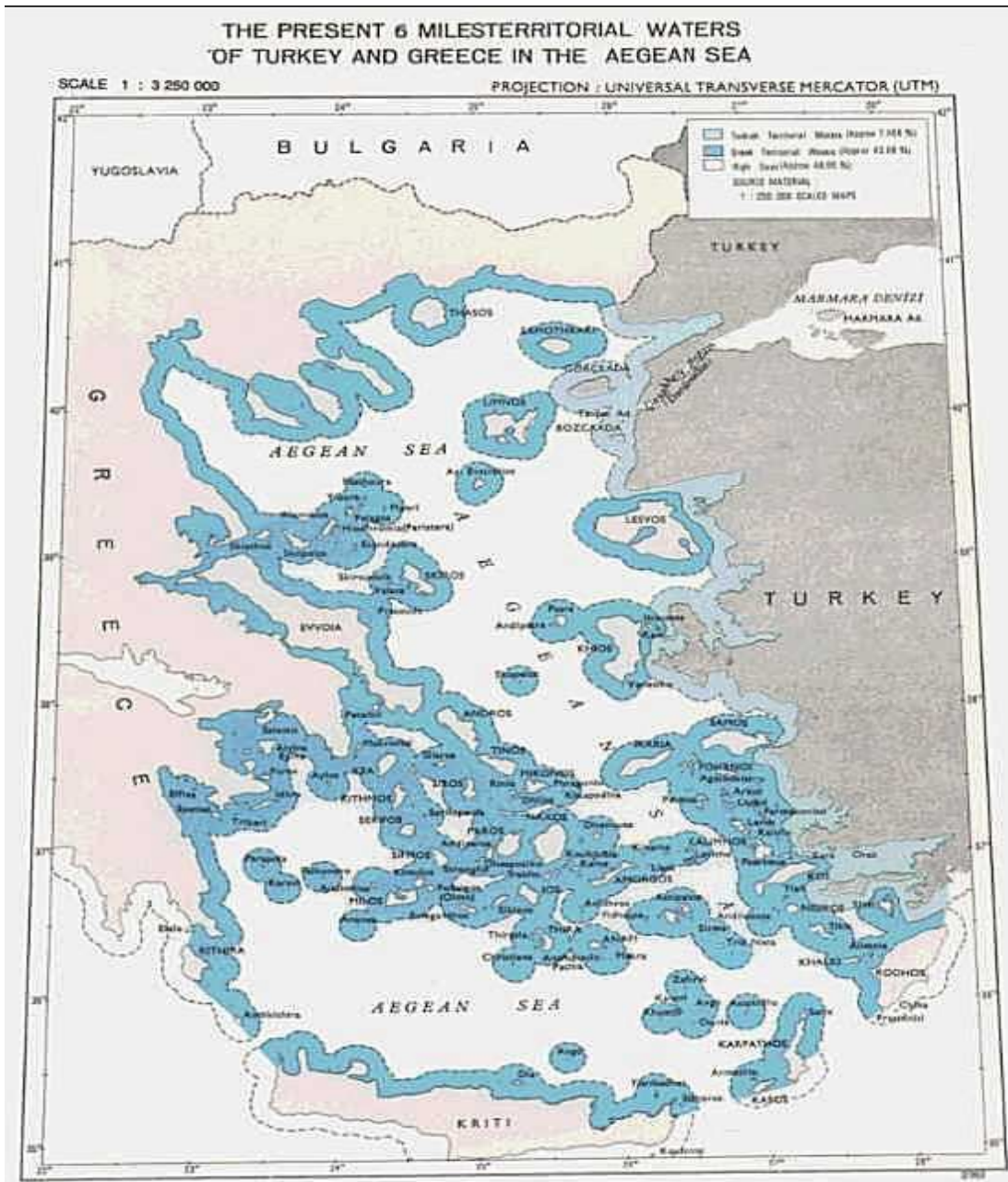
<http://bucatarih.sitemynet.com/seminer/yunan/icerik/sorun>, (Siteye giriş tarihi: 18 Nisan 2007).

www.istanbul.org/documents/113.html, (Siteye giriş tarihi: 14 Ağustos 2007).

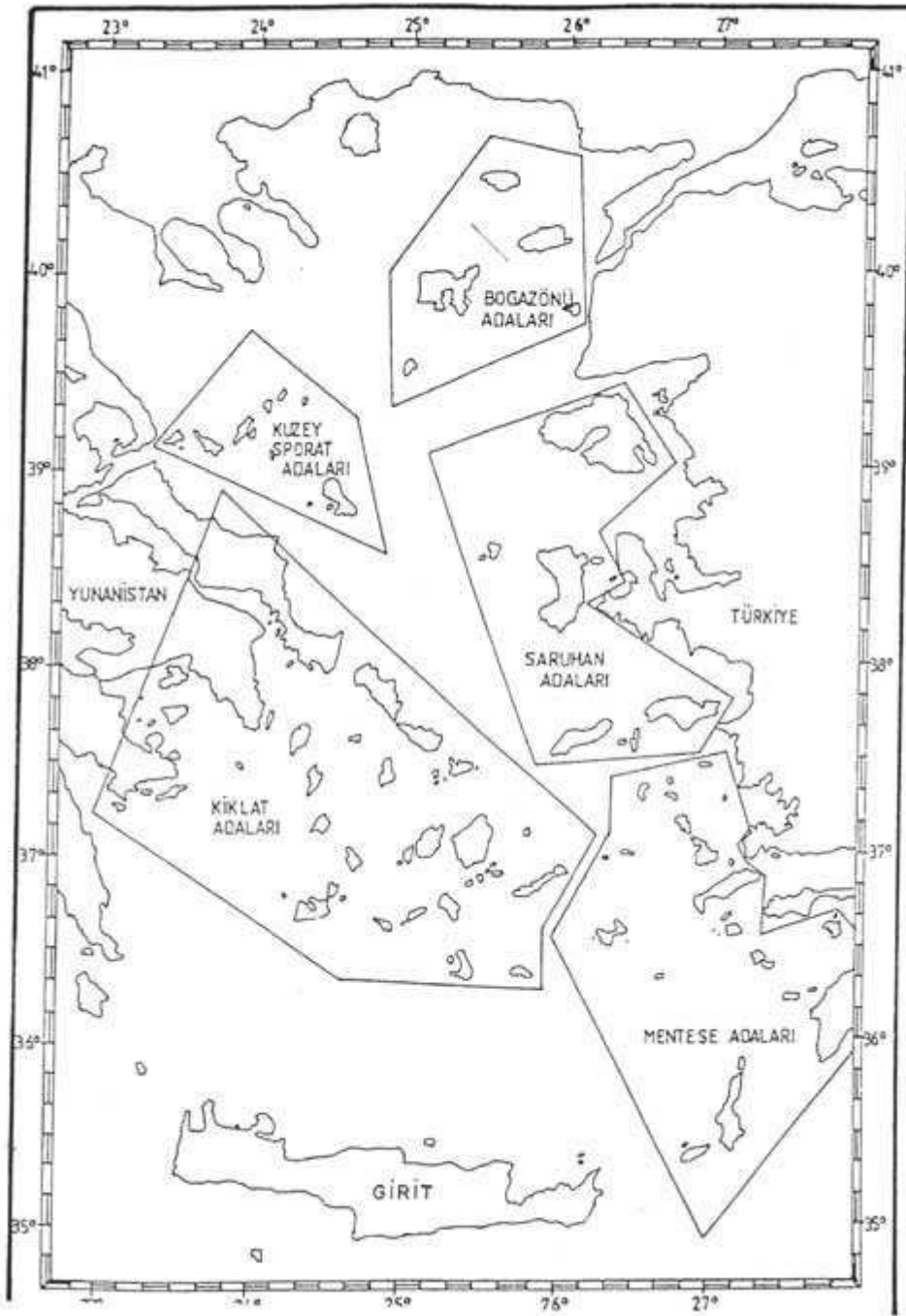
www.kibrispostasi.com/forum/archive/index.php/t-1494.html, (Siteye giriş tarihi: 14 Ağustos 2007).

www.saemk.org/yayin_detay.asp?sbj=icerikdetay&id=5&dba=015&dil=tr; (Siteye giriş tarihi: 14 Ağustos 2007).

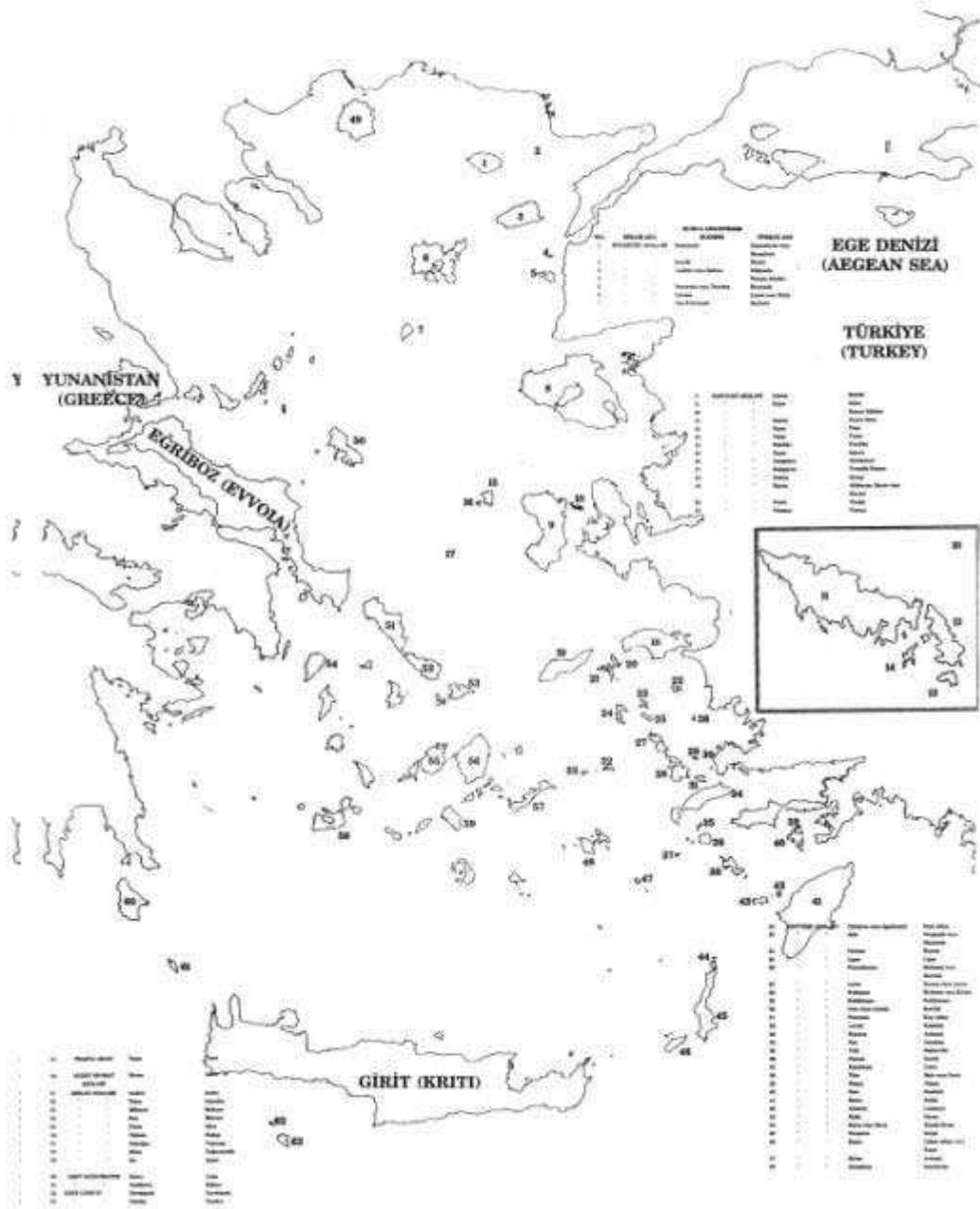
EKLER

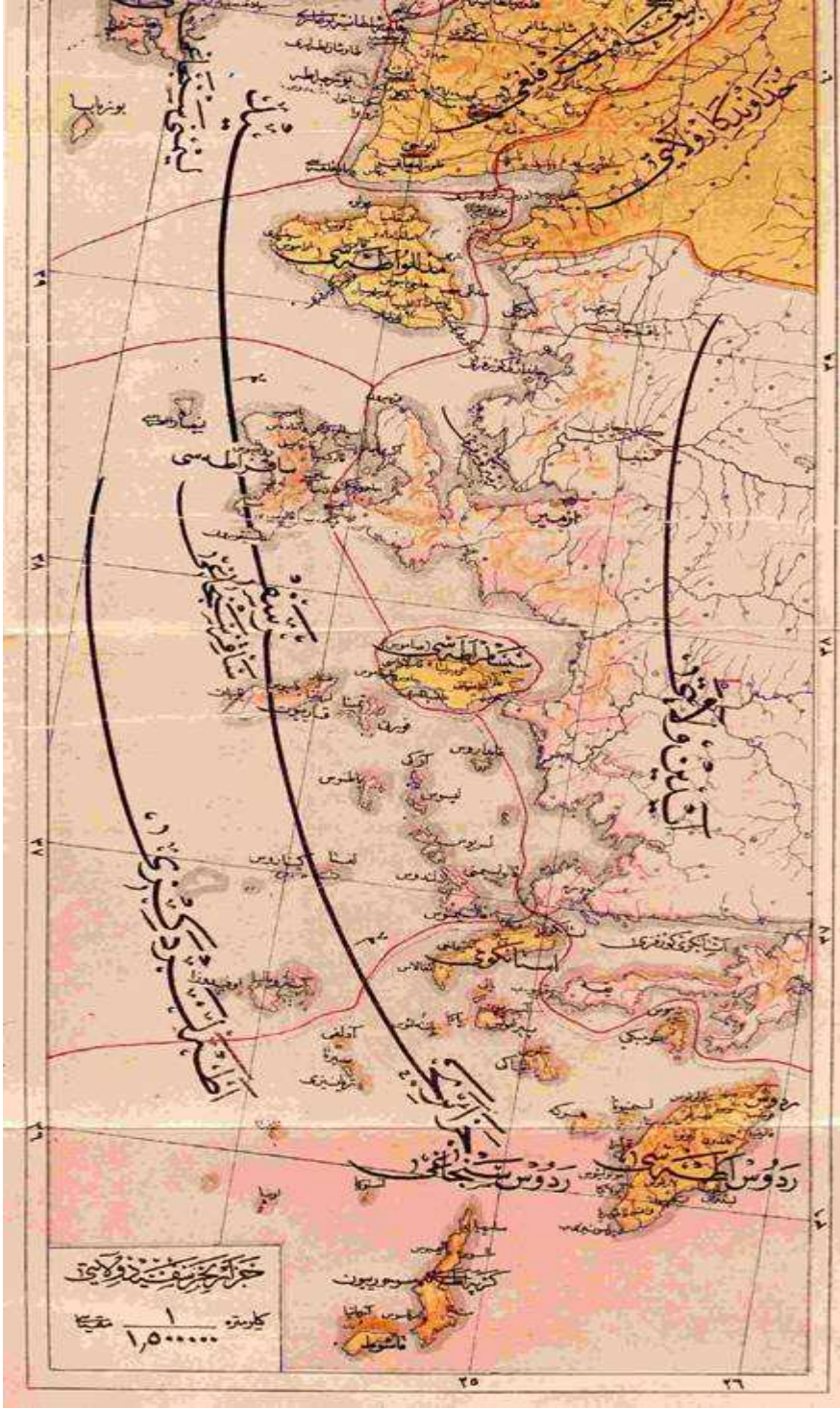
Ek 1. “Yunanistan’ın savunduğu 6 mil haritası”, www.euroasiaforum.com/yazarlar.php?pg2=nihat-celik&id=21

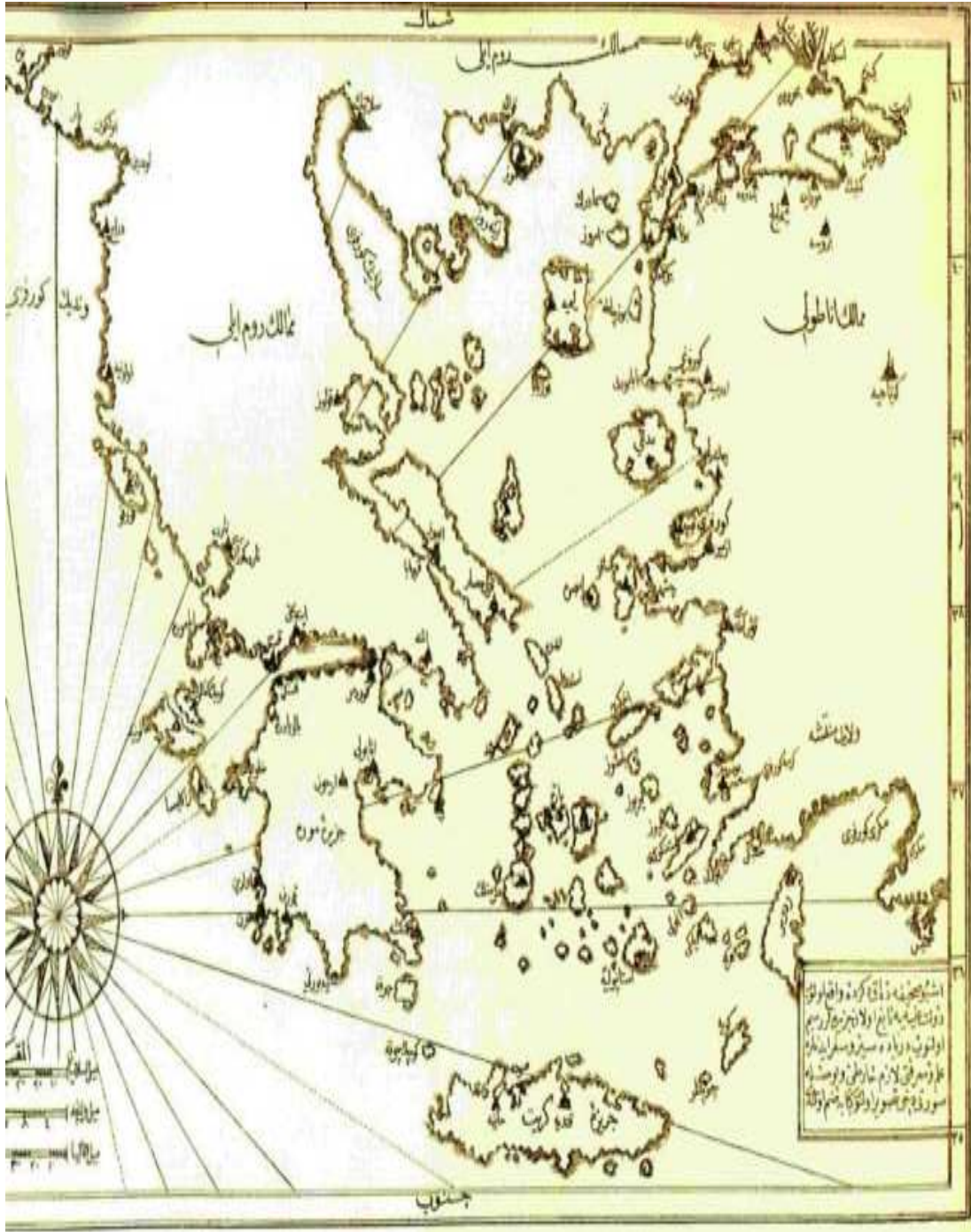
Ek 2. Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd Vilâyeti'nin 1325/1908-1908 tarihli Haritası (Mehmed Nasrullah-Mehmed Rüşdî-Mehmed Eşref, Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâneye Mahsûs Mükemmel ve Mufassal Atlas, İstanbul 1325)

Ek 3. Ege'deki Ada ve Adacıkların yerleri, Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar, (Ed. A. Kurumahmut), Ankara 1998

Ek 4. Osmanlı haritasında adalar, Mehmed Nasrullah-Mehmed Rüşdî – Mehmed Eşref,Atlas, İstanbul 1325’de yer alan haritadır.

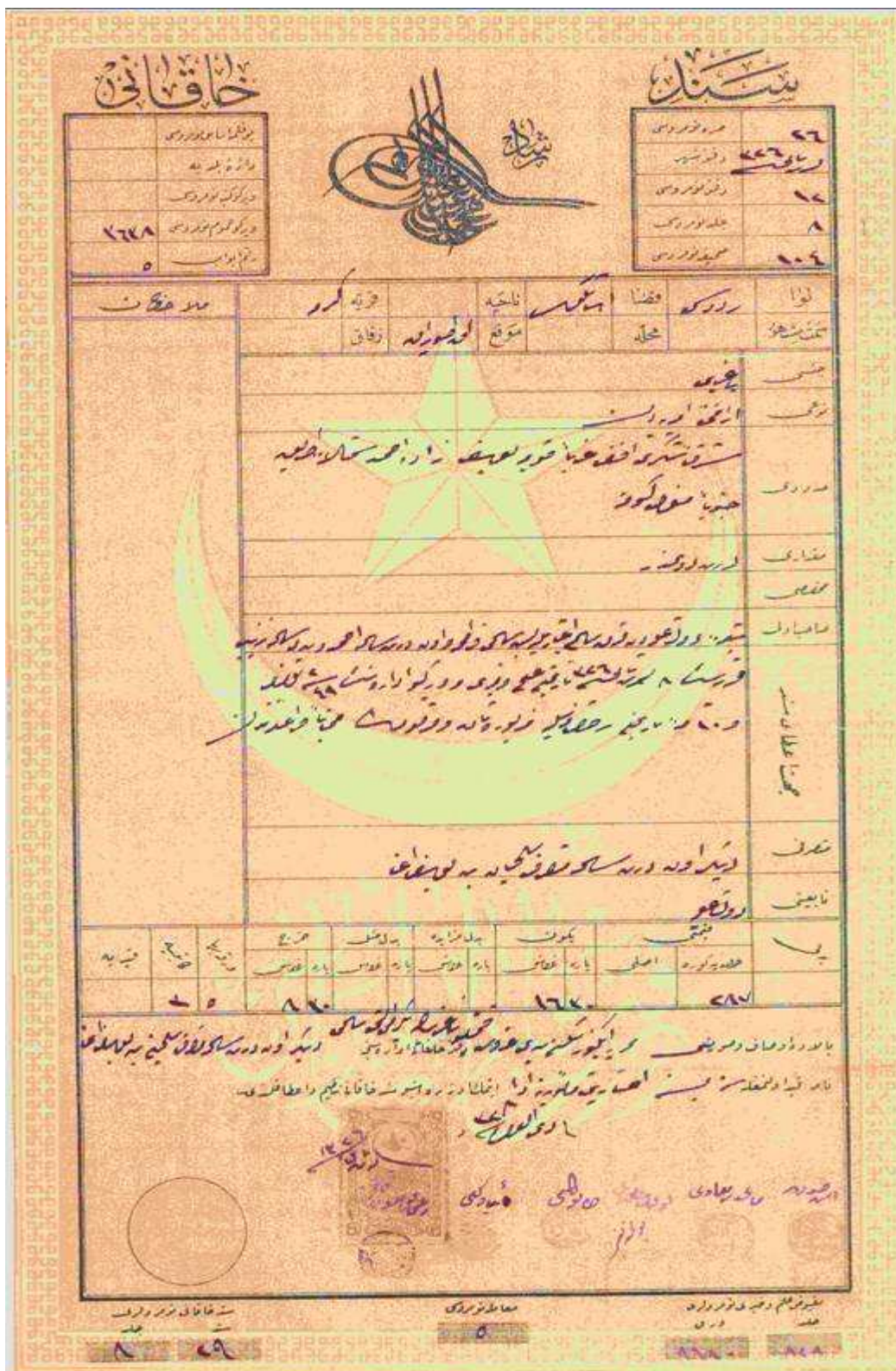

Ek 5. Kâtip Çelebi'nin Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr adlı eserinde yer alan Ege Adaları Haritası (neşr. İbrahim Müteferrika, İstanbul 1141/1829).

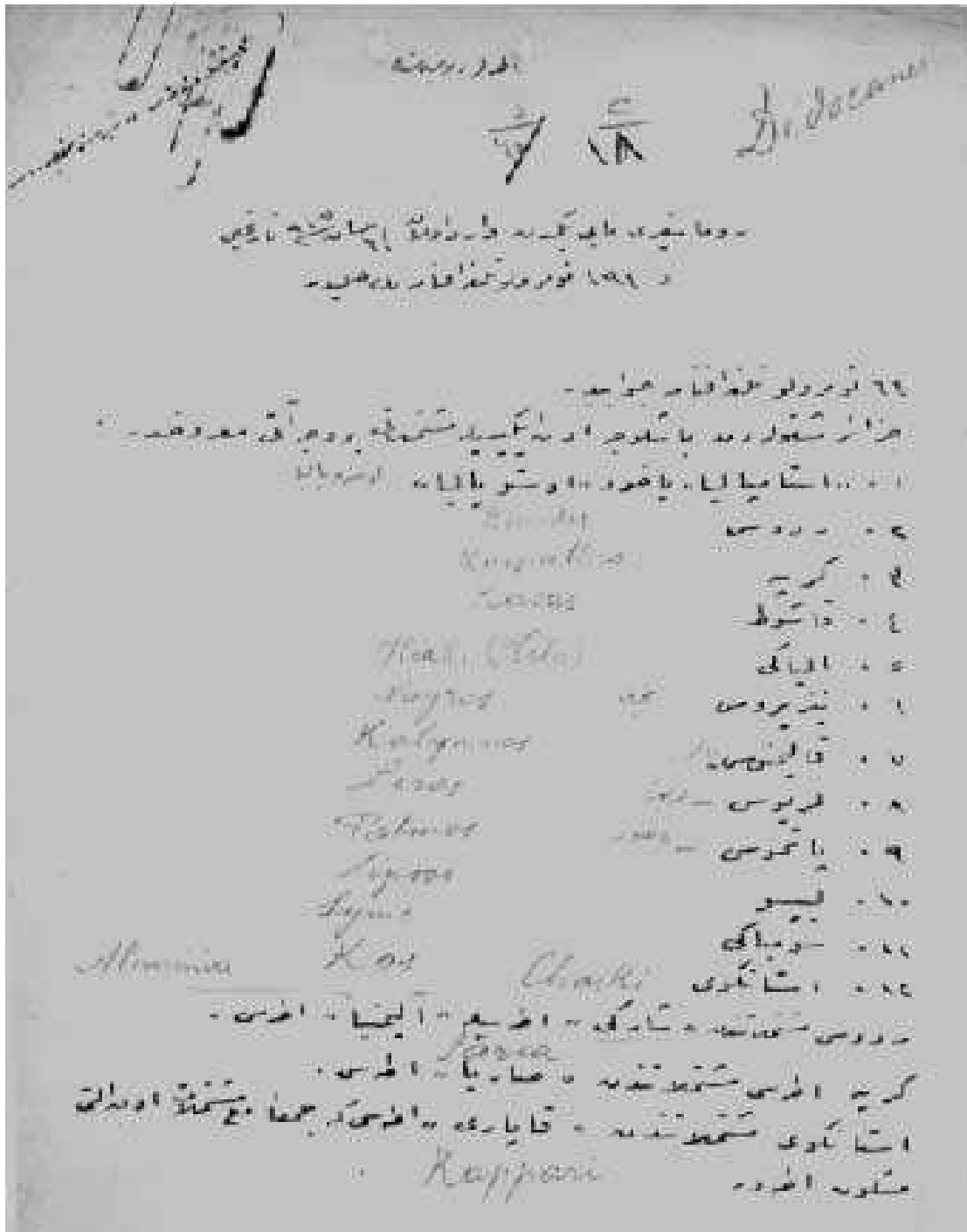

Ek 6. "İstanköy'ün İtalyan işgalinden sonraki Kimlik örneği", www.istancoy.org/documents/113.html.

Ek 7. "Osmanlı zamanına ait Tapu örneği", www.istan koy.org/documents/113.html.

Ek 8. “On İki Adaların İtalya tarafından İşgalini Gösteren Belge”, BOA, HR. HMS. İŞO. , nr. 32/2–3, lef 1.

DİZİN

A

A.B.D, 61, 62, 111, 114, 116, 117, 122
 Akalar, 97, 98
 Akdeniz, 3, 4, 11, 13, 14, 15, 20, 36,
 37, 48, 49, 57, 59, 60, 72, 81, 82, 89,
 95, 101, 107, 129, 133, 140, 142,
 160, 163
 Almanya, 48, 57, 82, 83, 84, 85, 86,
 87, 88, 89, 90, 91, 113, 116, 117,
 118, 152
 Amiral Orloff, 36
 Antalya, 60, 92, 106, 154, 163
 Arnavutluk, 59, 62, 83, 85, 97, 124,
 125
 Astropalya, 38, 41, 42, 49, 50, 52, 53,
 89, 112
 Atina, 41, 60, 63, 100, 101, 102, 109,
 113, 114, 127, 145, 146, 147
 Averoff, 114
 Avrupa, 2, 9, 11, 25, 29, 35, 36, 37, 38,
 45, 47, 48, 50, 53, 54, 61, 72, 82, 88,
 97, 98, 99, 107, 108, 109, 127, 130,
 151, 152, 154
 Avusturya, 48, 49, 57, 59, 60
 Aydın, 5, 18, 52, 53, 62
 Aydınoğulları Beyliği, 3

B

Balkan, 41, 53, 56, 57, 71, 74, 103,
 104, 113, 127, 151, 156
 Balkan Savaşı, 103
 Batnoz, 14, 17, 24, 26, 39, 53, 64, 104,
 109, 112
 Bayezid I, 5, 6
 Beyazid II, 10
 Bidâyet Mahkemesi, 94
 Bizans İmparatorluğu, 1, 3, 98, 102,
 107, 108
 Bodrum, 7, 11, 44, 50, 52, 78, 79, 110,
 134
 Boğazlar, 57, 69, 87, 112, 121, 128,
 133

Bonin Longare, 63, 66
 Bozcaada, 3, 21, 25, 26, 28, 50, 56, 58,
 69, 72, 73, 111, 128, 152
 butat-butatlık, 32

C

Cem Sultan, 10, 11
 Ceneviz, 1, 5, 7
 Cenevre, 123, 135, 137, 138, 144
 Cezâyir-i Bahr-i Sefîd, 14, 15, 16, 18,
 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29,
 44, 49
 Chicago Sözleşmesi, 143

Ç

Çaka Bey, 2
 Çanakkale Boğazı, 4, 50, 59, 129, 134
 Çelik Pakt, 85

D

Dahiliye Nezareti, 49
 Demogerandia, 30, 35, 94
 Demogranite, 30
 Dorlar, 97
 Dörtler Konseyi, 105

E

Ege Denizi, 4, 5, 13, 38, 41, 48, 53, 57,
 61, 67, 84, 86, 91, 101, 116, 122,
 127, 130, 135, 136, 138, 142, 147,
 148, 151, 153, 154, 157
 Elçiler Konferansı, 58, 59, 60
 Enosis, 124, 126, 153
 EOKA, 126
 epitropi, 46
 Ethem İzzet Berice, 117

F

Fatih Sultan Mehmed, 6, 8, 10, 161
 Fener Rum Patrikhanesi, 103, 107, 109
 Fetret Dönemi, 6

FIR Hattı, 145, 146, 147
Fransa, 3, 10, 27, 34, 38, 48, 49, 53,
58, 60, 61, 64, 66, 70, 83, 105, 106,
111, 116, 124, 127, 137, 152

G

Girit, 26, 37, 40, 57, 69, 84, 90, 97, 98,
100, 101, 112, 124, 133, 152, 153,
163
Gökçeada, 7, 25, 26, 28, 58, 111
Grika, 97

H

Hamza Bey, 9
Harki, 12, 17
Hellas, 97
Hellen, 98, 99, 101, 107
Herke, 13, 22, 45, 52, 64, 96

I

Irak, 86
ıslahat, 21, 36
Islahat Fermanı, 21

İ

İlyaki, 13, 17, 22, 24, 26, 38, 42, 52,
53, 64, 112
İmroz, 25, 26, 50, 56, 69, 72, 73, 128,
152
İncirli, 9, 12, 13, 17, 23, 24, 26, 52, 53,
64, 112
İngiltere, 23, 25, 27, 34, 37, 39, 48, 49,
53, 58, 60, 61, 62, 66, 70, 82, 83, 84,
87, 90, 91, 105, 111, 112, 114, 115,
116, 117, 120, 121, 122, 124, 127,
137, 152
İsmet İnönü, 68, 70, 80, 83, 117, 154
İstanbul, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17,
22, 25, 26, 27, 29, 33, 34, 36, 40, 41,
42, 44, 45, 49, 50, 53, 54, 57, 58, 62,
69, 75, 77, 78, 83, 85, 90, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 107, 109, 115, 124,
127, 129, 130, 131, 145, 146, 147,
152, 156, 157, 158, 159, 160, 161,
162, 166, 168, 169

İstanköy, 2, 6, 9, 11, 13, 15, 17, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 39, 41, 42, 43,
44, 51, 53, 56, 64, 69, 71, 74, 88, 89,
94, 95, 96, 104, 112, 115, 120, 131,
132, 134, 149, 150, 170

İtalya, 9, 14, 27, 34, 41, 43, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70,
71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94,
96, 98, 102, 103, 105, 106, 110, 111,
112, 113, 114, 116, 117, 118, 119,
120, 122, 127, 130, 134, 140, 151,
152, 157, 172

İyon, 39

İzmir, 2, 3, 7, 16, 50, 51, 53, 61, 62,
90, 94, 103, 148, 156

K

Kalimnos, 41, 51, 52, 64, 71, 89, 104,
118, 134

Kanuni Sultan Süleyman, 11, 16, 29,
44, 157

Kaptan Paşa, 15, 16, 20, 28, 35, 160

Kardak, 71, 72, 81, 134, 152, 157

Kaşot, 14, 23, 24, 26, 28, 38, 42, 52,
53, 64, 95, 112

Kerpe, 14, 17, 23, 24, 26, 28, 38, 42,
52, 53, 64, 71, 84, 89, 112

Kıbrıs, 3, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 37, 60,
61, 62, 66, 98, 99, 101, 108, 112,
123, 124, 125, 126, 129, 131, 133,
145, 147, 152, 153, 154, 158, 159,
161

kinotis, 46

Kordus, 100

L

La Haye Adalet Divanı, 78

Leros, 13, 23, 38, 41, 42, 52, 64, 71,
82, 84, 88, 89, 90, 115, 118

Leryos, 51, 52

Limni, 6, 7, 15, 16, 18, 21, 22, 24, 26,
28, 42, 50, 72, 74, 84, 111, 123, 128,
129, 131, 132, 134, 147, 161, 164

Lipsos, 23, 64, 71, 112, 118

Londra, 23, 38, 45, 49, 54, 56, 57, 59,
60, 65, 66, 70, 72, 103, 105, 106,
116, 127, 131, 158

Lozan Antlaşması, 57, 67, 70, 72, 73,
74, 75, 77, 109, 111, 112, 128, 131,
139, 145

M

Maktu, 27, 30

Marmara Denizi, 4, 14, 101

Megali İdea, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
124, 126, 151

Meis, 4, 7, 14, 17, 22, 24, 26, 28, 31,
38, 41, 42, 51, 56, 58, 60, 64, 66, 67,
68, 70, 71, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
86, 88, 89, 94, 96, 103, 104, 105,
106, 111, 112, 115, 117, 118, 122,
129, 133, 150, 154, 160, 162

Menteşeoğulları Beyliği, 2

Mesih Paşa, 9

Midilli, 2, 3, 6, 7, 9, 15, 16, 18, 21, 22,
24, 25, 26, 28, 31, 50, 57, 69, 72, 77,
84, 111, 128, 131, 132, 161

Mora, 3, 13, 18, 37, 38, 98, 100, 101,
102, 108

Muhassıllık, 19

Murad II, 4, 7, 11, 52

N

NATO, 123, 129, 130, 147, 148, 149,
161

Nikarya, 69, 72, 128, 131, 133

Nizâmiye Mahkemeleri, 93

NOTAM, 147, 148

O

Oniki Ada, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13,
14, 15, 16, 17, 22, 27, 28, 29, 31, 35,
36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 47, 51, 53,
55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 81,
82, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 92, 94, 95,
96, 104, 105, 106, 109, 111, 112,
114, 115, 116, 117, 118, 119, 120,
122, 124, 127, 129, 130, 131, 149,
150, 151, 152, 153, 156, 159, 161,
162, 164

Ortodoks Kilisesi, 29, 39, 99, 107

Osman Gazi, 4

Osmanlı Devleti, 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 16,
19, 22, 23, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 47, 48, 49,
50, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 67,
95, 100, 102, 103, 105, 107, 111,
127, 151

Osmanlılar, 7, 8, 13, 14

Ouchy, 55, 56, 127

P

Papalık, 7

Paris Barış Antlaşması, 81, 92, 116,
118, 119, 120, 122, 128, 131, 153

Paros, 89

PASOK, 125, 129, 148

Patriklik, 32, 108, 109

Pontus Rum, 124

R

Rigas Ferreros, 99

Rodos, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35,
37, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 51,
52, 53, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 84, 88,
89, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 104, 105,
107, 109, 111, 112, 114, 115, 116,
117, 118, 120, 124, 127, 129, 131,
132, 133, 149, 150, 152, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 164

Rogers Planı, 148, 149

Roma İmparatorluğu, 107

Rum isyanı, 19

Rumeli, 3, 4, 5, 16, 157

Rusya, 34, 36, 37, 48, 53, 57, 58, 59,
60, 87, 105, 116, 124, 127, 152

S

Sakız, 2, 3, 6, 7, 9, 16, 18, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 28, 31, 32, 38, 43, 44, 52,
69, 72, 84, 111, 128, 131, 132, 160,
163

Saruhan, 5

Selim III., 10, 11, 35, 36

Semandirek, 7, 25, 26, 69, 74, 84, 111, 128, 129, 131
 Sevres, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 73, 74, 105, 106, 111, 152
 Sisam, 2, 7, 38, 42, 50, 69, 72, 74, 89, 101, 106, 111, 128, 131
 Sovyetler Birliği, 86, 88, 117, 121, 140
 Sömbeki, 9, 13, 17, 22, 23, 24, 26, 28, 38, 41, 42, 45, 52, 53, 64, 71, 89, 95, 96, 112
 Stalin, 84, 87, 163

Ş

Şah İsmail, 11
 Şer'î Mahkeme, 93
 Şuray-ı Devlet, 54

T

Tanzimat Fermanı, 19, 46
 Taşoz, 7, 51, 84
 Teke Sancağı, 96
 Tevfik Rüştü Aras, 77, 116
 Trablusgarp, 27, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 104, 151, 156
 Trakya, 16, 62, 75, 87, 100, 101, 113, 120, 124, 125, 150, 161
 Türkiye, 6, 19, 22, 28, 40, 48, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 100, 109, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,

151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163

U

Umur Bey, 3
 Uşi, 55, 58, 60, 65, 92, 105

Ü

ültimatom, 84
 Üsküdar, 12

V

Venedik, 1, 3, 5, 7, 31
 Venizelos, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 103, 105, 111, 112, 113
 Viyana, 54, 99
 Von Papen, 83, 85, 87, 90, 91

Y

Yunanistan, 4, 26, 34, 37, 38, 39, 40, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81, 84, 86, 87, 90, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 160, 162, 163, 165

Z

Zanta, 9

